



**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**KLASİK AVRASYACILIĞIN KÖKENLERİ VE GÜNÜMÜZ RUS DIŞ
POLİTİKASINA ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞEHRİBAN CEYLAN KOTAN

DANIŞMAN: DOÇ. DR. MURAT ALAKEL

**YALOVA
OCAK 2023**



T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

KLASİK AVRASYACILIĞIN KÖKENLERİ VE GÜNÜMÜZ RUS DIŞ
POLİTİKASINA ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞEHRİBAN CEYLAN KOTAN
218131003

DANIŞMAN: DOÇ. DR. MURAT ALAKEL

YALOVA
OCAK 2023

ETİK BEYAN

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez/Proje Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım “KLASİK AVRASYACILIĞIN KÖKENLERİ VE GÜNÜMÜZ RUS DIŞ POLİTİKASINA ETKİLERİ” başlıklı bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Şehriban CEYLAN KOTAN

ÖNSÖZ

Avrasyacılık, 1917 Rus sosyalist devriminden sonra Rusya'dan göç eden birkaç entelektüel insanın ortaya attığı ideolojik, toplumsal ve siyasi bir hareketin adıdır. Bu ideolojiye göre Rus kültürü Avrupalı bir kültür değildir. Rus kültürü hem batı kültürünün hem de doğu kültürünün eşsiz bir karışımıdır. Hem Batı'ya hem de Doğu'ya ait kültürü barındırmakta olup aslında ne tam olarak Batı kültürünü ne de tam olarak Doğu kültürünü taşımaktadır.

Avrasya, Avrupa ve Asya kıtalarının coğrafi birleşimi olarak adlandırılmaktadır. Coğrafi olarak Avrasya Ural Dağları merkez kabul edilerek, onun doğusu ve batısına doğru olan geçiş bölgelerini kapsadığı düşünülen bir alandır. Avrasya bu coğrafi tanımlamanın da ötesinde Doğu ve Batı mücadelesinin de yaşandığı jeopolitik bir mekândır.

Rusya'da 19. ve 20. yüzyılda ülkede bir yandan Batı teknolojisine ayak uydurması gerektiği bir yandan da kendi özünü koruması gerektiği ile ilgili tartışmalar yaşanmaktaydı. Batıcılığa olan ilgi Petro'nun reformları ile başlamıştır. Batıcılığın gelişmesinde en büyük etken Büyük Petro'nun reformları olmuştur. Bu reformlar Batı'nın birçok özelliğini benimseyerek Rusya üzerinde uygulanmasını öngörüyordu. Buna karşılık olarak da Batı'ya karşı direnç gösterilmesini isteyen Rus geleneğinin bunların üstünde tutulmasını öngören Slav milliyetçileri peyda oldu. Bu bağlamda Batıcıların ve Slavofillerin temel tartışma konusu şuydu: Rusya'nın Batılı mı yoksa Doğulu mu olduğuydu. Bu temel tartışma Avrasyacılık düşünce biçimini ortaya çıkarmıştır. Avrasyacılığı anlamak öncelikle Rusya tarihini bilmek ve anlamaktan geçer. Bu yüzden bu çalışmada öncelikle fazla detaya girmeden önemli olaylar ve dönemler kısaca ele alınıp günümüze kadar Rus tarihi genel olarak Sosyal İnşacılık ve Tarihsel Sosyoloji çerçevesinde incelenecektir.

Araştırma sürecimde başından sonuna kadar bilgi ve tecrübesiyle yol gösteren ve bu zorlu süreçte desteğini hiç esirgemeyen değerli tez danışmanım Doç. Dr. Murat Alakel'e teşekkürü bir borç bilirim. Yine hem bu süreçte maddi ve manevi desteklerinden dolayı hem de beni bugünlere getirdikleri için aileme ve eşime de teşekkürü borç biliyorum.

Ocak 2023

Şehriban CEYLAN KOTAN



İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
ÖZET	xv
ABSTRACT	xvii
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Önemi	5
1.2. Çalışmanın Konusu, Kapsamı ve Kısıtlılıkları.....	5
1.3. Çalışmanın Hipotezleri	7
1.4. Çalışmanın Amacı ve Diğer Araştırma Soruları	8
1.5. Çalışmanın Yöntemi ve Literatür Taraması.....	9
2. TEORİK ÇERÇEVE ve DIŞ POLİTİKA ANALİZİ.....	11
2.1. Realizm	14
2.2. Liberalizm	18
2.3. Konstruktivizm (Sosyal İnşacılık)	22
2.4. Marksizm	25
2.5. Tarihsel Sosyoloji.....	29
2.6. Dış Politika Analizi	35
3. RUSYA ve RUSYA TARİHİ.....	55
3.1. Slavların Kökeni.....	56
3.2. Moskova'nın Yükselişi	57
3.3. I. Vasiliy Dönemi (1389-1425)	59
3.4. II. Vasiliy Dönemi (1425-1462).....	60
3.5. III. İvan Dönemi (1462-1505).....	61
3.6. III. Vasiliy İvanoviç (1505-1533)	63
3.7. Moskova Knezliği'nin Sonu	65
3.7.1. İvan Vasilyeviç/IV. İvan (Korkunç İvan) dönemi (1533-1584)....	65
3.7.2. Fyodor dönemi (1584-1598).....	70
3.7.3. Karışıklık dönemi.....	70

3.8. Rusya İmparatorluğu'na Geçiş	72
3.8.1. Petro dönemi (1682-1725) ve Petro'nun iktidara gelişi.....	72
3.8.2. Petro'nun reformları	75
3.9. Petro Sonrası Rusya	89
3.9.1. I. Katerina (1725-1727), II. Petro (1727-1730), Anna İvanovna (1730-1740), VI. İvan (1740-1741), I. Elizabeth (1741-1762) ve III. Petro (1762) dönemleri	89
3.9.2. II. Katerina (Büyük Katerina) (1762-1796)	92
3.9.3. Pavel (1796-1801)	94
3.10. 19. Yüzyılın İlk Yarısında Rusya.....	95
3.10.1. I. Aleksandr dönemi (1801-1825).....	95
3.10.2. I. Nikola dönemi (1825-1855).....	97
3.11. Yüzyılın İkinci Yarısında Rusya.....	98
3.11.1. II. Aleksandr (1855-1881) dönemi ve reformları	98
3.11.2. III. Aleksandr (1881-1894) dönemi	100
3.12. 20. Yüzyılda Rusya	101
3.12.1. 1905-1907 yılındaki Rus devrimi ve sonrası.....	101
3.12.2. Rusya'nın meşrutiyet süreci (1906- 1917) ve Devlet Dumaları	103
3.13. I. Dünya Savaşı'nda Rusya ve Bolşevik Devrimi (1914 – 1917)	106
3.13.1. Çarlığın yıkılışı ve savaş yıllarında Rusya	106
3.13.2. 27 Şubat 1917 devrimi	109
3.13.3. Ekim /Bolşevik devrimi (25 Ekim 1917)	111
3.14. Sovyetler Birliği Dönemi (1917- 1939)	113
3.14.1. Lenin dönemi.....	113
3.14.2. Stalin dönemi.....	115
3.15. 20. Yüzyılın İkinci Yarısında Sovyetler Birliği (1950-1985).....	118
3.15.1. Kruşçev dönemi	118
3.15.2. Brejnev dönemi.....	123
3.16. Sovyetler Birliği'nin Sonu ve Rusya Federasyonu	125
3.16.1. Gorbaçov dönemi.....	125
3.16.2. Boris Yeltsin dönemi	133

3.16.3. Vladimir Putin dönemi	140
3.16.4. Dmitriy Medvedev dönemi	146
3.16.5. Putin'in yeniden başkan olması (2012-günümüz)	149
4. AVRASYACILIĞIN TEMEL ÇERÇEVESİ	169
4.1. Avrasya ve Jeopolitik Önemi	169
4.2. Avrasyacılık	172
4.2.1. Klasik avrasyacılık ve doğuşu	174
4.2.2. Yeni avrasyacılık	177
4.2.3. Klasik ve yeni avrasyacılık mukayesesi	183
5. AVRASYACI DÜŞÜNÜRLER	187
5.1. Nikolay Sergeyeviç Trubetskoy (1890-1938)	187
5.1.1. Avrupa ve Beşeriyet/Avrupa ve İnsanlık Hakkında	193
5.1.2. Trubetskoy'un Avrasya ve Avrasyacılığa Dair Görüşleri	198
5.2. Peter Nikolayeviç Savitski (1895-1968)	199
5.3. Lev Nikolayeviç Gumilev	210
6. SONUÇLAR ve ÖNERİLER	223
KAYNAKLAR	235
ÖZGEÇMİŞ	249



KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrasya Ekonomik Topluluğu
AEB	: Avrasya Ekonomik Birliği
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
BM	: Birleşmiş Milletler
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
GUAM	: Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan Moldova
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KGAÖ	: Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü
KP	: Komünist Parti
MAET	: Orta Asya Ekonomik Topluluğu
MAIO	: Orta Asya İşbirliği Örgütü
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SALT	: Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri
SBKP	: Sovyetler Birliği Komünist Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şangay İşbirliği Örgütü

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 2.1. Rusya'nın İmajı	17
Tablo 2.2. Rusya'nın Siyasi Kimliği.....	43
Tablo 2.3. Uluslararası Sistemin Üç Anlayışı	50
Tablo 3.1. Toplumsal Sınıflara Göre Eğitime Katılım Oranları.....	80
Tablo3.2. Toplumda Farklı Kesimlerden Olan Çocukların Okulu Bırakma Nedenleri, Sayıları ve Oranları.....	81
Tablo 3.3. Kruşçev Dönemi Hakim Siyasal Düşünce.....	123
Tablo 3.4. Gorbaçov Dönemi Hakim Siyasal Düşünce	132
Tablo 3.5. Temel Ekonomik Göstergeler	166



ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3. 1. Livonya Devleti'nin Haritası	68
Şekil 3. 2. Rusya Federasyonu Dış Ticareti	164





KLASİK AVRASYACILIĞIN KÖKENLERİ VE GÜNÜMÜZ RUS DIŞ POLİTİKASINA ETKİLERİ

ÖZET

Avrasyacılık, 1917 Rus sosyalist devriminden sonra Rusya'dan göç eden entelektüellerin ortaya attığı ideolojik, toplumsal ve siyasi bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak, Avrasya kavramı ise Avrupa ve Asya kıtalarının birleşimi ve kelime olarak yine bu iki kelimenin birleşimi ile oluşmuştur. Avrasya ve Avrasyacılığı bilmenin ise Rusya tarihini bilmekten ve anlamaktan geçmekte olduğu, konunun uzmanı ve bu tezin öznesi olan düşünürler tarafından belirtilmektedir. Çalışmada ele alınacak olan düşünürlerin siyasi görüş ve penceresi de bu bağlamda ele alınarak irdelenecektir. Öncelikle 15. yüzyıldan günümüze değin Rusya tarihi ele alınacak olup Rusya tarihinin seyrini değiştiren Petro dönemine vurgu yapılacaktır. Petro reformları daha detaylı bir şekilde incelenecektir. Ayrıca son dönem Rus dış politikaları ve özellikle Putin sonrası Rus dış politikası bağlamında Ukrayna-Rusya Savaşı'na da değinilecek olup bu savaşın nedenleri ve olası sonuçları araştırılacaktır. Ardından Avrasya kavramının tanımına, jeopolitik ve jeostratejik önemine değindikten sonra Avrasyacılık hem klasik hem de yeni Avrasyacı düşünce çerçevesinde incelenecektir. Son olarak Avrasyacı düşünceye büyük katkıları olan Avrasyacı düşünürlerle detaylı bir şekilde yer verilecektir. Avrasyacılığın kurucu babası Nikolay Trubetskoy, Peter Savitski ve Lev Gumilev çalışmanın temel özneleri olarak yer alacaklardır.

Bir bilginin/düşünürün yaşadığı coğrafyanın siyasi, sosyal ve kültürel tarihinin onun akademik hayatına ve düşüncelerinin şekillenmesinde etkisinin var olup olmadığı sorusu, bilginlerin veya düşünürlerin akademik ilgileri, düşünceleri yaşadıkları coğrafyanın gerek sosyal yapısından gerekse de sosyal ve kültürel tarihinden etkilenmekte oldukları hipoteziyle açıklanmaya çalışılacaktır. Buradan yola çıkarak, çalışmamızın ana özneleri olan Nikolay Trubetskoy, Peter Savitski ve Lev Gumilev'in akademik ilgileri ve hayata bakış açıları Rusya'nın siyasi, sosyal, kültürel tarihinden etkilenerek düşünce yapılarını şekillendirdikleri ortaya koydukları eserlerde açıkça görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rusya Tarihi, Avrasyacılık, Nikolay Trubetskoy, Peter Savitski, Lev Gumilev.



THE ORIGINS OF CLASSICAL EURASIANISM AND ITS IMPACT ON CONTEMPORARY RUSSIAN FOREIGN POLICY

ABSTRACT

Eurasianism is an ideological, social and political movement initiated by intellectuals who emigrated from Russia after the Russian socialist revolution of 1917. In addition to this, the concept of Eurasia has emerged from the combination of the European and Asian continents and the combination of these two words. To comprehend Eurasia and Eurasianism, as key thinkers of these concepts who are the subjects of this thesis remark, is based on knowing and understanding the history of Russia. The political views and perspectives of the thinkers to be dealt with in the study will also be examined in this context. First of all, the history of Russia from the 15th century to the present will be discussed, emphasizing the Petro period, which changed the course of Russian history, and Petro reforms will be examined in more detail. In addition, the Ukraine-Russia War will be mentioned in the context of recent Russian foreign policies and especially after Putin's Russian foreign policy, and the causes and possible consequences of this war will be investigated. Then, after mentioning the definition of the concept of Eurasia and its geopolitical and geostrategic importance, Eurasianism will be examined within the framework of both classical and new Eurasian thought. Finally, Eurasian thinkers, who have made great contributions to Eurasian thought, will be given in detail. Nikolay Trubetskoy, the founding father of Eurasianism, Peter Savitski and Lev Gumilev, will take place as the main subjects of the study.

The question of whether the political, social and cultural history of the geography in which a scholar/thinker lives have an effect on his academic life and shaping his thoughts or not will be analysed and answered with the hypothesis of the academic interests and thoughts of scholars and thinkers are influenced by both the social structure and the social and cultural history of the geography they live in. Based on this, we can say that the academic interests and perspective of life of Nikolay Trubetskoy, Peter Savitski and Lev Gumilev, who are the main subjects of our study, have been influenced by the political, social and cultural history of Russia.

Keywords: Russia History, Eurasianism, Nikolay Trubetskoy, Peter Savitski, Lev Gumilev.



1. GİRİŞ

“Rusya kendi doğası ve ruhu olan bir organizmadır.”

İvan İlyin

Avrasyacılık, 1917 Rus sosyalist devriminden sonra Rusya’da göç eden birkaç entelektüel insanın ortaya attığı ideolojik, toplumsal ve siyasi bir hareketin adıdır. Bu ideolojiye göre Rus kültürü Avrupalı bir kültür değildir. Rus kültürü hem batı kültürünün hem de doğu kültürünün eşsiz bir karışımıdır. Batı’ya ve Doğu’ya ait her iki kültürü barındırmakta olup aslında tam olarak Batı kültürünü de ve tam olarak Doğu kültürünü de taşımamaktadır (Dugin, 2017, s. 19).

Avrasyacılık ideolojisini açıklamadan önce Avrasya kavramıyla kastedilen alanı tanımlamak gerekir. En sade tanımlamasıyla Avrasya, Avrupa ve Asya kıtalarının coğrafi birleşimi olarak adlandırılmaktadır. Coğrafi olarak Avrasya Ural Dağlarını merkez kabul ederek, bu dağların doğusu ve batısına doğru olan geçiş bölgelerini kapsadığı düşünülen alandır. Avrasya bu coğrafi tanımlamanın da ötesinde Doğu ve Batı mücadelesinin de yaşandığı jeopolitik bir mekândır (İşyar, 2013, s.13).

Rusya’da 19. ve 20. yüzyılda ülkede bir yandan Batı teknolojisine ayak uydurması gerektiği bir yandan da kendi özünü koruması gerektiği ile ilgili tartışmalar yaşanmaktaydı. Batıcılığa olan ilgi Petro’nun reformları ile başlamıştır. Batıcılığın gelişmesinde en büyük etken Büyük Petro’nun reformları olmuştur. Bu reformlar Batı’nın birçok özelliğini benimseyerek Rusya üzerinde uygulanmasını öngörüyordu. Buna karşılık olarak da Batı’ya karşı direnç gösterilmesini isteyen Rus geleneğinin bunların üstünde tutulmasını öngören Slav milliyetçileri peyda oldu. Bu bağlamda Batıcıların ve Slavofillerin temel tartışma konusu şuydu: Rusya’nın Batılı mı yoksa Doğulu mu olduğuydu. Bu temel tartışma Avrasyacılık düşünce biçimini ortaya çıkarmıştır (İşyar, 2013, s. 16). Avrasyacılık 1920’lerde Rusya’da Avrupa’ya göç etmek zorunda kalan düşünürlerin çalışmaları sonucu ortaya çıkmıştır. 1917 Ekim Devrimi’nden sonra Rusya’da yaşanan karışıklık ortamında halk arasında çeşitli çözümler üretmek amacıyla ülkenin kaderini değiştirmek için Batı teknolojisine ve modernleşmesine ayak uydurmayı düşünen bir kesim oluşmuştur.

Rusya'nın Batılı mı yoksa Doğulu mu olduğu tartışmaları ortaya çıkmıştır. Rusya'nın Doğuya dönük olduğunu düşünen bir halk kesimi de Slavofil düşünceyi benimsemiştir. Böyle bir ortamda Slavofil düşünce ve Batıcılık akımları bağlamında iki farklı düşünce biçimi vukuu bulmuştur. Avrasyacı düşünce biçimi de bu iki düşünce biçimi arasında bir "Üçüncü Yol" olarak görülmüştür. Buna göre Rusya ne Doğuludur ne de Batılıdır. Kendine has bir bölgedir ve burası Avrasya'dır (İsmayilov, 2011, s. 22).

Avrasya kavramı literatüre ilk defa Alman bilim adamı Alxander Von Humbolt tarafından kazandırılmıştır. Avrasya terimi coğrafi bir tanımlamanın da ötesinde bir ideolojiyi de beraberinde meydana getirmiş olup bu düşünce biçimi Rusya tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu düşünce biçimi Avrasyacı ideolojiyi doğurmakla kalmayıp zamanla evrilerek bir stratejiyi ortaya koymuştur. Yani klasik Avrasyacılık bir ideoloji iken yeni Avrasyacılık bir strateji olarak ortaya konmaktadır. Ünlü Rus stratejist Aleksandr Dugin de Rusya'nın bölge ülkeleri ile ittifak kurarak Kalpgah olarak belirtilen bu bölgenin hakimiyetini elde etmesini istemektedir. Ona göre Rusya Avrasyacılık anlayışını geliştirerek bölgenin kontrolüne sahip olursa dünya gücü haline gelebilecektir. Dugin, görüşlerinin bu strateji çerçevesinde Rus dış politikasına yansıtılmasını istemektedir. Keza Rusya'nın izlediği dış politikada Dugin'in görüşlerinin yansımaları görülmektedir (Tuğlu ve Yalçınkaya, 2019, s. 12; Serbest, 2017, s. 286-287).

19. yüzyılda denizlere hükmeden dünyaya da hükmeder anlayışı hâkimdi. Deniz güçlerinin hareket kabiliyeti yüksek olduğu için bu görüş baskındı. Alfred Thayer Mahan'ın "Deniz Hakimiyeti" teorisinde, ABD tüm dünyada küresel deniz gücü olacaktı. 20. yüzyılda ise demiryolu gelişmeye başlayınca karasal ulaşım veya nakliyat daha mümkün hale geldi. Böylece karasal bölgelere hâkim olan güçler deniz güçlerine karşı avantajlı olmaya başladı. Çünkü denizyolu kıtanın çevresinden dolaşarak gidebilirken, karayolu (demiryolu) ise gideceği yere doğrudan ulaşabilmekteydi (İşyar, 2013, s. 2). Bu bağlamda Halford J. Mackinder, 1904'te "The Geographical Pivot of History" adıyla yayımlanan makalesinde Kara Egemenliği/Hakimiyet Teorisini ortaya atmıştır.

Mackinder, denizaşırı yayılmanın son bulunduğunu, deniz egemenliğinin öneminin azaldığını belirtmiş; artık kara egemenliğine sahip olmanın önemi üzerinde durmuştur.

Yeryüzünü tek bir kara kütlesi olarak gören Mackinder bu büyük kara kütesini “World Island (Dünya Adası)”, bu bölgenin merkezini de “Heartland (Kalpgah)” olarak adlandırmıştır (Arı, 2011, ss. 138-139; Serbest, 2017, ss. 287-288).

Doğu Avrupa ve Sibirya bölgesini Mackinder, merkezi stratejik bölge olarak (heartland-kalpgâh) adlandırdığı Kara Hakimiyet Teorisinde, Doğu Avrupa’ya sahip olanın Heartland’e hâkim olacağını, Heartland’i ele geçirenin ise Dünya Adası’na (Avrasya) hâkim olacağını ve Dünya Adasını ele geçirenin de tüm dünyaya hükmedeceğini öne sürmüştür (Arı, 2011, s. 139; Bilgiç, 2016, s.1).

Rusya’da Batıcılar ve Slav milliyetçileri arasındaki bu tartışma ortamından dolayı 1920’lerin başında Rusya’dan Avrupa’ya göç etmek zorunda kalan birkaç genç düşünür Avrasyacılık düşüncesini başlattılar. 1921’de “Doğu Yönünde Çıkış” adlı kitabın ilk cildini yayımlayarak Avrasyacılık düşüncesini resmen başlatmış oldular. Bu kitap Rusya’dan Bulgaristan’ın başkenti Sofya’ya göç eden bu dört düşünür tarafından yazılan makalelerden derlenmiştir. Bu düşünürler filozof ve dilbilimci Nikolai Sergeevich Trubetskoi, jeopolitikçi ve ekonomik coğrafyacı Petr Nikolayevič Savitski, müzikolog ve sanat eleştirmeni Petrovich Suvchinskii (Suvçinski) ve tarihçi ve din âlimi Georgii Vasilevich Florovskii (Florovski)’dir (İşyar, 2013, ss. 12-20).

Avrasyacılık akımının temelleri 1917’de Rusya’daki sosyalist devrimden kaçan ve Sofya’ya giden birkaç entelektüel düşünür tarafından oluşturulmuş ve bu hareket ilk kez Sofya’da ortaya atılmıştır. Bu akımın kurucuları niteliğindeki önemli isimlerini şu şekilde sıralayabiliriz: Prens Nikolay S. Trubetskoy, Roman O. Yakobson, Petr N. Savitski, George V. Vernadski, Petr P. Suvçinski, V.N. İlyin, Erjen Hara-Davan, N.N. Alekseyev ve L.P. Karsavin, Konstantin A. Çkeidze ve Georgi V. Florovski (İsmayilov, 2011, ss. 19-20). Avrasyacılık, bu kurucu düşünürlerin iki dünya savaşı arasında yaptıkları çalışmaların olduğu dönem içerisinde ‘Klasik Avrasyacılık’ olarak adlandırılmaktadır. Bu döneme klasik dönem ve daha sonra Sovyetler Birliği’nin kendi içerisinde Avrasyacılığı yeniden yorumlama ve Avrasyacılık ile ilgili bakış açılarını devam ettirme çabalarının tekabül ettiği 20. Yüzyıldaki döneme de Yeni Avrasyacılık (Neo-Avrasyacılık) hareketi denilmektedir (Bassin, 2011, s. 121).

Genel olarak iki gelenek de –Klasik ve Yeni Avrasyacılık- Rusya Avrasyası’nı Batı ile olan zıtlıklar açısından tanımlayıp değerlendirmektedirler. Onlara göre Rusya

Avrasyası ve Batı dünyası güçlü bir şekilde birbirinden ayrılmış bir durumdadır. Hem klasikçiler hem de Yeni Avrasyacılar Rusya'yı, Avrasya kara kıtasının geniş topraklarında yerleşmiş farklı kültürden insanları kapsayan ve böylece tek vücut olmuş uygar bir varlık olarak görmektedirler (Bassin, 2011, s. 122).

Avrasyacı düşüncenin en önemli ismi Nikolay Trubetskoy ve en önemli yapıtı da Trubetskoy'un "Avrupa ve İnsanlık" eseridir. Trubetskoy, bu eserinde Roma-Germen Avrupa kültürünü reddetmiştir. Rus Batıcılarının üzerinde durduğu kültürel üretim, gelişim ve ilerleme gibi kavramları eleştirmiştir (İsmayılov, 2011, s. 28). Avrupa ve İnsanlık eseri ile Trubetskoy Avrasyacılığı adeta ilan etmiş olup bu eser Avrasyacılığın manifestosu, Trubetskoy da Avrasyacılığın kurucu babası olarak görülmektedir (Imanov, 2007, s. 55). 1921'de Sofya'da Trubetskoy ile Avrasyacılık Hareketi'ni başlatan, Klasik Avrasyacılığın kurucu isimlerinden bir diğeri de bilim adamı, filozof, ekonomist ve geniş çaplı bir entelektüel zekaya sahip olan Petr Nikolayeviç Savitski'dir (1895-1965). Savitski ve Trubetskoy Avrasyacıların Düşünceleri ve Doğuya Gidiş ve Yollarda adında iki dergi yayınlamışlardır. Bu yayınlarda bu yeni jeopolitik hareketin temel görüşleriyle ilgili yazılar yazılmış, jeopolitikle ilgili sorunlar ve jeopolitiğin teorileri değerlendirilmiştir (Hasanov, 2012, s. 150). Trubetskoy ve Savitski'den sonra Avrasyacılık düşüncesinin takipçileri ve araştırmacıları mevcuttu. Ancak bu takipçiler dağınık halde ve birbirinden kopuk bir şekilde çalışmaktaydılar. Bu bilim adamları ve araştırmacılar 20. yüzyılda 1960-1970'li yıllarda Yeni Avrasyacılık akımını oluşturdu. Bu akımın önde gelen ismi Lev Gumilev olmuştur. Son Avrasyacı olarak bilinen Lev Gumilev, hem klasik Avrasyacılarla (Savitski) ile irtibata geçmiş olması hem de Neo-Avrasyacı olarak klasik Avrasyacılığa yeni yorumlar getirmesi bağlamında Lev Gumilev'e klasik ve yeni Avrasyacılık arasında adeta bir köprü niteliği kazandırmıştır. Lev Gumilev Etnogenez Teorisiyle Avrasyacılığa ve literatüre 'ethnos' ve 'passionerlik' gibi kavramlar kazandırmıştır. Son bölümde bu kavramlar üzerinde ayrıca durulacaktır.

1.1. Çalışmanın Önemi

Bu çalışma Avrasyacı düşünürlerin biyografilerinin incelenmesi bağlamında önem arz etmektedir. Çünkü bu düşünürlerin hayatlarını inceleyen çalışmalar neredeyse yok denecek kadar azdır. Bu çalışma Avrasyacılığın kökenlerine inmek ve Avrasyacılığı daha derinden ve daha detaylı anlamak için özellikle kurucu isimlerin penceresinden daha iyi algılamak için önem arz etmektedir. Yine çalışma geçmişten günümüze uzun bir süreci ele almakta olup hem Rusya tarihinin sosyal, kültürel, siyasi ve kimliksel değişim ve dönüşümünü incelemektedir hem de günümüz Rus dış politikasına yansımalarını irdelemektedir. Ayrıca Ukrayna krizinde Avrasyacı çizginin dış politika anlayışının payının olup olmadığı da çalışmanın araştırdığı mühim bir konudur.

1.2. Çalışmanın Konusu, Kapsamı ve Kısıtlılıkları

Bu çalışmada öncelikle 1500’lü yıllardan günümüze kadar Rusya tarihi siyasi, sosyal, kültürel olarak genel hatlarıyla ele alınıp son dönem Rus dış politikası -özellikle Putin’in son zamanlarda izlediği politikalar- mercek altına alınacak olup özellikle Ukrayna Krizi üzerinden bir değerlendirme yapıldıktan sonra Avrasya’nın ne olduğu, neresi olduğu hakkındaki tanımlara yer verilecektir. Avrasya’nın jeopolitik konum açısından önemi Avrasya kavramının nasıl ortaya çıktığına yönelik bilgilere yer verilecektir. Daha sonra Avrasyacılık düşünce biçiminin hangi koşullarda, nasıl ve kimler tarafından ortaya çıktığı irdelenecektir. Avrasyacılığın doğuşuna ön ayak olmuş temel Avrasyacı düşünürler bu çalışmanın çekirdek noktası olacaktır. Bu çalışmada Avrasyacı tüm düşünürler ele alınmadı. Yalnızca Klasik Avrasyacılar Petr Savitski, Nikolai Trubetskoy ve Klasik ve Yeni Avrasyacılık akımlarından ikisiyle de ilintili olan Lev Gumilev bu çalışmanın ana hatlarını belirleyecektir. Klasik Avrasyacıların yalnızca ikisini incelemek Avrasyacılığın tamamını anlamak için yeterli olmayabilir. Ancak ele alınan düşünürler detaylı olarak inceleneceği için bunların tümünü incelemek aynı çalışma için mümkün olmayacaktır.

Çalışmamız Giriş, Teorik Çerçeve ve Sonuç ve Öneriler bölümleri de dahil olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde giriş ve ikinci bölümde teorik çerçeve yer aldıktan sonra üçüncü bölümde Rusya tarihi ele alınacaktır. 1500’lü yıllardan günümüze dek Rusya tarihi siyasi, sosyal, kültürel olarak genel hatlarıyla ele

alınacaktır. Çünkü Avrasyacılığı anlamak, Rusya tarihini bilmek ve anlamaktan geçer. Bu bağlamda Rusya tarihinin Avrasyacılığın ortaya çıkışı ve doğuşu üzerindeki etkileri irdelenecektir. Özellikle Deli Petro olarak bilinen Rus çarının yaptığı reformlar Rusya tarihi üzerinde derin izler bırakmıştır. Bu doğrultuda üçüncü bölümde I. Petro dönemine bilhassa önem verilecek olup bu konu üzerinde daha detaylı olarak durulacaktır.

Bu reformlar neticesinde Rus halkının Batıcılık ve Slavcılık düşünce akımları çerçevesinde ikiye ayrılması sonucunda Avrasyacılık bakış açısı da bu iki akıma alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca Korkunç Ivan dönemi, Çarlık Dönemi, SSCB dönemi, 1905 ve 1917 devrimleri, Yeltsin, Gorbaçov ve Putin'in yönetimi gibi konular üzerinde daha çok durulacak ve bu bölümde genel hatlarıyla ele alınacaktır. Son zamanlarda Putin'in dış politika yaklaşımını anlamak özellikle Kırım'ın ilhakı ve Ukrayna Savaşı süreci üzerinden yorumlamak da bu bölümde üzerinde durulacak konulardan biridir. Dördüncü bölümde Avrasya ve Avrasyacılık kavramlarının açıklanması, Avrasyacılık ideolojisinin doğuşu, Avrasya olarak adlandırılan bölgenin neresi olduğu ve Avrasya'nın jeopolitik öneminden bahsedilecektir. Bu bölümde Avrasyacılığın ilk zamanları yani Klasik Avrasyacılık ve daha sonra Avrasyacılığın yeniden yorumlanmış hali olan Neo-Avrasyacılığa ve bu ikisinin arasındaki farklara ve benzerliklere de değinilecektir. Bu bölümde ayrıca tezin temel konusu olan Avrasyacılık ve Avrasyacılar genel hatlarıyla bahsedilecektir.

Bu çalışmada Avrasyacılığın kurucu isimlerden Nikolai Trubetskoy, Savitski ve klasik Avrasyacılık ile Yeni Avrasyacılık arasında köprü niteliğini gören Lev Gumilev ele alınacaktır. Bu bağlamda çalışmamızın beşinci bölümünde ise öncelikle Avrasyacılığın kurucu babası olarak bilinen Nikolai Trubetskoy'un hayatı, eserleri, Avrasyacılığa katkıları ve düşünceleri üzerinde durulacaktır. Bu bölümde yine Avrasyacılığın kurucu isimlerinden Petr Savitski'nin hayatı, eserleri, düşünceleri ve Avrasyacılığa bakış açısı irdelenecektir. Son Avrasyacı olarak bilinen ve klasik ve yeni Avrasyacılık arasında bir köprü niteliğinde olduğu belirtilen Lev Gumilev de ele alınacaktır. Bu bölümde son olarak Gumilev'in hayatı, eserleri, Avrasyacılık üzerine düşünceleri ve Gumilev'in ortaya attığı 'Etnogenez Teorisi' üzerinde durulacaktır. Altıncı ve son bölümde de çalışmanın ulaştığı sonuçlar ve önerilere yer verilecektir.

1.3. Çalışmanın Hipotezleri

Putin Avrasyacılığı AB entegrasyon kurumlarını andıran klasik Avrasyacılığa söylem ve retorik olarak benzese de onun bütünüyle ideolojik ve kurumsal yapılarının AB gibi fonksiyonel, ekonomik ve siyasal bir demokratik vizyonu yoktur. Klasik Avrasyacılığın Rus hegemonyası ve imparatorluk imgesiyle klasik Avrasyacıların jeopolitik yönünden klasik jeopolitik ve Soğuk Savaş jeopolitiğinin ideolojik ve ekonomik kalkınmacılığından yoksun Rus askeri ve siyasi etki gücünü perçinleyerek Rusya'nın topraksal genişlemesiyle pratikte Rusya Federasyonu'nun liberal AB ve NATO'nun genişlemesine karşın varlığını koruyacağını düşünmektedir.

2022 itibarıyla gündemde olan Rusya-Ukrayna Savaşı'nın tarihsel nedenleri arasında klasik Avrasyacılığa dek dayanan düşünsel etkilerin mevcut olup olmadığı sorusundan hareketle Avrasyacıların geçmişte Ukrayna topraklarını da içine alan Rus İmparatorluğu'nun hakimiyet sürdüğü alanın Avrasya denilen alanla eşdeğer tutulmasından dolayı böyle bir etkinin olabileceğini söylemek mümkündür. Bu doğrultuda Ukrayna krizinde Avrasyacı düşüncenin etkilerinin dış politikaya yansıdığını düşünürsek bu krizde dolaylı da olsa payının olduğunu söyleyebiliriz.

Son dönemde Putin'in izlediği iç ve dış politikalarda ve özellikle Ukrayna krizi meselesinde Avrasyacı yaklaşımın payının olduğu söylenebilir. Nitekim Putin tarihsel temelli söylemlerinde Ukrayna'nın aslında Rusya Federasyonu'na ait olduğu tarihsel bir hata sonucu Rusya'dan ayrıldığını çok kez dile getirmektedir. Keza Avrasyacıların söylemlerinde de jeopolitik olarak eski SSCB topraklarının kapsandığı bölgenin bir bütün olduğu ve bu bölgede Rusya Federasyonu'nun hakimiyetinin sürdürülmesi gerektiği anlayışı vardır.

Bir düşünür, yaşadığı coğrafyanın siyasi tarihinden ve jeopolitik konumun etkisiyle ortaya çıkan ideoloji ve kimlik kavramının getirdiği olgulardan etkilenmekte midir?

Bir bilginin/düşünürün yaşadığı coğrafyanın siyasi, sosyal ve kültürel tarihinin onun akademik hayatına ve düşüncelerinin şekillenmesinde etkisinin var olup olmadığı konusu çalışmamızın temel araştırma sorusudur. Bilginlerin veya düşünürlerin akademik ilgileri, düşünceleri yaşadıkları coğrafyanın gerek sosyal yapısından gerekse de sosyal ve kültürel tarihinden etkilenmektedir.

Yani çalışmamızın ana özneleri olan Nikolay Trubetskoy, Peter Savitski ve Lev Gumilev'in akademik ilgileri ve hayata bakış açıları Rusya'nın siyasi, sosyal, kültürel tarihinden veya birtakım olaylardan etkilenerek düşünce yapıları şekillenmiştir. Bu düşünce yapısı da değişim ve dönüşüm yaşayarak günümüze kadar etkisini sürdürmektedir.

Nitekim Avrasyacılık konusunda çalışmaları olan akademisyen Laurelle'nin "1905 ve Şubat 1917 olayları sırasında Rus aydınlarının hayal kırıklıklarını göz ardı edersek Avrasyacılığı anlayamayız" (Laurelle, 2008) sözleri oldukça manidardır. Bu cümle hipotezimin önem ve nedeninin altını doldurur niteliktedir.

Bu çalışma 'Bir ideoloji zamanla bir dış politika stratejisine dönüşebilir mi?' sorusuna da yanıt aramaktadır. Bu doğrultuda Avrasyacılık ideolojisinin yeni Avrasyacılık şeklinde modern halini alarak bir dış politika stratejisine dönüştüğü savından hareketle bu dönüşümün nasıl olacağı ve hangi evrelerden geçtiği de bu çalışmada ele alınacaktır.

1.4. Çalışmanın Amacı ve Diğer Araştırma Soruları

Çalışmamızın amacı Avrasyacılık akımının ortaya çıkmasında önem arz eden alimler hakkında bilgi sahibi olmak ve bunları literatüre kazandırmaktır. Bu bağlamda Avrasyacılığın kurucu isimlerinden N. Trubetskoy, Petr Savitski ve hem klasik Avrasyacılık hem de yeni Avrasyacılık ile bağlantılı olduğu düşünülen Lev Gumilev'in biyografileri çalışmanın esas konuları olacaktır. Öncelikle Avrasyacılık nedir? Avrasyacılık nasıl ortaya çıkmıştır? Klasik Avrasyacılık nedir ve hangi koşullarda vukuu bulmuştur? Yeni Avrasyacılık nedir? Klasik Avrasyacılıktan farkları nelerdir? Klasik Avrasyacılık ve Yeni Avrasyacılıkta ortak olan temel değerler ve tezler nelerdir? Çalışmamızda bu sorulara da yanıt aranacaktır. Ayrıca Avrasyacılığın temel tezlerini belirli bir çerçevede belirlemek, geçmişten günümüze değin Avrasyacılığın geçirdiği düşünce değişimlerini, uluslararası ilişkilere bakış açısındaki değişimleri incelemek ve temel Avrasyacı düşünürlerin Avrasyacılığa bakış açıları üzerinde durulacaktır.

1.5. Çalışmanın Yöntemi ve Literatür Taraması

Çalışmada Avrasyacılığın temel savlarını öğrenebilmek ve Avrasyacıları daha yakından tanıyabilmek için yabancı kaynaklardan ve Rusça'dan Türkçe'ye çevrilen Trubetskoy'un Avrupa ve İnsanlık eseri gibi önemli eserlere yer verildiyse de ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Ayrıca Lev Gumilev'in Türkçe'ye çevrilmiş olan eserleri de incelenmiştir. Fakat Rusça'dan Türkçe'ye çevrilen eserler kısıtlı olduğu için hem Rusça olan hem de birincil kaynaklardan yararlanılmamıştır. Yalnızca Lev Gumilev ve Trubetskoy'u ele alan birer çalışma bulunmaktadır. Vugar Imanov, Trubetskoy'un "Avrupa ve Beşeriyet" adlı eserini çevirdiği kitabında Trubetskoy'dan da bahsetmiştir. Ayrıca Vugar Imanov yine bu alanda Rusya'nın Medeniyetsel Kimlik İnşası Olarak Avrasyacılık adlı doktora tezinde yine bu düşüncülerden bahsetmektedir. Bundan dolayı çoğunlukla İngilizce kaynaklar tercih edilmiştir. Türkçe kaynaklardan da faydalanılmıştır.

Çalışmada nicel ve nitel yöntemler kullanılmıştır. Petro Döneminin anlatıldığı bölümde sayısal verilere yer veren tablolar bulunmaktadır.

Çalışmamızda Rus Dış Politika analizi yapılacak olup Rus Siyasal Tarihi özellikle Sosyal İnşacı ve Tarihsel Sosyoloji teorik çerçevesinde incelenecektir. Çalışma, Rus Siyasi hayatının kuruluşundan günümüze dönüşümünü ve Avrasyacılığın doğuşunu, gelişimini ve dönüşümünü ve bu anlayışlar arasındaki farklılık ve benzerlikleri inceleyecek olup tüm bunların Avrasyacılığı uluslararası sisteme kazandıran temel Avrasyacılar olan Nikolay Trubetskoy, Petr Savitski ve Lev Gumilev üzerindeki etkisine odaklanacaktır.



2. TEORİK ÇERÇEVE ve DIŞ POLİTİKA ANALİZİ

19. yüzyıl sadece bilim çağı değil aynı zamanda tarih çağıydı. Akademisyen olsun veya olmasın insanlar kendi ulus devletlerinin dillerinin, dinlerinin ve bilim sahalarının ‘köklerini’ bulabilmek veya ortaya çıkarabilmek için çokça enerji sarfetmekteydi. Kendilerini antik ‘kökenlerinden doğan’ oluşumlar olarak algıladıklarından dolayı tarih kitaplarında ve bazı kaynak olabilecek metinlerden yola çıkarak bu kökleri belgelemeye çalışmaktaydılar (Paul, 2019, s. 28).

Uluslararası ilişkiler çalışması klasik ve genel olarak savaşın nedenlerinin ve barış koşullarının analizine odaklanmaktadır. Bu gündem maddeleri, iki Dünya Savaşı'nın ardından yirminci yüzyılda özellikle çok konuşulmaktaydı. Güç kullanımının incelenmesi konusu, şu an içinde bulunduğumuz 21. Yüzyılda bile Uluslararası İlişkiler (UI) akademisyenlerini ve öğrencilerini bu konuda araştırma yapmaya ve incelemeye sevk etmektedir (Smith, 2013, s. 4).

Hem savaşların, çatışmaların nedenleri veya savaşla ilgili geleneksel sorular hem de dünya siyasetinde ortaya çıkan daha geniş soru(n)larla uğraşırken teorilerden faydalanırız. Peki teoriye neden ihtiyaç duyarız? Bu tür soru(n)larla uğraşırken neden teoriyle ilgilenelim ki?

İlk bakışta, onlara cevap vermek için kesinlikle teoriye ihtiyacımız olmadığını düşünebiliriz. Gidip dünya siyasi aktörlerine neyi neden yaptıklarını, nasıl davranmayı düşündüklerini ve gelecekte ne olacağına dair fikirlerini sorabiliriz. Böylece akademik teorilerden vazgeçebiliriz veya onlara ihtiyaç duymayabiliriz. Bu konuda en az iki temel sorun var: birincisi, bu durumda sorularımıza yanıt olarak dünya liderlerinin söylediklerine inanmamızı gerektirmesidir. Örneğin, devlet liderleri savaşa girme nedenleri hakkında yalan söyleyebilirler. Ya da belki Amerikan veya Çin yönetimleri veya herhangi bir devletin yönetimi stratejik düşüncelerinde tamamen açık sözlü olmayabilirler. Belki de tüm uluslararası aktörler, iklim değişikliğiyle mücadele etmek için ellerinden gelenin en iyisini yaptıklarını iddia ettiklerinde ellerinden geleni yapmıyor olabilirler. Bu nedenle, sadece liderler tarafından verilen açıklamalara güvenerek uluslararası davranışın gerçek sebebine ulaşamayabiliriz.

İkincisi ve daha önemli olanı aktörlerin fikirlerinin arkasındaki gerçek nedeni bulmanın çok zor olmasıdır. Çünkü dünya o kadar karmaşık bir yapıdadır ki aktörler bile neden belirli şekillerde hareket ettiklerinin tamamen farkında olmayabilirler. Belki George W. Bush ya da Tony Blair, Irak'ta savaşa girmeye karar verirken, yaptıklarının doğru olduğuna dair bir duyguyu haklı çıkarmak için açık ve mevcut bir tehlikenin kanıtını arıyorlardı. Belki de Albay Kaddafi'ye karşı kararlı bir askeri harekatı savunanlar, motivasyonlarının kesinlikle insani olduğunu düşündüler. Hepimiz gibi onlar da belirli bir hareket tarzını tetikleyen kişisel ve politik birçok nedenin tam olarak farkında olamayabilirdik. Ayrıca birçok uluslararası aktör, düşünce ve politikalarının belirli ideolojik veya ahlaki taahhütler tarafından halihazırda şekillendirilme biçimlerinin farkında olmayabilir, bu nedenle küresel etkileşimlere ve sorunlara yaklaşmanın diğer yollarını göz ardı edebilir. Bu yüzden aktörlerin kendilerinin bile fark etmeyebilecekleri eylemlerinin nedenlerini daha geniş bağlamlarda belirlememiz gerekiyor. Bu sorunların her ikisi de bizi doğrudan teoriye götürmektedir. Çünkü aktörlerin davranışları ve bunların gerekçelerinin ne ölçüde doğru oldukları ya da içinde hareket ettikleri bağlamın tam olarak farkında olup olmadıkları konusunda varsayımlarda bulunmak gerekir. (Smith, 2013, s. 2). Sonuç olarak Jack Donnelly'nin deyişiyle “Teori, ustaca bir soyutlamadır. Dikkatimizi ‘kafa karıştırıcı ayrıntılar’dan ‘önemli olana’ yöneltir. Teoriler bizi dünyayı anlamak için, - teoriye göre- neyin gerekli ve önemli olduğuna yönlendiren kılavuzlar, mercekler ve süzgeçlerdir” (Donnelly, 2012, s. 54).

Uluslararası siyasetin kaçınılmaz bir etik boyutu vardır. Mesela savaşların "haklı" veya "haksız" olup olmadığı değerlendirmesi sorunu ahlaki değerlere uygun mu değil mi sorusu uluslararası siyasetin önemli sorunlarından biri olmuştur. Soykırım, kıtlık ve iklim değişikliği gibi çeşitli krizlerde, devletlerin, bireylerin uluslararası örgütlerin ve hatta ulusötesi şirketlerin hem önleyici tedbirler hem de iyileştirici eylemlerde bulunma konusunda “ahlaki sorumlulukları” vardır (Erskine, 2013, s. 36).

Teoriler, olayların neden olduğuna dair açıklamaları ve yapılan eylemler için çok çeşitli ve geniş çapta nedenler sunar ve eylemlerin çok farklı varsayımlara sahip oldukları gerçeğini yansıtır (Smith, 2013, s. 3).

Bu bağlamda teoriler aktörlerin hem iç politikada hem de dış politikada/uluslararası politikada yaptıkları eylemleri anlamlandırmak için önemli bir araçtır diyebiliriz. Bu durumda politika nedir? Dış politika nedir? Bunlara da yer vermek gerekmektedir.

Politika, Tayyar Arı' ya göre “insanların belli amaçlara ulaşmak ve sahip oldukları değerleri hayata geçirmek için giriştikleri ve zaman zaman iş birliği ve uzlaşma zaman zaman çatışma biçiminde ortaya çıkabilen stratejik etkileşim sürecidir” (Arı, 2011, s. 37).

Dış Politikanın tanımına ise Arı şu şekilde yer vermektedir; “dış politika, uluslararası siyasal sorunlara bir devletin amaçları, hedefleri ve davranışları açısından bakar, bir devletin uluslararası sisteme veya diğer devletlere karşı tutumunu inceler” (Arı, 2011, s. 61).

Bir çalışmasında en az 15 farklı akademisyenin dış politika tanımına yer veren Ertan Efegil ise dış politika kavramının temelde iki farklı bakış açısına göre tanımlandığını belirtmektedir. Dış politikanın Soğuk Savaş sonrası döneme kadar realist düşünceye uygun olan tanımlarına ve 1985'ten günümüze kadar olan süreçte ise çoğulcu anlayışı benimseyen akademisyenlerin dış politika tanımlarına yer vermektedir. Buna göre dış politika iç ve dış politika arasında kesin bir ayrımı öngören ve devleti ve onun kurumlarını yegane karar verici olarak gören realist bakış açısına göre “devletlerin egemenlik yetkilerinin dışındaki alana ilişkin planladıkları ve uyguladıkları stratejiler”dir. Bir başka tanımla “devletin egemenlik sınırları içerisinde planlanan, fakat egemenlik sınırları dışındaki ortama yönelik belirlenen eylemler” olarak belirtilmektedir. İç politika ve dış politika arasındaki ayrımın giderek azaldığını, iç ve dış politikanın birbirini etkilemeye başlamasından dolayı dış politikayı “devletin rolünün azalması nedeniyle, toplumsal grupların beklentilerinin yansıdığı eylemler ve stratejiler” olarak tanımlayan diğer çoğulcu yaklaşıma uygun tanıma da yer verilmektedir (Efegil, 2012, s. 13-15).

Buradan yola çıkarak çalışmamızda Rusya'nın tarihine ışık tutmaya çalışırken gerek iç politika gerekse de dış politika analizi yapılacak olup temel teoriler (çalışmanın belirlediği Tarihsel sosyoloji ve konstruktivist teori) ışığında geçmişten günümüze Rus siyasi tarihi ve dış politika analizi üzerinde bir yol çizilecektir. Ayrıca realist, neorealist ve liberalist teorilerden de faydalanılacaktır.

2.1. Realizm

Realizm, dört temel varsayıma dayanan bir yaklaşımdır. Birincisi, devletler, merkezi meşru yönetişimin olmadığı anarşik bir dünyada başlıca veya en önemli aktörlerdir. Yani bu yaklaşıma göre temel analiz birimi devletlerdir. Çok uluslu şirketler, terörist gruplar ve diğer ulusötesi ve uluslararası örgütler realistler tarafından sıklıkla kabul edilir, ancak bu devlet dışı aktörlerin konumu her zaman daha az önemlidir. Devletler baskın aktörler olmaya devam ediyor. İkincisi, devlet üniter bir aktör olarak görülmektedir. Bir ülke dış dünyayla bütünleşmiş bir birim olarak karşı karşıyadır. Realist düşünce devlet içindeki siyasi farklılıkların nihai olarak yetkili bir şekilde çözüldüğü ve böylece devletin hükümetinin bir bütün olarak devlet için tek bir sesle konuştuğunu varsaymaktadır. Daha açık bir ifadeyle realizme göre dış politika sadece devletler tarafından planlanıp yürütülmektedir. Üçüncüsü, realistler devletin rasyonel bir aktör olduğu varsayımını ileri sürerler. Devletlerin hem üniter hem de rasyonel aktörler olduğu varsayımları, oyun teorisinin uygulanmasında ve caydırıcılık, silah kontrolü, güç dengesi, güç kullanımı ve realistleri ilgilendiren diğer çalışmalar gibi rasyonel seçim yöntemlerinin uygulanmasında özellikle önemlidir. Dördüncüsü, realistlere göre, devletler için karşı karşıya oldukları sorunların hiyerarşisi içinde, ulusal veya uluslararası güvenlik konusu genellikle listenin başında yer almaktadır. Bu yüzden askeri ve ilgili siyasi konular dünya siyasetine hakimdir. Realistlere göre, askeri güvenlik veya stratejik meseleler “yüksek politika” diye anılırken, sosyal ve ekonomik meseleler tipik olarak az önemli ve “alçak politika” olarak görülmektedir (Efegil, 2012, s. 58; Viotti ve Kauppi, 2012, ss. 39-40).

Realizmin temel fikir ve varsayımları şunlardır:

- İnsan doğasına yönelik karamsar bir bakış;
- Uluslararası ilişkilerin mutlaka çatışmalı olduğuna ve uluslararası çatışmaların nihayetinde savaşla sonuçlanacağına dair bir inanç;
- Ulusal güvenlik ve devletin bekası değerlerine yüksek saygı;
- Uluslararası politikada, iç siyasi hayattaki ile karşılaştırılabilir ilerleme olabileceğine dair temel bir şüphecilik.

Bu yaygın fikirler ve varsayımlar hem geçmişte hem de günümüzde önde gelen realist Uluslararası İlişkiler teorisyenlerinin çoğunun düşüncesine yön vermektedir (Efegil, 2012, s. 43; Jackson ve Sørensen, 2013, s. 66).

Siyaset, insanlar üzerinde bir iktidar mücadelesidir. Uluslararası siyaset böylece -her şeyden önce- 'güç siyaseti' olarak tasvir edilir. Aynı temel sorunların ulusal çıkarları savunmak ve devletin bekasını ve güvenliğini sağlamakla ilgili olduğu devletler arasındaki bir rekabet, çatışma ve savaş arenasıdır. Bu nedenle, uluslararası sistem anarşik bir yapıya sahiptir. Devlet, dünya siyasetinin önde gelen aktörüdür. Uluslararası ilişkiler öncelikle devletlerin ilişkileridir. Dünya siyasetindeki diğer tüm aktörler-bireyler, uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları (STK'lar) vb. ya daha az önemli ya da önemsizdir. Dış politikanın temel amacı, devletin çıkarlarını ilerletmek ve savunmaktır. Ama devletler birbirine eşit değildir. Tersine, devletler arasında uluslararası bir güç hiyerarşisi vardır. Dünya siyasetinde en önemli devletler büyük güçlerdir (Jackson ve Sørensen, 2013, s. 66).

Devletler belirli bir bölge üzerinde egemenlik yetkisine sahip oldukları ve uluslararası sistemdeki başka hiçbir aktörün devletler üzerinde daha yüksek bir yetkisi olmadığı için, tek tek devletlerin çıkarlarını gözetecek bir dünya hükümeti yoktur. Realizme göre, küresel siyasetin belirleyici özelliği, uluslararası sistemin bir anarşi olarak var olmasıdır. Anarşi, kaos veya karışıklık anlamına gelmez, sadece kapsayıcı bir siyasi otoritenin veya dünya hükümetinin olmaması anlamına gelir (Kaarbo ve Ray, 2011, s. 15). Realistlere göre güç kavramı 'anarşik uluslararası sistemde çıkarları hayata geçirmek için gerekli olan kabiliyet' demektir. Bu güç kavramı içinde genellikle askeri, siyasi ve ekonomik imkanlar yer almaktadır.

Morgenthau gücün unsurlarını coğrafya, nüfus, doğal kaynaklar, askeri imkanlar, sanayi altyapısı, ulusal özellikler, ulusal moral ve diplomasi kalitesi gibi kavramlarla belirtmektedir. Kenneth Waltz'a göre ise nüfus, toprak yüzölçümü, ekonomik imkanlar, doğal kaynaklar, askeri kapasite siyasi istikrar ve yetenekler olarak gücün unsurlarını yedi farklı kapasite olarak sıralamaktadır.

Robert Gilpin de devletin ekonomik, askeri ve teknik imkanlarının dışında kamunun morali, siyasi liderlik kapasitesi gibi ölçülemeyen imkanları da gücün unsurları arasında görmektedir (Efegil, 2012, s. 59).

Gücü korumak, anarşik uluslararası sisteme rasyonel bir yanittir. Anarşik bir ortamda her devletin kendi çıkarlarını korumak için bir kendi kendine yardım stratejisi izlemesi gerektiğinden, devletler doğal olarak birbirleriyle rekabet halindedirler ve birbirlerine şüpheyile bakmaktadırlar. O halde çatışma kaçınılmaz bir sonuçtur ve realistler için çatışma ve güç kullanımı uluslararası politikanın temel kaygısıdır. Savaş, devletlerin güç için rekabet ettiğı bir araçtır ve buna bağılı olarak, gücün temel bileşenleri doğası gereğı askeridir, çünkü nihayetinde her devletin çatışmalarla dolu bir dünyada hayatta kalma ve toprak bütünlüğünü (vatandaşlarını değılse de) koruma amacı vardır. Doğal olarak böyle bir “koruma” askeri güçlere dönüşür. Tehlikeli bir dünyada devletler, askeri güçlerini oluşturarak, askeri ittifaklar kurarak ve gerekirse askeri gücü ihtiyatlı bir şekilde kullanarak daha fazla güvenlik aramaktadırlar. Tüm devletler, ne zaman ve nerede olursa olsun, güçlerini en üst düzeye çıkararak çıkarlarını korumak için aynı dürtüyle motive olduklarından, realizm uluslararası ilişkilerde büyük bir süreklilik görmektedir.

Zaman içinde dünya siyasetindeki tüm değışikliklere rağmen realistler, devletlerin temelde her zaman yaptıklarının aynısını yaptıklarını ve bunun da güç aramak olduğunu söylemektedirler (Kaarbo ve Ray, 2011, s. 6-7).

Realizm uluslararası güvenlik konusunda hala daha en önemli genel teori olmaya devam etmektedir. Realizm İkinci Dünya Savaşı’ndan önceki dönemlerde savaşın açıklanmasında insan doğasının olumsuz yönlerine yoğunlaşan klasik realizm şeklinden savunmacı realizm şekline doğru genişleme göstermiştir. Savunmacı realizme göre anarşik bir uluslararası ortamda güvenliğin sağlanmasında MC (Milletler Cemiyeti) gibi örgütlere güvenilemeyecektir.

Bu yüzden ‘ulusların/devletlerin kendi kendine yardım etmesinin’ (self- help) önemine vurgu yapılmaktadır. Ulusal kendine yardım politikası, belirli bir seviyenin üstünde maddi güce sahip olmayı ve bunu düşmanlara karşı kullanmak için de askeri kapasiteye dönüştürmeyi gerektirmektedir. Buna genel olarak güç stratejisi denir. Bu strateji de iç dengeleme, dış dengeleme ve ikisini de kapsayan toplam dengeleme olarak ayrılmaktadır. İç dengeleme ülke içinde kaynakların geliştirilmesi iken dış dengeleme benzer güvenlik sorunları olan müttefiklerin arayışıdır.

Ancak dönemin realistleri, bir rakibe karşı dengeleme yapmak için tam olarak ne kadar güce sahip olmanın yeterli olacağı konusunda emin olamamaktaydı. Bu sorun daha sonra Soğuk Savaş boyunca özellikle de süper güçler arasında nükleer silahlar yarışı başladıktan sonra daha fazla ilgi çekmiştir (Smith, 2020, s. 51). Ayrıca Realizmin Soğuk Savaş Dönemi'nde altın çağını yaşadığı söylenmektedir (Eralp, 1996, s. 83).

Tablo 2.1. Rusya'nın İmajı

Rusya'nın İmajı				
İmaj	Uluslararası yapısalılık	Savunmacı Realizm	Saldırgan Realizm	Devrimci Yayılmacılık
Kültür	Rusya Batılı bir ülkedir.	Rusya Slav-Türk toplumlarının karışımı Batı ve Doğu'nun sentezi bir ülkedir.	Rusya, Avrasyalı Batı karşıtı bir ülkedir.	Rusya Avrasyalı Amerikan karşıtı bir ülkedir.
Uluslararası Statü	Büyük devletlerden birisidir	Kriz içinde geçici olarak Büyük bir devlettir	İki süper güçten bir tanesidir	İki süper güçten bir tanesidir
Uluslararası İstikrarı Muhafaza Yöntemi	Ekonomik ve güvenlik meselelerinde uluslararası işbirliği, iç politikada demokrasi ve pazar ekonomisini sağlayarak reformların yapılması	BDT içinde entegrasyon ve liderliği sağlayarak ekonomik ve askeri modernizasyonların yapılması	Yüksek derecede merkezîyetçilik, ekonomik ve askeri modernizasyonu sağlayan sağlıklı liderliğin temini	Sürekli jeopolitik yayılmacılık
Devlet Tipi	Ulus devlete dayalı konfederasyon	Emperyalizm sonrası devlet	Sınırları yeniden düzeltilerek istikrarlı bir imparatorluk	Sürekli yayılan imparatorluk
Jeopolitik Sınırlar	Rusya Federasyonu ulusal sınırlarını, Baltık Devletleri dışında muhafaza etmek	Rusya sınırlarını "Yakın Çevre" ve "Uzak Çevre" düzleminde eski SSCB sınırlarına kadar genişletmek	Eski SSCB sınırlarına geri dönmek	SSCB sınırları dışına ulaştırmak

*Kaynak: Caşın ve Derman, 2016, s. 67

2.2. Liberalizm

Liberalizm Avrupa Aydınlanmasından kaynaklı ortaya çıkan en kalıcı ve etkili olduğu söylenen, odak noktasına insanı alan, akılcılığı ön planda tutan kamusal hayata sınırlı bir devlet müdahalesini ve özel hayatın serbestliğini öngören felsefi bir teoridir. Liberal teori, özgürlüğün, bilimsel rasyonalizmin ve insanoğlunun her halükarda ilerlemesinin savunuculuğunu yapar ve insan haklarına, anayasacılığa, demokrasiye ve devletin güçlerinin sınırlandırılmasına vurgu yapmaktadır.

Liberal teorinin en temel özelliğı bireyin kutsallığına önem atfetmesi ve hür teşebbüsün önündeki engellerin kaldırılmasıyla genel refahın artacağına yönelik olan inançtır (Burchill, 2012, s. 81; Oğuzlu, 2014, s. 147).

Devlet-altı ve ulusötesi aktörlerin artan faaliyetleriyle birlikte, liberalizm dünya çapında karmaşık bir bağlantılar ağı görüyor. Realizmin yaptığı gibi sadece devletten devlete ilişkilere odaklanmak, liberalizme göre dünya siyasetinin önemli bir bölümünü gözden kaçırır. Ayrıca, devletler, eylemlerini yönlendiren çıkarları olan tek aktör değildir. Devlet dışı aktörlerin bazen devletinkinden ayrılan kendi amaçları ve çıkarları vardır (Kaarbo ve Ray, 2011, s. 9).

Liberal yaklaşım, Aydınlanma'da tutarlı bir dünya görüşü olarak ortaya çıktı ve Woodrow Wilson'ın Birinci Dünya Savaşı sonrası barışın temelini oluşturmayı amaçlayan On Dört İlkesi ile sistematik bir uluslararası reform olarak zirvesine ulaştı. Liberaller, kendi kaderini tayin hakkı, açık diplomasi, silahsızlanma, serbest ticaret ve özgürlükler ile anlaşmazlıkların barışçıl çözümü ve Milletler Cemiyeti şeklinde bir uluslararası güvenlik teşkilatının kurulması gibi gelişmelerle liberal bir barış kurmaya çalıştılar (MacMillan, 2007, s. 21).

Liberalizm, II. Dünya Savaşı'ndan sonra başladı ve 1970'lerde yerini aldı. Liberal söylemin kökenleri on sekizinci yüzyıla, Bernard Mandeville ve Adam Smith'in yazılarına kadar uzanır. Liberalizme göre, karmaşık karşılıklı bağımlılık küresel siyasetin baskın özelliğı haline geldi. Özellikle, yirminci yüzyılın ikinci yarısında devletler ve toplumlar birbirine o kadar bağımlı hale geldi ki, liberalizme göre, birbirleriyle olan ilişkileri temelden değişti. Karşılıklı bağımlılık, devletlerin birbirine bağlı olması demektir.

Bir devletin içinde olup bitenler, başka bir devletin içinde olup bitenler üzerinde önemli etkilere sahip olabilir ve iki devlet arasındaki ilişkiler, diğer devletler arasındaki ilişkileri büyük ölçüde etkileyebilir. Karmaşık karşılıklı bağımlılığın üç özel bileşeni vardır: çoklu kanallar, çoklu sorunlar ve askeri gücün kullanımı ve etkinliğindeki düşüştür.

Birincisi, karmaşık karşılıklı bağımlılık, uluslararası siyasette çeşitli aktörler arasında birden çok kanal olduğu anlamına gelir (Kaarbo ve Ray, 2011, s. 9; Lebow, 2016, s. 89).

Realizm devletleri yegane önemli aktör olarak gördüğünden, uluslararası politika gerçekten devletten devlete ilişkilerle sınırlıdır. Liberalizm, bu devletlerarası bağlantıların önemini koruduğunu reddetmese de devletlerin küresel siyasetteki tek önemli aktörler olmadığını öne sürmektedir. Liberalizmin dünya sahnesini devletlerle paylaşmak olarak gördüğü çeşitli devlet dışı aktörler vardır. Ulusötesi aktörler, devlet sınırlarının ötesinde faaliyet gösterir ve küresel olarak iş yapan büyük şirketler olan çok uluslu şirketleri içerir. McDonald's, Colgate-Palmolive, General Foods ve General Motors çok uluslu şirketlerdir. Sivil toplum kuruluşları (STK'lar) başka bir ulusötesi aktör türüdür. STK'lar, sınırları aşan ve Katolik Kilisesi, Greenpeace, Kızıl Haç ve Uluslararası Af Örgütü gibi farklı devletlerde üyeleri olan özel, uluslararası kuruluşlardır. Ayrıca, hükümetler arası kuruluşlar, üyeleri devlet olan aktörlerdir (örneğin, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği, Amerikan Devletleri Örgütü ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) ve kendilerini yöneten devletlerden oldukça bağımsız hale gelebilmektedirler. Liberalizm, hükümetler arası kuruluşları, çok uluslu şirketleri ve STK'ları devlet sınırlarını aşan önemli uluslararası bağlantılar olarak görmektedir (Efegil, 2012, s. 61; Kaarbo ve Ray, 2011, s. 9).

Liberal yaklaşım, insan ilişkilerinde çatışma eğilimini kabul eder, ancak daha çok insanın işbirliği yapma, etkili yasalar ve kurumlar yaratma ve uluslararası anarşi alanında devletlerin davranışlarını yumuşatan normları teşvik etme kapasitesine odaklanır. İngiliz filozof John Locke (1632-1704) klasik liberalizmin kurucu babası olarak görülmektedir. Locke, doğal hukukun doğal haklara yol açtığını savunmaktadır. Bunlar bir devletin yokluğunda bile barış içinde bir arada yaşamak için bir çerçeve sağlayan, egemen bir otorite altındaki bir sivil düzen tarafından oluşturulan yasalardan

önce gelir. Locke'un doğa durumu ayrıca insanları yaşam, özgürlük ve mülkiyet konusunda eşit haklara sahip olarak tasvir eder.

Doğa durumunun kendisini yöneten, herkesi zorunlu kılan bir doğa yasası vardır ve bu yasa olan akıl, tüm insanlığadır. Herkes bağımsız ve eşit olduğundan, hiç kimse bir başkasının yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne ya da mal varlığına zarar vermemelidir. Bu haklar sivil devletin ortaya çıkmasıyla kaybolmaz aksine korunmalıdır (Lawson, 2015, ss. 105-108).

Özetle liberalizme göre dış politikada temel aktör devletler değildir. Ayrıca norm veya fikirlerin dış politika üzerinde bağımsız etkisinin olduğunu kabul etmezler. Buna göre dış politikayı belirleyen temel aktörler, rasyonel faydayı elinde tutmaya çalışan sosyal örgütlü gruplardır. Bu gruplar şirketler, siyasi ve idari kurumlar, iş dünyası ve çıkar gruplarıdır (Efegil, 2012, s. 61).

Liberalizmin temel kavramlarını Tarık Oğuzlu şu şekilde listelemiştir:

- Evrensel insan hakları
- Bireyin önceliği
- İlerlemecilik, gelişme
- Modernizm
- Seküler ahlak
- Teşebbüs hürriyeti
- Doğal durum ve uyum
- Hukukun üstünlüğü- hukuk devleti/ üstünlerin hukuku değil
- Serbest ticaret
- Sınırlı devlet müdahalesi
- Serbest piyasa
- Akılcılık

Buna göre liberalizmin faydacı bir anlayışa sahip olduğu, tek tek bireylerin zenginleşmesi toplumun genel zenginliğinin artıracığı ve devlet ile pazar arasındaki ilişkide pazara veya piyasaya öncelik verilmesi gerektiği belirtilmektedir (Oğuzlu, 2014, s. 148).

Liberal teoriye katkısı olan düşünürlere de kısaca değinmekte fayda vardır. Özellikle John Locke, David Hume, Montesquieu, Adam Smith, Voltaire ve İmanuel Kant Aydınlanma Dönemine (1688-1789) damgasını vuran düşünürlerdir. John Locke'un siyasi felsefesine göre bütün insanlar eşit yaratıldı ve yaşama hakkı, özgürlük, mutluluğunu sürdürmek gibi bazı dokunulmaz haklara sahiptir. Doğa durumunda

insanların eşit ve özgür olduğunu savunan Locke, bu konuda Hobbes'tan tamamen farklı düşünmektedir. Locke için doğa durumu savaş durumu değildir. Hugo Grotius da pozitif hukukun kurucusu sayılır. Grotius'un 'Savaş ve Barış Hukuku' çalışması fikirlerini anlamamız açısından önemlidir. Ona göre bir insanın bazı haklarının temeli insan doğasına dayanmaktadır ve her insanın doğasında toplum içinde yaşama isteği vardır. Bu istek de düzenli ve barış içinde yaşama isteğidir. Buradan da Grotius'un insan doğasına bakışının olumlu olduğu söylenebilir.

Montesquieu da Yasaların Ruhü çalışmasıyla Uluslararası İlişkiler literatürüne önemli katkılar sağlamıştır. Kendisi savaş ve yönetim biçimi arasında doğrudan ilişki kurmuştur. Ona göre savaş ve monarşiler arasında mutlak bir ilişki vardır dolayısıyla otoriter rejimlerin savaşa daha yatkındır. Liberalizme katkısı olan diğer düşünürler de Emmerich de Vattel, Jeremy Bentham, Jean Jacques Rousseau, Herbert Spencer, J. S. Mill ve Hobson liberal düşünceye önemli katkıları olan isimlerdir (Arı, 2004, s. 354-363).

Robert Keohane 1990'da 'Uluslararası Liberalizmi Yeniden Düşünmek' adlı makalesinde liberal teorinin daha spesifik bakış açılarını geliştirdiğini öne sürdü. Keohane bu spesifik çalışmaları liberal teorinin farklı perspektifleri olarak dört başlık altında topladı. Bunlar Cumhuriyetçi Liberalizm, ticari Liberalizm, düzenleyici Liberalizm ve Sosyolojik Liberalizmdir. Bunlara kısaca değinelim. Cumhuriyetçi Liberalizm yasama organının yürütme erkinin eylemlerini denetleyebileceği ve sınırlandırabileceği bir durumu önermektedir. Ticari liberalizm ise uluslararası ticaretin gelişmesinin uluslararası barışa zemin hazırlayacağını savunur. Ticaret sınıfının etkinliğini arttırması çatışma başlatmaya meyilli olan yönetici elitin aleyhinedir. Çünkü onların iktidar alanını sınırlar. Ayrıca farklı ülkelerdeki tüccarlar aralarındaki işbirliğinin devam etmesi için içinde yaşadıkları devletlere paralel olarak bir bütünlük oluşturarak devletlerin işbirliklerine zarar gelmeyecek politikalar üretmesini isterler. Düzenleyici liberalizm de uluslararası kurumların devlet davranışları üzerinde etkili olabileceği fikridir. Bu fikir oyunu belli kurallar çerçevesinde oynamanın ve gündemi hırslı konulardan uzak tutmanın çıkarları gözetmek açısından daha akılcı bir yöntem olduğuna dayanmaktadır. Son olarak Sosyolojik Liberalizm ise ekonomik bağların, uluslararası kurumların ve rejim şekli

gibi unsurların yanında insanların değişen algılamalarının da devletlerarası ilişkileri etkilediğini savunmaktadır (Özpek, 2014, ss. 147-151).

Liberalizmin temel kavram ve varsayımlarını Tarık Oğuzlu özetle şu şekilde sıralamaktadır:

- Temel analiz düzeyi devlet altı/içi birimlerdir.
- Anarşik yapının olumsuz etkileri aşılabılır.
- İşbirliği mümkündür.
- Karşılıklı Bağımlılık
- Çoğulculuk
- Dış politikada kazan- kazan mantığı geçerlidir.
- Dış politikada ekonomik çıkarlar ve ulusal özellikler önemlidir.
- Devletlerarası ortak çıkarlar vardır.
- Uluslararası normlara ve kurallara çıkarlar gereği uyulur.
- Entegrasyon/ bütünleşme mümkündür.
- Devletlerarası ilişkilerde yaşa ve yaşat mantığı vardır.
- Alçak politika- yüksek politika ayrımı yanlıştır.
- Devletlerin temel davranış mantığı faydacılık/sonuç odaklılıktır (Oğuzlu, 2014, s. 153).

2.3. Konstruktivizm (Sosyal İnşacılık)

1980'in sonları ile 1990'lı yılların başında küresel sistem tarihi bir dönüşümden geçmekteydi. Zamanın akademisyenleri de bu olağandışı gelişmeleri anlamlandırmakta zorlanıyordu. Çünkü Orta ve Doğu Avrupa devletlerinde liberal ekonomiye geçiş demokratikleşme süreci de Sovyetler Birliği'nin dağılma süreci de çok hızlı, ani ve beklenmedik şekilde gerçekleşmekteydi. Sovyetler gibi bir süper güç nasıl olur da en yakın müttefikleri olan rejimlerin çökmesine ve nüfuz alanının ortadan kalkmasına sessiz kalmaktaydı? Dönemin Sovyet lideri Mikhail Gorbacov istese bunu engelleyebilir bu ülkelere askeri olarak müdahale edebilirdi. Yani SSCB hiçbir ülkenin sosyalist blokta kalması için güç kullanımına gitmeyecekti. Ayrıca Moskova yönetimi ABD ve Batı Avrupa ülkeleri gibi en büyük rakipleriyle sertlik yanlısı dış politika yerine iş birliğine nasıl geçtiği merak konusuydu. Bunun yanında Moskova bu

dönemde silahsızlanma konusunda önemli adımlar attı ve Sovyet tesislerinin denetlenmesin izin verdi. Üstüne üstlük Afganistan'daki 10 yıllık işgale son vererek Kızıl Ordu askerlerini ülkeye geri getirdi. Bu bağlamda rasyonalist teoriler Gorbaçov dönemi güvenlik ve dış politikalarını açıklamada yetersiz kaldı. Çünkü bu teorilere göre bir devlet nüfuz alanını ve mevcut gücünü korumak için elinden gelen her şeyi yapardı.

Realistlerin önemsedığı coğrafi büyüklük, askeri güç ve ekonomik kapasite ve demografi parametreleri açısından SSCB gibi dünyada başat aktör olan bir ülke nasıl oluyordu da sert güç araçlarını kullanmamayı tercih etmekteydi? Tüm bu sorulara neo-realist ve neo-liberal teoriler bir cevap bulamazken eleştirel teori de eleştirmek dışında yeni bir açıklama yöntemi ortaya koyamadı. Tam da bu dönemde 'sentezci' veya 'ortayolcu' olarak tanımlanan inşacılık yaklaşımı ortaya çıktı (Demirtaş, 2014, s. 168).

Konstrüktivizme/Sosyal İnşacılığa göre toplumsal gerçeklik sosyal olarak inşa edilmiş olup uluslararası ilişkiler de bir toplumsal gerçeklik olarak 'sosyal inşa'dır. Dolayısıyla sosyal inşacılar uluslararası dünyanın maddi unsurlardan çok düşünsel, kültürel, sosyal ve normatif unsurlar üzerine kurulu olduğunu belirtmektedirler. Yani uluslararası düzeydeki hâkim kurallar, normlar, kimlikler ve söylemler uluslararası ilişkiler disiplininin en temel ve belirleyici unsurlarıdır (Küçük, 2014, s. 325).

İnşacılığın ortaya çıkmasında 1980'lerde uluslararası koşulların değişiminin etkisi vardır. Bu bağlamda yumuşama döneminin etkisi, rakip bloklar arasında diyalogun artması, 'sıfır toplamlı oyun' stratejisinin yeni dönem politikaları anlamlandırmada başarısız olması alternatif teorilere olan ihtiyacı gün yüzüne çıkarmıştır. ABD'li akademisyen Nicholas Onuf inşacılık kavramını Uluslararası İlişkiler literatürüne taşıyan ilk isimdir. Ancak bu alanda yaklaşımın adını daha fazla duyuran ve farklı vaka analizleriyle uygulayan isim ise Alexandr Wendt'tir (Demirtaş, 2014, ss. 169-170).

Konstruktivistler, kimlikleri analizlerinin merkezine alarak realistlerden ve liberallerden ayrılırlar. Dış politikayı anlamak için aktörlerin çeşitli rollerini ve bunlarla ilişkili kurallarını anlamak gerektiğini savunurlar. Çoğu sosyal inşacı dış politikada kimliklerin sonuçlarıyla ilgilenir (Booth ve Erskine, 2016, s. 91). Sosyal inşacılar, özellikle normlar, kurallar ve kimlikler gibi temel kavramlarla ve bunların

kendimiz ve dünyayla nasıl ilişki kurduğumuz hakkındaki anlayışımızı nasıl etkilediğiyle ilgilenirler (Viotti ve Kauppi, 2012, s. 278).

İnşacılık hem rasyonalist teorilerin hem de eleştirel teorilerin bazı varsayımlarını benimsemiş olup uluslararası politikada aktör, yapı, etkileşim ve önceliklerle ilgili özgün argümanlara yer verdi ve buna binaen de sosyoloji ve felsefe gibi diğer sosyal bilim dallarından destek aldı (Demirtaş, 2014, s.168; Küçük, 2014, s. 328).

İlk olarak, sosyal inşacılar materyalistlerden ziyade felsefi idealistlerdir. Maddi yapıların ancak öznelar arasında paylaşılan anlam yapıları aracılığıyla toplumsal önem kazandıklarını öne sürmektedirler. Sosyal İnşacılar, nükleer yayılma gibi maddi süreçlerin gerçekliğini inkâr etmezler. Bu süreçlerin algılandığı ve anlaşıldığı ortak anlam yapılarına referansla yalnızca aktörlerin söz konusu fenomene karşı davranışsal tepkilerinin anlaşılabilceğini öne sürmektedirler. Nükleer silahların yayılmasının uluslararası istikrarı tehdit ediyor, güçlendiriyor veya hatta tarafsız bir etki yapıyor olarak algılanıp algılanmayacağı, aktörlerin çıkarlarına ve kimliklerine bağılı olacaktır. Ki bu çıkarlar ve kimlikler aktörlerin uluslararası sistem içindeki yapısal konumundan mantıksal olarak çıkarsama yapmaktan ziyade toplumsal olarak inşa edilmişlerdir. İkincisi, konstrüktivistler, failer ve yapılar arasında karşılıklı olarak kurucu bir ilişki olduğunu varsayarlar. Sosyolojinin içgörülerinden yola çıkan yapılandırmacılar, "ben kimim?" sorusunun hem mantıksal hem de ontolojik olarak "ne istiyorum?" sorusundan önce geldiğini ve failerin kimliklerinin de içinde yaşadıkları normatif ve ideolojik yapılar tarafından yönetildiğini iddia ederler. Bu yapıların kendileri ontolojik ilkeller değil, daha çok bu failerin eylemleri aracılığıyla yeniden üretilen sosyal pratiğin sürekli kalıplarıdır. Bu nedenle uluslararası sistem, yapılandırmacılar tarafından stratejik bir alandan ziyade kurucu bir alan olarak görülür. Devletlerin kim olduklarına ve bu kimliklerin bir sonucu olarak hangi çıkarlara sahip olduklarına dair kavrayışları, sosyal etkileşimden önce oluşmaktan ziyade öznelar arası paylaşılan anlam yapılarından kaynaklanmaktadır (Phillips, 2007, s. 61).

Sosyal inşacılar anarşinin varlığını kabul etmekle beraber mühim olanın anarşinin sosyal içeriği ve yorumlanması olduğunu vurgulamaktadırlar. Realistlerin aksine sosyal inşacılar anarşiyi tek tip olarak görmezler ve onlara göre anarşi her zaman gerginlik ve çatışmalara yol açmaz. Özellikle Wendt bu konuda çığır açan bir fikirle

karşımıza çıkmıştır. O, uluslararası sistemde üç farklı anarşi kültürünün mümkün olduğunu iddia etmiştir. Bunları Hobbes'çu anarşi, Locke'çu anarşi ve Kantçı anarşi olarak tanımlamıştır. Hobbes'çu anarşide devletler bencilce bir açıdan çıkarlarını gözetmekte ve birbirlerini düşman olarak algılamaktadır. Bu anarşi tipinde 'doğa hali' durumu ortaya çıkabilmektedir.

Locke'çu anarşide devletler aralarında işbirliği yapar ancak aralarında rekabet durumu da vardır. Kantçı anarşide ise devletler ortak çıkarlar ve dostça ilişkiler geliştirmektedir. Wendt tarihte genellikle Hobbes'çu anarşinin geçerli olduğunu belirtse de ilerleyen zamanlarda Locke'çu anarşi ve 20. yüzyılın sonlarından itibaren de uluslararası politikanın Kantçı anarşinin özelliklerini taşıdığını belirtmiştir. Böylece Kantçı anarşi herhangi bir sorun teşkil etmeyecektir. Çünkü 'dostların anarşisi düşmanların anarşisinden farklıdır'.

Kısaca sistemin anarşik olması aktörler arasında gerilim ve çatışma olacağı/çatışmaların normal görüleceği anlamına gelmez (Demirtaş, 2014, s. 171; Flockhart, 2016, s. 81).

2.4. Marksizm

Soğuk Savaş döneminde realist ve liberal teoriye alternatif bir üçüncü düşünce akımı olarak Marksizm etkili olmaya başladı. Michael E. Smith'e göre Marksizm uluslararası ilişkilerin ilk gerçek modern teorisi olup son dönemlerde gelişmekte olan eleştirel teorilerin önceli olmayı hak etmektedir. Ona göre eleştirel teorilerin çoğu Marksist teoriye borçludur. Marksizmin güvenlik konusuyla ilgili fikirlerine temel bir çerçeve sağlayan Karl Marx'ın Komünist Manifesto (1838), Vladimir İlyiç Lenin'in Emperyalizm: Kapitalizmin En Son Aşaması (1916) ve John Hobson'un Emperyalizm (1902) gibi bazı temel eserlerde anti-emperyalist fikirler yer almaktadır. Özellikle Hobson ve Lenin Boer Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı gibi rakip sömürge güçler arasındaki emperyalist savaşlardan da ilham alarak Marksist bir uluslararası ilişkiler teorisinin oluşumuna katkı sağlamışlardır. Onlar için Marksizm realist ve liberal geleneklerin bir karmasıdır. Marksizmin realizmle ortak noktası güçlü aktörlerin sermaye sahibi olmasından dolayı gücün maddi temeline odaklanmış olmasıdır.

Liberalizmle ortak noktası ise ulus devletlerin k t kaynakları ele geçirmek için savaşmaları ve bu savaşların da illaki bir gün biteceği ve buna bağlı olarak da barış lı ve eşitlikçi bir geleceğin kurulacağına dair küresel insanlık şeklindeki ütöpik görüştür (Smith, 2020, ss. 51-52).

Marksizmin tüm farklı varyasyonlarını ve farklı türlerini rahatça kapsayacak basit veya dolaysız bir tanımını sağlamak mümkün olmasa da temel bir ortak nokta, tarihsel olarak üretilmiş ve dolayısıyla değişken olarak anlaşılan kapitalizmin eleştirel bir yorumunu sağlama arzusudur denilebilir (Rupert, 2013, s. 154).

Marksizm Uluslararası İlişkilere geç dahil oldu. Bunun sebebi ise geleneksel Uluslararası İlişkiler disiplinin ve Marksist anlayışın birbirinden çok farklı olmasıdır. Geleneksel yaklaşıma göre uluslararası ilişkilerin doğası devletler üzerinde hiçbir merkezi otorite olmaması durumu olan anarşidir. Anarşik yapıda devletler arasında yatay ve eşit ilişkiler mevcuttur.

Marksistler ise hiyerarşik ve dikey ilişkiler üzerine temellenmiş toplumsal/sınıfsal ilişkilerden oluşan bir uluslararası ilişkiler anlayışını benimsemektedir. Marksizme göre uluslararası ilişkiler anarşik değil hiyerarşik bir sosyo-ekonomik yapıdadır. Kısacası devletler arası ilişkiler temelde g  , sömürü ve tahakküm ilişkilerine dayalı dikey ilişkilerdir (Küçük, 2014, s.212).

On dokuzuncu yüzyıl Alman filozofu ve iktisatçısı Karl Marx'ın ekonomi politiği, birçok yönden ekonomik liberalizmin temel bir eleştirisini temsil eder. Ekonomik liberaller ekonomiyi herkes için faydaları olan pozitif toplamlı bir oyun olarak görmektedirler. Marx bu görüşe karşı  ıktı. Bunun yerine ekonomiyi bir insan sömürüsü ve sınıf eşitsizliği alanı olarak gördü. Marx böylece merkantilizmin sıfır toplamlı argümanını alarak bunu devletlerin ilişkileri yerine sınıfların ilişkilerine uyguladı. Marksistler, siyaset ve ekonominin yakından i  içe geçtiği konusunda merkantilistlerle hemfikirdir; her ikisi de kendi yasaları altında işleyen bir ekonomik alanın liberal görüşünü reddeder. Ancak merkantilistlerin ekonomiyi siyasetin bir aracı olarak gördükleri yerde, Marksistler önce ekonomiyi sonra siyaseti koyarlar. Marksistler için kapitalist ekonomi, birbirine zıt iki toplumsal sınıfa dayanır: bir sınıf, burjuvazi, üretim araçlarının sahibidir; diğer sınıf, proletarya, yalnızca burjuvaziye satması gereken emek gücüne sahiptir. Ancak emek, geri aldığından daha fazla içi

ortaya koyar ve Burjuvazinin el koyduğu bir artı değeri var. Bu kapitalist kârdır ve emek sömürsünden türetilir (Ongur ve Yavçan, 2014, s. 263; Jackson ve Sorensen, 2013, s. 167).

Burjuvazi tarafından kontrol edilen bir kapitalist ekonomi, emeği sömürüyor olsa bile, Marx, kapitalizmin büyümesini olumsuz veya geriye dönük bir olay olarak görmedi.

Tersine, Marx için kapitalizm iki şekilde ilerleme anlamına gelir: birincisi, kapitalizm, feodalizm gibi daha da sömürücü olan önceki üretim ilişkilerini, köylülerin köle benzeri koşullar altında geçinmesiyle yok eder. Kapitalizm, emeğin emek gücünü satmakta ve mümkün olan en iyi ücreti aramakta özgür olması anlamında ileriye doğru atılmış bir adımdır. İkincisi ve Marx için en önemlisi, kapitalizm, üretim araçlarının büyük çoğunluğu oluşturan proletaryanın yararına toplumsal kontrol altına alınacağı sosyalist bir devrimin yolunu açar.

Marksist görüş materyalisttir: Herhangi bir toplumdaki temel faaliyetin, insanların varoluş araçlarını üretme biçimiyle ilgili olduğu iddiasına dayanır. Ekonomik üretim, siyaset de dahil olmak üzere diğer tüm insan faaliyetlerinin temelidir. Ekonomik temel, bir yandan üretim güçlerinden, yani ekonomik faaliyetin teknik düzeyinden (örneğin, endüstriyel makinelerle karşı zanaatkar el sanatlarından) oluşur. Öte yandan, üretim ilişkilerinden, yani üretici güçler üzerindeki fiili kontrolü belirleyen toplumsal mülkiyet sisteminden oluşur (örneğin, özel mülkiyete karşı kolektif mülkiyet). Marksistlere göre ekonomi siyasetin temeli olduğu için, üretim araçlarının kontrolü politik alanda da hâkim olma eğiliminde olacaktır (Jackson ve Sorensen, 2013, s. 168).

Kapitalizmin devletle ve devletlerarası sistemle ilişkisi uluslararası ilişkilerin geleceğini ve işleyişini anlamak için oldukça önemlidir. Buna göre Uluslararası İlişkilerin en temel aktörleri devletler, bireyler veya uluslararası örgütler değil, sermaye ve emek gibi toplumsal sınıflardır. Sınıf ilişkileri de sınırları ve devletleri aşan bir özelliğe sahip olmasıyla devlet merkezli uluslararası ilişkiler düşünce ve pratiğine karşı meydan okumaktadır (Küçük, 2014, s. 211).

Marksizm'e göre devletler özerk değildir; yönetici sınıfın çıkarları tarafından yönlendirilirler ve kapitalist devletler öncelikle kendi burjuvazilerinin çıkarları tarafından yönlendirilir. Bu, savaşlar da dahil olmak üzere devletler arasındaki

mücadelelerin, farklı devletlerin kapitalist sınıfları arasındaki rekabetin ekonomik bağlamında görülmesi gerektiği anlamına gelir. Marksistler için sınıf çatışması, devletler arasındaki çatışmadan daha temeldir. İkincisi, bir ekonomik sistem olarak kapitalizm genişir: Yeni pazarlar ve daha fazla kâr için hiç bitmeyen bir arayış vardır. Sınıflar devlet sınırlarını aştığı için sınıf çatışması devletlerle sınırlı değildir; bunun yerine, kapitalizmin ardından tüm dünyaya yayılmaktadır. Bu genişleme, önce emperyalizm ve sömürgeleştirme biçimini aldı, ancak sömürgelere bağımsızlık verildikten sonra devam etti. Artık dev ulusötesi şirketler tarafından yönetilen ekonomik küreselleşme biçimini almaktadır (Jackson ve Sorensen, 2013, ss. 168-169; Ongur ve Yavçan, 2014, s. 266). 1917 Rus Devrimi'nin komünist lideri Lenin bu süreci analiz etti. Kapitalist genişleme sürecinin ülkeler, endüstriler ve firmalar arasında her zaman eşitsiz olması gerektiğini savundu.

Örneğin, İngiltere 18. ve 19. yüzyılların çoğunda Almanya'nın önündeydi. Sonuç olarak, İngiltere kendisine geniş bir sömürge imparatorluğu sağlarken, Almanya çok az şeye sahipti. Ancak yirminci yüzyılın başında Almanya ekonomik olarak yetişiyor ve İngiltere geriliyordu. Bu nedenle, Lenin, Almanya'nın, ülkelerin yeni göreceli gücüne göre uluslararası etki alanlarının yeniden bölünmesini istediğini kaydetti. Bu talep Almanya ile İngiltere arasında savaşa yol açtı. Lenin, bu tür eşitsizliklerin ve çatışmaların her zaman kapitalist koşullar altında gelişeceğini savundu. Bu, eşitsiz gelişme yasasıdır (Jackson ve Sorensen, 2013, s. 169).

Tüm ekonomik yapısalıcılar, Karl Marx'ın çalışmalarından doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmiştir. Marx'a göre tarih, belirli şehir devletlerinin, imparatorlukların ve ulus-devletlerin yükseliş ve düşüşlerinin hikayesi olmaktan çok, teknolojinin antik çağlardan günümüz ekonomik modernleşmesine kadar ilerlemesinin yarattığı sınıf çatışmasının hikayesiydi. Marx, piyasa mübadelelerini, bir meta olarak emeği ve genel olarak özel ellerde tutulan üretim araçlarını içeren kapitalizmin belirli siyasi, sosyal ve kültürel etkiler ürettiğini savundu. Marx'ın kapitalizm tartışması ve analizi, ekonomik yapısalıcıları en az üç şekilde etkilemiştir. İlk olarak, Marx çoğunluğun azınlığın sömürmesiyle, özellikle de farklı ekonomik üretim tarzlarındaki sömürü kalıpları ve mekanizmalarıyla ilgilendi. Kapitalistlerin oynadığı tarihsel olarak ilerici rolü kabul etti (kapitalist bir sistemin kurulmasaydı proleter devrim mümkün olmayacaktı), ancak

kişisel sempatileri, üretim araçlarına yabancılaşmış işçi veya alt sınıftaydı. İkincisi, Marx'a göre, kapitalizm, gelişimi ve genişlemesi açısından belirli yasa benzeri nitelikler sergiledi (Viotti ve Kauppi, 2012, ss. 193-194). Kapitalizmi, diyalektik olarak gelişen dünya tarihsel sürecinin bir parçası olarak, çatışan çelişkilerle ya da yalnızca sosyalist bir üretim tarzına devrimci bir dönüşümle çözülebilecek iç gerilimlerle dolu bir ekonomik sistemin parçası olarak gördü. İnsan failliğinin tarihi ilerletmedeki mühim rolünü kabul ederken, sonuçları açıklamada tarihsel ekonomik ve sosyal gerçeklerin önemini de fark etti. Günümüzün Uluslararası İlişkiler teorisyenlerinin çoğundan farklı olarak, Marx, failer ve yapılar arasındaki etkileşim veya diyalektikle, özellikle de öncekilerin tarihsel olarak inşa edildiği süreçlerle ilgilendi.

Üçüncüsü, Marx, bir toplumun parça parça değil, bir bütün içinde incelenmesi gerektiğini savundu (Küçük, 2014, s. 210; Viotti ve Kauppi, 2012, ss. 194-195).

Son olarak sınıf mücadelesi, çatışması ve devrim tarihsel maddeciliğin temel kavramlarından. Çatışma toplumsal yaşamda özellikle de sınıf ilişkilerinin olduğu toplumlarda kaçınılmazdır. Çatışmaların kaynağında baskı ve sömürü ilişkileri mevcuttur. Sınıflar arasındaki eşitsizlik, baskı ve sömürünün artması çatışmanın temel nedenleridir. Marksistler için ayrıca toplumsal devrimlerin önemi ve değişim gücü çok etkilidir. Bundan dolayıdır ki Uluslararası İlişkiler tarihinde önemli dönüm noktaları toplumsal devrimlere karşılık geldiği görülmektedir. Sanayi Devrimi, Soğuk Savaşı bitiren 1989 Doğu Avrupa devrimleri, 1979 İran devrimi -ki bu devrim Ortadoğu'da tüm dengeleri değiştirdi- otoriter rejimlere son veren Arap devrimleri gibi toplumsal devrimler uluslararası ilişkileri derinden etkiledi ve dönüştürdü (Küçük, 2014, s. 211).

2.5. Tarihsel Sosyoloji

Tarihsel sosyoloji temel olarak uluslararası ilişkilerin tarihsel ve sosyolojik bir perspektiften incelenmesi gerektiğini vurgular. Ayrıca, ana akım uluslararası ilişkiler teorisinin şimdilik, pozitivizm ve toplum karşıtlığını reddeder ve toplumsal yapıları, tarihi ve uluslararası fenomenleri birleştiren bir yaklaşıma olan ihtiyacı vurgular. Tarihsel Sosyolojiyi Skocpol, “büyük ölçekli yapıların ve değişiminin temel süreçlerinin doğasını ve sonuçlarını anlamaya yönelik araştırma geleneği” tanımıyla

niteler. Rosenberg Hobson ve Lawson’a göre, Tarihsel Sosyoloji Toplumsal eylem ve toplumsal yapıların (toplumsal ilişkilerin göreceli olarak sabit konfigürasyonları anlamında) etkileşimlerinin arkasında yatan karmaşıklığa bir çözüm sunmaya çalışır.

Linklater, tarihsel sosyolojinin ana odak noktasının, iç ve dış toplumlar arasındaki değişen güç konfigürasyonlarının incelenmesi olduğuna inanmaktadır (Yalvaç, 2014, ss. 307-308).

Skocpol için tarihsel sosyoloji, büyük ölçekli yapıların ve temel değişim süreçlerinin doğasını ve etkilerini anlamak üzerine adanmış sürekli ve devamlı yenilenen bir araştırma geleneğidir. Ona göre önemli olan klasik kuramsal paradigmlar değil, tarihsel temelli sorulara cevap verme istekliliğidir.

Ayrıca tarihsel temelli, makroskobik sorular sormayan veya bu sorulara cevap aramayan sosyologların her zaman olduğunu ve olacağını da belirtiyor. Yapısal ve tarihsel bağlamları kimse görmezden gelemeyen, tüm sosyologlar kapitalizmin ve ulus-devletlerin kökenini ve gelişimini, devrimlerin nedenleri ve sonuçları, ideolojilerin ve dinlerin yayılmasını, sürmekte olan ekonomik ve jeopolitik dönüşümlerin, toplulukların/cemaatlerin, grupların ve farklı organizasyon türlerinin kaderiyle olan ilişkileri gibi konuları doğrudan araştırmak zorunda değildir (Skocpol, 1999, s. 7).

Tarihsel Sosyoloji, uzun dönemli zaman dilimlerini kapsayan bir perspektiften bakar. Tarihsel sosyoloji uzun bir geçmişe sahiptir ve araştırma konusu birkaç yüzyılı kapsayabilmektedir. Bu alanın ana teması, toplumların tarih boyunca nasıl geliştiği konusudur. Yani ‘şimdilik’ olarak adlandırılan ve halihazırdaki meselelere odaklanmaktan kurtulmayı amaçlar. Modern dünyanın ayırt edici ve biricik özelliklerini en geniş tarihsel bağların içinde ele almayı savunmaktadır. Tarihsel sosyoloji yaklaşımına göre uzun dönemli süreçte devletler arasındaki ilişkilerin süreci nasıl etkilendiğini ve bu süreç tarafından da nasıl etkilendiğini saptamak oldukça ilgi çekicidir. Sosyal ve siyasal değişimi anlamak için tarihsel-sosyolojik incelemeler yürütmek önemlidir. Tarihsel Sosyoloji insanlığın yüzyıllar veya binlerce yıllık toplumsal gelişiminin izini takip etmek için belirli devir veya olayların temel yorumlarının sentezini yapmaktadır. (Linklater, 2012, s. 184; Owens ve Smith, 2004, ss. 276-278).

Tarihsel sosyolojik çalışmalar genel itibariyle Weberci ve tarihsel materyalist yaklaşımlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Uluslararası İlişkiler disiplinde tarihsel sosyoloji ilk kez ortaya çıktığı zamanlarda Weberci bir yaklaşım hâkimdi. Bir süre sonra tarihsel materyalist yaklaşımlar popülerlik kazandı (Yalvaç, 2013, s. 7).

18. yüzyılın büyük olaylarına, Amerikan ve Fransız devrimlerine, sanayileşme ve ulus inşası süreçlerine bir tepki olan ilk dalga 1920'lere kadar sürdü. Bu dalga birinci dönem Weberci Sosyolojik yaklaşımlar olarak bilinmeye başladı (Owens ve Smith, 2004, s. 276). Birinci dönem Yeni-Weberci tarihsel sosyoloji çalışmalarının özelliklerini genel itibariyle şu şekilde özetleyebiliriz: Birinci dönem Weberci yaklaşım devleti hem üniter hem de rasyonel bir aktör olarak ele alan realist devlet anlayışını eleştirerek kurumsal bir devlet anlayışını benimsemişlerdir.

Ancak yine de realist bir uluslararası sistem yaklaşımını devam ettirmişlerdir. Yeni-Weberci yaklaşım toplumsal yapıları dışarıda tutan uluslararası ilişkiler kuramına devletler sisteminin toplumsal etkisini göstermiş ve uluslararası yapıyı yok sayan sosyolojik kurama da devletler sisteminin yapıcı etkisine dikkat çekmiştir. Böylece Weberci yaklaşımların en önemli katkısı bir uluslararası ilişkiler sosyolojisinin gelişmesini sağlamış olmalarıdır (Yalvaç, 2013, s. 9).

Çağdaş tarihsel sosyoloji, her şeyden önce devletin Orta Çağ'dan bu yana nasıl geliştiğiyle ilgilenir. Temelde devletler, sınıflar, kapitalizm ve savaş arasındaki etkileşimlerin bir çalışması olarak ele alınmaktadır. Charles Tilly, Orta Çağ'ın sonunda var olan üç ana tür devlet biçiminin nihayetinde tek bir biçim, yani ulus devlet üzerinde nasıl birleştiğine bakar. Belirleyici nedenin, ulusal devletin savaşa yeteneği olduğunu savunmaktadır. Gerçekçilik gibi Tarihsel Sosyoloji de savaş konusu üzerine eğilmiştir. Ancak Neorealizmin altını oyar çünkü devletin işlevsel olarak benzer bir yapı/kuruluş olmadığını, bunun yerine zaman içinde değiştiğini göstermiştir (Owens ve Smith, 2004, ss. 276-278).

Tilly, bilhassa son yıllarda, modernleşme teorileriyle de bir adlandırmalar ve kavramlar olarak büyük bir teorik savaş yürüterek hem uluslar için hem de dünya sistemleri için genel olarak toplumsal değişim diye bir şey olmadığını vurgulamıştır. Daha ziyade son zamanlarda modern dünyayı yeniden oluşturan hem devlet oluşumu hem de kapitalist birikim süreçleri gibi çağsal süreçler mevcuttur. Tarih sosyoloğunun

yapması gereken bu çağsal süreçlerin arasındaki ilişkileri çözümlemek ve bunların grup eylemi biçimleri bakımından sonuçlarını detaylıca incelemek olmalıdır.

Oysaki Tilly'nin kendisi, yalnızca ulusal tarih için buna yeltendi. Kolektif eylemin nedenleriyle alakalı genellemelere erişmek için Tilly, bölgelerin grupların ve zaman dönemlerinin uluslararası karşılaştırmaların kullanılmasına benzer biçimde bir makroskobik yapılar veya eğilimler konusunda karşılaştırmalı tarihsel çözümlemeler yöntemiyle genelleme yoluna gitmedi (Skocpol, 1999, s. 20).

Yukarıdaki bilgileri daha detaylı açıklamak gerekirse; Charles Tilly, 1990 tarihli 'Coercion, Capital And European States' (Zorlama, Sermaye ve Avrupa Devletleri) adlı kitabında, şu sorunun yanıtını arar. Avrupa'da MS 900'lü yıllardan beri hüküm süren devlet türlerinde zaman ve mekân içindeki büyük çeşitliliğin nedeni nedir ve neden Avrupa devletleri sonunda ulusal devletin farklı çeşitleri üzerinde birleşti? Buna yanıtı ise ulusal devletin, savaşlarla mücadeledeki rolü nedeniyle nihayetinde egemen olmasıydı.

Tilly, ekonomik güce dayalı ve askeri güce dayalı sisteme sahip rejimler/güçler arasında ayırım yaparak bu güç biçimlerinin kombinasyonlarından üç tür devletin ortaya çıktığını belirtir: Bunlar, imparatorluklar, şehir devletleri ve ulusal devletlerdir. Her bir yönetim biçiminde de yöneticinin nispeten özerk yerel güçlerin iş birliğine dayanmasını gerektiren bir dolaylı yönetim biçimi mevcuttu. Ancak mücadelenin ölçeğinin artmasıyla, ulusal devletler diğer devlet örgütlerine göre belirgin bir avantaj elde etmeye başladı (Owens ve Smith, 2004, s. 276).

Mann ise gücün üç yönü arasında ayırım yapmaktadır:

Dağıtım gücü arasında a üzerinde b'nin gücü (a'nın daha fazla dağıtım gücü elde etmesi için, b'nin biraz kaybetmesi gerekir) ve kolektif güç, aktörlerin ortak gücüdür (a ve b'nin doğayı veya başka bir aktörü sömürmek için iş birliği yapabileceği, c).

Güç kapsamlı veya yoğun olabilir. Kapsamlı güç, çok sayıda insanı çok uzak bölgelerde örgütleyebilir; yoğun güç, katılımcıların yüksek düzeyde bağlılığını harekete geçirir.

Güç otoriter veya dağınık olabilir. Otoriter güç, bir aktörün iradeli komutlarını ve astların bilinçli itaatini içerir. Genel olarak askeri ve siyasi güç yapı veya

kuruluşlarında bulunur. Dağıtılmış güç doğrudan komuta edilmez; nispeten kendiliğinden, bilinçsiz ve merkezsiz bir şekilde yayılır.

İnsanlar, belirli bir kişi veya kuruluşun emriyle değil, farklı şekillerde hareket etmekle sınırlandırılmıştır. Dağınık güç, en tipik olarak ideolojik ve ekonomik güç yapılarında bulunur.

Mann, gücün en etkili şekilde kullanılmasının bu üç unsuru birleştirdiğini öne sürer. Birlikte toplumların genel yapısını belirleyebilecek dört sosyal güç kaynağı olduğunu öne sürmektedir. Bu dört güç: İdeolojik güç, ekonomik güç, askeri güç ve siyasi güçtür (Owens ve Smith, 2004, s. 277).

Kısaca devletlerin oluşması, merkezileşmesi ve bilhassa devletin toplumdan bağımsızlaşabilmesinde devletlerarası sistemin yol açtığı baskıları ve bilhassa savaş kavramını öne çıkaran Weberci çalışmalar hem stratejik hem de askeri rekabetin devletleri kaynak bulmak için nasıl merkezileştirdiğinin yanında modern egemenlik biçimlerinin nasıl oluştuğunu da irdeler. Uluslararası İlişkiler disiplininde birinci dönem Weberci yaklaşımın çalışmalarına dahil olan devletler sisteminin toplumsal değişime olan etkisini, Tilly, Skocpol, Spruyt, Mann, Giddens, gibi kuramcılar incelemiş ve geliştirmiştir. Spruyt ve Tilly ulus devletin ortaya çıkışı, Skocpol toplumsal devrimleri, yukarıda görüldüğü üzere Mann gücün kaynakları ve jeopolitik ile ilişkisini, Anthony Giddens modernleşme ile ulus devletin oluşumunda askeri rekabet faktörünün etkisini inceler (Yalvaç, 2013, ss. 8-9).

İkinci dalga, uluslararası teoriye özel ilgi göstermiştir. Çünkü bu alandaki önemli yazarlar Michael Mann, Theda Skocpol, Immanuel Wallerstein, Charles Tilly, John Hall ve Martin Shaw, sosyolojik analizlerini çeşitli derecelerde yerel ve uluslararası arasındaki ilişkiye odakladılar. Tilly, bu ilgiyi 'devletler savaştı ama savaş devleti yarattı' ifadesiyle net bir şekilde özetlemiştir. Kısaca, tarihsel sosyolojinin temel özelliği, (doğal olarak) olduğu gibi kabul ettiğimiz yapıların nasıl bir dizi karmaşık toplumsal sürecin ürünleri olduğuyla ilgilenmektir. Böylece Neorealizm durumu verili olarak alırken, tarihsel sosyoloji, yerel ve uluslararası toplumlarda iş başında olan çeşitli güçler tarafından belirli türde devletlerin nasıl üretildiğini sorar (Owens ve Smith, 2004, s. 276).

Tarihsel sosyologlar, devletin bir örgüt olarak ne kadar karmaşık olduğunu göstererek, neo-realizmde bulunan oldukça basit devlet görüşünü kurcalar. Devletler farklıdır. Yeni Gerçekçiliğin onları tasvir ettiği gibi işlevsel olarak benzer değildirler. Ayrıca tarihsel sosyologlar, uluslararası ve yerel toplumlar arasında basit bir ayrım yapılamayacağını göstermektedir.

Kaçınılmaz olarak birbirleriyle bağlantılıdır. Waltz'ın önerdiği gibi kendi kendine yeten ve dolayısıyla devletlerin davranışları üzerinde belirleyici etki uygulayabilen uluslararası bir sistem diye bir şey yoktur (Owens ve Smith, 2004, s. 276).

Devletlerin farklı olduğuna yönelik Fransız, Rus ve Çin örneklerinden yola çıkarak toplumsal devrimleri inceleyen Skocpol da bu örneklerden bir genelleme yapılamayacağını 'genel devrimler teorisi' ne genişletilemeyeceğini savunur.

Skocpol'a göre bunun iki önemli nedeni vardır. İlk olarak, devrimlerin nedenleri (ister bireysel ister benzer vakalar olsun) ilgili ülkelerin tarihsel ve uluslararası koşullarına göre zorunlu olarak değişir. C.Wright Mills'in "Tarihsel değişimin evrensel ilkelerini bilmiyoruz, çünkü değişim mekanizmaları... incelediğimiz toplumsal yapıya göre değişir... Çeşitli toplumsal yapılar olduğu gibi, tarihsel değişimin de çeşitli ilkeleri vardır." İkinci olarak, devrimci nedensellik ve sonuç kalıpları, devlet iktidarının temel yapılarındaki ve temellerindeki dünya-tarihsel değişikliklerden zorunlu olarak etkilenir. Devrimlerin olasılığı ve biçimleri dünya zamanına göre değişme eğilimindedir, çünkü Mills'in "Tarihsel değişim, toplumsal yapıların, onları oluşturan parçalar arasındaki ilişkilerin değişmesidir." Skocpol Mills'in bu sözlerine de yer vererek bu konudaki argümanını desteklemiştir (Skocpol, 2015, s. 288).

Skocpol, "Devletler ve Sosyal Devrimler"deki eserinde karşılaştırmalı bir tarihsel analiz aracılığıyla, modern zamanların üç büyük toplumsal devriminin (Fransız, Rus ve Çin) nedenlerini ve sonuçlarını belirlemeyi hedeflemektedir. Devrimleri, "gönüllü olmayan, yapısalcı bir bakış açısı" olarak adlandırdığı bakış açısıyla analiz etmektedir. Skocpol, sınıflar arasında (özellikle toprak sahipleri ve köylüler arasında) sınıflar ve devletler arasında ve uluslararası ilişkilerde farklı devletler arasında olmak üzere üç temel yapısal ilişkiyi vurgular. Özetlemek gerekirse, Skocpol sosyal devrime elverişli koşulların belirli bir kombinasyonunu öngörür: iyi örgütlenmiş ve özerk köylü toplulukları, devlete son derece bağımlı olan, devamsız tarımsal rantiyelerden oluşan

baskın bir sınıf ve rakip devletlerle askeri rekabette geride kalan yarı bürokratik bir devlet söz konusu ise tüm bu koşullar sosyal devrime elverişlidir.

Fransa, Rusya ve Çin'de farklı şekillerde olduğu gibi bu üç koşul mevcut olduğunda, sonuç toplumsal devrim olabilir veya devletin çöküşü, bir köylü ayaklanması, sınıf ilişkilerinin dönüşümü ve nihayetinde yeni bir devlette bürokratik gücün büyük bir konsolidasyonu şeklinde sonuçlar doğabilir (Sewell, Jr., 1994, s. 176).

2.6. Dış Politika Analizi

Dış politika analizi temelde karar vericilere, dış politika yapım sürecine/karar verme sürecine ve bu süreçte rol alan aktörleri kısıtlayan/etkileyen faktörlere odaklanır. Biraz daha açmak gerekirse araştırmacılar dış politika analizi yaparken birçok faktörü göz önüne alarak dış politikanın hangi koşullar altında alındığını bulmaya çalışırlar. Bundan dolayı dış politika analizi disiplinler arası bir araştırma ve çalışmayı gerektirmektedir. Dolayısıyla devlet ve devlet-dışı ile uluslararası faktörlerin yanında psikolojik ve sosyolojik faktörlerin de incelenmesi gerekir. Özellikle Sosyal İnşacı yaklaşım çerçevesinden baktığımızda siyasal kültür, kültür, kimlik, milliyetçilik ve din gibi sosyolojik faktörler arasında sayılan unsurlar ülkelerin dış politikaları üzerinde etkilidir (Efegil, 2012, ss. 22, 194). Bu bağlamda birkaç sosyolojik faktörü ele almak ve tanım ve açıklamalarına yer vermek faydalı olacaktır. Kimliğin insan neslinin doğumuyla başladığını belirten Kemal Karpat'a göre kimlik, entegrasyon, birlik oluşturma ve kendini ifade etme gibi unsurlar ideolojinin fonksiyonları olup bunlar birbiri ile yakından ilişkilidir (Karpat, 2017, ss. 51, 305).

İdeoloji kavramı ilk kez Fransız filozof Louis Claude Destutt de Tracy tarafından 'fikirlerin ve kökenlerin bilimi' olarak adlandırıldı. Daha geniş bir anlamda ise ideolojiyi 'insan düşüncesini şekillendiren fiziksel veya maddi unsurların etkisiyle insan aklından/bilincinden çıkarılan fikirler' olarak tanımladı (Tok, 2012, s. 117).

Andrew Heywood ise "belli bir türde örgütlenmiş siyasal eyleme temel sağlayan ve belli bir tutarlılığı olan fikirler seti" ne ideoloji dedi. Her şeyden önce ideoloji bir dünya görüşüdür. İdeoloji dünyanın anlaşılması ve açıklanmasında bize bir bakış açısı sağlar. Nitekim insanların dünyaya benimsemiş oldukları inanç, fikir ve varsayımların şekillendirdiği bir perspektiften bakmasını sağlar. Bütün ideolojiler ilk önce var olan

düzenin bir açıklamasını veya eleştirisini yaparlar. İkinci ve daha sonra ise arzu edilen/istenilen bir geleceğin modelini (iyi bir toplumun) vizyonunu sunmaktadırlar.

Üçüncüsü de siyasal değişimin nasıl sağlanacağını veya sağlanması gerekliliği üzerinde dururlar. Bundan dolayı da insanlar dünyayı olduğu gibi kabul etmeyip olmasını istedikleri gibi görmektedirler. İdeolojiler aynı zamanda bireye ortak bir kimlik de sağlar. Çünkü aynı ideolojiyi paylaşanlar arasında aidiyet hissi oluşur ve bu da aralarında bir dayanışma duygusunun oluşmasını sağlar (Heywood, 2015, s. 41; Tok, 2012, ss. 121-122).

Yine Karpat'a göre;

Entegrasyon olmadan birlik (dayanışma), kimlik olmadan kendini ifade etmek (veya tersi) mümkün değildir. Bu açıdan tarihin (aslında tarihin ideolojik amaçlarla yeniden yorumlanmış halinin) yeni ulusa dair olumlu bir imaj oluşturmada önemli bir rol oynaması manidardır. Tarih, ulusal mirastan gurur duyulmasını sağlamak ve bir gruba aidiyet duygusu aşlamak için kullanılır... İdeoloji, ulusun müstakbel üyelerini, geçmişte aynı ulusun bir parçası olduklarının farkına varmadan, kabilesel, dinsel veya cemaat tipi gruplar içinde yaşadıklarına ikna edecek argümanlar toplamak için tarihten faydalanır. İdeolojiye göre milliyetçilik ve modernleşmenin özü 'her zaman var olmuş olan' ulusal kimliğin bilincine varmak ve ulus devletin üyesi olmayı tarihsel bir zorunluluk olarak kabul etmektir. Dolayısıyla ideoloji hem ulusun köklerinin toplumun geçmiş deneyiminde olduğunu ileri sürerek hem de onun en gelişmiş siyasal örgütlenme biçimi olduğunu iddia ederek daha geniş bir kimlik bilinci yaratmaya çalışır (Karpat, 2017, ss. 305-306).

Karpat ayrıca güçlü bir ulusal kimlik bilincinin ideoloji tarafından beslendiğini ve içeride sağlanan birliğin devletin ayakta kalmasının koşullarını oluşturduğunu ve bunun yanısıra ulusu başarıya götüren dinamik güçler olduğunu belirtir (Karpat, 2017, s. 306).

Nitekim Putin de Rus halkını bir araya getirmek için 'Rus İdeolojisini' gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Ona göre Rusya'yı Rusya yapan geleneksel birtakım değerlerin bilinci ve farkında olmak ve güçlü devlete inanç gerekir. Çünkü Rus geleneksel değerleri Avrasyacılar için merkezi öneme sahiptir. Putin'in kastettiği bu geleneksel değerler şunlardır: güçlü bir Rusya devleti için kesinlikle gerekli olan Güçlü Devlet, Vatanperverlik ve üçüncü olarak bireyciliğin üstünde tutulan 'Toplumsal Dayanışma ve Paternalistik Duygulardır. Ona göre en başta hukuka dayalı, demokratik ve federal yapıda güçlü bir devletin tesis edilmesi gereklidir. Putin (geçici olsa bile) Rusya'nın dünya gücü olmasından ziyade bir Avrasya gücü olduğunu

belirtmiştir. Bundan dolayı da Rusya'nın jeopolitik vazifesi eski Sovyet Cumhuriyetleri ile sıkı bağlar kurmaktır (İşyar, 2013, s. 130).

Rus ideoloji tarihinde iki temel ilke vardır: Bunlardan biri Batı ekolü diğeri ise Slav ekolüdür. Batı ekolü Rusya'nın Batı Avrupa'yı eğitim, bilim, kültür gibi alanlarda örnek almasını ve böylece gelişeceğini savunurken, Slav ekolü Petro'nun reformlarından önceki Rusya'nın daha iyi olduğunu ve Petro reformlarının Rus tarihine ihanet olduğunu, Rusya'yı parçaladığını ve Petro'nun Rusya'ya karşı çok büyük bir günah işlediğini savunmaktaydı (Tarihte Büyük Güçlerin Yükselişi: Rusya; Büyümeye Giden Yol).

Kimlik kavramını da ele alacak olursak Katzenstein'dan aktaran Bahar Rumelili, Kimlik kavramını "bir aktörün sahip olduğu ve yansıttığı ve zamanla diğerleriyle kurduğu ilişkiler vasıtasıyla şekillenen bireylik ve farklılık simgeleri" şeklinde tanımlamıştır.

Sosyal inşacılar kimliğe önemli bir yer verir ancak kimliğin verili bir şey olmadığını zamanla aktörlerin kendilerini nasıl tanımladığına ve yine bu tanımlamanın da diğer aktörler tarafından kabul gördüğü ölçüye bağlı olarak şekillenip değişebildiğini savunmaktadırlar. Devlet kimliği kavramı da Uluslararası İlişkiler disiplinine inşacı kuram üzerinden dahil edilmiştir. Bu kuram devletlerin kimlikleri olan sosyal aktörler olduğunu varsayarlar. Bu yaklaşıma göre kimlik önemlidir çünkü devletlerin tercihlerini, çıkar tanımlarını ve tehdit algılamalarını şekillendirmektedir (Rumelili, 2014, ss. 389-390).

Bu bağlamda dış politika da devletlerin kimliklerini güvence altına almak için kullandığı mekanizmalardan biridir. Nedeni ise devletin ontolojik bir varlığının olmaması ve tarihsel olarak kurulmuş bir kimlik olmasıdır. Yine Campbell'den aktaran Keyman'a göre "...dış politika siyasal bir pratik olarak devletin kimliğinin kurulma sürecine içseldir. Dış politika devletler arası sınırları yeniden üreten bir pratiktir. Bu anlamda dış politika işleyiş tarzı olarak sadece devletler arası ilişkilerle sınırlı değildir. Aksine, bir devletin kimliğinin kurulma sürecine içsel olduğu sürece uluslararası ilişkilerin ve ulus içi ilişkilerin ikisiyle de bağlantılıdır ve yine bir devletin iç ve dış ilişkiler bağlantısını kuran mekanizmadır" (Keyman, 1996, ss. 256-257).

Gerçekçi yaklaşıma göre devletlerin kimlikleri ve çıkarları verili olarak kabul edilmektedir. Mühim olan devletlerin davranışlarının açıklanmasıdır. Daha açıklayıcı olmak gerekirse realist kurama göre devletlerin kimlikleri ve çıkarları başka devletlerle herhangi bir ilişkiye veya iletişime geçmeden çok daha önce belirlenmiştir. Özünde bütün devletler hayatta kalmayı, nüfuz bölgelerini genişletmeyi hem topraksal hem de ulusal birliklerini korumayı ve daha güçlü olmayı hedeflemektedir. İnşacı yaklaşımın hem temel varsayımı hem de kimlik kavramına bakışı ise sosyal gerçekliklerin devletlerin kimliklerini ve çıkarlarını belirlediği yönündedir. Sosyal gerçeklikler devletlerin kim olduğunu ve ne istediğini belirlemektedir. Bu anlamda içsel ve dışsal sosyalleşme süreçleri sonucunda devletler kendilerini belli bir kimlik etrafında tanımlar veya yeniden tanımlayabilmektedir. Bu doğrultuda devletler kim olduğunu bilmeden ne istediğini bilemez ve ne istediğini bilmeden de dış politikada nasıl davranacaklarına yönelik kolayca karar veremezler. Konstrüktivist yaklaşım ‘Devletler kimdir?’, ‘Ne isterler ve isteklerini nasıl yerine getirmektedirler?’ gibi sorulara devletlerin farklı cevaplar vereceğini savunur. Realizmin iddiasının aksine bütün devletlerin aynı/benzer olduğuna tabiri caizse ‘tek tip bir elbise giydiğine’ yönelik bir durum söz konusu değildir (Oğuzlu, 2012, ss. 26, 31).

Daha iyi bir açıklık getirmek gerekirse inşacı yaklaşıma göre tüm zamanlar, tüm coğrafyalar ve tüm aktörler için sabit bir ulusal çıkar yoktur. Bu doğrultuda devletlerin çıkar algılamalarının aslında kimlikleri tarafından belirlendiği varsayımı inşacıların en önemli katkısıdır. İnşacı kurama göre zaman, mekân ve diğer faktörlerin etkisiyle devletler önce kimliklerini belirler ve bundan sonra kimliklerine uygun olan çıkarlarının ne olduğunu da belirledikten sonra dış politikalarını oluşturmaktadırlar. Kimlikle çıkar arasındaki bu ilişkiye Wendt ‘aktörlerin ne yaptıkları ve ne oldukları arasındaki ilişkidir’ der (Demirtaş, 2017, s. 171).

Kimlik konusunda Rusya özeline baktığımızda James Billington’un “hiçbir ulus ulusal kimlik sorusunu cevaplamaya Rusya’dan daha fazla düşünsel enerji harcamamıştır” sözü oldukça ilgi çekicidir (Zarakol, 2012, s. 253).

Yine Ayşe Zarakol’a göre “Ruslar tarih boyunca dış siyaseti öz tanımlama mekanizması olarak kullanmışlardır ve dış siyasetin yönü hakkındaki tartışma sürdükçe de kimlik tartışması da devam etmektedir” (Zarakol, 2012, s. 269).

Yine kimlik tartışmaları konusunda Rus halkının tepkisini Lee Peterson şu şekilde açıklamaktadır:

Lee Peterson “Tarih boyunca Rusya ne zaman bir kimlik kriziyle karşılaşırsa sırtını Batı’ya dönmekte ve alternatif bir gelişme yolu aramaktadır. Bu davranışının en yeni örneği Rusya’nın Sanayi Devrimi’ne uyum sağlamaya çalışırken komünizmi seçmesidir. Bugün, Rusya Bilgi Devrimi’nin üstesinden gelmeye çalışırken komünizme geri dönmeyecektir. Fakat geçmişteki eski otoriter rejimin aynı süslerinin çoğunu barındırabilecek yeni sistem kabul edebilir” (Sönmez, 2010, s. 50).

Genel olarak bakıldığında Rusya ne Doğu’ya ne Batı’ya dahil olan, siyasi sistemi sallantılı ve ulus devlet süreci yaşamayan, bölünmüş bir ekonomik yapıya sahip olan, etnik çeşitliliği fazla olduğu için mikro milliyetçi hareketlerle karşı karşıya kaldıkları ve içinde bulundukları heterojen yapıda kimlik bulma çabası içinde olan karmaşık bir siyasi coğrafyadır. Bu anlamda “Hem Doğu’nun hem Batı’nın kültürel manada reddedilmesi Rusya’nın bağımsızlığı ve mevcudiyeti için tarihi bir zorunluluktur”. Rusya’nın nasıl bir yapı ve kimliğe sahip olduğunu anlamakta yaşanan sorunların temelinde bu siyasi coğrafyanın tarihsel arka planından kaynaklı olması durumu vardır (Caşın ve Derman, 2016, s. 174).

Nitekim 2001’de Tüm Rusya Kamuoyu Araştırma Merkezi’nin (VTsIOM) yapmış olduğu bir ankette cevap verenlerin %71’i “Rusya Avrasya medeniyetine aittir.” fikrine sahip olduğuna ve Batı modelinin kendilerine uygun olmadığına yönelik ifadelerine katılırken sadece %13’lük bir kesim Avrupa ve Batı medeniyeti modelinin ülkelerine uygun olduğu ifadesine oy vermiştir (Zarakol, 2012, s. 279).

Kimlik tartışmalarından söz etmişken Avrasyacılar da diğer birçok konuda olduğu gibi Rus kimliğini tanımlama hususunda aralarında tam bir uzlaşşı sağlayamamışlardır. Öncelikle Avrasyacılar ‘etnik grup’ ve ‘ulusu’ birbirinden net bir şekilde ayırmanın önemli olduğunu belirtmişler ve bu kavramları kullanma konusunda hassas davranmışlardır. Avrasyacılar için Rus İmparatorluğu’nun dilsel, dinsel ve kültürel olarak farklı orjinlere ait halklarından yeni bir ulusun ortaya çıkması söz konusudur. Sovyet ideologlarının benimsemiş olduğu Rusya/ Avrasya halkının ‘çok uluslu tek bir halk’ olduğu fikrine karşıdırlar. Bu doğrultuda en az üç temel farklı kimlik tanımlaması yapmışlardır.

Birçok klasik Avrasyacı ve günümüz Avrasyacılarının da büyük bir kısmı ‘birlik kimliğini’ öne çıkaran ve Rusları supranasyonel bir devlet oluşturma misyonuna yetkin emperyal bir halk olarak görmüşlerdir.

Diğer grup Avrasyacılar da Rusları Rusça konuşan halklar bütünü olarak görmüşlerdir. Üçüncü bir tanımlama da konuya biyolojik bir açıdan bakan Gumilev’den gelmiş olup bu düşünceyi savunan Avrasyacılar da Rusları ırki (kan bağına dayalı) olarak tanımlamışlardır (İşyar, 2013, ss. 30-32). Nitekim Rus kimliğinin en önemli yanı her daim imparatorluk düşüncesini (zaman zaman farklı formlarda olsa da) besleyen stratejik yönelimleri belirleyen tarihi ve kültürel arka planın canlılığını korumasıdır (Caşın ve Derman, 2016, s. 169).

Rus etnik kimliğinin oluşmasında Avrasyacılar Tatar-Moğol etkisinin önemine de dikkat çekmişlerdir. Nihayetinde onlara göre Rusluk iki unsurun karışımıdır. Bu iki unsur Doğu Slav halk ve gelenekleri ile Tatar- Moğol halk ve gelenekleridir. Konu hakkında Napolyon’un bu sözleri de güzel bir tespittir. “Eğer Rusluğu kazırsanız altında yatan bir Tatar’ı yaralarsınız (bulursunuz).” Ayrıca Avrasyacı düşünceye destek veren azımsanmayacak derecede bir Müslüman veya Hristiyan Tatar kitlesi de mevcuttur. Önemli isimlerden İsmail Gaspıralı da şöyle söyler: “Rus insanı ister eğitilmiş ister eğitimsiz olsun bir hukuk altında yaşayan herkesi kendisi ile birlikte görmüş ve onları hain veya nankör kimseler olarak telakki etmemiş; dar bir kabile zihniyetine sahip kimseler olarak değerlendirmemiştir.” (İşyar, 2013, s. 32). Ulusal kimlik kavramına da değinelim: Ulusal kimlik, dil, din, kültür, tarih ve coğrafya gibi ortak unsurlara bağlı olarak bir ulusu diğerlerinden ayıran biz ve öteki duygusunun oluşmasına yol açan aidiyet duygusudur. Yani bireysel boyuttaki ben ve öteki kavramı ulusal boyutta biz ve ötekilere dönüşürse ulusal kimlik algısı oluşur. Ulusal kimliğe dışarıdan gelen tehdit algılaması, devleti içeride ortak bir paydada buluşturur. Ancak bu durum homojen uluslar için geçerlidir. Homojen uluslarda dışarıdan gelen tehdit algılarına karşı kader birliği/ulusal birlik şeklinde bir yansıma söz konusu olurken heterojen toplumlarda bu durum sorun teşkil etmektedir. Çünkü devlet tarafından zoraki bir ulusal birlik dayatılması yapılacaktır. Nitekim Rusya gibi çok kültürlü toplumlarda halkların bağımsızlık ve özerklik mücadelesi, direniş ve teknik ayaklanmalar şeklinde ya da ulusal milliyetçiliğe karşı oluşacak mikro-milliyetçilikler

şeklinde yansıyacaktır. Dış politika oluşum sürecinde ulusal kimliğin etkisi göz ardı edilemez. Çünkü dış politikanın temel hedef ve parametreleri ulusal kimlik tarafından şekillenebilmektedir. Dış politikada istenen hedefe ulaşmak için ulusal kimlik ve milliyetçilik karar vericiler/karar verici mekanizma tarafından zorla dayatılmaktadır (Caşın ve Derman, 2016, ss. 165, 172-173).

Nitekim Peter Furtado'nun derlediği 'Ülkelerin Tarihleri: Ulusal Kimlikler Nasıl Oluşturuldu?' adlı kitabında Rus ulusal kimliğinin nasıl oluştuğuna da yer verilmiştir. Buna göre Rus ulusal kimliğini oluşturan ilk köşe taşı devletin kuruluş hikayesinde yer almaktadır. Burada Rusların kendi başlarına bir devlet kurup düzene saygı duyup uyum sağlayarak kurdukları devleti koruma kabiliyeti sorgulanmaktadır. Bu sorgulamanın kaynağı, Rus tarihindeki en eski kaynak olan 11. /12. Yüzyıla dayanan ve 'Ana Rus Vakayinamesi' olarak bilinen 'Geçmiş Zamanların Öyküsü' eserinde anlatılan olaylardan gelmektedir (Khapaeva, 2021, s. 110).

Olaylar şu şekilde anlatılır; "862'de eski Rus yurdunun (Novgorod, Beloozero ve Izborsk) ana merkezlerindeki Slav kavimler Kuzeylilere (Varyaglar olarak da bilinen Vikingler) vergi ödemeyi reddettiler ve haydutluk ve anarşi yurtlarına egemen oldu. Kargaşayı önleyemeyince Kuzeylilerden Varyag prensi Rurik'ten efendileri olup başlarına geçmelerini talep ettiler." Yani Rus yurduna gelen ve devlet kuran Kuzeyliler, kendi kendini yönetemeyen ve bunu kabul eden bir halk tarafından kendilerini yönetmesi için davet edilmişti. Bu hikâyeden yola çıkarak Kiev Knezliği'nin kökeni 19. Yüzyılda Batılılaşma yanlısı grup ile Slavofiller arasında Sovyet döneminde ise yine Batıcı taraftarlar ile milliyetçiler arasında tartışma konusu olmuştur. Knezliğin Kuzeylilerce kurulduğunu kabul eden grup Batılı kalkınmayı takip edilmesi gerektiğine yönelik düşüncüyü desteklerken bunu kabul etmeyen karşı tezi savunan taraf ise Rusya'nın emsalsiz misyonunu ve Batı'dan bağımsız olduğunu savunmaktadır (Khapaeva, 2016, ss. 110-111).

Rus tarihinde ulusal kimliğin oluşmasındaki ikinci köşe taşı Batı karşıtlığının temelini oluşturacak olan Ortodoks inancının benimsenmesidir. Üç temel olayın etkisi ile oluşmuştur: 988 yılında Prens Vladimir'in Rusların dinini değiştirmeye karar vermesi ve topluca vaftiz yapılması, Roma'daki papalık ile Bizans Patrikliğinin karşılıklı olarak birbirlerini aforoz etmesi nedeniyle 1054'te Doğu- Batı kiliselerinin ayrılması

ve 1453'te İstanbul'un Osmanlı Devleti'nin eline geçmesidir. İstanbul'un fethedilmesinin ardından 'Üçüncü Roma' olan Moskova'nın kendisini Ortodoks inancının tek hamili ve Bizans İmparatorluğu'nun varisi olduğunu beyan etmiştir. Bu ani din değişimi ve ardından Hristiyan hakimler tarafından hazırlanan Russkaya Pravda adlı ilk kanunname halkın -Hristiyan hakimlere göre -ahlaki ve hukuki anlayışa aykırı bazı yerel adetleri ortadan kaldırmak gibi zoraki dayatma ve müdahalelerden kaynaklanan aşağılık kompleksi Rusya'nın ulusal kimliğinin temelinde yatar. Bu da Batı Avrupa gibi olmanın da ötesinde onları geçme hırsını da doğurmuştur (Khapaeva, 2016, ss. 112-113; Caşın ve Derman, 2016, s. 175). Bu bağlamda Rus ulusal kimliğini bulma çabasında, Rus kültürünün gelişiminde ve devlet yapısının da şekillenmesinde Ortodoks- Hristiyan kimliği önemli bir faktördür. Bir diğer etken de I. Petro dönemi ve izlediği politikaların yansımalarıdır. Petro güneye yönelik yayılma stratejilerini hedef olarak belirlemiş ve kendisinden sonraki hükümdarlara da 'Evamiri Aşere' (On Emir'de) tavsiyelerde bulunmuştur. I. Petro ayrıca kiliseyi devlet hakimiyeti altına almıştır. Kilisenin kutsallığını bozarak daha laik bir temel atmaya çalışmıştır. Yine Rusya'nın geçmişte 240 yıl süren (1238-1480) Moğol hakimiyeti altında yaşadığı süreçten kaynaklı merkeziyetçi ve otokratik bir yapıya sahip olması da bir diğer etkindir. Daha önce siyasi birlikten yoksun olan Ruslar teşkilatlanma konusunda Moğolları ve Altın Orda Devletlerini örnek almışlardır. Rusya Moğol hâkimiyetinde iken onlara bağlılık yemini ettiği için sırtını Batı'ya dönmüştür. Bu nedenle Avrupa'nın Rönesans ve reform hareketleri ile ilerleyişinden uzak kalmıştır. Avrupa'ya sırtını dönen Rusya kimlik arayışını nüfus, toprak ve teknolojik gelişim bakımından kıtasal bağımsızlığa sahip ve otarşiye elverişli bir coğrafya olan Avrasya'ya yönelmiştir. Moğol esareti boyunca Ruslarda ötekinin düşman algısı ve kötülüğün büyük ölçüde dış kaynaklı olduğu algısı gelenek haline gelmiş ve bu düşünce biçimi ortak bilince oldukça yerleşmiştir. Nihai olarak bu üç etki yüzünden (Moğol hakimiyeti, Ortodoks Hristiyanlığı ve I. Petro) Rus kimliğinde net bir oluşum sağlanamadı. Dış dünyaya güvensiz bakan aşırı merkeziyetçi yapı, ani din değişimiyle ortaya çıkan III. Roma misyonerliği ve Petro'nun emperyal hedefleri doğrultusunda Batı'ya dönmesi Rus kimliğini oluşturmada bir karmaşa ve çıkmazın içine sürüklemiştir (Caşın ve Derman, 2016, ss. 175-180).

Tablo 2.2. Rusya'nın Siyasi Kimliği

Rusya'nın Siyasi Kimliği	
Hükümet Sistemi	Yarı- Başkanlık
Yasama Organı	Federal meclis
<i>Alt Meclis</i>	Duma
<i>Üst Meclis</i>	Federal Konsey
Üniter/ Federal	Federal
Ana Coğrafi Alt Birimler	Cumhuriyetler, İller, Otonom bölgeler, Federal şehirler (Moskova, St. Petersburg)
Seçim Sistemi	
<i>Alt Meclis</i>	Nispi temsil
<i>Üst Meclis</i>	Mahalli hükümet ve yasam tarafından atama
Ana Yargı Organı	Anayasa Mahkemesi

*Kaynak: Yayla, 2015, s. 152

Ulusal kimliğin tarihsel süreçte Rus dış politikasına yansımalarının nasıl oluştuğuna dair temel bir değerlendirmesi Çarlık Dönemi, Sovyetler Birliği Dönemi ve Soğuk Savaş sonrası dönem baz alınarak bir değerlendirme yapılmaktadır. İmparatorluk Dönemi'nde öteki ile olan ilişkiler Üçüncü Roma'nın Moskova'da toplanıp bütünleştiği Ortodoks- Hristiyan kimlik, SSCB döneminde sınıf kavramına dayanan komünist kimlik, Soğuk Savaş sonrası dönemde ise Atlantikçi ve Avrasyacı kimlik ekseninde ele alınmıştır.

Nitekim Yakın Çevre politikası Avrasyacı düşünceden beslenerek oluşturuldu ve bu politikanın uygulama alanı da BDT olmuştur (Caşın ve Derman, 2016, ss. 165-167).

‘İnsan toplumuna özgü bilgi, inanç ve davranışlar bütünü’ olarak tanımlanan *Kültür* kavramı için de dış politika üzerinde etkisinin olduğu ve hatta uluslar arasındaki ilişkilerin kültürel değerler bağlamında tanımlandığı kabul edilmektedir.

Dolayısıyla kültür toplumdaki bireylere yaşadığı toplumdaki diğer insanları nasıl görmesi gerektiğini ve o insanlara karşı nasıl davranacağını veya davranması gerektiğini, bireyin hem kendi toplumunun içinde hem de diğer toplumlarla nasıl bir ilişki kurması gerektiğini söyler. Doğal olarak kültür bireylere davranış seçenekleri sunarak bireylerin davranış ve düşünce yapılarını sınırlandırabilir, şekillendirip yönlendirebilir.

Kültürün karar mekanizmasında yapı üzerindeki etkisinin az veya doğrudan olmadığı söylenmektedir. Ancak kültürün karar verici üzerinde gözle görülür bir etkisinin olduğunu da kültürün karar verme sürecinde bireyin davranışı üzerindeki etkilerini inceleyenler tarafından belirtilmektedir (Efegil, 2012, ss. 196-197).

Bütün toplumlar kendilerine ait norm ve değerlerini kendi halklarına aktarmaktadır. Bu norm ve değerler siyasal sistemin nasıl çalışacağına dair varsayımlar hakkında ve devletin insanlara neler yapabileceği hakkında fikirlere sahiptir. Siyasal sistemler hakkındaki bu inanç ve sembol ve değerler bir ülkenin siyasal kültürünü yansıtır. Siyasal kültür bir millettten diğerine oldukça değişebilen bir unsurdur (Roskin ve diğ., 2015, s. 147).

Siyasal kültür, bir devletin vatandaşları tarafından paylaşılan üzerinden ne kadar zaman geçmiş olsa da geçerliliğini koruyabilen değer, norm ve geleneklerdir. Vatandaşların edindikleri ortak tecrübeler, bireylere hükümetlerin rolü, eylemleri ve dünya sistemindeki yerine yönelik bakış açısı ideoloji ve inanç yapısı sağlamaktadır. Dolayısıyla siyasal kültür, bir ülkenin siyasi kurumlarının işleyişini yönlendiren temel ilke, değer ve normlardır denilebilir (Efegil, 2012, s. 194).

Atilla Yayla' ya göre Rus toplumu güçlü milliyetçi eğilimlere sahip olan, tarihini ve topraklarını seven, Batı karşıtı ve başka yerlerde de görülen Batı'ya karşı hem üstünlük duygusunu hem de aşağı hissetme duygusunu aynı anda içlerinde barındırıp yaşayan bir toplumdur. Yayla ayrıca Rus halkının tarihinden gelen bir birikimle otoriteyi sevdiğini ve otorite olmadan iyi şeylerin olabileceğine şüpheyi yaklaştığını belirtir. Rusların aslında güçlü devlet figürünü sevdiğini ve bunun ortalama bir Rus'u mutlu ettiğini iddia etmektedir. Rus siyasi kültüründe her şeyin devletle ilişkilendirildiğini ve bunun sonucu olarak da sivil toplumun gelişmediğini hatta çok zayıf kaldığını öne sürmektedir (Yayla, 2015, ss. 151-152).

Milliyetçilik de ulusun siyasi örgütlenmenin merkezi ilkesi olduğuna yönelik temel düşüncedir. Milliyetçilik iki temel varsayımla açıklanır; ilk olarak doğal bir şekilde insan türü farklı milletlere ayrılmıştır. İkinci olarak da millet olabildiğince meşru ve uygun siyasal hakimiyet birimi olarak siyasal bir cemaat veya topluluktur (Heywood, 2015, s. 338).

Bu minvalde Rus milliyetçiliğini dönemsel ve ana hatlarıyla inceleyecek olursak Rus milliyetçiliği eğilimi köklerini 1917 öncesi devrimine kadar olan dönemde bulduğu söylenebilir. Rus milli kimliğinin yapı taşlarını ele alan İdil Tunçer Kılavuz Rusya'nın milli tarihinin Kiev Devleti ile başladığını belirtir. 9. yüzyıldan 13. Yüzyıla uzanan süreçte ilk defa bağımsız bir Rus devleti olarak görülen Kiev 'de bir vatan ve halkların bir toprak üzerindeki bütünlüğü, dilde ve inançta birlik milli kimliğin önemli unsurları olarak görülmektedir. Ayrıca Rusların Ortodoksluğu bu dönemde kabul etmesi de milli kimliğin oluşmasına etki eden yapı taşlarından biri olmuştur. Yine Rus milli bilincinin oluşması ve gelişmesinde en önemli faktörlerden biri de coğrafi çevredir. Avrupa ve Asya'nın arasında olmak, farklı etnik kimliklere, dinlere ve kültüre sahip olan kesimlerle iletişim içinde olmak da Rusluk bilincine önemli katkılar sağladı. Yine Rusluk bilincinde 'Rus Toprağı' anlayışı kimliğin oluşumunda ortaya çıkan önemli unsurlardandır. Bu anlayışa göre Rus toprağı Rus prensleriyle eşdeğer görülmüş ve yine bu prenslerle tanımlanmıştır. Vatan toprakları Rus prenslerin mülkü olarak görülmüştür. Bu anlayış Rus tarihinde önemli olan 1200'lü yıllarda yazılmış olan 'İgor'un Ordusu'nun Hikayesi' ve 13. yüzyılda yazılmış olan 'Rus Toprağının Yok Oluşunun Hikayesi' adlı eserlerde açıkça görülmektedir. Rus Toprağının Yok Oluşu eserinde bu anlayışa ek olarak aristokrasi ve Ortodoks Hristiyanlık da eklenerek Rus toprağının sınırları dini bir kimlikle de belirlenmiş olmaktadır (Kılavuz, 2017 a, ss. 200-201).

Ayrıca Rus tarihinin gelişimi ve değişimi ile bağlantılı olarak Rusluk bilincini tanımlamada birtakım değişiklikler de olmuştur. 13. ve 15. yüzyıllar arasında Moğolların hakimiyetine girmeleri ve 16. yüzyıla gelindiğinde Moskova'nın yeni bir siyasal merkez olarak yükselmesi önemli faktörler olmuştur. Rusluk bilinci bu kez de Rus Toprağı, Ortodoks inancı ve Moskova üçlü unsurlarıyla tanımlanmıştır. Yine bu dönemde kilisenin rolü oldukça artmış. Çünkü Rus kilisesi Moskova'nın yükselişini

kendisi için önemli görmüş ve bunu destekleyerek git gide Ruslaşmıştır. Bundan dolayı Rusların siyasal birliğinin oluşmasında kilisenin rolü büyüktür. 17. yüzyıla gelindiğinde kilise adeta devletin bir organı haline gelmiştir (Kılavuz, 2017 a, ss. 202-204). En nihayetinde otokrasi ve Ortodoksluk Rus milli bilincinin ve rejimin meşruiyetini sağlamada yüzlerce yıl dayandıkları en temel ve geleneksel iki unsur olarak göze çarpmaktaydı. 19. yüzyılın sonuna dek Ruslar kendilerini Ortodoksluk ve otokrasi ile tanımlamışlardır (Kılavuz, 2017 a, ss. 210, 213).

Rus milliyetçiliğini ve Rus milli kimliğinin gelişimini ele alacak olursak Rusların milli kimliğinin ve Rus milliyetçiliğinin modern halini Sovyet döneminde aldığını söyleyebiliriz. SSCB'nin kurulması ile Rusya İmparatorluğu tam manasıyla sona ermişti. SSCB'yi kuran Bolşevik Hükümeti, imparatorluktan gelen eski düzene ait her şeyi reddetti. Otokrasi sona erdi, Ortodoks inancı yerine ateizm benimsendi ve yine milliyetçiliğin yerini enternasyonalizm aldı. Ülkenin kurucusu Lenin'in ideolojisi Marksizm'di ve Marksizmin en büyük rakibi milliyetçilikti. Bu yüzden Lenin'e göre yeni sosyalist düzen için Rus milliyetçiliği en büyük tehditti. Bundan dolayı Rus milliyetçiliği bastırılmaya çalışılmıştır. Stalin için ise en büyük tehlike azınlık milliyetçiliği idi. Stalin Rus halkı için 'en önde gelen millet' ve 'lider halk' ifadelerini kullanmıştır. Rusların ülkedeki hakim durumundan dolayı Rus halkının milliyetçi duygularını Stalin rejime destek sağlamak amacıyla kullanmış ancak bunu kontrol altında tutarak aşırıya kaçmasına da müsaade etmemiştir. Dolayısıyla Sovyet rejiminde Stalin yılları, Rusların SSCB içinde diğer halklar arasında 'büyük ağabey' oldukları ve liderlik vasfına sahip oldukları dönemin başlangıcı olmuştur. Böylece 1960'lı yıllara dek Rus milliyetçiliği yönetim tarafından hem harekete geçirilmiş, yönlendirilmiş hem de kontrol altına alınmıştır. Diğer yandan Kruşçev'in politikaları ile kısmi olarak liberalleşme sağlanmış olsa da Kruşçev din ve gelenek karşıtı politikaları ile de Rus milliyetçiliğinin yükselmesine neden olmuştur. Bu yükselişin sonuçları Brejnev döneminde görülmüştür (Kılavuz, 2017 b, ss. 80-90, 103).

Çarlık İmparatorluğu'ndan farklı olarak Sovyet rejimi Rus milli duygularıyla bir tanımlanma yoluna gitmedi. Rus milliyetçiliğinin Sovyet sisteminin istikrarı ve geleceği için olumsuz ve tehlikeli olabileceğinin farkındalardı. Bundan dolayı enternasyonalist söylemlerden vazgeçilmedi. Ancak Rusların hakim pozisyonu da göz

önünde bulundurularak yönetim Rus milli duygulara da vurgu yapmayı faydalı bulmaktaydı. Rejim her daim Ruslarla Sovyet devletini özdeşleştirerek rejimin ve devletin bekasını koruma konusunda dikkatli davranmıştır (Kılavuz, 2017 b, s. 103).

SSCB içinde Ruslar ve Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSC) diğer cumhuriyetlerden ayrı konumdaydı. 1990'da Yeltsin RSFSC'nin başkanı olduktan sonra ülkede demokratik reformlar yapabilmek ve Pazar ekonomisine geçebilmek istiyordu. Ancak pazar ekonomisine geçebilmek gibi reformları bütün SSCB cumhuriyetlerinde uygulayabilmek mümkün değildi. Bu nedenle Yeltsin dikkatini yalnızca Rusya'ya (RSFSC'ye) çevirmek istedi. Bu bağlamda Rus yasalarının birlik yasaları üzerinde olacağı, her bakımdan bağımsız bir Rusya ve SSCB'nin de kendi kendini yöneten cumhuriyetlerin gönüllü bir konfederasyonundan oluşacağı bir yapı öngörmekteydi. Böylece Yeltsin 1990 Haziran'ında kongre başkanı olarak RSFSC'nin egemenliğini ilan etti. Ayrıca diğer cumhuriyetlerin egemenliğini de destekledi. Bu doğrultuda Ukrayna ve Baltık cumhuriyetleri ile birbirlerinin egemenliklerini ve SSCB içindeki cumhuriyetlerin sınırlarını tanıyacak olan anlaşmalar imzaladı. RSFSC'nin egemenliğinin ilan edilmesinden sonra milliyetçi bir ünlü Rus yazarı olan Aleksandr Soljenitsin 'Rusya'nın Yeniden İnşası' adlı bir broşür yayınladı. Burada on bir Sovyet cumhuriyetinin Rusya'dan ayrılması tavsiye edilmekteydi. Ancak Soljenitsin' in Rusya'dan kastı Rusya, Ukrayna ve Belarus'un birliğidir. Ünlü yazara göre Ruslar Ukraynalılar ve Belaruslar aynı halktır. Ona göre Rusça olmayan ve kendi diline sahip bir Ukrayna halkının varlığı hakkındaki söylemler son zamanlarda ortaya atılmış bir yalandır (Kılavuz, 2017 b, s. 103; Kılavuz, 2019, ss. 100-101).

Böylece SSCB dağıldıktan sonra oluşan yeni süreçte resmi milliyetçilik anlayışında bir değişim yaşanmıştır. Dolayısıyla çok etnikli Sovyet halkına sahip yapının yerine yeni oluşan devletin sınırları içerisinde yaşayan ve herkesi kapsayan Rusya vatandaşlığına dayanan bir kimlik anlayışı geçmiştir. Yani bu yeni yönetimle birlikte etnik olmayan bir Rusluk anlayışı benimsendi. Böylece Rusya'da yaşayanlar anlamına gelen Rus ve Rusyalılar anlamına gelen 'rossiiskii ve rossiane' kavramları kullanılmaya başlandı. Bu bağlamda Yeltsin, etnik kimliklerine bakmaksızın Rusya'da yaşayan tüm halkların Rusya'ya ait olduğuna yönelik anlayışı benimseyen bir millet inşa projesi oluşturdu. Bu dönem RF'nin vatandaşlık esasına dayalı bir ulus devlet

olarak inşa edilen dönemdir. Bu dönemde hakim olan milliyetçilik anlayışı RF merkezli, vatandaşlığa dayalı bir anlayıştır (Kılavuz, 2019, s. 105).

Putin dönemini inceleyecek olursak millet milliyetçilik temalarını esas alan söylemlerinde seçici olarak hem Avrasyacıların hem de etnik milliyetçilerin söylemlerine yer verdiği görülmektedir. Putin yönetimi, yakın çevrede Rus etkisini genişletmeyi amaçlayan bir dış politikaya ideolojik destek sağlayarak hizmet edeceği için Avrasyacılık yaklaşımını faydalı bulmuştur. Putin’de milliyetçilik konusunda Rus etnik kimliğinin sınırlarını müphemleştiren bir yaklaşım söz konusudur.

Onun söylemlerindeki Rusluk anlayışı bütünüyle etnik milliyetçiliğe dayalı bir yaklaşım değildir ve Putin Rus etnik kimliğinin sınırlarını kasıtlı olarak müphemleştirerek yönetimin manevra alanını genişletmeye çalışmaktadır. Dolayısıyla Putin’deki milli kimlik anlayışı etnik kökenli olmaktan öte devlet temelli bir yaklaşımdır. Putin Yeltsin’in vatandaşlığa dayalı ‘rossiane’ kimliğini benimsediği ve devam ettirmeye çalıştığı görülmektedir. Böylece Putin de Rusya İmparatorluğu ve Sovyet dönemi yöneticileri gibi vatandaşlığa dayanan, etnik olmayan vatansever bir kimlik modelini güçlendirmeyi amaçlamıştır (Kılavuz, 2019, ss. 105-109).

Milliyetçiliğin odak noktasında ulus kavramı varsa bu kavramı da açıklamak icap edecektir. Latince ‘doğmak’ anlamına gelen ‘nasci’ kelimesinden türetilen ulus, siyasal ve psikolojik etmenlerce şekillenen karmaşık bir kavramdır. Heywood, kültürel manada millet/ulus kavramını ortak din, dil, tarih ve gelenek tarafından bağlanarak toplanmış insan grubu olarak tanımlar.

Ancak millet için objektif bir plan veya taslağın olmadığını çünkü her birinin kendi içinde kültürel bir çeşitliliğe sahip olduğunu belirtir. Heywood siyasal manada ise ulusu kendilerini doğal siyasal bir cemaat olarak tahayyül eden insanlar grubu olarak tanımlar (Heywood, 2015, s. 341). Dış politika kimlik kavramının temelini oluşturan ‘biz’ ve ‘ötekileri’ tanımlamak ve birbirinden ayırmak için de devletlerin başvurduğu bir araç bir ihtiyaçtır. Bütün devletler dış politikasını kendi kimlik ve ideoloji anlayışına uygun bir şekilde ve sahip olduğu dinamikler ve mirasa göre şekillendirir (Caşın ve Derman, 2016, s. 171).

Dış politika analizi genellikle devletlerin dış politikalarını incelemeyi ve bunları daha geniş bir akademik bilgi bağlamına yerleştirmeyi içerir. Bu akademik bağlam, genellikle teoriler ve yaklaşımlar tarafından tanımlanır.

Teori ve politika arasındaki ilişki, mutlaka tek bir net politika seçeneğine yol açmaz; çoğu durumda birkaç farklı seçenek olacaktır. Bunun nedeni kısmen, farklı teorilerin farklı sosyal değerleri vurgulamasıdır. Realistler, ulusal güvenliğin önemine vurgu yaparlar. Onlara göre ulusal askeri gücü artırmak ve diğer devletlerin gücünü dengelemek, ulusal güvenliği sağlamanın doğru yoludur. Özgürlük ve demokrasi liberaller için temel değerlerdir: liberal demokrasilerin uluslararası kurumlara dayalı barışçıl uluslararası iş birliğini destekleyeceğine inanırlar. Son olarak, dış politikanın merkezi bir hedefi olarak sosyoekonomik zenginlik ve refahın önemini vurgulayan bilim adamlarının bir Uluslararası Politik Ekonomi yaklaşımını benimsemeleri muhtemeldir. Onlar için, ekonomik büyümeyi ve refah ilerlemesini destekleyebilecek istikrarlı bir uluslararası ekonomik sistemin teşviki önemli bir hedeftir.

Bununla birlikte, bu teorilerden bazılarının diğerlerinden daha politika odaklı olduğu belirtilmelidir. Realizm ve Liberalizm için durum böyledir. Savunma veya güvenlik konularıyla ilgilenen dış politika teorisyenlerinin, sonuçları görece devlet gücü tarafından belirlendiği görülen, devlet aktörleri arasındaki kaçınılmaz çıkar çatışmasını vurgulayan gerçekçi bir yaklaşım benimsemeleri muhtemeldir. Öte yandan, çok taraflı sorunlarla ilgilenenlerin, uluslararası çatışmayı azaltma ve karşılıklı anlayışı ve ortak çıkarları teşvik etme araçları olarak- Birleşmiş Milletler (BM) veya Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi- uluslararası kurumları vurgulayan liberal bir yaklaşım benimsemeleri muhtemeldir (Jackson ve Sorensen, 2013, s. 253).

Dış politika teorileri genel olarak üç temel anlayış üzerinde yapılandırılmaktadır. Bunlar Gelenekselci anlayış, Liberalizm ve Marksist/Bağımlılık yaklaşımıdır. Ayrıca İnşacı kuram da 1980'lerden sonra dış politika teorileri içerisine dahil edilmiştir. Bu teorilerin varsayımları şu sorulara bağlı olarak değişmektedir. “Dış politika kararları nasıl alınmaktadır?”, “Kimler dış politikayı planlamaktadır?”, “İç ve/veya uluslararası yapılar dış politikayı nasıl etkilemektedir?” ve “Hangi konular dış politikada öncelikle ele alınmaktadır?” (Efegil, 2012, s. 57).

Bu sorular çerçevesinde teorilerin varsayımlarını Ertan Efegil şu şekilde özetlemektedir:

Yapısal realistler, sistemik faktörlerin etkisine odaklanırken; liberaller, iç yapıdaki aktörler arasındaki pazarlıklara önem vermektedir. Realistler, devleti; liberaller devlet dışı aktörleri, inşacı kuram temsilcileri de sosyal normları/fikirleri, temel belirleyici unsurlar olarak görmektedirler. Realistler ve liberaller, aktörleri, çıkarıcı ve bencil olarak nitelendirirken; inşacı kuram, homo sociologicus (normlara uygun hareket etmeye gayret eden) görüşünü benimsemektedir. Yapısal realizm, yukarıdan-aşağıya etkileşim; liberaller ve klasik realizm aşağıdan yukarıya etkileşim; inşacı kuram ise, karşılıklı etkileşim ve uygulama üzerinde durmaktadır. Bağımlılık yaklaşımı ise, her üç teoriden farklı olarak merkez-çevre ilişkileri üzerinden dış politikayı incelemektedir (Efegil, 2012, ss. 57-58).

Robert Jackson ve George Sorensen da farklı teoriler ve yaklaşımların dış politika analizinde basitleştirme yaparak ana teorilerin argümanlarını bir tablo ile analiz seviyesi yaklaşımı kullanarak göstermişlerdir:

Tablo 2.3. Uluslararası Sistemin Üç Anlayışı

Uluslararası sistemin üç anlayışı:			
	Realizm	Liberalizm	Konstrüktivizm
Ana teorik önerme	Anarşi. Devletler güç ve güvenlik için rekabet halindedir.	Devletler ilerleme ve refah ister; liberal değerlere bağlılık	Kolektif normlar ve sosyal kimlikler davranışı şekillendirir.
Temel politika araçları	Askeri ve ekonomik güç	Kurumlar, liberal değerler, karşılıklı bağımlılık ağları	Fikirler ve söylemler
Soğuk Savaş sonrası tahmin	Büyük güçlerin rekabetinin yeniden canlanması	Liberal değerler yayıldıkça artan iş birliği	Bilinmiyor. Fikirlerin içeriğine bağlı

*Kaynak: Jackson ve Sorensen, 2013, s. 258

Analiz düzeyi temelinde ise K. J. Holsti International Politics adlı eserinde birey, devlet ve sistem olmak üzere üç düzeyde ele almıştır (Arı, 2018, s. 95).

Analiz düzeyi yaklaşımı Kenneth Waltz tarafından savaşın nedenleri üzerine yaptığı çalışma ile bizlere tanıtılmıştı. Waltz, savaşın nedenlerini üç farklı analiz düzeyinde araştırdı: birey düzeyinde (insanlar doğası gereği saldırgan mıdır?); devlet düzeyinde (bazı devletler çatışmaya diğerlerinden daha yatkın mı?); ve sistem düzeyinde (uluslararası sistemde devletleri savaşa yönlendiren koşullar var mı?). Waltz'dan aktaran Robert Jackson ve George Sorensen da dış politikayı aynı şekilde aşağıdaki üç analiz düzeyinde incelemiştir:

Sistemik düzey (devletler arasındaki gücün dağılımı; siyasi ve ekonomik karşılıklı bağımlılıkları gibi); ulus-devlet düzeyi (hükümet tipi, demokratik veya otoriter; devlet aygıtı ve toplumdaki gruplar arasındaki ilişkiler; devlet aygıtının bürokratik yapısı); birey düzeyinde ise bireysel karar vericinin seviyesi (düşünme tarzı, temel inançlar, kişisel öncelikler) olarak analiz etmişlerdir (Jackson ve Sorensen, 2013, ss. 256-257).

Genel olarak dış politika analizinde bir devletin yöneticisinin dış politikada üzerinde etkili olduğu aşikardır. Rusya özelinde de durum böyledir. Muazzam bir anayasal otoriteye, servete ve güce erişimi kontrol eden bir Rus cumhurbaşkanı, Rusya'nın dış politika seyrini belirlemede merkezi faktördür. Vladimir Putin'den Dmitry Medvedev'e geçiş bu nedenle Rusya'nın diğer ülkelerle, özellikle de hala Rus diplomasisi için başlıca referans noktası olan ABD ile ilişkileri üzerinde ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Özellikle Medvedev özelinde bakacak olursak, Putin'in özenle seçilmiş varisi olması Rusya'nın diğer güçlerle ilişkilerinde izleyeceği hedeflerde bir süreklilik beklemek mantıklı görünmektedir. Putin, başbakan olarak olayları etkilemeye devam edecek şekilde konumlandırıldı. Bu beklenti çok uzak bir ihtimal değil, ancak sorunun daha yakından ilgiyi hak etmesi için yeterince belirsizlik var. Rus siyasi sisteminin giderek daha otoriter, merkezileşmiş doğasına rağmen, dış politikayı şekillendiren tek faktör başkanın tercihleri değildir. Geleceğe bakıldığında, en az üç ek husus yakından izleniyor: ülke seçkinlerinin ideolojik tercihleri, karar verme makamlarıyla iç içe olan önemli bürokratik aktörlerin çıkarları ve Medvedev'in otoritesini iddia etme kolaylığı Medvedev'in cumhurbaşkanlığına yükselmesinin Rus dış politikasını nasıl etkileyeceğini anlamaktır. Keza Putin'in bu alandaki etkisi de göz ardı edilemez durumdadır (Mankoff, 2008, ss. 42-43).

Ulusal çıkar, genel bir tabirle devletin bekası (varlığının sürdürülmesi) güvenliği ve milletin refahı için sağlanması ve korunması gereken değerler bütünüdür (Caşın ve Derman, 2016, s. 169).

Yeltsin'den sonra Putin gelince 'Rusya'nın dünyada hakkı olan yerini' ekonomik gücünü yeniden kazanarak elde edebileceğini iddia etmiştir. İktidara geldiği ilk zamanlarda yaptığı konuşmalardan birinde Rusya'nın güçlü devlet geleneğine dönmesi gerektiğini vurguladı ve Rusya'nın ulusal çıkarlarını gözetmesi gerektiğini savundu.

Putin konuşmasının devamında daha önce düşmanlarının olmadığı yanılığısına düştüklerini ve bunun bedelini ağır ödediklerini belirtti. Bütün bunların yanında Putin 'vatandaşlarının gurur duyacağı ve dünyada zengin, güçlü, saygın ve medeni bir ülke' olması yönündeki hedef ve isteklerini de dile getirdi. Putin daha sonra Avrupa Birliği ile daha yakın bir işbirliği ve ilişkilere önem veren ve G-8 (Sekizler Grubuna) önem verdiğini beyan eden bir dış politika planı açıkladı. Putin'in bu dış politika planında hem iş birliği ve ortaklık çağrısı mevcuttu hem de Rusya'nın uluslararası sistemin yapısal, hukuki ve ekonomik koşulları etkileyememesinden duyulan kaygılar dile getirilmekteydi (Zarakol, 2012, s. 277).

Yeltsin ve Putin ikilisinin Soğuk Savaş sonrası Rusya'nın dış politikasına yön veren politikalarını inceleyen dış gözlemciler bu liderlerin niyetlerini anlamakta güçlük çekmişlerdir. Yeltsin fevri ve keyfi olduğundan Putin ise sakın ve derli toplu ve tedbirli olduğundan dolayı gözlemciler asıl niyetlerini anlamakta zorlanmışlardır (Zarakol, 2012, s. 281).

Gorbaçov'un son yılları ve Yeltsin'in ilk yılları Batı yanlısı gruplar daha hakimdi ve bunlar Batı ile bütünleşme amacına yönelik bir siyaset izlediler. Keza Gorbaçov'un 'yeni düşüncesi' Rusya'nın Batı'ya girişini sağlama niyetine sahipti (Zarakol, 2012, s. 271).

Ancak Batı dünyası ile Rusya arasında uzun vadede bir ittifakı oluşturacak ortak çıkarların oluşması çok zor görünmektedir. Rusya ve Batı dünyası arasında tarihsel, kültürel ve jeopolitik açıdan çok derin ayrımlar vardır. Taraflar arasındaki ortak tehdit algılamaları da birbirinden çok farklıdır.

Bir taraf için hayati derecede önemli olan bir güvenlik sorunu, diğer taraf için fırsat haline gelebilmektedir. 11 Eylül'den sonraki süreçte Rusya'nın Batı ile ilişkilerinde oluşan durum sadece konjonktürel bir yakınlaşma olarak kalmıştır. Kısa dönemli çıkarlar çerçevesinde gelişen bu yakınlaşma, sağlam temeller üzerine kurulmamıştır. Nihayetinde 2003'ten itibaren Moskova – Washington ilişkileri rekabete dayanan sıfır toplamlı oyuna dönmüştür (Sönmez, 2010, s. 49). Özetlemek gerekirse, Rusya, kendisini bir yandan artan kaos dünyasında önemli bir askeri ve ekonomik kutup ve benzersiz bir sınırlayıcı faktör olarak görürken, diğer yandan da değerleri 'yumuşak güç' ile dünyaya nakletmesi gereken dünyanın ideolojik kutuplarından biri, eşsiz bir medeniyet ve dünyanın en büyük güçlerinden biri olarak görmektedir (Engström, 2014, s. 362). Dolayısıyla Rusya da eski gücüne yeniden kavuşmak için eski SSCB ülkeleri ile küreselleşmenin getirmiş olduğu önemli olgular olan bölgeselleşme tipi örgütlenme yoluna gitmiştir. Bu doğrultuda Kolektif Güvenlik Anlaşması, Şanghay İşbirliği Örgütü, 2000'de Avrasya Ekonomik Topluluğu, 2002 Orta Asya İşbirliği Örgütü, 2003 Ortak Ekonomik Alan Görüşmeleri gibi yapılanmalara gidilmiştir. Bunların sonuncu ve en önemli olanı ise (Avrasya Ekonomik Birliği) AEB'dir. 29 Mayıs 2014'te entegrasyon sürecinin son adımı da atılarak Avrasya Ekonomik Birliği'ni kuran anlaşma imzalandı. Anlaşma 1 Ocak 2015'te yürürlüğe girdi. Böylece bölgede SSCB'nin yıkılışından sonraki süreçte oluşmuş olan ekonomik sorunlara çözüm bulma, ulusüstü ve yaptırım gücüne sahip bir yapı olan AEB ile Avrasya Coğrafyası yeni bir aşamaya geçti (Katıtaş, 2019, s. 55).

Rusya'nın gidişatı hakkındaki tartışmalar hep şu üç yaklaşım temelinde olmuştur. Bu tartışmalar Batılılaşmacılar, Avrasyacılar ve Slavcılar eksenindedir. Batıcılar Rusya'nın Avrupa ve Batı'ya ait olduğunu savunmaktadırlar. Avrasyacılar Rusya'nın kendine has bir tarihe sahip olan bir Avrasya ülkesi olduğunu dolayısıyla da politikalarını ona göre belirlemeleri gerektiğini savunmaktadırlar. Slavcılara göre ise Rusya Batılı olmayan bir süper güç ve imparatorluktur. Slavcılar Rusya'nın hegemon olmayı hak ettiğini de savunmaktadırlar. (Zarakol, 2012, s. 268).



3. RUSYA ve RUSYA TARİHİ

Rusya, coğrafi konum olarak Asya'nın kuzeyinde Avrupa'nın doğusunda yer almaktadır. Yüzölçümü 17,098,242 km² olan Rusya dünyanın en geniş ülkesidir. İçinde 11 saat dilimi bulunmaktadır. Rusya kuzeyde Arktik Okyanusu ile; doğuda Bering Denizi ve Okhotsk Denizi, güneyde Çin, Kuzey Kore, Kazakistan Moğolistan, Gürcistan, Azerbaycan ve Karadeniz ve batıda ise Beyaz Rusya, Ukrayna, Polonya, Estonya, Litvanya, Letonya, Finlandiya ve kuzeybatıda Norveç, güneybatıda Ukrayna ile sınır komşusudur. Deniz üzerinden komşularına baktığımızda ise Japonya ve ABD ile sınır komşusudur. Kara sınırlarının uzunluğu da 22,125,3 km'dir. Kuzeyde, Kara, Kuzey Buz Denizi, Laptev, Çukçi, Sibiry; doğuda ise Okhotsk ve Japon, güneyde ve güneybatıda Azak, Hazar ve Karadeniz ve kuzeybatıda Baltık Denizi de Rusya'nın etrafını çevreleyen denizlerdir (Debardeleben, 2014; Marshall, 2018; Roskin, 2015; Okan Üniversitesi, Avrasya Uygulama ve Araştırma Merkezi; <https://www.okan.edu.tr/avrasyamerkezi/>). Rusya'nın başkenti Moskova, resmi adı Rusya Federasyonu, para birimi rubledir. Nüfusu yaklaşık 143 milyondur (DeBardeleben, 2014, ss. 544-546).

Avrasyacılığı anlamak öncelikle Rusya tarihini bilmek ve anlamaktan geçer. Bu yüzden bu bölümde öncelikle fazla detaya girmeden önemli olaylar ve dönemler kısaca ele alınıp günümüze kadar Rus tarihi incelenecektir. 15. yüzyıldan itibaren günümüze kadar Rusya tarihine siyasi, sosyal, kültürel ve tarihi dönüm noktaları bakımından temel bir çerçeve etrafında değinilecektir. Öncelikle 'Rus' ve 'Slav' kavramlarının kökeninin nereden geldiğini bilmenin faydalı olacağı kanısındayım.

Rusya tarihi, günümüz Rusya'sının atası olan ve akademisyenlerin de Kiev Rus dediği siyasi birlikle başlamaktadır. Rus terimi, ülkenin sakinlerinin kendilerine ve topraklarına verdiği isimdir. Kiev de buranın başkentidir. Günümüzde bu ülke, tüm Belarus'u Ukrayna'nın kuzeyinin yarısını ve Rusya'nın Avrupa'daki topraklarının orta bölümünü ve kuzeybatısına kadar kapsamaktaydı. Bu üç devletin halkları, Kiev Rus'un Doğu Slav dilinden türemiş olan birbirine yakın akraba dilleriyle konuşan Doğu Slavlarıdır (Bushkovitch, 2020, s. 23).

Bundan dolayı Rusya tarihine başlamadan evvel Slavların kökeniyle ilgili temel bilgi sahibi olmak gerekmektedir. Rusya tarihi temel bir çerçevede ve önemli dönüm noktalarını ele alarak ve Rusya tarihine damgasını vurmuş olan Çarların yönetimleri üzerinde durarak ele alınacaktır. Günümüz bağlamındaki Rusya'nın oluşumuna temel sağlayan devlet yapısı olarak Moskova Knezliği'nin gelişiminden itibaren ele alınacaktır. Moskova Knezliğinin yükselişi, yıkılışı, Romanov Hanedanlığı ardından Petro Dönemi ve Petro sonrası dönem, İmparatorluğun Zaferi (1725-1855), Reform ve Devrimler (1855-1905), savaşlar ve devrimler dönemi ardından Soğuk Savaş ve sonrası ve günümüze kadar olan süreç ele alınacaktır.

3.1. Slavların Kökeni

Rusların ataları olarak Slavlar kabul edilir ve akademisyenler Slavları Batı, Orta ve Doğu Slavlar olmak üzere üç gruba ayırmaktadır. Slavların kökeni Kafkaslara, Orta Avrupa'ya ve Karadeniz'in kuzeyine kadar uzanır. 7. yüzyıldan itibaren, Slav kabileleri bugünkü batı Rusya'da yaygın olarak yaşamaya başladı. Novgorod Meclisi, aralarındaki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmak, dışarıdan gelen saldırılara karşı korunmak ve kendilerini yönetmek için 855 yılında İskandinavya'dan Rurik adlı bir prensi kendilerini yönetmesi için davet etmişlerdir. İlk Rus devleti olarak kabul edilen ve Novgorod'da kurulan bu Knezlik, daha sonra Kiev'e doğru genişleyerek Kiev Rusları olarak tanınmış ve 1223'ten beri Moğol/Tatar egemenliğine girmeye başlamıştır. 1480'e kadar Knezlikler Moğollara ve Altın Orda Devleti'ne vergi ödemek zorunda kalmışlardır. Rus Knezliklerin aralarındaki rekabetlerden dolayı birlikte hareket etmekte zorlandı. Bu zamanlarda Rus Ortodoks Kilisesi 1299'da Kiev'den alınarak Moskova'ya nakledildi. Böylece öne çıkan Moskova Knezliği, evlilik, satın alma ve savaşlar yoluyla ve diğer Rus Knezliklerinin de topraklarını alarak genişledi. Türkler 1453'te İstanbul'u fethettikten sonra Moskova Knezliği'nin Ortodoksluğun koruyucusu olduğu ve III. Roma'yı Moskova'nın temsil ettiği kanısı genel kabul gördü. Devlet kurumları daha güçlü bir hale getirilerek merkezileşme sağlandı ve Moskova Knezleri İmparatorun eşiti sayılıp Çar unvanını kullanmaya başlamıştır (Rusya Tarihi, 2018). 9. yüzyılda genel olarak İskandinavyalı Normanlar olduğu bilinen ve kendilerini Rus (Ruce) tabiriyle tanımlayan Varegler'den (Kuzeyliler) Rurik adlı bir kişinin kurduğu hanedanın yönetiminde ortaya çıkan Kiyef

(Kiev) Devleti, 1237-1240 arası dönemde Moğolların istilası sonucu yıkıldı. Kiev Devleti'nin hüküm sürdüğü zamanlarda Doğu Slav tarihinde önemli adımlar atıldı. İki yüzyıllık süre zarfında Slav halkı ve Varegler'le Rus tabiri de giderek yönetici sınıftan halka doğru yayılmıştır. Kiev döneminde Büyük Rus veya Beyaz Rus ve Ukrayna bağlamında çağdaş anlama yakın bir ulusal kimlik tanımlaması olarak Rus ve Rus toprakları kavramı belirginleşti. Bunun yanında Ortodoks kilisesinin önderliğinde dini kimliğin yerleşmesi de Kiev döneminin önemli sonuçlarından biri olmuştur. Bu nedenle Kiev, "Rus şehirlerinin anası" olarak anılmış ve tabir edilmiştir (Beydilli, 2008, s. 24).

15. yüzyılın sonlarında akraba prensliklerden oluşan bir topluluktan fazlası haline gelen Rusya artık bir devlet olarak vücut bulmuştur. Yunanlardan geçmiş olan ve edebi bir ifade olan Rossiya kavramı, geleneksel ve yerel dile ait Rus sözcüğünün yerine geçmiştir (Bushkovitch, 2020, s. 57).

3.2. Moskova'nın Yükselişi

Moskova Knezliği 13. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktı. Bu knezlik Büyük Knez Yaroslav Vsevolodoviç'in oğulları ve torunları döneminde, Suzdal-Vladimir Rusyası'nda meydana gelen udel (yurt) nizamının/feodal sisteminin sonucunda kuruldu. Aleksandr Nevski'nin küçük oğlu Daniil Moskova'daki ilk knezdir. Daniil Aleksandroviç ile Moskova knezleri sülalesi kurulmuş olup ondan sonra gelen Rus Çarları ve Moskova Büyük Knezleri bu sülâleden gelmiştir. Moskova Knezliğinin hâkimiyetini tanıyan Rus knezlikleri tek bir devlet halinde birleşti. Nihayetinde bugünkü Rusya kurulmuş oldu. Bundan dolayı Rus tarihinde Moskova Knezliğinin tarihi ayrıca önemlidir. Bu knezliği 12. yüzyılda knez Yuri Dolgoruki kurmuştur. Moskova ismi ilk defa 1147 yılında vakayinamelerde geçer. Yuri Dolgoruki, Çernigov ve Ryazan knezliklerine karşı Suzdal bölgesini korumak amacıyla bir sınır karakolu kurmuş, ardından sınır kalesi olarak inşa etmiş; oradaki nehre de Moskova ismini vermiştir. Nevski, Moskova ve çevresini oğlu Daniil'e verdi. Daniil de knezliğinin sınırlarını genişletmeye çalıştı ve bunda başarılı da oldu. Daniil'in Oğlu Yuri Daniiloviç de aynı politikayı izledi. Yuri, Ryazan knezinden Moskova nehrinin yakınındaki Kolomna şehrini aldıktan sonra Smolensk knezinden Moskova nehrinin başında bulunan Mojaysk kentini de ele geçirdi.

Böylece Moskova nehri boydan boya Moskova Knezliğine bağlanmış oldu. Bu bölge ileri tarihteki Büyük Moskova Knezliği' nin ve nihayetinde ise Rusya'nın bir nüvesi oldu (Kurat, 1987, ss. 89-90).

Moğol istilasının ardından uzunca bir süre Rusya'nın başkenti olan Kiev tahrip edilince Kuzeydoğu Rusya topraklarındaki Moskova knezliği güçlenmeye başladı. Böylece knezliğin önemi oldukça arttı ve Moskova knezliği kültürel ve siyasi açıdan Rusya'nın merkezi hâline gelmeye başladı (Topsakal, 2010, s. 57).

Rus tarihinin siyasi merkezi Moskova'da şekillenmeye başladı ve o dönem I. İvan Daniloviç (1325-1341) kendisine "büyük knez" unvanını verdi. İlerleyen zamanlarda diğer Rus knezlikleri de Moskova'ya bağlanmak zorunda kaldı (Beydilli, 2008, s. 254).

Knez Dimitri Donskoy (1359-1389) döneminde Moskova'nın önemi gittikçe artmaya başlamıştır. 1350-1360 arasındaki dönemde Altın Orda Devleti'ndeki taht kavgaları devletin zayıflamasına neden oldu. Bu durumdan yararlanmak isteyen Dimitriy, Altın Ordu'ya artık vergi ödemeyeceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Altın Ordu Rusya'yı etki altına almak için Moskova Knezliğini savaşa sürükledi (Topsakal, 2010, s. 60). Ancak Moskova ordusuna yenildi. Ardından Altın Ordu'nun başındaki Mamay tekrar Moskova Knezliği'ne savaş açtı. Ancak 8 Eylül 1380 tarihinde Kulikova Savaşı'nda Ruslara yenildi. Don Nehri yakınlarındaki Kulikova düzlüklerinde gerçekleşen bu savaşta hem Tatar hem de Ruslar tarafında çok sayıda insan öldü. Vakanüvislerin aktardığına göre savaş o kadar şiddetli bir mücadele ve katliama sahip oldu ki her yerden oluk oluk kan aktı (Barbara A. Engel, 2020, s. 254).

Kulikovo Savaşı'nı kazanan Dimitri büyük bir zaferle Moskova şehrine döndü. O zamana dek Ruslar üzerinde korku hissi yaşatmış olan Moğolların bu yenilgisi Ruslar üzerinde derin bir etki yaratmıştır. Bu durum Rusların maneviyatını oldukça güçlendirdi. Çünkü Ruslar artık 150 yıldan beri hâkimiyeti altında bulundukları Moğolları yenecek kadar güçlenmişlerdi. Bu zaferden sonra Dimitri İvanoviç'e 'Don Muzafferi' anlamına gelen 'Donskoy' adı verildi (Kurat, 1987, s. 96).

Moskova'nın Altın Orda hâkimiyetinden sonra güney bölgelerindeki yerleşimciler kaçış yeri aradıklarında güvenli bölge şartlarını sağlaması önemli bir nedendi. Yerleşimcilerin artması knezliğinde zenginleşmesi anlamına geliyordu.

Böylece Moskova Knezi I. İvan kendisine komşu olan knezlikleri satın alabiliyor veya onların Moğollara karşı yükümlülüğünü garanti edip kendine bağlıyordu (Sariahmetoğlu, 2013, s. 67). 15. yüzyılın sonlarına doğru, Moskova, eski Kiev Rus'un kuzey ve doğusunda baskın güçtü ve Moğollardan bağımsız hale gelmişti. Evrensel dini çağrı duygusu ile radikal merkezileşme birliği, Moskova ve daha sonra Rusya'nın en karakteristik özelliği olarak kalacaktı. 15. ve 16. yüzyılların sonlarında, Moskova devleti, Rus İmparatorluğu'na bırakacağı dayanıklı bir biçim aldı (Hosking, 2012, s. 36).

3.3. I. Vasiliy Dönemi (1389-1425)

Knez I. Vasiliy 1371 yılında Moskova'da doğdu. Moskova prensi Dimitri Donskoy ve Prenses Eudoksiya'nın ilk oğluydu. 1383'te I. Vasiliy, 12 yaşında iken babasının Vladimir Büyük Prensi unvanıyla Rus topraklarını yönetmesi için Altın Orda'nın Hanı olan Toktamış'a onayını almak üzere elçi olarak gitti. Ancak Toktamış onu tutukladı. 1386'da Timur Altın Orda seferinde iken karışıklıktan yararlanarak Moskova'ya dönmeyi başardı. Bir süre sonra bir Moskova birliğiyle birlikte dönerek Timur'a karşı Toktamış'a destek verdi. Bu nedenle aralarında barışı sağladılar. Toktamış'ın da onayıyla I. Vasiliy, Nijniy Novgorod -yani bugünkü Gorki- ve Murom prensliklerini ilhak etti (Previté-Orton, 1952, s. 1019).

Dimitriy Donskoy oğluna (I. Vasiliy) knezlik tahtını bırakan ilk knezdi. Yine de I. Vasiliy Han'dan yarlığı aldıktan sonra tahta çıkabildi. Vasiliy, Moskova'nın giderek güçlenmesinden ve Toktamış'ın Timur ile mücadelesinden dolayı topraklarını genişletmeyi sürdürdü. Murom, Nijegorod ve Vologda şehirlerini Moskova'ya bağlamayı başaran Vasiliy, Rus knezlikleri içerisinde sivriliş güçlenirken Altın Orda ile de büyük sorunlar yaşamadı. Litvanya Knezliği, Moskova için hep tehlike arz etmiştir. Çünkü Litvanya Knezliğinin gözü hep Rus topraklarında olduğundan Rus knezliklerini kendi etrafında toplamak için uygun fırsat kollamaktaydı. Nijegorod, Murom ve Tarus Knezlikleri Vasiliy zamanında Moskova'nın himayesine geçtiler (Topsakal, 2010, s. 60). Knez Vasiliy öldükten sonra kardeşi, Vasiliy'in oğlunun (yeğenin) yönetime geçmesine itiraz etmiştir. Ortaya çıkan taht kavgaları 30 sene sürmüştür (Hosking, 2012).

Bu da Rusya'nın birleşme sürecini yavaşlatmıştır. Bu taht kavgalarının ardından yönetime geçen Knez Vasiliy Temniy (II. Vasiliy), onun oğlu III. İvan ve torunu III. Vasiliy 'in iktidarda oldukları dönemlerde Rusya'nın birleşme süreci tamamlanmıştır. Daha sonraki süreçte yani 1477-1478 yılları arasında Moskova ve Novgorod arasındaki savaşı Moskova Devleti kazanmış ve Novgorod Moskova Devleti'ne katılmıştır. Böylece bütün Kuzeydoğu Rus toprakları Moskova'nın kontrolüne geçti ve Moskova Rus Devleti'ne dönüştü (Topsakal, 2010, ss. 60-61).

3.4. 1425 ile 1462 Arası II. Vasiliy Dönemi

II. Vasiliy, Moskova'yı topraksal olarak genişletmeyi sürdürdü ve Dmitrov, Mojaysk, Galitsk, Serpuhovo-Borovsk şehirlerini de Moskova'ya ekledi. Bununla birlikte Moskova Knezliği'nin Altın Orda ile ilişkilerinde pek bir değişiklik yaşanmadı. O dönemde yönetimde olan Uluğ-Muhammed Han ve diğer hanlar, Rus knezlikleri üzerine seferler düzenlediler ancak başarısız oldular. II. Vasiliy henüz yaşarken kendisi için “çar” unvanını kullanmıştır. Bu da Rus tarihinde bir ilk olmuştur. II. Vasiliy'den önceki knezler için de “çar” unvanı kullanılmıştı ancak bu durum onlar öldükten sonra mümkün olmuştur. II. Vasiliy de resmiyette bu unvanı kullanmasa da dönemin edebî eserlerinde “çar” olarak belirtilmiştir (Topsakal, 2010, ss. 60-61).

II. Vasiliy'nin amcası öldükten sonra bu kez de amcasının oğulları ile uzun bir süre devam edecek şiddetli bir çatışma içerisine girdi (Vernadsky, 2019, s. 105). Bu mücadele sırasında II. Vasili Kazan Hanlığı tarafından esir alındı. Vasili serbest kaldıktan sonra bu kez de kuzeni tarafından ele geçirildi. Kuzeni onu tahttan indirip gözlerini kör etti ve tekrar hapsedi. II. Vasili saray mensuplarının desteğini alınca rakiplerini saf dışı ederek 1456'da yeniden tahta geçti. Tver ile ittifak kurarak rakiplerine destek veren Novgorod'u da etkisiz hale getirdi. Böylece II. Vasili'nin knezliğin prensi olduğu ve Moskova'nın Rus topraklarındaki merkezi konumu olduğu doğrulanmıştı (Barbara A. Engel, 2020, s. 43).

Prens II. Vasiliy, 1462 yılında 47 yaşındayken öldü. Amcası ve kuzenleriyle yapmış olduğu çetin mücadelen galip olarak çıkmıştı ve Moskova'nın egemenliğini devam ettirmişti.

Vasili'nin en büyük oğlu İvan kendi başına hüküm sürece kadar büyümüştü. 22 yaşındaki genç prens İvan babasının ona bıraktığı ortamın fırsatlarını değerlendirmeye hazırды (Bushkovitch, 2020, s. 56).

Vasili döneminde Tatarlar arasındaki bölünmeler kendi güçlerini zayıflatırken Rusların giderek güçlenmesini sağladı. Tatar grupları zaman zaman taarruza geçtiyse de başarılı olamadılar. Moskova hanlara sembolik miktarlarda haraç ödeyerek bağımsızlığını korumayı başardı. II. Vasili'nin döneminde sağlanan bu ortamda artık III. İvan'a sadece yasal bir bağımsızlık deklarasyonu hazırlamak kalmıştı. O da bunu 1480 yılında yerine getirecekti (Vernadsky, 2019, s. 108).

3.5. III. İvan Dönemi (1462-1505)

Kör Vasiliy olarak da bilinen II. Vasiliy Tyomniy 1462'de öldükten sonra yerine oğlu III. İvan Vasilyeviç geçti. II. Vasiliy öldüğünde Büyük Knez III. İvan hali hazırda babasının başyardımcısı olduğu ve knezliği onunla yardımcı olarak aynı zamanda yönettiği için tahta geçmeye hazır haldeydi. III. İvan ile birleştirilmesi daha da hızlanan Rusya bağımsız bir ülke haline gelmiş oldu. III. İvan yalnızca topraklarını büyütmeyle kalmayıp ayrıca Rusya'yı merkezi bir devlet haline getirecek birkaç kurumun temellerini de atmıştı (Sariahmetoğlu, 2013, s. 73).

III. İvan tahta çıkar çıkmaz ilk iş Tatar hâkimiyetine son verdi. 1487 yılında da Kazan Hanlığı'nı bir uzlaşmaya zorlayarak Rus nüfuzuna aldı. Rusya'nın Osmanlı Devleti ile ilk iletişimi de III. İvan döneminde olmuştur. 1492'de ilk defa bir Rus knezi bir Osmanlı padişahına (II. Bayezid'e) mektup gönderdi ve 1497'de de ilk defa Mihail Pleşçeyev adındaki Rus elçi İstanbul'a geldi. 1480'de Moskova Knezi III. İvan Don nehri kıyısında Altın Orda güçlerini yendi. 1502'de ise zaten beş Hanlığa bölünmüş olan (Kazan, Astrahan, Kasım, Sibir ve Kırım) Altın Orda Devleti'nin sonu gelmiş oldu (Topsakal, 2010, s. 61).

Kendisi için "Tüm Rusların Çarı" iddiasında bulunan III. İvan (Büyük İvan), Rusya'nın Bizans'la bağlarını vurgulayarak kendisini Bizans imparatorlarının sonuncusu olarak ilan etti. Çarlığın simgesi olarak da Bizans'ın çift başlı kartal simgesini alıp kullandı. Kremlin'deki sarayı da Bizans imparatorlarının İstanbul'daki saraylarına çok benziyordu.

Zaten, “İkinci Roma İmparatorluğu” iddiasında bulunan Bizans, Türkler tarafından yıkılmasının ardından Ortodoks Hristiyanlığının asıl merkezi Rusya olacak ve Rusya’nın “Üçüncü Roma İmparatorluğu” olacağı öngörülmekteydi (Sander, 2012, s. 190).

III. İvan Novgorod’u hâkimiyeti altına aldı. Böylece Moskova diğer Rus knezliklerine göre hem nüfus hem servet hem de alan açısından en büyüğü oldu (Kurat, 1987, s. 112).

III. İvan Moskova knezliğindeki büyük prenslerin iktidarını ve topraklarını genişletmek için hayatı boyunca oldukça çetin bir mücadele verdi. Novgorod’u ilhak etmesi onun en büyük zaferi olarak görülmekteydi. Fakat tek zaferi değildir. Litvanya’daki küçük prensliklerin hoşnutsuz durumlarından faydalanarak bazılarını egemenliğini kabul ettirdi. 1485’te Tver’i ele geçirdi ve Ryzan ve Pskov üzerinde de nüfuzunu o kadar güçlü hissettirmişti ki daha sonra oğlu buraları da ilhak edebildi. Ayrıca Rusya’nın 250 yıl süren Tatarlara bağımlılığına da son vermiştir. 1480 yılında Büyük Orda Han’ı Moskova üzerine ordusunu gönderdi. Buna karşılık III. İvan da Don’un küçük bir kolu olan Uğra Nehrinde Tatarları karşıladılar. İki Ordu da birkaç gün boyunca birbirini izledikten sonra geri çekildi. Bu olay tarihte Uğra Çarpışması olarak bilinecektir. Tarihçiler de bu olayı Tatar hakimiyetinin sonu olarak değerlendirmişlerdir (Bushkovitch, 2020, s. 62).

Moskova ayrıca bölgede siyasi egemenliğini koruyabilen tek Ortodoks devletiydi. III. İvan’ın ayrıca son Bizans imparatorunun yeğeni Sophia (Zoe) ile siyasi evlilik yapmasıyla destek bulduğu Bizans mirasına sahip çıkma hakkı ve devlet mühründe çift başlı kartalın yer alması gibi simgesellikleri de beraberinde getirdi (Beydilli, 2008, s. 254).

III. İvan ve III. Vasili, diğer Rus prens topraklarını, özellikle de geniş Novgorod topraklarını hakimiyet altına aldı ve onları pomestiaya dönüştürdü. Daha küçük prenslere ve boyarlara yerel toplulukların yükümlülüklerini yerine getirmelerini gerektiren kapsamlı yetkiler verildi. Askerlik hizmetinin kesin şartları, her pomeshchik’in (mülk sahibi) belirli bir miktar arazi için sağlamak zorunda olduğu silahları, atları ve silahlı adamları öngören 1556 Servis Kararnamesi ile belirlenmiştir.

Görevinde başarısız olan Pomeschchiki statü ve nihayetinde topraklarını da kaybedecekti (Hosking, 2012, s. 112).

III. İvan kendisine “Bütün Rus’un Hükümdarı” unvanı verdi. Ancak büyüyen ve gelişen devletin daha iyi savunulması ve daha gelişkin bir başkentinin olması gerekirdi. Bunun için İvan o dönem mimari alanda gelişmiş İtalya’ya yüzünü çevirdi. Zaten 1473’te Mora’nın son Bizans hükümdarının kızı Zoe Palaiologos’la ile evlendiğinden İtalya ile temas halindeydi. İvan Moskova Kremlin’ni ve kiliselerini inşa edecek mimarlar ve mühendisler çağırdı. Sonuç olarak Kremlin Sarayı ortaya çıktı. Kremlin Sarayı Rus yapısı olarak görülse de aslında İtalyan mimarların eseridir. Rusya mimarisini İtalya’dan almışsa da dini Ortodoks olarak kaldı ve dinin Rus kültürü üzerindeki etkisi azalmadı. Ayrıca Ortodoks kilisesi 1480’de yasa değişikliği yaşadı ve özyönetime kavuştu (Bushkovitch, 2020, ss. 62-64).

Rusya’nın Osmanlı Devleti ile ilk iletişimi de III. İvan dönemine denk gelmektedir. Bu dönemde Osmanlı’ya elçi gönderilmiş ve elçi kabul edilmiştir. Yine bu dönemde Rus ve Alman elçilerinin gidip gelmeleri sonucu Batı Avrupa Rusya’yı, Rusya ise Avrupa’yı tanıma imkânı buldu. Bu suretle III. İvan döneminde, Rusya Batı Avrupa Devletleri, bazı Müslüman Türk Devletleriyle ve Osmanlı İmparatorluğu ile siyasî iletişimini kurmuş ve geliştirmiş oldu. Böylece Rusya’ya hem Venedik’ten hem de Almanya’dan, fen alanındaki bilim insanları ve teknisyenler gelmeye başladı; bu durum Rusya’nın askeri alanda güçlenmesine ve genişlemesine yol açtı. Bu durum doğudaki Türk devletlerinin ise zararına oldu (Kurat, 1987, ss. 117, 122).

3.6. III. Vasiliy İvanoviç Dönemi (1505-1533)

III. İvan’ın ölümünün ardından yerine III. Vasiliy İvanoviç yönetime geçti. Kendisi III. İvan’ın en büyük oğlu değildi. Ancak babası kendisinden sonra tahta onun geçmesine karar verdi. III. Vasili, İvan’ın ikinci eşi Sofia (Zoe) Palaiologos’tan olan oğluydu. İvan’ın ilk eşinden olan oğlu ölmüştü. İvan ilk eşinden olan torunu yerine oğlu Vasili’yi varisi olarak seçti (Bushkovitch, 2020, s. 66).

Babasını takip ederek Rus topraklarının birleştirilmesini sürdüren III. Vasiliy İvanoviç’in amacı Pskov’u Moskova’ya bağlamaktı. 1501-1503 yılları arasında Livonya ile yaptıkları savaşlar dolayısıyla Pskov oldukça zayıfladı ve kendi kendini

yönetemeyecek hale geldi. Bu durumdan faydalanan III. İvan 1510'da Pskov'u Moskova'ya bağladı. 1507'de Livonya, Kırım ve Lehistan ile ittifak yaparak Rusya ile savaştı. Kuvvetlerinin karşı tarafa göre yeteri kadar fazla olmaması nedeniyle 1508'de III. Vasiliy anlaşma imzalamak zorunda kaldı. III. Vasiliy'nin anlaşma yapmasının nedeni daha sonra savaşmak için hazırlık yapmaktı. 1512'de III. Vasiliy Lehistan'a savaş açtı ve neredeyse Smolensk'e kadar geldi. 1512'de ve 1513'te III. Vasiliy'nin ordusu Smolensk'e iki kez yaklaştıysa da bölgeyi ele geçiremedi. 1514'teki üçüncü kuşatmada nihayet şehir Rus topraklarına katılmış oldu. Ryazan Knezliği de 1520-1521'de Moskova'ya bağlandı. Böylece Rus topraklarının birleştirilmesi o dönemde işgal altında olan Slav halklarının hayatında önemli bir rol oynadı (Topsakal, 2010, ss. 61-62).

III. Vasili 1533'te öldüğünde Rusya artık tam anlamıyla doğmuş olup Moskova Prenslığı de ilk defa 12. yüzyılda Rus devletinin merkezi olmuştu (Sander, 2012, ss. 190-191).

Rus devletinin kurulmasının temeli ve diğer knezlerin Moskova etrafında birleşme süreci yaklaşık 50 yıl gibi bir süreçte III. İvan Vasilyeviç ve III. Vasiliy İvanoviç dönemlerinde tam anlamıyla gerçekleşti. Özellikle Moskova knezleri birleşmenin temelini atmıştı. Keza 14. yüzyılda Moskova Knezi Daniel Aleksandroviç Mojaysk, Kolomna ve Pereyaslav bölgelerini Moskova'ya bağlamıştı. 14. ve 15. Yüzyıllarda hâkimiyet süren Moskova knezleri sürekli bir büyüme halinde olup, iç ve dış etkilerin gelişimini hızlandırdılar. Özellikle 1470-1520'de Rus topraklarının Moskova çevresinde birleşmesine bu durumun da katkısı oldu (Sariahmetoğlu, 2013, s. 132).

III. Vasili Rusya'nın dünyadaki konumunu geliştirmek için oldukça çaba sarf etti. Polonya ve Litvanya bölgesel rekabet halindeydi. 1514'te yapılan bir muharebe sonucunda Rusya Somolensk'i ele geçirdi. Ancak bu dönemde Tatarlarla karşılıklı entrikalar ve Tatarların köle ve ganimet kazanmak için düzenlediği akınlarla uğraştılar. Bunun yanında Vasili'nin yaşadığı zorluklar yalnızca bunlar da değildi. Tatarlar veya Polonya sorunlarından ziyade kendi hanedan sorunlarıydı. III. Vasili'nin önde gelen bir boyarın kızı olan ilk eşi Solomoniya Saburova ile evlilikleri başarısızdı. Çocuklarının olmaması da en büyük sorunlarından biriydi. Vasili ilk eşini manastıra girmeye zorlayıp 1525'te evliliğini sonlandırdı.

Daha sonra Moskova'ya sığınan Litvanyalı bir boya sahip prensin kızı Yelena Glinskaya ile evlendi. 1530'da Vasili ile Yelena'nın İvan adını verdikleri bir oğulları oldu. Bu çocuk ilerleyen zamanlarda tarihe 'Korkunç İvan' adıyla geçecektir (Bushkovitch, 2020, s. 66).

3.7. Moskova Knezliği'nin Sonu

3.7.1. İvan Vasilyeviç/IV. İvan (Korkunç İvan) dönemi

III. Vasiliy'in ölümünün ardından başa geçen IV. İvan (1547-1584), çok değişken bir karaktere sahip, hitabet yeteneği gelişmiş ve aynı zamanda vicdansız biri olarak anılması en güç liderlerden biriydi. Bundan dolayı tarihçilerin farklı değerlendirmelerine konu olmuştur. Bazı tarihçiler onu izlediği politikalar ve yaptığı uygulamalar sonucu devletin çökmesine yol açan sadist bir yönetici olarak betimlemişlerdir. Diğerleri ise -tabii işlediği suçları da kabul ederek- onu bencil soylulara diz çöktüren, devleti birleştiren ve iktidar alanını genişleten yetenekli bir lider olarak görmüşlerdir (Ascher, 2020, s. 55).

İvan biraz daha büyüyüp Yuri Romanov Koşkin'in kızı Anastasya ile evlendikten sonra tüm yetkiyi devraldı. Daha önce önde gelen boyar sülaleleri saray iktidarı rekabetine girmişlerdi. Kaybedenleri ya sürgüne gönderiyorlardı ya da idam ediyorlardı. İvan'ın annesi öldükten sonra bu entrikalar daha da artmıştı.

Bu bağlamda prensin evlenmesi ve arkasına aldığı çoğunluk sayesinde sular biraz daha duruldu. Ancak bu durum çok uzun sürmedi. Adı üstünde Korkunç İvan'ın tahta çıkmasıyla otuz beş yıl sürecek acıklı olaylar, katliamlar, yenilgiler ve zaferlerle dolu eşi benzeri görülmemiş bir dönem de başlamış oldu (Bushkovitch, 2020, s. 67).

İvan'ın ahlak dışı yönetimine rağmen sıradan insanlar onu Moskova'nın düşmanlarına karşı kentin savunucusu olarak gördükleri için ona 'muhteşem, büyüleyici, müthiş' anlamlarına gelen 'Grozniy' lakabını takmışlardır (Acar, 2017, s. 108). Korkunç anlamına gelen 'terrible' çevirisi yanlış bir çeviridir. Keza o dönemdeki en kararlı, sert muhalifler bile korkunç lakabını kullanmamışlardır.

Korkunç İvan lakabı daha sonraki yıllarda ortaya çıkan romantizm akımının bir sonucudur (Bushkovitch, 2020, s. 66). Yine de onun en kalıcı özelliğinin ahlaki

istikrarsızlığı olduğu söylenmektedir. Bu kanıya varılmasının sebebi de İvan'ın ilk eşine çok bağlı olmasına rağmen eşi öldükten sonra on iki gün içinde kendine yeni bir eş bulması ve en sevdiği, el üstünde tuttuğu oğlunu bir anlık öfkeyle sopayla vurarak öldürmesi gibi örneklerdir. İvan'ın dengesizliğinin sebebi çocukluk yıllarına kadar uzanmaktadır. Henüz üç yaşındayken babasının ölmesi üzerine Kremlin'de Şuyiski ve Belskiy adındaki iki boyar sülalesi 14 yıl boyunca iktidar mücadelelerine giriştiler. Zaman zaman hâkimiyeti eline alan boyarlar karşı tarafı katletti ve devlet hazinesini yağmaladılar. Hatta boyarlar iktidara geldikçe öteki ailenin fertlerini çocuk yaştaki İvan'ın gözleri önünde katletti. Bu kargaşa ortamında büyüyen İvan'ın tüm bunlardan etkilenmesi muhtemeldir. İvan'ın içinde bulunduğu çelişkili dürtüler politikalarına da belirgin bir şekilde yansımıştır. Olumlu olarak hükümet alanlarında yaratıcı reformlar yaptı, itaatsiz boyarların üstesinden geldi ve sorun çıkaran Tatarlara karşı zaferler kazandı. Ancak ülkeyi öylesine barbarca bir vahşetle yönetti ki tahttan ayrıldığında ardında iktisadi olarak çöküşün eşiğinde bir ülke bıraktı (Ascher, 2020, ss. 56-57).

İvan'ın dönemine damgasını vuran asıl konu Opriçnina'nın ortaya çıkmasıdır. Opriçnina, İvan'ın Moskova dışında kendisi, ailesi ve kendisine yakın kişilerden oluşturduğu bürokratik, aristokratik bir yapıdır. 1564'te İvan ailesini ve çocuklarını da alarak Aleksandrovo şehrinde Kolomonskoe adında bir köye gitti (Acar, 2017, s. 107; Bushkovitch, 2020, s. 69). Buraya yerleşti ve burada bir süre kaldıktan sonra Moskova metropoliti Afanasii'ye bir mektup yazdı. Mektupta boyarların sadakatsiz olduğunu, kendisini güvende hissetmediğini ve boyarların hem devlete hem de kendisine zarar verdiğini bu yüzden de Moskova'dan ayrıldığını belirtti. Ayrıca Moskova'daki bütün hazinesinin getirilmesini, kendine yakın gördüğü boyarların ve memurların ve bazı eyalet aristokratlarının da atları, silahları ve aileleri ile Kolomonskoe'ye gelmeleri için emir verdi. İvan'ın mektubunda boyarlardan ihanet gördüğünü söylemesi ve onları hain olarak görmesi içinde bulunduğu panik, korku ve paranoyayı yansıtmaları açısından önemlidir (Acar, 2017, ss. 107-108).

İvan'a Moskovalılar bir heyet gönderdiler ve yeniden tahta çıkmasını istediler. Hiçbir geleneksel kurum tarafından kısıtlanmadan hainleri cezalandırabileceği bir diktatörlük yetkisi ve yeni idari merkez olarak ayrı bir konak tesis edilmesini isteyen İvan, tüm bu isteklerinin yerine getirilmesi şartıyla söz konusu teklifi kabul etti. Yeniden başa geçen

İvan ailesiyle birlikte kalabileceği yeni bir hükümet sarayı ve streltsi adında silahlı askerî bir birlik kurdu. Yukarıda da bahsedildiği üzere bu yeni oluşuma opriçnina adını verdi. Opriçninanın içerisine kırkın üstünde kasaba ve şehir dâhil edildi. Opriçnina'yı kurduğu dönemde Korkunç İvan Rusya'da terör politikası izleyerek güvensiz gördüğü birçok boyarı idam etti (Topsakal, 2010, ss. 72-74).

İvan'ın Aleksandrovo'ya yaptığı kış yolculuğu ardından ricalar üzerine geri döndükten sonraki beş yıllık süre zarfında dökülen kanlar ve çıkan kargaşa sonraki nesillerce Korkunç İvan olarak bilinmesine yol açacaktır. İvan'ın literatüre Korkunç İvan olarak geçmesinin nedeni bu dönemdir. Tahta çıkınca Opriçnina'yı kurdu. Opriçnina İvan'a güvenilmez bulduğu boyarlara darbe indiren siyasi bir zemin olarak hizmet etmekteydi (Bushkovitch, 2020, s. 70). Zaten İvan'ın Opriçnina'yı kurmasının amacı boyarların gücünü kırmaktı (Acar, 2017, s. 109).

İlerleyen zamanlarda İvan sadakatsiz olan boyarları saraydan atacak ve hain olanları idam ettirecekti. Opriçnina devlet içinde ayrı bir devlet niteliğinde yapılanmaydı. Bununla birlikte İvan Cehennem Karanlığı adında ayrı bir polis gücü kurdu. Bu örgütteki polisler siyah giyiyor, siyah atlara biniyorlardı. Görev olarak da onlara ülkede ihanet edenleri temizlemek ve çarın düşmanlarını tasfiye etmek emredilmişti. Böylece İvan'ın saltanatındaki terörü başlamıştı. İhanet ettikleri gerekçesiyle binlerce insan öldürüldü. Bu birlik toplu katliam ve yıkım işlerinin yanında toplu tecavüzler de yapmaktaydı. Hatta bu toplu tecavüzlere İvan'ın da bizzat katıldığı söylenmektedir (Ascher, 2020, s. 64).

IV. İvan, Moskova'nın yönetim ve idari yapısında Rusya için çok önemli bazı reformlar gerçekleştirdi. Bunların en başında idari alandaki reformlar vardı. 1549'da "Zemski Sobor" (yurt mümessilleri meclisi) adında bir meclis kurdu. Bu meclis ilk defa 1550'de toplandı (Vernadsky, 2019, s. 133).

Bu meclis Dinî ve seküler liderlerden oluşmaktaydı ve çara önemli konularda fikir veren bir danışma meclisiydi. İvan'ın hukuk alanındaki diğer önemli bir reformu da 1550'de sudebnik adında yeni bir kanunname yayınlamasıydı. İvan merkezî hükûmetin daha etkin olmasını istiyordu.

Bu amaçlar doğrultusunda bazı bakanlıklar kurdu. Bunlar aristokratların toprak kayıtlarını tutan Pomestiy, Dışışleri Bakanlığı ve Savaş Bakanlığı idi. İvan, bürokratik yapılara getirdiği düzenlemelerle merkezin gücünü arttırdı ve atları olmayan ve altı taburdan oluşan streltsi adında kurduğu birliklerle orduyu genişletme politikasının bir aracı hâline getirdi. 1556'da askerî hizmet karşılığı olarak toprak verilmesi veya toprak karşılığı asker sağlanması sistemi olan pomestie adındaki sistemi düzenledi. Dış politika konusunda İvan dönemi oldukça önemlidir. Onun döneminde Rusya hem batıya hem de doğuya doğru genişlemeye devam etti. IV. İvan Livonya Devletini (günümüz Letonya ve Estonya topraklarının bir kısmını kapsayan bölge) fethetmeyi hedeflemişti. Çünkü Livonya Devleti ile Baltık Denizi üzerinden geçen ticaret yolunu kontrol etmeyi amaçlamaktaydı. Ancak Livoniya'yı fethetmek oldukça zordu. Çünkü Livonya, Rusya'ya karşı gelebilecek Danimarka, İsveç, Polonya ve Litvanya gibi ülkelerle çevriliydi. Tüm bunlara rağmen İvan riske girip 1558'de Livonya üzerine ordusunu gönderdi. Fakat Livonya savaşlarını kazanamadı. Bununla birlikte İvan'ın doğuyla ilgili dış politikası daha başarılıydı. Rus ordusu 1552'de Kazan'ı, 1554'te ise Astrahan'ı fethetti. Kazan ve Astrahan'ı ele geçirdikten sonra Sibiry'a'nın fethine yöneldi (Topsakal, 2010, ss. 74-76). Aşağıdaki haritada Livonya Devleti gri bölgede gösterilen alandır. Bölge 1561 yılı ile 1621 yılları arasında varlığını sürdürebilmiştir.



Şekil 3.1. Livonya Devleti'nin Haritası

*Kaynak: Vikipedi, Livonya Dükalığı

1570'te Novgorod'a yapılan saldırıda binlerce kişi öldürüldü. İçindeki aşırı şüpheci algı ve paranoyayı dışarıya saldırgan bir politika olarak yansıtan İvan, Novgorod'u yerle bir etti ve kenti yaşanmayacak bir yer haline getirdi (Acar, 2017, s. 109). Uyguladıkları terör politikaları Rusya'da ekonomik krize neden oldu ve ülkenin askerî gücü zayıfladı. Novgorod'dan sonra İvan'ın bir sonraki mücadelesi Tatarlar ile olmuştur. 1571'de Kırım Tatarları Moskova'ya saldırdı. Devlet Giray liderliğindeki ordu şehri yakıp yıktı. Yeterince zayıflamış olan Rusya Tatarlara yenildi. Kırım Hanı Devlet Giray tarafından Moskova'ya yapılan bu işgal, opriçnina ordusunun dış düşmanlarıyla mücadelede zayıf olduğunu gösterdi. İvan bu yenilgiden opriçninayı sorumlu tuttu ve kendisinin kurduğu bu yapılanmanın ileri gelenlerini idam ettirdi (Acar, 2017, s. 110; Topsakal, 2010, ss. 72-73).

İvan'ın 1584'te Kremlin Saray'ında satranç oynadığı sırada öldüğü söylenmektedir. Livonya Savaşlarında halktan çok ağır vergiler alındığı için ülke harap olmuştu ve bu yüzden Livonya Savaşı'ndan bir şey elde edilememişti (Bushkovitch, 2020, s. 71).

3.7.2. Fyodor dönemi (1584-1598)

İvan öldükten sonra hayatta kalan iki oğlu vardı. Dimitri İvan'ın yedinci eşinden olduğu için kilise için meşru bir varis olarak kabul edilmedi. Öteki oğlu Fyodor ise zihinsel engelli ve sağlıksız olmasına rağmen tahta çıktı (Hosking, 2019, s. 183). Bazı kaynaklarda da İvan'ın bu eşi Marya Nagaya dördüncü eşi olarak geçmektedir (Ascher, 2020, s. 70; Bushkovitch, 2020, s. 71). İvan hayattayken meşru varisi olarak gördüğü ve çok sevdiği oğlunu bir anlık öfkeyle öldürmüştü. Gelinini karşısına gecelikle çıkmıştı ve İvan buna öfkelenerek gelinine vurmuş ve o sırada hamile olan gelini düşük yaptığı için 27 yaşındaki oğlu Çareviç babasına yakınınca IV. İvan'ın oğlunu demir bir topuzla vurarak oracıkta öldürüldüğü rivayet edilmektedir (Ascher, 2020, s. 66).

Fyodor, zayıf kişiliğinden dolayı güçlü bir hükümdar değildi, liderlik yeteneğinden de tamamen yoksundu. Onun döneminde ülkenin asıl yöneticisi Boris Godunov idi. Zamanında Korkunç İvan'ın güvenini kazanan Boris Godinov Fyodor'un yanında onun sağ kolu olarak 1598'e kadar ülkeyi yönetti. 1598'de Fyodor'un ölümünden 1605'e kadar da çar olarak Rusya'yı yönetti. 1591'e gelindiğinde İvan'ın küçük oğlu Dimitriy'in ölümü ve 1598'de de Fyodor'un ölümüyle Rurik Hanedanlığı da son bulmuş oldu (Acar, 2017, s. 113; Topsakal, 2010, ss. 73-74).

3.7.3. Karışıklık dönemi

Fyodor'un 1598'deki ölümü hanedanın sonu anlamına geliyordu ve Moskova'yı kaosa sürükledi. Boris Godinov'un bir boyar hükümdar olarak diğer boyarlar arasında düşmanlara sahip olması kaçınılmazdı. Ve böylece Moskova, Sorunlar Zamanı olarak tarihe inen iç savaşa indi. Her bir Boyar klanı birbirleriyle savaştı. Güney sınır askerleri giderek daha talepkâr olan merkeze karşı ayaklandı (Hosking, 2012, s. 16).

Fyodor 1598'de varis bırakmadan ölmesinin ardından saray görevlilerinin ve din adamlarının bulunduğu Zemski Sobor (ülke meclisi) kararıyla aynı yılın Şubat ayında Boris Godunov tahta çıktı. Liderlik vasfı gelişmiş, zeki ve yetenekli bir yönetici olan Çar Boris, tahta çıktıktan kısa bir süre sonra hukuk sistemine bir düzenleme getirdi. Batı Avrupa'ya öğrenci yolladı ve Protestan kiliselerinin kurulmasına göz yumdu.

Ayrıca Baltık Denizi'nde hakimiyet kurmak amacıyla Litvanya'nın Rusya'ya katılmasını sağlamak için görüşmelere başladı. Aynı dönemde 1601-1603 yılları

arasında Rusya’da meydana gelen büyük bir kıtlık sonucunda binlerce insan hayatını kaybetmişti ve bu kıtlık 1603’e gelindiğinde köylülerin isyanına yol açmıştı. Bu isyan Godinov’un çabaları ile çok fazla büyümeden bastırıldı, ancak başka isyanların da yeniden çıkmasını engelleyemedi (Topsakal, 2010, ss. 74-76).

1604’te Sahte Dimitri ortaya çıktı. Grigori Otrepev önderliğinde yeni bir isyan patlak verdi. Uzunca bir süre Çudov Manastırı’nda keşişlik yapan Grigori/ Grişka Otrepev, İvan’ın 1591’de ölen oğlu Dimitri olduğunu iddia etti. Şans eseri ölümden kurtulduğunu ve 1591’den beri saklandığını söyledi (Buskovitch, 2020, s. 73). Sahte Dimitri ekonomik baskılardan bıkmış olan köylü için bir kurtuluş ümidi olduğundan kısa sürede taraftar topladı. Çünkü köylülere onlardan on yıl boyunca hiç vergi almayacağını ve Rusya’da serflik sistemini kaldıracağını söyledi ve böylece halkın sempatisini kazandı. Boris Godunov (Kaynaklarda Godinov şeklinde de geçmektedir.) zehirlenip öldükten sonra yerine oğlu Fyodor geçti. Ancak o da bir iki hafta sonra yerinden edildi. 1605’te Sahtekâr Dimitri bir zafer töreni düzenleyerek Kremlin’e gitti ve Godunov’ları katletti. Yalnızca Sahte Dimitri’nin metres yapmak istediği Boris’in kızı Kseniya’ya dokunmadılar (Ascher, 2020, s. 71; Acar, 2017, s. 114). 1605’te Grişka Otrepev Çar Dimitri olarak Kremlin’e girdi.

Hem korkudan hem de çaresiz kalan boyarlar sahte Dimitri’nin tahta oturmasına ses çıkaramadılar. Zaten sahte Dimitri’nin yönetimi yalnızca 11 ay sürdü. 1606 Mayıs’ında Dimitri, Vasilii Şuyski tarafından öldürüldü. Çıkarları söz konusu olduğunda yaratıcı olmayı bilen boyarlar daha sonra sahte Dimitri’nin gerçek çar olmadığını söylediler ve Prens Vasilii Şuyski liderliğinde bir Rus ordusu kurdular. Rusya tahtına geçen Şuyski başarısız bir yöneticiydi. Onun dört yıllık iktidarı boyunca Rusya’da iki büyük isyan patladı (Ascher, 2020, s. 72, s; Topsakal, 2010, ss. 74-76).

1605-1613 yılları arasındaki süreç Karışıklık Dönemi olarak tarihe geçecektir. Şuyski tahta geçtiğinde ülkedeki koşullar çok kötü durumdaydı. Ülkenin çeşitli bölgelerinde şiddetli bir sınıf savaşı yayılmıştı. Eşkıyalık artmıştı ve Polonyalılar ve İsveçler ülkenin iç işlerine karışmaktaydı. Bunun yanında yeniden bir sahtekarlık vakası ortaya çıktı. Böylece 1608’de ikinci sahte Dimitri isyanı patlak verdi. İkinci sahte Dimitri kısa bir süre içinde büyük bir ordu topladı. İkinci sahtekar belli bir kesimi arkasında topladığından diğer sahtekar vakalarının en başarılısıydı. İkinci sahtekar 1608’de

Moskova üzerine yürüdü. Moskova çevresinde bulunan Tuşino köyünde kamp kurdu. Burada bir hükümet kurarak Şuyski'ye meydan okudu ve Moskova'yı kuşattı. Kargaşa ortamı içinde 1610'da Şuyski yerinden edildi. Ancak ülkede otoriteyi sağlamak için halkın kabul edebileceği bir yönetici gerekiyordu. 1613'te ülke meclisi (zemski sobor) toplandı. Şiddetli tartışmaların ardından eski hanedanla akrabalığı olduğundan Mihail Romanov'un yönetici olmasına karar verdiler. Böylece 16 Temmuz 1613'te Mihail, Uspenski Sobor'da taç giyerek resmen çar ilan edildi. Bu olay Karışıklıklar Dönemi'nin bitmesindeki son aşamanın bir simgesi olarak değerlendirilmiştir (Ascher, 2020, ss. 73-75; Hosking, 2019, ss. 196, 199).

Böylece 1613'te Romanov hanedanının ilk çarı Mihail (1613- 1645) tahta çıkmış oldu. Onun döneminde saray eskisi gibi entrikalarla ve cinayetlerle dolu değildi. Boyarlar Karışıklık Dönemi'nden derslerini almışlardı ve fikir birliğine gitmeyi öğrenmişlerdi. Düzen ve barış yeniden tesis edilince bu sayede kırsal kesim de belini doğrultabildi. Mihail öldüğünde Rusya'da Karışıklık Döneminin hasarları önemli ölçüde onarılmıştı (Bushkovitch, 2020, s. 78).

Michael'in oğlu Çar Aleksis, Otuz Yıl Savaşları'na girmeden evvel Avrupa'nın teknoloji ve yöntemlerine uygun bir dizi askeri reformlar uyguladı. Böylece Otuz Yıl Savaşları'nda Lehistan-Litvanya birliğine karşı başarıyla çıkmışlardır. Aleksis ayrıca Karışıklık Dönemi'nde kaybedilen Somolensk ve Çernigov topraklarını, Dinyeper Nehri'nin doğusunu ve Kiev'i geri kazanmıştır. Aleksis Batı bilimi ve kültürel unsurlarını ülke içinde kullanmayı da sağladı. Aleksis'in ikinci eşi Natalya Narişkina ile gelecekte I. Petro olarak tanınacak olan çocukları dünyaya gelerek Romanov Hanedanlığı'nın geleceği ile ilgili endişeleri dindirmiştir (Engel ve Martin, 2020, ss. 57-59).

3.8. Rusya İmparatorluğu'na Geçiş

3.8.1. Petro dönemi (1682-1725) ve Petro'nun iktidara gelişi

Çar Petro, 1672'de Moskova'da Çar Aleksis ve ikinci eşi Natalia Narişkin'in tek oğulları olarak dünyaya geldi (Hart, 2008, s. 412). Çar Aleksis (Aleksey) iki kez evlendi. İlk eşi Maria Miloslavsky, ikincisi Natalie Narişkin'dir.

Bu evliliklerden dolayı saray ikiye bölünmüştür. Bir taraf Miloslavsky etrafında toplanırken diğer taraf Narişkin'i desteklemiş ve çevresinde toplanmıştır. Çar Aleksis 1676'da öldüğünde halefi olarak oğlu Theodor'u seçmiştir. Theodor iyi eğitilmiş ve iyi niyetli olmasına rağmen hastalığından dolayı yönetimde etkili olamadı. Zaten Theodor 1682'de ardında bir evladı olmadan öldüğünde saraydaki iki grup arasındaki çatışma yeniden alevlendi. Yönetime gelebilecek iki isim vardı. Biri Theodor'un 15 yaşındaki kardeşi İvan, diğeri ise 10 yaşında olan üvey kardeşleri Natalie Narişkin'in oğlu Petro idi (Vernadsky, 2019, s. 177). 1682'de Theodor (Fyodor)'un ölümünden sonra Petro'nun annesinin yakınları olan Narişkinler'in de etkisiyle Yüksek Konsül Theodor'un 15 yaşındaki kardeşi İvan'ın değil de üvey kardeşi Petro'nun liderliğini uygun gördüler. I. Petro, 1682 yılında on yaşında iken tahta çıktı. Çocuk yaşta olması sebebiyle Petro'nun annesi naipliğini üstlendi. Petro'nun çar ilan edilmesinden rahatsız olan İvan'ın kız kardeşi Sofia liderliğinde Miloslavskiler bir darbe düzenledi (Acar, 2017, ss. 143-144). Böyle bir ortamda Miloslavskiler ve Narişkinler olarak bilinen bu iki boyar sülaleleri arasında taht kavgası başladı. Sofiya dönemin sürekli ordusu Strelitzleri ayaklandırarak yönetime el koydu ve V. İvan kıdemli çar ilan edildi (Topsakal, 2010, s. 90). Böylece Petro tahtı bedeni ve akli sağlık sorunu olan kardeşi İvan ile paylaşmaya mecbur kaldı. İvan birinci çar, Sofiya da naibe ilan edildi ve Petro da ikinci çar konumunda kaldı. Ülkeyi Sofiya yönetiyordu (Afyoncu, Rusya'nın Kaderini Değiştiren Hükümdar, Sabah, 30.06.2019). Böylece Moskova'yı 1682-1689 yılları arasındaki süreçte Sophia ve taraftarları yönetti. V. İvan iyi bir yönetici olmaktan yoksundu. Sophia Rusya'nın ilk kadın hükümdarı konumuna erişmiş ve gücü tekelinde tutmaya çalışmaktaydı. İktidarda olduğu süreçte Avrupa ile ilişkilere büyük önem veren Sophia ilişkilerin gelişmesi için önemli adımlar attı. 1689 yılında tek başına hükümdar olmayı amaçladı. Ancak başarılı olamayınca I. Petro fiilen başa geçmiş oldu. 1694'te Petro yirmi iki yaşında iken annesi Natalia'nın ölümüyle devletin yönetimini tamamen üstlendi (Topsakal, 2010, ss. 90-91).

1689'da Petro yönetime geçince Rusya yeni bir sürece girmiş oldu. Siyasi, hukuki, askeri ve toplumsal alanlarda reformlar yaparak Rusya'yı önemli ölçüde dönüştüren Petro, IV. İvan'ın belirlediği hedeflere ulaşmak için oldukça hevesli bir hükümdardı (Konak, 2015, s. 508).

Petro tahta çıktıktan sonra daha rahat ticaret yapmak için büyük limanlara sahip olmanın ve sıcak denizlere inmenin önemini fark eden ilk hükümdardı. Bu doğrultuda ülkesinin gelişmesi ve dünya hâkimiyetinin ele geçirilebilmesi için sıcak denizlere açılmanın önemli olduğunu anlayan Petro, Karadeniz ve Boğazlar üzerindeki egemenliğe sahip olan Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve bu coğrafyanın da Rusya'nın eline geçmesi gerektiğini düşünmüştür. Bunun için de çok güçlü bir donanma ve ordu kurmuştur. Ardından yapılan Rus-Osmanlı savaşları sonucunda Rusya Karadeniz'de hem jeopolitik hem de jeostratejik bir aktör olmuştur. Böylece Avrupa güç dengesinde yerini alan Rusya kara gücünden deniz gücüne ulaşmakla kalmayıp Akdeniz ve Boğazlara sahip olmayı da hedeflemiştir. Çarlık Rusya'sının Akdeniz'e inme cesareti bulmasındaki temel sebep, Deli Petro'nun Rusya'da yaptığı reformlar ile Rusya'yı güçlendirerek haleflerine sıcak denizlere inmeyi büyük tarihi ve siyasi bir miras olarak bırakmasıdır (Derviş ve Dervişeva, 2015, ss. 352-353).

I. Petro'nun bu mirası, Rusya'nın güneye yönelik yayılma stratejilerini sabitleyip belirginleştiren önemli bir dönüm noktasıdır. Petro'nun toplam 14 bentten oluşan “Evamiri Aşere” (On Emir) olarak bilinen ve gelecek hükümdarlara tavsiye niteliğinde olan bu nasihatı, Rusya'nın güneye inme politikasının genel esaslarını vasiyet etmekteydi (İşyar, 2008, ss. 161-163). Vasiyetnamesinde Rusya'nın emperyalist emellerine ulaşmanın sıcak denizlere inmekten geçtiği belirtilmiştir. Çar Petro, Polonya'yı da içine alan tüm Doğu Avrupa'nın, Balkanların, Avrasya, Kafkaslar ve Ortadoğu'nun kendi nüfuz alanı içinde tutulmasını hedeflemiş ve haleflerine de vasiyet etmiştir. Rus Emperyalizminin yayılmacılığının esaslarını oluşturan bu Vasiyetname, Bütün Rus Çarları ile Sovyetler Birliği yöneticilerine, 1990'lardan sonra Rusya Federasyonu yöneticilerine rehber olmuştur (Kocaoğlu, 1996, s. 40).

Petro'nun Batı'ya ilgisinin başlangıcı 1697 yılının Mart ayında 250 civarında bir ‘Büyük Elçilik’ grubu ile Çar Petro, Peter Mikhailov takma adıyla ve tebdil-i kıyafetle Batı Avrupa'ya doğru uzun bir yolculuğa çıkmasıyla gerçekleşti. 2.13 metre boyuyla gizlenmekte pek başarılı olduğu söylenemese de Batı Avrupa'yı ziyaret eden ilk Rus hükümdardı. Petro'nun görünürdeki amacı Osmanlı'ya karşı mücadelede müttefik kazanmak iken asıl amacı keşif gezisi yapmaktı (Engel ve Martin, 2020, ss. 66-67). Bu keşif gezisine Petro kendisine yakın bulduğu iki dostunu Fyodor Golovin ve Franz

Le'Fort'u da yanına almıştı. Petro bu yolculuğun ardından Zaandam Tersanelerinde gemi inşası ve marangozluk eğitimi aldı. Hollanda'da Hollanda Doğu-Hint şirketinde gemi marangozu olarak çalıştı. Yine İngiltere'de Kraliyet Donanması'ndaki tersanede çalıştı. Daha sonra Londra'daki tersaneleri de ziyaret etti ve inceledi. Greenwich gözlemevinde astronomlarla görüştü ve kraliyet darphanesini de inceledi. Ayrıca Prusya'da topçuluk üzerine eğitim aldı. Keza okulları, müzeleri, fabrikaları ve cephanelikleri dolaştı ve İngiliz Parlamentosu'ndaki bir oturuma da katıldı. Özetle Batı'nın bilimi, kültürü, yönetim teknikleri, endüstrisi ve ticareti gibi birçok alanda öğrenebileceği her şeyi öğrendi (Buskovitch, 2020, s. 97; Hart, 2008, s. 413).

3.8.2. Petro'nun reformları

Rusya tarihinde yaşanmış olan en büyük değişimler Petro döneminde gerçekleşmiştir. Fakat Petro'nun yaptığı dönüşüm toplumsal düzeni pek etkilemedi. Çünkü serflik düzeni değişmemiştir. Petro Rusya Çarlığını Avrupa monarşilerine benzeterek devletin yapısı ve biçimini değiştirdi (Bushkovitch, 2020, s. 95). 29 yıllık iktidarı boyunca 'Petro Reformları' ilk sistematik modernleşme ve Batılılaşma hareketleriyle Rusya tarihine damgasını vurdu. Onun Rusya'yı Avrupa'nın büyük güçlerinden birine dönüştürme çabası ve Kuzey'de ve Doğu Asya'daki politikaları Rusya'yı bölgesel bir güç olmaktan çıkarıp imparatorluk haline getirdi. Bu siyasi gelişmeler aynı zamanda Rusya'ya Asya ve Avrupa arasında bir güç olarak 'Avrasya' kimliğini kazandırdı (Acar, 2017, s. 144).

Hayatın tüm alanlarını kapsayan modernleşme kararlarını alan Petro, Rusya'nın toplumsal değerleri ve kültürel gelişiminin yönünün değişmesine de neden olmuştur. Çünkü Batı'nın teknolojisini getirmekle kalmayıp, Batı'nın inançlarını, uygulamalarını da getirdi. Devletin dilini ve hükümdarın unvanını (çardan imparatora) değiştirdi (Özcan, t.y., s. 3; Zarakol, 2012, ss. 247-248).

I. Petro'nun ortaya attığı reformlarla Rusya gelişme açısından büyük bir ivme kazanmıştır. Ayrıca Moskova Devlet üniversitesi açılmış, bilimler akademisi kurulmuş ve ilk dergi ve gazeteler yayımlanmaya başlamıştır (Saçak, 2016, s. 1001). Rusya, ekonomi, teknoloji ve diğer alanlarda da ilerleme kaydetmiş ve bunların etkileri günümüze kadar ulaşmıştır. Petro'nun saltanatı boyunca gerçekleştirdiği reformlar

sayesinde Çarlık Rusya'sı dünya imparatorluğu haline gelmiştir (Şener, 2013, s. 570). Ancak bu başarıların yanında iç siyasette derin çatışmalar da mevcuttu. En temel sorun ulusal psikoloji ile ilgiliydi. Nitekim Rusya'nın Avrupalılaşmasına yönelik oluşan siyasi, sosyal ve dini içerikli yeni fikirler önce yönetici kesim ya da elit kesim tarafından benimsenmiştir. Bu fikirler yönetici kesime veya üst kesime nüfuz ediliyor ve sindiriliyordu. Bu yenilikler halka ulaşmıyordu. Bu da halk ile üst kesim veya taban ile tavan arasında önemli bir kırılma oluşturdu. Bundan dolayı bu reformlar halk tarafından iyi karşılanmadı. Petro hükümeti reformları halka uygulatmak maksadıyla sert tedbirler almaya başladı (Vernadsky, 2019, s. 191). Bu dönemde Ortodoks kilisesinin de önemi giderek azalmaya başlamıştır. Nitekim bu reformlar ile toplumda ileride hükümet tarafından kontrol altına alınamayacak olan çeşitli fikir ya da siyasi gruplar harekete geçecektir. I. Petro'nun gerçekleştirdiği bu yenilikler Rusların tarihlerinin ve kimliklerinin oluşmasında büyük bir etken ve referans kaynağı olmuştur (Penah ve Shakirov, 2020, ss. 286-287).

Çar Petro, yeni bir takvim ve yeni bir alfabe ortaya çıkarmakla kalmayıp 1703'te "Vedomosti" ismiyle ilk Rus gazetesi de yayınlattı. Bilime ve kültüre önem veren Petro saltanatı zarfında 1714'te kütüphane ve müzeler, 1725'te ise Bilimler Akademisi kuruldu. Uyguladığı iktisadi politikalar sayesinde 200'den fazla endüstriyel işletme kurulmuştur. Yine onun döneminde ticareti geliştirmek amacıyla kanallar inşa edildi ve ticaret filosunun inşasına başlandı (Derviş ve Dervisheva, 2015, ss. 351-353).

Petro ülkesine döner dönmez önde gelen soyluların sakallarını kesti ve uzun kollu olan cüppelerini çıkarttı. Bundan böyle üst sınıftaki kadınlar ve erkekler Batı tarzı kıyafetler giyecek; erkekler de sakallarını kesecekti. Soyluların ve tüccarların Muskovit kaftanlarını terk etmeleri ve Batı tarzı ceketler, yelekler ve pantolonlar giymeleri gerekiyordu. Sakallarını kesmelerinin emredilmesine hiç sıcak bakılmadı. Bu pek çok kişinin saldırgan, hatta günahkâr bulduğu bir zorunluluktuk. Çünkü Ortodoks inananlar için sakal, Tanrı'nın bahşettiği erkeksi saygınlığın bir işaretiydi (Hosking, 2012, s. 60).

Bir süre sonra da köylüler ve ruhban sınıfı dışında herkesin Alman veya Macar kıyafeti giymesini zorunlu hale getiren bir kararname yayınladı. Bunlara uymayanlardan yıllık vergi alınması yönünde yaptırımlar uygulandı. Petro ülkesine döndüğünde teknik bilgiler öğrenmesinin yanı sıra mühendislik, denizcilik ve tıp alanında uzman olan 750

kişiyi ve birçok gelişmiş askeri malzemeyi de beraberinde getirdi. Çarın halkı iyice şaşırtan bir diğer reformu da Rus takvimi yerine Batı takvimi getirmektir. Takvim yılında değişiklik yapılmasını emretti. Takvim yılının dünyanın yaratılmasına göre değil de İsa'nın doğumuna göre ayarlanmasını istedi. Bundan sonra yeni yıl 1 Eylül'de değil 1 Ocak'ta kutlanacaktı. Başlangıç yılı dünyanın tahmini yaratılış yılından itibaren değil de İsa'nın doğumundan itibaren alınacak ve yıllar ona göre hesaplanacaktı. Böylece Rusya gelişmiş dünyaya ayak uydurabilecekti. Bu yenilikler aracılığıyla Petro, Rus halkının 'Asyatik' yeni tabiri caizse 'geri' adetlerinden kurtulabileceğini keza daha enerjik ve girişimci yurttaşlara dönüşebileceğini düşünmekteydi (Ascher, 2020, ss. 87-88; Buschkovitch, 2020, s. 98).

Petro dile ve alfabeye de el attı. Birkaç Slav harfini Latin karakterlere benzeyen harflerle değiştirdi. Gündelik hayatın sekülerleşmesine bağlı olarak konuşma dili edebiyat dili olmaya başladı. Yine de Slavonca (eski kilise slavyancası) kilise dili olmayı sürdürdü. Petro reformları teknik yenilikleri ülkeye getirmeyi amaçladıkları için ve daha çok pratik amaçlı oldukları için o dönemde çevrilen kitaplar da çoğunlukla teknik kitaplar olmuştur (Yıldırım, 2015, s. 11).

Petro devletin idari yapısını yeniden örgütlemeyi planlıyordu. İdari sistemi Avrupa'ya özgü kurallarla koordine bir şekilde yeniden reforme etti. Bu doğrultuda kentlere bir nevi özyönetim hakkı tanıdı. Merkezi bölümleri ise İsveç tarzı kurullar ile değiştirdi. Daha etkin olmak için ülkeyi eyaletlere eyaletleri de bölgelere ayırdı. Buna göre Rusya 1708'de eyalet valiliklerine bölündü. Çar başkentte olmadığı zamanlarda devlete idari ve yargısal olarak hizmet edebilecek ve devleti yönetecek bir senato kurdu. 1711'de yönetimin başına senato yerleştirildi. Ayrıca merkezi hükümetin farklı işlevlerini yerine getirmek için de 'colleges' adında departmanlar oluşturuldu. Bu departmanlar bireysel başkanlar tarafından değil, bir komisyon tarafından yönetilecekti (Ascher, 2020, s. 92; Vernadsky, 2019, s. 200). Eyalet yönetimlerinde birtakım değişiklikler yapıldığı, 1708'de bütün Rusya'nın sekiz eyalete ayrıldığı yukarıda belirtildi. Bunlar; Archangelsk, St. Petersburg, Moskova, Kiyef, Smolensk, Azak, Sibir ve Kazan eyaletleriydi. Daha sonra Astrachan ve Riga bölgeleri de kuruldu (Kurat, 1987, s. 267).

Şehircilik yönetiminde Hollanda'yı örnek alan Petro 1699'da "Belediyelerin Özerk Yönetimi Kanunu'nu" ilan etti. Bu idari özerkliği vermesindeki amacı memurların

görevi kötüye kullanma ve rüşvetlerini önlemek ve şehirlerin daha sağlıklı idare edilmesini sağlamaktı. Çünkü yönetim mekanizmasının daha düzgün çalışmasını sağlamak ve halkı idarecilerin keyfi yönetiminden korumak amacıyla yasaları kullanan iyi tasarlanmış bir ulus devleti oluşturmayı hedeflemekteydi. Nitekim Petro'nun gerçekleştirdiği yerel yönetimler reformu ileriki yıllarda genişleyecek olan Rusya için önemli bir avantaj sağlayacaktır. (Acar, 2017, ss. 145-146; Topsakal, 2010, ss. 90-92).

Birçok iç reform gerçekleştiren Petro, Dereceler (Rütbelere) Tablosu ile geleneksel rütbe ve soyluluk kavramlarını da değiştirdi. Devlet görev ve rütbeleri artık soylu doğum veya mirasa dayalı olarak verilmeyecekti.

Petro'nun kurduğu Rütbelere Tablosu 1917'ye kadar ayakta kaldı. Buna göre Petro'nun bulabileceği tüm yetenekli insanlar doğumu ne olursa olsun soylu sınıfına girebilecekti. Petro, Boyar Duma'sını aşamalı olarak kaldırdı ve bunun yerine devletin en yüksek organı olan ve birçok görev verilen Senato'yu kurdu. Ayrıca yolsuzluğu cezalandırdı ve Senato da 1917'ye kadar hayatta kalacaktı. Ayrıca daha önce çatışan kurumları birleştirmek için 'Kolej' olarak bilinen devlet daireleri kurdu. Kararlar oy hakkına sahip üyelerden oluşan bir kurul tarafından alındı ve bu yeni kurumların denetimini sağlamak için başsavcılık makamını kurdu. Ayrıca, Rusya'nın eyaletlerinin daha etkili olabilmesi için valilikler atadı (Kumar, 2014, s. 17).

Rusya'nın bilim ve teknoloji enstitülerine ihtiyacı vardı. Petro da bunun farkındaydı. Eğitim ve teknolojinin faydalarını yaygınlaştırmak isteyen ve bunun için planları hırslı ve azimli filozof Gottfried Leibniz ile görüştü. Leibniz de Petro'ya Rusya'ya yabancıları atamasını, kütüphane, müze ve araştırma enstitüleri kurmasını önerdi. Rusya'nın hem genel olarak ilerlemesi ve genişlemesi hem de ekonomik olarak gelişmesi için yeni fikirler üretebilecek kapasitede araştırma enstitülerinin kurulması önem arz etmekteydi. Çar, Leibniz'in önerilerini dikkate aldı ve onun planlarının çoğunu uyguladı. St. Petersburg'da Kuntskamera adında ilk halk kütüphanesi ve müzesini açacaktı. Maden aramak, doğal kaynakları bulmak ve harita oluşturmak amacıyla uzak bölgelere yapılan keşif gezilerine ekonomik imkân sağladı. Bu kadar geniş ve doğal kaynaklara sahip bir ülke için bu önemli bir adımdı (Hosking, 2019, ss. 290-291).

Eğitim ve Kültür alanındaki reform hareketleri açısından bakıldığında Petro'nun bilimin gelişmesini teşvik ederek Rusya'da laik okullar açtığı bilinmektedir (Hart, 2008). Giderek gelişen ve büyümekte olan Rusya'da Avrupalı tarzda eğitim sistemine ihtiyaç vardı. Bu amaçla Matematik ve Denizcilik Okulu kuruldu. Coğrafya, Geometri, Trigonometri, gibi dersleri vermeleri için bu okula İngiliz öğretmenler de getirildi. Ayrıca bu okulda, Almanca, Fransızca ve Latince gibi dersler de verilmeye başlandı. 1732 'de Harp Okulları olarak bilinen ortaöğretim okulları açıldı. Bu okullarda müzik, edebiyat, sosyal görgü kuralları, denizcilik ve istihkâm öğretilirdi. Bu okulda görgü kuralları da öğretilmekteydi. Kaynak ihtiyacını karşılaması için ilk Milli Kütüphane olan "Kuntskamera" adında bir kütüphane açıldı (Atmaca, <https://tarihtarih.com/2020/05/18/buyuk-petronun-reformlari/>, 2020; Hosking, 2019, s. 290).

1701'de kurulan Moskova Matematik ve denizcilik Okulu'ndan sonra Donanma Akademisi açılmıştır. Bu okul ilk kez bilimsel eğitim alan ve bilimsel anlayışa sahip olan yeni bir nesil yetiştirdi. Kâşif, haritacı veya astronom olarak mezun olan bu kişiler Rus hükümdarlarının algılarını da değiştirecekti. Tüm bunların yanında Büyük Petro eğitim alanında yaşanan bu ilerlemeleri taçlandırmak için bir araştırma kurumu ve ileri çalışmalar için okul görevi üstlenecek bir Bilimler Akademisi kurmayı düşündü. Rus isminin şanını yükseklere çıkarmak hedefiyle Londra'daki Kraliyet Derneği'ni model alacak olan bu kurum 1725'te Petro'nun öldüğü yıl tamamlanabilmiştir (Engel ve Martin, 2020, ss. 68-69; Hosking, 2019, s. 291).

Bilimler Akademisi'nin kurulması, Petro döneminin Rusya'da her alanda görülen batı medeniyetini yakalama çabalarının en önemli göstergelerinden biri olarak görülmektedir. Bu akademi için Almanya'dan bilim insanları çağırılmış, kadrosu ve masraflarının tespiti yapılmış ancak Petro bunlar gerçekleştirilmeden önce ölmüştür. Bu bilim insanları Rus biliminin ortaya çıkıp gelişmesine katkıda bulunmuştur. Yabancı bilim insanlarının Petersburg Bilimler Akademisi'ni kapsamında yaptıkları çalışmalar, Akademi'nin Batı Avrupa'da tanınmasına vesile olmuştur.

Ayrıca bu bilim insanları Rus ilmi için yeni kadrolar yetiştirmiş ve böylece Bilimler Akademisi Rus ilminin geliştirilmesi için yeni kuşağı yetiştiren önemli bir merkez haline gelmiştir (Şimşir, 2019, ss. 93-94).

Petro'nun diğer reformlarında olduğu gibi eğitim alanındaki reformlar başlarda halk tarafından sıcak karşılanmamaktaydı. Çarın bu zoraki reformlarına katılım oranları düşük seviyedeydi. Ataerkil yapıdaki Rus halkı çocuklarını yurt dışına eğitime göndermeyi istemiyordu. Çünkü bu çocuklar ya evlerine dönemiyorlardı ya da ülkelerine döndüklerinde zorunlu hizmete tabi tutuluyorlardı. Zaten zengin olan ailelerin çocuklarının baba mesleğini devam ettirmeleri dururken eğitim görmeleri gereksiz görülmekteydi. Aşağıdaki tabloda toplumsal sınıflara göre dağılımı gösterilen eğitime katılım oranları verilmektedir:

Tablo 3.1. Toplumsal Sınıflara Göre Eğitime Katılım Oranları

Temsil edilen sınıf	Öğrenci Sayısı	Yüzde Oranı
Ruhban sınıfı çocukları	931	%45,4
Asker sınıfı çocukları	402	%19,6
Memur sınıfı çocukları	374	%18,2
Esnaf sınıfı çocukları	93	%4,5
Soylu sınıfı çocukları	53	%2,5

*Kaynak: Şahin, 2014, s. 175

Yukarıdaki tabloda okuyan kesimin az olduğu verilen oranlardan da anlaşılmaktadır. Üstelik bunların bir kısmı da çeşitli nedenlerden ötürü eğitimi bırakmışlardır. Miliukov'dan aktaran Zülfiya Şahin'in çalışmasından alınan tabloda toplumda farklı kesimlerden olan çocukların okulu bırakma nedenleri, sayıları ve oranları şu şekildedir:

Tablo 3.2. Toplumda Farklı Kesimlerden Olan Çocukların Okulu Bırakma Nedenleri, Sayıları ve Oranları

Okulu bırakma nedeni	Öğrenci sayısı	Yüzde oranı
Esnaf ve ruhban sınıfını temsil eden veli tarafından okuldan alınanlar	572	%37
Kaçan, eve dönen, kaybolanlar	322	%20,8
Bırakıp daha sonra eğitimi tamamlayan	302	%19,9
Zihinsel engelli	233	%15
Okulu bitirmeden devlet hizmetine çağrılan	93	%6

*Kaynak: Şahin, 2014, s. 175

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere halkın Petro'nun eğitim reformlarına sıcak bakmadığı ve eğitime pek fazla önem vermediği söylenebilir. Çünkü okulu bırakma nedenlerinde ilk iki sıradaki nedenlere baktığımızda velinin çocuğunu aldığı veya öğrencilerin kendi rızalarıyla okulu bıraktığı/kaçtığı görülmektedir. Üstelik bunlar diğerlerine nazaran oran ve sayı olarak da fazladır.

Kültür ve sanat alanına bakacak olursak da Rusya nazarında yeni bir çağın başladığı dönem Petro Dönemi'dir. Kültürün ve sanatın temel ilkelerinin değişmesi bunun en önemli ispatıdır. Şöyle ki daha önce eski Rus arkaik kültürünün aracı olan sanatın esas ilkesi “dine uygun insan” ilkesi söz konusuydu. Artık bu ilkenin yerini “devlete hizmet edecek yeni laik vatandaş” ilkesi almış ve Rus sanatı da bu çizgide ilerleme seyretilmiştir. Müzik, edebiyat ve görsel sanat gibi sanatın bütün dallarına bu laiklik ilkeleri etki etmeye başlamıştır (Şahin, 2014, s. 182).

Böylece yeni bir kültür doğmuş oldu. Petro eski dini kültürü baskı altına almaktan ziyade Avrupa'nın seküler kültürünü ithal etmeye çalışmıştı. Bunun için bir genç soyluyu yurt dışına göndermiş ve yabancı kaynakların özellikle mimari, tarih, coğrafya, matematik gibi teknik kitapların çevrilmesini emretmişti. Petro sanata ve

bilime ilgi duymakla kalmayıp Rusya'nın toplumsal alışkanlıklarını Avrupalılaştırmak istiyordu. Bu bağlamda soyluların toplumsallaşma şekillerini değiştirmelerini istedi.

Soyluların belirli günlerde evlerinde davet düzenlemelerini ve bu davetlere kadınların da katılmasını emretti. Eğlenceler seviyeli olmalıydı ve müzik dans ve iskambil oyunları gibi unsurları da içermeliydi (Bushkovitch, 2020, s. 108). Böylece Petro kültürel alanda da birçok değişikliğe ön ayak olmuştu.

Petro devlet/kilise çift başlılığına son vermek için dini hiyerarşiyi seküler otoriteye bağlı hale getirerek hayata geçirdiği bir diğer reform Kilise Reformu idi (Yıldırım, 2015, s. 10). Petro'nun en önemli önlemlerinden biri Ortodoks Kilisesi'nde yaptığı reformdu. Ortodoks Rus kilisesine üstün bir statü vermeyi amaçlayan Patrikhaneyi kaldırmış ve yerine Kutsal Sinod olarak bilinen ve kıdemli piskoposlardan oluşan bir yönetim kurulu getirmiştir (Hosking, 2012). Reformun hayata geçirilmesi ile hükümdarın otokratik gücünün kurulmasına teşvik sağlayan radikal bir dönüşüm gerçekleştirildi. Bu reformla Petro'nun amacı kiliseyi hükümetle aynı doğrultuda ilerleyen bir yapı hâline getirmektir.

Ayrıca kilisenin bağımsızlığını elinden alarak kilise ve devlet arasındaki siyasi rekabeti kaldırdı. Kilise, devlet bürokrasisine dâhil edilerek laik iktidara itaatkâr bir hizmetçi haline getirildi. Önceki reformlarda olduğu gibi Kilise Reformu da Moskova veya Bizans geleneğine değil, Batı geleneğine ait reformlardı. İdari alanda senato, bakanlar kurulu gibi yenilikler Rusya'yı giderek güçlendirdi (Derviş ve Dervişeva, 2015, s. 352). Böylece Büyük Petro bu reformlarıyla ülkeyi Batılılaştırarak dinin etkisini kırmaya çalıştı (Çapraz, 2016, s. 292). Petro'nun başka bir düşüncesi ise Rusya'ya diğer ülkelerdeki 'Ortodoksların kurtarıcısı' imajını yüklemektir. Ortodoksları bir araya getirmek için çarın bizzat öncülük etmesi de bunu kanıtlar niteliktedir. Buradan kaynaklı günümüzde Fener Rum Patrikhanesine gösterilen önem ve buranın dünya Ortodoksları üzerindeki etkisi, Rus Avrasyacı düşüncenin önemli sacayaklarından birini oluşturduğu görülmektedir (Derviş ve Dervişeva, 2015, ss. 351-352).

Petro askerî konulara daha çok önem vermektedir. 1716'da İsveç ve Alman modellerine bakılarak bir "Askeri Kanunname" hazırlandı. Avrupa tarzı eğitim ve talim yapacak bir piyade ve süvari orduları ilk defa bu dönemde kuruldu. Ruslar artık

savaşlarda çakmaklı tüfek ve süngü kullanmaya başladı. Petro döneminde ayrıca ilk Rus gemi inşa endüstrisi kuruldu. Böylece bu reformlar sayesinde Rus donanması başarılı bir şekilde ilerleme kaydetti (Derviş ve Dervişeva, 2015, ss. 351-353).

Çar devletin gücünü artırmak için birtakım önlemler aldı. Büyük bir donanma kurdu. Bu Rusya için önemli bir yenilikti. Çünkü daha önce Rusya bir deniz gücü olmayı düşünmemişti (Ascher, 2020, s. 90). İlk defa onun döneminde büyük bir donanma kuruldu. Orduyu Batı tarzında yeniden yapılandırdı ve askerlere Batı tarzı modern silahlar ve üniformalar getirtti. Orduda yine Batı tarzı talimler yapılmaya başlandı (Hart, 2008, s. 413). Büyük Petro yalnızca karada değil denizlerde de güçlü bir donanmayla adından söz ettirmek istiyordu. Bundan dolayı kuracağı donanmaya tersane ve liman olması için Petersburg'un inşa edilmesine karar vermiştir (Çetin, 2015, s. 33).

Bu askeri alandaki reformlar savaşlar içindi. Batılı subay ve teknisyenler de getirilerek düzenli ordu kurma çalışmaları başladı. Genel olarak mecburi bir askerlik sistemi kuruldu. Orduya yeniden düzenleme yapılarak modernleştirildi. Rusya'da zaman zaman isyanlar çıkınca bunları bastırmak için çok sayıda askere ihtiyaç duyuldu. Ayrıca Kuzey Harbi devam ettiği için büyük bir orduyu ayakta tutmak gerekiyordu (Topsakal, 2010, s. 94).

Petro İsveç'e karşı ağır yenilgi alınca Baltık'taki harekâtlarına yardımcı olacak modern bir ordu yaratması gerektiğini anlamıştır. Petro, ordusunun büyük olmasına rağmen, Avrupa'daki güçlü düşmanlarına karşı başa çıkacak kadar iyi organize olmadığını ve donatılmadığını fark etmiştir. Bundan dolayıdır ki Rus ordusunu Avrupa standartlarında yeniden yapılandırdı. 1700'lerin başından başlayarak askeri ihtiyaçları karşılayabilmek amacıyla Rusya'da sanayi kuruluşları kuruldu ve işletildi. Modern bir ordu için gereken teçhizat için silah yapım evleri ve top dökümhaneleri kuruldu. Bunun yanında demir ve bakır madenciliği geliştirildi. Yine askerlerin üniforma ihtiyacını sağlamak için yünlü dokuma fabrikaları açıldı. Yeni donanmanın ihtiyaç duyduğu yelken bezi, halat ve benzeri ihtiyaçları karşılaması amacıyla bizzat devletin işlettiği fabrikalar açıldı (Aktükün, 2018, s. 22). Ayrıca askere alma, askerleri eğitme ve donatma görev ve sorumluluğunu da devletin üzerine alarak ve düzenli asker alımı uygulamasını başlatmıştır (Ünal, 2017, s. 4).

1705'ten sonra Rekrutçına adında düzenli asker alımı uygulamasına geçildi. Asker ihtiyacı her 20 haneden bir kişi alınacak şekilde değiştirerek askerlik mükellefiyeti getirildi (Hosking, 2011, s. 274). Yine aynı yıl asker ve bürokrat yetiştirmek için Glück Lisesi açıldı (Acar, 2017, s. 150). Ordudaki muhafızlar seçkinlerden daha önemli konumdaydı. Çünkü sıfırdan başlayarak oluşturulan Rus donanması Petro için çok önemliydi. İngiliz donanma modeli örnek alınarak inşa edilmişti. Bu donanma sayesinde Ruslar İsveç filosunu yenerek büyük bir başarı elde edince İngilizler de bu başarıdan endişelenerek Rusya'da bulunan ve bu alanda çalışan adamlarını geri çağırmıştı (Topsakal, 2010, s. 94). İsveç'in yenilgisine dahi katkıda bulunan donanmada 800 gemi yer almaktaydı. Ancak bu donanma Petro'dan sonra eski gücünü yitirdi. Yine de çarın 1725'te kurduğu ve 200.000 askerden oluşan daimi ordusu kalıcı oldu. Ordunun gücünü artıran diğer nedenler de çarın modern silahlar alması ve yabancı subaylar getirtmesiydi. Tabi ki tüm bu masraflara devletin hazinesi yeterli gelmedi. Bu durumda halkın üzerindeki vergi yükü arttırıldı. Petro sanayinin gelişmesini de hızlandırdı. Ancak bu girişimler ürünlerin düşük kalitede çıkmasıyla etkisini yitirdi (Ascher, 2020, s. 90).

Petro, Rus devletinin ve toplumunun teknolojiye dayalı ve üretimi en verimli hale getiren bir yönetim biçimi ile büyük bir güce dönüşmesini hedefledi. Bu güçlü devletin ayırt edici özellikleri, silah üretmek için ağır sanayi tarafından desteklenen Avrupa tipi bir ordu ve donanma oluşturmak, St. Petersburg modelinden sonra planlanan kentsel topluluklar ve büyük ölçekli bayındırlık işleri olacaktı. Özellikle büyük su yollarına ve üretim merkezlerine uyum sağlayan bir ekonomik bütüne bağlanan kanallar ile bu durum sağlanacaktır. Petro ayrıca Don ve Volga kanallarını birbirine bağlayan bir proje yapmayı da düşündü (Alexander, 2009, s. 113). Tüm bunları yapabilmek için savunma, üretim, finans gibi alanlarda kullanılmak üzere çok sayıda teknik araç ve donanım ithal ederek araç gereç teminini sağlamıştır (Özcan, t.y., s. 3). Petro, ayrıca o zamanların modern ekonomik politikası olan Merkantilizm politikasına büyük önem vermiştir. Bu bağlamda daha iyi ve kolay ticaret yapabilmenin büyük limanlara sahip olunmasından geçtiğini fark etmiştir. Onun döneminde savaşlar uzun süre devam edince haliyle ekonomik olarak devlet hazinesi yıprandı. Bunun neticesinde halka çok ağır vergiler uygulandı ve çar "Altın avına" çıkılması gerektiğini düşündü. Hazineye bariz bir şekilde açık verince Petro, harcamaları karşılayabilmek ve orduyu

donatabilmek için senatoya “Altın devletin kan damarıdır” diyerek altın ve gümüş madenlerinin aranmasını emretti (Öztürk ve Yıldız, 2018, ss. 317-318).

Petro, ordu ve donanmayı teçhiz için fabrikalar ve imalâthaneler kurdurdu. Bu uğurda Rusya'nın insan servetlerinden en üst derecede istifade etmeye çalıştı. Petro, Batı Avrupa'dan farklı alanlarda uzmanlar getirtti ve Rusya'nın ekonomik yaşamını ve faaliyetini kökünden değiştiren bir dizi tedbirler aldı. Rus sanayisini Batı Avrupa rekabetinden korumak amacıyla Merkantilizm politikası uygulandı. Değerli madenlerin Rusya'dan ihraç edilmesini yasakladı (Kurat, 1987, s. 264).

Çar, devletin ve devlet yararına hizmet veren fabrikaların işçi ihtiyaçlarının karşılanması için "18 Ocak 1721 Kararnamesi" ile köylülerin de fabrikada işe alınmalarını emreden bir kanun çıkardı. Bundan sonra devlet veya özel şahıslar tarafından işletilen imalâthanelerde (manufaktura) köylüler işçi olarak çalıştırıldı.

Petro reformları, Rus ekonomisinde önemli değişikliklerin oluşmasında etkili oldu. 17. yüzyılın sonlarına doğru yaklaşık 20'ye yakın imalathane görünümündeki fabrikalar kurulmuşken Petro döneminin sonlarında artık Rusya'da 200 kadar fabrika ve imalâthane mevcuttu (Topsakal, 2010, s. 95).

Çar, savaş masrafları için, halktan olabildiği kadar çok para almak için toplu vergi sistemi yerine, kafa vergisi sistemini getirdi. 1710'da genel bir nüfus sayımı yapıldı ve vergi ödeyecek kişilerin sayısı belirlendi. 1724'te bu nüfus sayımı bir kez daha kontrol edildi. Köylülerle, şehir etrafında yaşayan ve vergiye tabi olanların sayısının beş buçuk milyon kişi olduğu belirlendi. Kişi başına yılda 74 kopek vergi belirlendi. Bu bağlamda toplanan para bütün devlet gelirinin yüzde 54'lük kısmını kapsıyordu. Kafa vergisinin uygulanması konusunda Petro, Fransız sistemini model almıştı. Ticaretin arttırılmasına özellikle çok önem verildi. Bu doğrultuda cam ve porselen sanayi dalları da teşvik edilirken fabrikalarda keten, çuha, yelken üretilmekteydi. Demir ve silâh işleyen fabrikaların sayısı da oldukça fazlaydı. Rusya'nın ihtiyacının dışında demir artık ihracat için de hazırlanmaktaydı. Çar, yabancı gemileri Petersburg limanına getirtmek için buraya getirilen ticaret eşyalarına daha az gümrük vergisi koydu. Petersburg'u Rusya'nın iç eyaletlerine bağlamak amacıyla bir kanal açtırdı (Kurat, 1987, ss. 264-265; Topsakal, 2010, ss. 95-96).

Petro öldüğünde ardında Rusya'da kalıcı ve derin izler bırakan değişikliklere neden olsa da sosyolojik anlamda radikal bir değişikliğin oluşmadığı söylenmektedir. Avrupa teknolojisinin uygulanmasının yanı sıra dini, kültürel ve manevi hayatı Batı yönündeki reformlar ile yeniden şekillendirmesi, Rus toplumunda Batıcılar ve Slavcılar olmak üzere iki büyük ayrışmanın oluşmasına neden olmuştur (Beydilli, 2008, s. 255).

Petro dönemi siyasi olaylara da değinelim. I. Petro, yaptığı bir deniz yolculuğunun ardından 1694'te Moskova'ya döndü. Döndükten sonra Osmanlı aleyhine çalışmalara başlayarak Azak Kalesi üzerine ordu gönderdi fakat bu kuşatma başarısızlıkla sonuçlandı. Çünkü Türkler denizden ikmal yapabiliyorlardı. Bu olaydan sonra Petro, Don kıyısındaki Voronej'de bir donanma inşa ettirdi. Hollanda, Venedik ve Fransa'dan subaylar getirtti. Hazırladığı donanmayı 1696'da Don Nehri'ne indirdi ve kaleyi donanmanın yardımıyla aldı. Bu olay Petro'nun ilk zaferi oldu (Bushkovitch, 2020, s. 96).

Çarın saltanatı zarfında (1689-1725) ülke sürekli savaflara girmekteydi. Bu süre zarfında ülke yalnızca iki yıl bir ay barış içinde kalabilmiştir. Petro İsveç, Türkiye ve İran'a çatışma düzenleyerek Rusya topraklarının siyasi birliğini sağlamaya çalışmaktaydı. Rusya bu savaflarda zaman zaman yenilgiye uğrasa da güçler dengesi açısından bu savaflardan güçlenerek çıktı. Bu dönemde en maliyetli ve en karlı olan savaş Büyük Kuzey Savaşı olarak bilinen savaştı ve 1700'den 1721'e kadar sürecekti (Ascher, 2020, s. 89; Kurat, 1987, s. 264).

Deli Petro Osmanlı ile savaşacak güçte olduğuna inanmaktaydı ve bunun için Avrupa Devletlerinin ittifakına ihtiyaç duymaktaydı. Çar Petro Avrupa tekniğini öğrenmek için Hollanda ve İngiltere'deki gemi yapım tekniklerini incelemeye gidince Baltık ülkelerini (Prusya, Polonya, Danimarka ve İsveç'i) görme fırsatı buldu. Baltık sahilinin büyük bir bölümüne sahip olan İsveç'e karşı savaş açmayı düşündü. Başlangıçta Osmanlı'ya savaş açmak için giden Petro, döndüğünde İsveç'e savaş açmaya karar vermişti. Çar döndükten sonra Osmanlı ile barışmadan savaşa girmek istemedi. 1700 yılında yetkili bir Rus temsilcisi Osmanlı ile barış imzalamak için İstanbul'a gönderildi. Anlaşmanın imzalandığını haber alan Çar Petro, hiç vakit kaybetmeden İsveç kasabası Narva'ya bir ordu gönderdi (Vernadsky, 2019, ss. 194-195).

İsveç kralı önce Moskova'ya doğru yöneldi ancak arkasında düşman bırakmamak adına Poltova Kalesi'ni kuşattı. Böylece İsveçliler Petro'ya savaş açtı ve Petro onları toplarla karşıladı. Bu toplar İsveçlileri parçaladı. İsveç Kralı 12. Karl'ın ordusu başarısız kaldı ve Dinyeper Nehri'ne doğru kaçtılar. Böylece Ruslar büyük güçlerden biri haline geldi. Petro Poltova'da büyük bir zafer kazandı ve bu zafer Petro'nun saltanatında önemli bir dönüm noktası oldu. 1709'da Poltava Muharebesi'nde Rusya, kuzey Avrupa'daki en büyük rakibi olan İsveç'i kesin bir şekilde mağlup etti ve Baltık eyaletlerini fethetmeye devam etti. Böylece Petro, St. Petersburg'u güvence altına almış ve Rusya'nın Avrupa'daki konumunu da tamamen değiştirdi. Petro 1710'da Baltık vilayetlerini ve Viborg'u ele geçirdi. Bu sayede hem Petersburg'un çevresine savunma hattı oluşturmuş hem de yeni limanlar elde etmişti. 1721'e kadar İsveç'le savaş sürdü. İsveç kralı Karl oldukça inatçı, cesur ve hırslıydı. Nihayetinde barış yapıldı. Viborg şehri hariç Finlandiya'nın tamamı İsveç'e geri verildi. Baltık eyaletleri ise Rusların elinde kaldı (Bushkovitch, 2020, ss. 101-102; Hosking, 2012, s. 60).

O dönemde İsveç önde gelen Avrupa güçlerinden biriydi. Kral 12. Charles (Şarl) parlak ve cesur bir stratejist olarak 1718'e kadar İsveç ordularını komuta etti. 1709'da Petro'nun orduları Poltova Muharebesi'nde İsveç'i yenilgiye uğrattınca Rusya Avrupa diplomasisinde ön plana çıktı. 12 yıl sonra İsveç'le Nistad Anlaşması imzalandı. Buna göre Estonya, Livonya, İngriya eyaletleri ile Karelya'nın bir bölümü elde edildi. Rusya Riga'dan Viborg'a kadar Baltık kıyılarının denetimine sahip oldu. Neticesinde Petro zaferini ihtişamlı bir şekilde senato binasında önde gelen soylularla birlikte kutladı. Senato kendisine 'İmparator' ve 'Ülkenin Babası' unvanlarını verdi. Bu unvan Rus İmparatorluğu'nun başlayacağına dair sinyaller veriyordu (Alexander, 2009, s. 125; Ascher, 2020, s. 89; Kurat, 1987, s. 262).

1708 yılında Poltava Meydan Savaşı'nda I. Petro'ya yenilen İsveç Kralı Demirbaş Şarl (12. Şarl), Osmanlı İmparatorluğu'na sığındı. Poltova galibiyetiyle Rusya İsveç tehlikesinden kurtuldu. Bu galibiyet ayrıca Baltık kıyılarına yerleşerek Lehistan'ın bir bölümünü ele geçirdi ve Doğu Avrupa'da egemenlik kurmasını sağlamıştır. Buradan güç alan Rusya, yeniden Karadeniz'e doğru güneye yönelmesi yeni bir Osmanlı-Rus savaşına yol açmıştır. Rusya'nın Azak'ı alması, gittikçe büyümesiyle doğan tehlikenin çoğalması ve Demirbaş Şarl'ın kıskırtması gibi nedenlerden dolayı Osmanlı

İmparatorluğu 1711’de Rusya’ya savaş açtı. Aynı yıl Prut Savaşı’nda Osmanlı İmparatorluğu’na yenilen Rusya, Prut Anlaşması’nı imzalayarak Azak kalesini Türklere iade etmek zorunda kaldı. Rusya Karadeniz’den çekildi. Karadeniz yeniden bir Türk gölü haline geldi. Bundan sonra Rusya, 18. yüzyılda yayılma hedeflerinden biri olan Baltık Denizi kıyılarına yerleşmeyi başarmış ancak Karadeniz’e çıkmayı başaramamıştır. Nitekim bundan sonra Rusya kendini bu hedefe adanmıştır (Uçarol, 1995, s. 58).

Petro kendisi ve yaptıklarıyla gurur duyuyor. Başarılarını kendisinden sonra devam ettirecek bir varisinin olmamasına üzülyordu. İlk eşi Yevdokiya’dan olan ve 1690’da doğan Aleksey’i devlet işlerinde tembel ve kayıtsız olmasından dolayı sevmeyen Petro, kendisine hükümet darbesi yaptığını iddia ederek işkence ile öldürmüştür. 1719 yılında Petro’nun 3 yaşındaki diğer oğlunun da ölmesiyle ardıl sorunu yeniden devam etti ve Petro 1725’te bir varis seçmeden öldü (Ascher, 2020, ss. 92-93). 1725’te Petro ölünce Rusya’da siyasi bir bunalım başladı. Sebebi çarın kendi varisini belirleyeceği hükmünü yerine getiremeden ölmesiydi. Bundan dolayı tahtın birkaç adayı vardı. Bunlardan ilki Petro’nun eşi Yekaterina, diğeri Aleksey’in 10 yaşındaki oğlu Petro (Büyük Petro’nun torunu) ve Yekaterina’nın kızları idi (Bushkovitch: 2020, ss. 112-113).

Petro’nun reformları ile ülkeye çok sayıda yabancı kurum, obje ve kişilerin girmesi, kutsal sayılan geleneklerin çiğnenmesi ve zorunlu çalışma, askerlik, vergi gibi sorumlulukların halka dayatılması ve karşılığında halkın eline hiçbir şeyin geçmemesi kaçınılmaz olarak muhalefeti tetiklemiştir. Halk çarın yabancı bir Deccal veya onun yerine geçen bir sokak çocuğu olduğunu bile düşünmeye başlamıştır. 1707 yılında Kondrati Bulavin liderliğinde çarın dönemindeki en tehlikeli isyan hareketi başlamıştır. Bu isyan ancak dokuz ay sonra bastırılabilmiştir. Halk arasındaki bu huzursuzluk çarın saltanatını zorlamaya başlamıştır. Bunun yanı sıra çarın ilk eşi Eudokia’dan olan oğlu Aleksis de askeri konulara kayıtsız olması ve Batıdan gelen yeniliklere karşı olması hasebiyle babasını hayal kırıklığına uğratacak kadar farklı düşünmekteydi (Barbara ve Martin, 2020, s. 75).

Petro’yu eleştirenler olduğu kadar övenler de vardı. Rus Filozof Peter Çadayev 1836’da kaleme aldığı “İlk Felsefi Mektup eserinde Petro’yu överken ve reformlarının

çığır açtığını belirtirken Alexander Puşkin gibi düşünürler ise Petro'nun reformcu ve despot kişiliğinin çelişkilerini ve o dönem devletin zalimliğini irdelediler. Slavistlere göre ise Petro, Rusya'yı kendi köklerinden uzaklaştırıyordu. Petro Slavistlerce, Batılı reformların etkisi altında Rus halkının kendisine yabancılaştırılması ile suçlanıyordu. Slavistlere göre Petro'nun reformları Rusya'nın iç uyumunun bozulmasına neden oldu ve halk ile devlet arasındaki bağ koptu (Acar, 2017, ss. 169-170). Tüm bu eleştiri ve övgülerin yanı sıra Petro ardında kapılarını Batı'ya açmış, modern bir ordu ve donanmaya sahip büyümüş bir ülke ancak bu büyümenin beraberinde getirdiği toplumsal, ekonomik ve politik gerginliğin oldukça arttığı, köylü sınıfının yoksulluktan kırıldığı bir ülke bıraktı (Acar, 2013, s. 170; Barbara ve Martin, 2020, s.75).

Avrasya tarihinin olağan seyri, Rusya'daki eğitimli insanların almış oldukları Avrupai eğitim ve Avrupai kültürün Avrasyalı insan topluluklarının hızla birbirinden farklılaşmasına neden olmasının yanında, Büyük Petro'nun Rusya'yı Avrupa'dan ayıran duvarı yıkan ve bu sayede kültürel sömürgeleşmeyi teşvik eden reformlarıyla bozuldu (Glebov, 2003, s. 19).

3.9. Petro Sonrası Rusya

3.9.1. I. Katerina, II. Petro, Anna İvanovna, VI. İvan, I. Elizabeth ve III. Petro dönemleri

Çar Petro, 28 Ocak 1725'te ani bir şekilde ölünce bir varis belirleyemedi. Çarın, oğlu Alexis'le arası oldukça kötü ve gergindi. Zaten son zamanlarda Petro'nun sağlığının gittikçe kötüye gitmesi ve miras sorunlarının gündeme gelmesinden dolayı da araları oldukça gerilmişti. 1715 yılında Viyana'ya kaçmış olan Aleksis'in ülkeye gelmesi sağlandı. 1718 yılında Petro oğlu Aleksey'i hükümet darbesi planı yapmakla suçladı. Avusturyalılarla birlik olup komplo düzenleyerek Petro'yu devirip öldüreceği iddiaları ortaya atıldı. Bu iddialar neticesinde çarın oğlu Aleksis vatana ihanet suçundan yakalandı ve işkenceye maruz kaldı.

Suç ortaklarının ismini vermesi için Aleksis'e yapılan işkenceler sonucu bir süre sonra da yaşamını yitirdi. (Alexandr, 2009, ss. 124-125; Ascher, 2020, s. 93; Barbara ve Martin, 2020, s. 75).

I. Petro'nun ölümünden sonra II. Katherina'nın tahta çıkma süresinden önceki dönem belirsiz ve karmaşık bir dönemdi. Petro varisi olmadan öldüğünden, birden fazla aday yönetim için yarıştı. Petro'nun karısı Katerina, varis ilan edildi ve Muhafızlar Birliği'nin desteğiyle tahta çıktı (Sariahmetoğlu, 2013, s. 106; Vernadsky, 2019, s. 202).

Büyük Petro'nun mirasına karşı muhalefet zaten vardı. Otuz yıllık kesintisiz seferberlik, üretimde son zamanlarda yaşanan bozulma, büyük ölçekli köylü kaçıışı ve neredeyse tüm genişlemiş imparatorluğun iflasının yol açtığı sorunlar, yaygın krizlere yol açtı. Bu nedenle Katherina'nın ilk adımı vergiyi 74'ten 70'e düşürmeyi ve eyaletlerden asker çekmeyi içeriyordu. Katherina Eyalet Hükümeti, aşırı savurgan Petro Hükümetinin işleyişini kurtarmaya çalıştı ve birçok kurumu ortadan kaldırdı.

Özellikle askeri harcamaların genişlemesi nedeniyle birçok tartışma ortaya çıktı (Alexander, 2009, s. 127).

Katerina 1727'de vefat ettiğinde, Büyük Petro'nun soylularından oluşan Yüksek Mahremiyet Konseyi, idari işleri bir süre yönetti ve tahta Aleksey'in 12 yaşındaki oğlu II. Petro'nun (1727-1730) geçeceğine karar verdi. (Vernadsky, 2019, ss. 202-203).

Çariçe I. Katherina'nın (1725-1727) kısa vadeli yönetimi sırasında hiçbir siyasi sapma olmamasına rağmen Petro döneminde (1727-1730), bilhassa Boyarlar'ın etkisi altında bazı reformlar durduruldu. Başkent Petersburg'dan Moskova'ya geri götürüldü (Beydilli, 2008, s. 255). Bilindiği üzere, klasik Rus İmparatorluğu Büyük Peter tarafından başlatıldı ve merkezi St. Petersburg idi (Trenin, 2011, s. 20).

II. Petro'nun hükümdarlığı uzun sürmedi. 1730'da genç imparator taç giymeden kısa bir süre önce çiçek hastalığından öldü. Bu durumda konsey, Büyük Petro'nun yeğeni ve II. Petro'nun oğludur. Tahtı devralanın Petro'nun kardeşi Anna (1730-1740) olduğuna karar verildi. Anna'nın yönetmesine izin vermeden önce, konsey bazı koşullar belirledi. Bu şartlara göre Anna, Özel Konsey'in izni olmadan evlenmeyecek, savaş veya barış konusunda karar vermeyecek, vergi toplamayacak, Özel Meclis'in sekiz üyesini feshetmeyecek, ulusal vergileri kullanmayacak ve albay seviyesinin üzerindeki askeri veya sivil atamaların sonunda bir unvan veya arazi veremeyecekti. Tüm bunlara ek olarak kendisinden sonra tahta gelecek kişiyi tayin etme hakkı da

olmayacaktı. Anna tüm bu şartları kabul ederek 1730'da tahta geçti. Bu bağlamda Rus İmparatorluğu artık bir oligarşi haline gelecekti (Acar, 2017, s. 172; Sariahmetoğlu, 2013, s. 106; Vernadsky, 2019, ss. 202-203).

Bu koşullar Rusya'nın oligarşik görünmesine neden oldu, ancak küçük soylular ve bazı muhafızların tepkilerine neden oldu. Davalı bir anayasa taslağı hazırladı. Bu desteği destekleyen Anna, özel komitenin gücünü baltaladı, imzaladığı şartlı anlaşmayı iptal etti, özel komiteyi feshetti ve diktatörlüğü yeniden ilan etti. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında 1736'da başlayan ve 1739'da başlayan bir savaş vardı. Çünkü hem Osmanlı Devleti hem de Rusya Karadeniz'e hâkim olmak istedi. Bu savaşlarda Osmanlı İmparatorluğu, Petro döneminde kaybettiği toprakları geri almak istedi. 1737'de Avusturya'nın desteğini alan Rusya, Kırım tatarı ile Türkler arasındaki iletişim açısından büyük önem taşıyan vaiz olan Oçakov'u ele geçirdikten sonra Hotin ve Yassi'ye de girdi. Ancak, tüm bu ilerlemelere rağmen, Rusya, Avusturya'nın müttefiki Avusturya'nın yenilginin bir sonucu olarak savaştan çekilmesinden sonra Osmanlı İmparatorluğu ile Belgrad Antlaşması'nı imzaladı. 1739'da imzalanan bu Antlaşmada, Rusya istediğini alamadı (Acar, 2017, ss. 174-175).

Belgrad Antlaşması'na göre Osmanlı İmparatorluğu Azak'lı devir alacak ve Rusya tüm ticaret gemilerini Karadeniz'den ve Azak Denizi'nden çekecekti. Rusya, Karadeniz'de mağlup olmasına rağmen, Kırım'ın bağımsızlığının ve ilhakının temelini atan Kırım Boğazı'na yapılan saldırıdan Osmanlı Devleti'ni sorumlu tuttu.

1740'ta Anna ölünce onun yerine I. Petro ile I. Katerina'nın kızı I. Elizabeth (1741-1762) tahta geçti (Acar, 2017, s. 175). "Yedi Yıl Savaşı" (1756-63) I. Elizabeth döneminde gerçekleşti. Bu dönemde Rusya, İngiltere ve Avusturya'ya yakın bir politika izledi. Bu ülkelerle yakın ilişkiler kuran I. Elizabeth, diplomatik alanda başarısını gösterdi. Aynı şekilde, I. Elizabeth dönemi sadece diplomatik alanda değil, aynı zamanda ekonomik ve askeri alanda da önemli bir gelişme dönemiydi. Rusya'nın geliri, döneminde 12-13 milyon rubleye ulaştı. Bu gelirin çoğunluğu erkek nüfusun baş vergisinden oluşuyordu (Acar, 2017, s. 176).

Elizabeth Anna'dan farklı bir yönetim sözü vermişti. Alman Partisinin tamamen ortadan kaldırılmasının yanı sıra, ölüm cezasının kaldırılması ya da idam cezalarının onaylanmasını reddetmesi ile bilinmektedir. Anna ve Elizabeth dönemlerinin bir

sürekliliğe sahip olduğu söylenebilir. Deli Petro'nun Avrupa siyasetindeki konumu giderek güçlendi. Bunun da önemli bir kısmı ordu ve diplomatlardı. Rusya'nın en güvenilir müttefiki Avusturya'ydı ve en kalıcı düşmanı ise, Fransa'ydı. Rusya, Avrupa'nın içişlerine müdahale ederek dönemin en önemli Yedi Yıl Savaşı'na katıldığında ordusu başarı sınavını geçti. Rus ordusu ikinci Doğu Prusya'yı işgal edebilmesine rağmen Çariçe Elizabeth'in ölümü Friedrich'i bir çıkmazdan kurtardı. Katerina'nın yüzyılın sonunda daha ustaca yapacağı gibi, Petro'nun başarılarına sahip olmak için bilinçli bir çaba sarf ettiler. Elizabeth'ten sonra III. Petro başa geçecekti ve Elizabeth bu kararı 20 yıl önce vermişti. III. Petro 14 yaşında Rusya'ya getirildi. Sınırlı zekaya sahipti ve Friedrich ve Prusya'ya hayran kaldı. Prusya ile hızlı bir şekilde bir barış anlaşması imzaladı ve Rusya'yı olası bir zaferden mahrum etti.

1745'te Petro, küçük Alman Anhalt-Zerbst prensliği'nden Sophie ile evlendi. Ortodoksluk gelecekteki geline öğretildi ve “Katherina” adıyla vaftiz edildi. Bu evlilik mutlu bir evlilik olmadı. Katerina, devlet ve ülke hakkında pek çok şey öğrendi ve çok fazla destek aldı. 1762'de Petro ile olan hoşnutsuzluğundan yararlanarak gardiyanları bir saray darbesine yönlendirdi. Petro, kısa bir süre sonra Aleksey Orlov tarafından sarhoş bir kavgada görevden alındı ve öldürüldü (Sarıahmetoğlu, 2013, s. 107).

3.9.2. II. Katerina (Büyük Katerina) (1762-1796)

Büyük Petro'nun ardından Rus modernleşmesindeki önemli bir diğer isim ise, II. Katerina (1762-1796)'dır. 34 yıllık yönetimi sırasında, Rusya'nın modernizasyonu ve batılılaşması için birçok yenilik yaptı. Bu dönem Rus tarihinde Aydınlanma dönemi olarak tanımlansa da aslında 18.yüzyılın başında başlayan ve Katerina ile hız kazanan bir dönemdir. Bu dönemde, hükümdar ile toplum arasında uzak bir yaklaşımdan ziyade, hak ve yükümlülöklere dayalı, gönüllü ve bilinç temelli bir yönetim sistemine geçiş girişiminde bulunuldu. Çar ve Çariçelerin tahta çıktıktan sonraki temel amaçları; eğitim, ticaret, endüstri ve bilimi geliştirmek olmuştur.

Katerina, 1766'da ilk kez bir yasama komitesi topladı ve bu komitenin idari işleri daha rutin hale getirmek, yürütmek ve farklı komiteler kurmak için yararlı olacağını düşündü. Bir yıl sonra 1767'de müzakerelere başlayan Yasama Konseyi, 28'i atanmış ve 536'sı seçilmiş olup 564 temsilciden oluşuyordu. Ancak büyük İşçi Partisi

önderliğinde kurduğu meclis, istenen değişiklikleri yapamadı ve 1773'te işlevini kaybetti. Daha sonraları ise, 1775 Yerel Yönetim Yasası, 1785 Soylu ve Şehir Yasası ve 1786 Milli Eğitim Yasası gibi Rus yaşamındaki önemli boşlukları doldurmak için yasalar çıkarmıştır. Bu gerçeği gören Katerina, ülkesinin coğrafi yönetimini derhal yeniden düzenledi ve o sırada, Rus tarihi üzerinde büyük bir sosyal etkisi olan 1775'teki Pugachev Ayaklanması'nda yerel yönetimlerin parçalanmasının kaçınılmaz olduğu görüldü. Her eyalet yaklaşık elli uyezde bağlandı. Her eyalete (il), merkezi hükümet tarafından atanan bir vali atandı. Vali, Çar adına gerekli gördüğü yürütme, yasama ve yargı kurumlarına atama yapma yetkisine sahipti (Vernadsky, 2019, s. 215).

Katerina ekonomik kalkınma için de önemli adımlar atmıştır. Büyük Petro'nun sanayi ve ticarete uyguladığı ticari korumacılığı ve müdahaleci politikaları terk ederek, özel mülkiyet ve bireysel girişimciler için daha fazla fırsat sağladı. Politikasında, özel mülkiyeti ve bireysel girişimcileri vurguladı. Çarlık, toprağın tüm servetin kaynağı olduğuna inanan bir felsefe tarafından beslendi. Bu düşünceye göre tarım, medeniyetin ve zenginliğin temeli olarak kabul edilmekteydi. Bunu akılda tutarak, tarımı ve üretimi desteklemek için 1765 yılında bir dernek kurdu. I. Petro idaresi sırasında yaklaşık iki yüz ekonomik şirket mevcut iken, Katerina yönetiminde yaklaşık 1800 büyük ticari ve endüstriyel şirket vardı.

Çariçe Katerina yönetiminin ilk günlerinde, eğitimi yaygınlaştırmaya yönelik özel çabalarla, Rus kültürel yaşamında olağanüstü bir gelişme sağladı. 1770 gibi erken bir tarihte, sekiz sosyal bilimler dergisi yayınladı. Katerina, Avusturya ve Fransa ile yakından ilgilenmek ve orada geliştirilen çeşitli yenilikleri ülkesine getirmek isterdi. Bu nedenle 1782'de Sırp kökenli bir eğitimci Feodor Iankovich da Mirievo'yu Rusya'ya çağırdı ve onu modern okulların kurulması için komitenin başına atadı. Komitenin çalışmaları sayesinde üç aşamalı okullar hayata geçirildi. Ayrıca St. John's'ta bir öğretmen yetiştirme okulu kurdu (Solovyev, t.y., ss. 1070-1081).

II. Katerina, Büyük Petro'nun bıraktığı yerden kiliseyi reform etmeye devam etti. 1764 yılında çıkarılan bir yasaya göre kilisenin mülkiyeti tamamen müsadere edildi. Ayrıca 1600'lü yılların ortalarında sınır dışı edilen eski inananların yargılanmadan ülkelerine dönebilmelerini sağladı. Öte yandan II. Katerina Ortodoks olmayan halk için çok katı

bir kontrol mekanizması oluşturdu. Örneğin; Ufa'da kurulan Müftölük bu kuruluşlardan bir tanesidir (Arapov, 2014, ss. 25-36).

Bu dönemdeki en önemli siyasi olaylardan biri de 1774'te yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması ve ardından Kırım'ın Osmanlı Devleti'nin hakimiyetinden çıkıp Rusya'ya bağlanmasıdır. Osmanlı İmparatorluğu padişahı III. Mustafa Osmanlı- Polonya sınırındaki bir olayı öne sürerek Rusya'dan Polonya'yı boşaltmasını istedi. O dönemde Polonya'da iç karışıklıklar vardı. Katerina bu durumdan faydalanarak Polonya'nın başına sevgilisi Stanislaw Ponyatowski'yi tahta geçirmişti. Osmanlı'nın isteği reddedilince Rusya'ya savaş ilan etti.

Hem Polonya ile hem de Osmanlı ile mücadele etmek zorunda kalan Rusya İngiltere'den yardım istedi. İngilizlerin de yardımıyla Rusya Çeşme'deki Osmanlı donanmasını yaktı (Acar, 2014, ss. 193-194).

1774'te Küçük Kaynarca adlı bir köyde Osmanlı Devleti Büyük Katerina'nın ileri sürdüğü şartları kabul etmeye mecbur kaldı (Bushkovitch, 2011, s. 132). Bu antlaşma ile Kırım, Budzdat ve Kuban'da yaşayan Tatarlar Osmanlı ve Rusya'dan bağımsız ilan edildiler. Bu antlaşmayla Türklerden büyük tavizler koparan Rusya Azak'ı da ele geçirdi. Bunun yanında Karadeniz'de kendi ticaret filosu ile serbest seyir hakkı elde etti. Küçük Kaynarca antlaşmasından dokuz yıl sonra Büyük Katerina 1783'te Kırım'ı ilhak etti. Daha sonra Türklerle yapılan savaşlarda da Rusya Oçakov bölgesini ve Dinyester ırmağına kadar Karadeniz kıyılarını ele geçirdi (Ascher, 2020, ss. 100-101).

3.9.3. Pavel (1796-1801)

1796 yılında, Rus tahtı III. Petro ve II. Katerina'nın oğlu olan 42 yaşındaki I. Pavel'e geçti. Oğlu Pavel II. Katerina'nın tam tersi olan bir politika izlemeye başladı.

I. Pavel Rus tarihinin en tartışmalı çarlarından biri olmuştur (Polyak, 2002, s. 266). Pravoslav olan Pavel 1798'de, Roma papası tarafından "Malta Şövalye Nişanının Büyük Üstadı Azamı" unvanını aldı. Rusya'da Maltalıların haçı kullanılmaya başlandı ve din adamlarının memnuniyetsizliğini çeken Ioan Ierusalim'in emirleri görünmeye başladı.

Pavel'in çevresinde aynı fikirde olan kimse yoktu. Bütün fermanları halk tarafından saçma olarak kabul edildi. Tüm bunlara bakmayarak, I. Pavel'in hükümdarlığı

döneminde ortaya çıkan fermanlardan biri, köylüleri toprak köleliğinden kurtarmanın başlangıcı olan üç günlük angarya fermanıydı.

Birçok tarihçiye göre, II. Katherina'nın yönetim zamanı, toprak köleliğinin zirveye ulaştığı dönemdir. Çarlık döneminde Pavel, Rusya'daki köylünün durumundan her zaman şikâyet etmiş ve hayatlarının iyileştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Köylülerin durumunu kolaylaştırmak için bazı kanunlar çıkarmasına rağmen kendisi 600.000 köylü nüfusunu dvorianlara (Rus asilleri/saray mensupları) vermiş, serflerin sayısını artırmış ve "toprak köleliğini" tamamen yaymıştır (Polyak, 2002, s. 266).

Pavel, Avrupa'dan Rusya'ya yeni fikirlerin gelmesini önlemek amacıyla sınırları da kapatmıştır. Rus halkından hiçbir kimsenin Avrupa'ya gitmesine izin verilmedi. En ufak bir şüpheyle, binlerce insan Sibiry'a sınır dışı edildi ya da hapsedildi, bu şekilde Pavel'in yönetimi tam bir "terör rejimi" haline geldi (Kurat, 1987, s. 295).

3.10. 19. Yüzyılın İlk Yarısında Rusya

3.10.1. I. Aleksandr dönemi (1801-1825)

12 Mart 1801 yılı darbesi ile I. Aleksandr (1801-1825) Rusya tahtına tahta çıktı. Bu hükümdarın dönemi liberalizmden muhafazakarlığa geçen bir dönem olarak görüldü. Aleksandr, çok gençken Descartes, Locke ve Rousseau gibi filozofların eserlerini okudu. Aleksandr, saltanatının ilk günlerinde yakın arkadaşlarıyla siyasi faaliyetlerde bulundu. A.A. Tsartoriyski ve N. N. Kochubey gibi isimlere danıştıktan sonra Novosiltsev'den oluşan ve resmi olmayan bir gizli komiteye liderlik etti. Komite tarafından dikkate alınan ve hazırlanan reformların çoğu Aleksandr'ın yönetiminde olduğu dönemde gerçekleştirildi. İlk olarak Eylül 1802'de bir bildiride çeşitli bakanlıkların kurulduğunu duyurdu ve ardından ordu, içişleri, donanma, ekonomi, adalet, ticaret, sağlık ve eğitim bakanlıklarını kurdu. Bu bakanlıkların faaliyetleri yalnızca Çar'a karşı sorumlu olan Senato tarafından kontrol edilmekteydi.

Aleksandr dış politikada barışa önem verdiğini ve barışı her şeyin üstünde tuttuğunu iddia etse de Türkiye, İran ve İsveç'e savaş açtı. Bu savaşlar sonucunda Karadeniz ve Hazar boyunca topraklarını genişletme imkânı buldu ve Besarabya'yı ilhak etti. Finlandiya'yı da ayrı bir grandüklük olarak Rusya'ya bağladı. Bu dönemde Fransa'nın başına 1804'te geçmiş olan Napolyon Bonapart'a karşı kazandığı zafer de Alexandr'ın

dikkat çeken başarılarından. Başlarda Alexandr Avrupa savaşlarında tarafsızlık ilan etti. Ancak Napolyon'un toprak hırsı, sert muhalefet ve tavırları nedeni ve ilerleyişini durdurmak amacıyla Rusya, Avusturya ve Prusya ile müttefik oldu. Fakat iki yıllık süreçte (1805-1807) Fransa'nın yeni lideri Napolyon, Rusya ve müttefiklerini Austerlitz, Eylau, Jena ve Friedland'da yenilgiye uğrattı. Daha sonra iki imparator 1807'de Tilsit Anlaşması imzalayarak ittifak yaptı (Ascher, 2020, s. 113). Ancak bu ittifak beş yıl sürdü. 1812'de Napolyon Rusya'yı işgal etti. Fransa ve Rus orduları Borodino'da çatıştı. Napolyon savaşı kazandı ancak Rus orduları da kaçmayı başardı. Napolyon Moskova'yı ele geçirdi fakat Fransız ordusu Rusya'nın sert kış soğuşuna dayanamayıp geri çekildi. Daha sonra Rusya, Prusya, Avusturya ve İngiltere ile birlikte Napolyon'u tahttan indirmek ve Paris'i ele geçirmek için mücadele başlattı. Alexandr Viyana Kongresi'nde 'Polonya Kralı' oldu. İlerleyen zamanlarda Rusya, Avusturya ve Prusya ile Avrupa'daki diğer devrimleri engellemek için Kutsal İttifak'ı oluşturdu (Epic History TV, The History of Russia; Rurik to Revolution, <https://www.youtube.com/watch?v=w0Wmc8C0Eq0>).

1812 Savaşı'ndan sonra Aleksandr, liberal ve öz-yönelimli eğilimlerini terk etti ve muhafazakâr politikalar izledi. Aleksandr'ın 1815'ten 1825'e kadar hükümdarlığı sırasında, okullar ve üniversiteler sıkı bir şekilde kontrol edildi ve basını sansürledi. 1818'de A. General Arakhev ordu da yeni bir reform başlattı. Bu reforma göre, askerlere bir miktar toprak vermek ve üretimi artırmak, ordunun ekonomik ve mali olarak kendi kendine yetmesini sağlamanın temel ilkeleridir. Bu, Türk-İslam ülkeleri tarafından uzun süredir kullanılan Osmanlı Türklerinin tımar sistemine biraz benziyordu.

Savaş olmadığında, askerler tarımla uğraştılar, üretime katkıda bulundular ve arazinin büyüklüğü beslenen asker sayısını belirledi. Tabii ki, Ruslar bu sistemi siyasi ve sosyal koşullarına göre şekillendirdiler. Zamanla, devlet topraklarında çalışan köylülerin askeri alanlara dönüştüğü bazı alanlar, köylülerin geçmişte kullandığı bazı alanlara kıyasla kısıtlandı. Yeni toprak reformu askerleri veya köylüleri memnun etmedi, ancak 1857'ye kadar bu sistem Rus sosyal sürecinin en önemli parçasıydı.

Bir kez daha Aleksandr 1816 ve 1819 arasında Estonya, Courland ve Livonia'daki serfliği kaldırdı ve bu da köylülerin yeni sisteme karşı öfkesini bir ölçüde hafifletti (Vernadsky, 2019, s. 257).

Aleksandr'ın ikinci dönemindeki baskı ve sansürü liberaller için hayal kırıklığı yarattı. Hedeflerine ulaşmak için alenen hareket edemeyeceklerini anladıklarında, kurdukları kurtuluş ittifakını dağıttı. Bunun sonucunda da liberaller merkezi Petersburg 'ta olan kuzey topluluğu ve Ukrayna'da bulunan güney topluluğunu kurdu (Kurat, 1987, s. 313). İki örgüt Çar Aleksandr'a karşı savaşmak istedi ve ortak bir tutum belirlemek için 1824'te Petersburg'da buluştu. Bu müzakereler sonucunda, 1826 yazında Çar'a karşı isyan konusunda bir anlaşma yapıldı. Fakat I. Aleksandr'ın 1825'teki ani ölümü sebebiyle ayaklanmanın tarihi değıştirilerek daha erken bir zamana alındı (Andreeva, 2012, ss. 204-207).

3.10.2. I. Nikola dönemi (1825-1855)

Nikola kral olduktan sonra muazzam bir direnişle karşılaştı. Bu nedenle Rusya'da, 30 yıllık iktidarında muhafazakâr bir iç politika benimsemiş ve bu politikayı şiddetle uygulamıştır. Nikola liberalizmi geleneksel Rus monarşisinin devamı için bir tehdit olarak gördü ve bu fikre inanan entelektüellere ve gruplara baskı yaptı. Bu amaç doğrultusunda 1826 Temmuz'unda Rusya'daki toplumsal faaliyetleri izlemek için bir örgüt kurdu. İstihbarat teşkilatı kurarak 22 Nisan 1828'de kabul edilen "sansür" ile basın ve yayın dünyasında yeni fikirlerin yayılmasını engellemeye çalıştı. Bu kanuna göre Rusya'da yayınlanan tüm dergi, gazete, edebi eser, sanat ve bilim sansüre tabi tutuldu. Avrupa'ya eğitim için giden öğrenci sayısının azaltılması ve bu konuda "Yurtdışı Eğitimin Kısıtlanması Hakkında Kanun" çıkarılmasında da kararlı oldu.

1835 tarihli Rus Üniversiteleri ile ilgili Yüksek Öğretim Kanunu çıkararak, üniversiteleri ve yüksek öğretim kurumlarını da devlet kontrolü altına almıştır.

Bu yasa ile Nikola üniversitedeki akademik personelin atamasını Eğitim Bakanlığı'na vererek merkezileştirdi. Tüm makaleler ve bilimsel araştırmalar, yetkililerin gözetiminde ve merkezin gereksinimleri doğrultusunda yapıldı. Özel girişimcilere güvenmeyen Nikola, ordusu ve subayları ile faaliyetler yürüttüğü için memur sayısı hızla arttı. 19. yüzyılın başlarında 16.000 olan memur sayısı 1854'te 84.000'e ulaştı.

Nikola döneminde ekonomik, hukuki ve sosyal alanlarda da bazı reformlar yapıldı. M. Speranskiy başkanlığındaki komite, 1648'den beri yapılan tüm kanunları inceledikten sonra, çelişkili bazı kanunları kaldırdı. Ayrıca, 25 ciltlik yeni bir kanun çıkardı. Hükümet bu kanunu 1833'te kabul etti. 1835 yılında da yürürlüğe girmiştir. Maliye Bakanı Kankrin'in 1838-1842 yılları arasında gerçekleştirdiği mali reformlar nedeniyle varlıkların değeri kaybedilmiş ve gümüşün yerini yeni kâğıt paralar almıştır. Bu nedenle, Rusya'da gümüşe dayalı yani monometalik (tek bir madeni paraya bağlı) bir ekonomik sistem hüküm sürmeye başladı. Öte yandan devlet, çiftçilerin koşullarını daha iyi bir hale getirmek için bir dizi önlemler aldı. Kisilev tarafından yapılan reformlar sonucunda devlet, çiftçilerin yaşadığı köylerde köy komiteleri kurdu. Yeni hastaneler ve okullar açtı. Arazi ihtiyacı nedeniyle, devlet tarafından ülkenin her bölgesindeki çiftçilere boş araziler verilmeye başlandı (Kyuçevski, 85. Ders).

Bu dönemde önemli siyasi olaylardan biri de 1853'te Osmanlı ile yapılan Kırım Savaşı'dır. Osmanlı İmparatorluğu Rusya'nın Kırım'daki provokasyonları kışkırtmasına karşılık savaş ilan etti. Rus Karadeniz Filosu 1853'te Sinop'ta yapılan savaşta Türkleri yenilgiye uğrattı. Rusya'nın güneydeki genişlemesi ve İstanbul'un kontrolü konusunda endişelenen İngiltere ile Fransa Rusya'ya savaş ilan etti. Böylece Osmanlı'nın müttefikleri İngiltere ve Fransa Kırım'a asker çıkardı ve bir yıllık mücadele sonucunda Sivastopol deniz üssünü kuşattılar. Baltık Denizi'nde İngiliz-Fransız savaş gemileri Rus başkenti St. Petersburg'u abluka altına aldı. Rusya barış imzalamak, güçlerini Karadeniz'den çekmek ve güneydeki genişleme planlarını askıya almak zorunda kaldı (Epic History TV, The History of Russia; Rurik to Revolution, <https://www.youtube.com/watch?v=w0Wmc8C0Eq0>).

3.11. Yüzyılın İkinci Yarısında Rusya

3.11.1. II. Aleksandr (1855-1881) dönemi ve reformları

1855 yılında I. Nikola'nın ölümünden sonra II. Aleksandr Rusya'nın çarı oldu. Yeni çar tarafından, 1861 yılında Rus çiftçisinin en önemli problemlerinden biri olan serflik kaldırıldı. Zaten Rusya'nın geri kalmışlığının en açık işareti serflik sistemi adı altındaki kölelikti. 1857'de nüfus sayımında Rusların neredeyse yarısı köle idi. II. Aleksandr serfleri serbest bırakan aynı zamanda toprak sahiplerinin kayıplarını da

tazmin eden bir ferman niteliğindeki ‘Büyük Özgürlük Yasası’ nı yayımladı. Yine de bu ferman hem çiftçileri hem de toprak sahiplerini memnun etmeye yetmedi. II. Aleksandr hem orduda reform yapmaya çalıştı hem de sivil ve eğitim reformları gerçekleştirdi. Bu reformlar kalıcı bir başarı sağlayamadı geçici önlemler olarak kaldı (Zarakol, 2012, ss. 252-253). 1861’de II. Aleksandr köleliği kaldırdığında halk tarafından ‘Kurtarıcı’ olarak selamlandı. Daha sonra kendisine ‘Kurtarıcı Çar’ unvanı verildi (Ascher, 2020; Epic History TV, The History of Russia; Rurik to Revolution, <https://www.youtube.com/watch?v=w0Wmc8C0Eq0>). Ancak bu reformdan (serfliğin kaldırılması) beklenen sonuçları elde edemedi. Öncekiyle karşılaştırıldığında, çiftçilerin yaşam koşulları önemli ölçüde iyileşmedi. Sonuçta şekli değişse de kast düzeni temelde değişmeden kaldı (Berman, 2010, s. 286). Serfliğin kaldırılmasından memnuniyet duymayan soylular bu reforma karşı çıktı. Bu reformlar birkaç soylunun servetinde artışa neden olsa da geri kalanların elindeki toprakları kaybetmesine neden oldu.

Aleksandr’ın reformları eğitim ve sosyal refah da dahil olmak üzere yerel işler üzerinde yetki sahibi olacak olan il meclisleri (Zemstvo) oluşturmakla devam etti (Epic History TV, The History of Russia; Rurik to Revolution, <https://www.youtube.com/watch?v=w0Wmc8C0Eq0>).

Ordunun büyük bir sorun olduğunun düşünülen II. Aleksandr, orduda yeni düzenlemeler yapmak için çok çaba sarf etti. 25 yıllık askerlik hizmeti ordudan kaçmayı sıradan hale getirerek, ordunun itibarını kaybetmesine neden olmaktaydı. Rus Genelkurmay Başkanlığı ve Rus askeri sistemi yeniden düzenlendi. Demiryollarını geliştirme girişimleri, Rus insan gücünü ve kaynaklarını etkin bir şekilde kullanmak ve harekete geçirmek için yeterli değildi. Bu alanlarda da önemli başarılar elde edildi. Fransız hukuku ve yargı usullerinden esinlenen reform sürecinde yeni bir yargı sistemi oluşturuldu. Yeni sistemde daha şeffaf bir yargı süreci oluşturuldu. Yargı önünde eşitlik ilkesi benimsendi ve belirli durumlarda jüriye ihtiyaç duyuldu. Ancak, nüfusun yüzde seksenini oluşturan köylüler yargı reformunun dışında bırakıldı. II. Aleksandr dönemindeki reformlar, II. Petro’nun reformlarından sonra gelen en kapsamlı reformlardı. Ancak Rusya’nın yetersiz modern altyapısını ortadan kaldırmayı amaçlayan büyük atılımlar içerse de beklenen başarıya ulaşamadı. Baskı daha önce

olduğu gibi devam etti ve temel haklar konusunda önemli bir ilerleme kaydedilmedi. Köylüler bireysel özgürlüklerini elde ettiler, ancak buna karşılık aşırı ödeme yükümlülükleri ile oldukça ağır bir şekilde ödemek zorunda kaldılar (Berman 2010, s. 286; Zarakol, 2012, s. 253).

Bu dönemde, reformları iki önemli nedenden dolayı başarısız oldu. İlk olarak, reform tamamen hükümdarın kişisel isteklerine dayanmaktaydı. İkincisi, insanlar eğitilmiş değildi. Bu nedenle halk, reformun kendi çıkarları için yabancılaşma sağladığına inanmaktaydı. Bu süreç, Rus tarihinde elitler ve insanlar arasındaki kültürel ve zihinsel farklılıkları kanıtladı. Petro'dan bu yana yapılan tüm reformlar elitleri / aydınları etkiledi ve hayata büyük yenilikler getirdi. Öte yandan halk ise, bunu geçmişten ve değerlerden bir kopuş olarak görüyordu. Halkın yatay kültürü ile elitin dikey / elit kültürü arasında bir boşluk oluştu ve devlet bu ayrılığın önüne geçmek için herhangi bir çaba sarf etmedi. Kitlelerin memnuniyetsizliği de kilise tarafından desteklendi (D'Encausse, 2003, ss. 151-184).

Bu dönemde Rusya ile İngiltere arasındaki emperyal rekabet Soğuk Savaş'ın 19. yüzyıl versiyonu olan 'Büyük Oyun'a yol açmıştı. Rusya doğrudan askeri çatışmadan kaçarak kendi etkilerini genişletmeye ve rakiplerinin genişlemesini sınırlandırmaya çalıştı. Bu nedenle Rusya 1860'ta Alaska'yı ABD'ye 7,2 milyon dolara satmaya karar verdi (Epic History TV, The History of Russia; Rurik to Revolution, <https://www.youtube.com/watch?v=w0Wmc8C0Eq0>).

3.11.2. III. Aleksandr (1881-1894) dönemi

II. Aleksandr'ın bombalı bir saldırıda öldürülmesinden sonraki gün, oğlu III. Aleksandr, Çar Rusya'nın yeni çarı oldu. III. Aleksandr, babasının terörizmi ve devrimci hareketleri bastırmak için izlediği özgür siyaseti terk ederek katı ve baskıcı politikalar sürdürmeye başladı. III. Aleksandr babasının liberal politikalarıyla karakterize edilen siyasi faaliyetlerin bakanları ve yöneticilerini kendi ile aynı veya yakın ideolojik görüşlere sahip şahısları atayarak görevden aldı. 1884'te çıkarılan "Üniversite Kanunu" sonucunda da üniversitelerin önceki dönemde kazandığı özgürlük ve bağımsızlığı kaldırmıştır. Buna göre, üniversite hocaları Millî Eğitim Bakanlığı tarafından atanacaktı. 1887'de çıkarılan yasa, yoksul ailelerin çocuklarına

orta ğretim ve yüksek ğretim kurumlarında okuma hakkı veriyordu. Köyler ve Şehirler zerindeki merkezi kontrolü güçlendirmek için bir dizi yasa çıkarıldı. 12 Temmuz 1889'da ıkarılan “Arazi İdarecileri Kanunu”, köy yönetimini temsilen arazi idarecilerinin atanmasını onayladı. Devletin Şehir zerindeki kontrolünü güçlendirmek için Haziran 1892'de “Şehir İdaresi Kanunu” ıkarıldı (Zuyev, 1995, ss. 201-210).

3.12. 20. Yüzyılda Rusya

3.12.1. 1905-1907 yılındaki Rus devrimi ve sonrası

1904-1905 yılları arasında yaşanan Rus-Japon Savaşı'nın en önemli sonucu, Rusya'da ortaya çıkan ekonomik, politik ve sosyal krizlerdi. Ocak 1905'te, 1917 devrimi kostümlü prova olarak kabul edilen bir devrim oldu. Devrimin en önemli nedenlerinden biri olan Rusya'nın Japonya'ya karşı Direniş Savaşı, halkın ekonomik sorunları ifade etme arzusuydu. Hkmetin, isyanı ve muhalefetin direniŐini engelleme çabaları bu devrimi bastıramadı. 1904-1905 Rus-Japon Savaşı'nın yenilgisinden sonra, hükümete verilen tepki arttı ve bir devrime dönüştü. Çünkü yönetim halkın, Őikayetlerini dinlemek yerine memnuniyetsizliklerini bastırmaya çalıŐıyordu (Acar, 2009, s. 336). St. Petersburg'daki Putilov fabrikasında Aralık 1904'te çıkan bir grev hızla yayıldı ve çok sayıda insanın greve katılmasına neden oldu. Şehirdeki diğerk fabrikalar da grevi destekleyince grevci sayısı 80.000'e ulaştı. Çarlık yanlısı sendika örgütünün liderlerinden ve Oulanka Kilisesi'nin ruhundan biri olan Gabon, barıŐııl bir iŐŐi yürüyüŐü düzenledi. Kışlık Saray'a giderek iŐŐilerin taleplerini ar'a ilettil. BarıŐııl yürüyüŐü katılan silahsız iŐŐilere ateş edildi. 22 Ocak 1905 yılının pazar günü binlerce insan öldürüldü. Bu olayın adı literatüre "Kanlı Pazar" olarak geçmiştir (Zarakol, 2012, s. 254). ar'ın askerleri silahsız adamlara ateş açmış ve 1905 devriminin ilk kıvılcımını ateŐlemiŐti. St. Petersburg'daki olaylar geniş çapta yankılandı. Rusya genelinde arlık rejimine karşı eylemler ve grevler vardı. Kafkasya'da da ayrılıkçı bir milliyetçilik dalgası ortaya çıkmaya başladı. Ermeniler ile Azerbaycan Türkleri arasında kanlı bir çatışma ıktı. Bölgenin önemli bir sanayi kenti olan Bak yakıldı. Polonya'nın Rusya ile ilgili grevlerinde 400.000 iŐŐi iŐinden ayrıldı. Bu yüzden ar, İŐŐileri Bakanı'nı görevinden aldı. Petersburg'daki iŐŐilerin huzursuzluğunun nedenini araştırmak için bir komite kurdu. Komiteye ağırlıklı olarak

politikacılar ve fabrika sahipleri katıldı, ancak herhangi bir faaliyette bulunulmadan dağıldı. Sosyalist Parti'nin etkisi altında işçiler, talepleri için devrimci bir mücadele verdi. İşçileri Bakanı Sergei Bulygin'in 18 Şubat'taki açıklamasında danışma komitesi, dini hoşgörü, ifade özgürlüğü ve köylüden düşük vergi alınacağına dair vaatlerde bulundu. Toplantıyı Mayıs ayının sonlarında gerçekleştiren yaklaşık 300 yerel Zemstvo temsilcisi, Moskova'daki toplantılarına devlet düzeyindeki temsilcileri göndermelerini istedi. 6 Haziran 1905'te Çar II. Aleksandr Zemstvo temsilcilerini kabul etti. Bu konuşmayı kabul eden çar, halk temsilcilerinden oluşan bir parlamentoya olan bağlılığını yineledi (Fedorov, 2004, ss. 599-611).

Bununla birlikte, bunlardan önce, o zamanlardaki devrimin ana nedeni; Rus toplumunun düşünce kesimlerinin ideolojik talepleri ile halkın yaşamı arasında kırık bir bağlantı olarak görülüyordu. Rusya'daki mevcut rejimin süresi dolmuş ve sivil özgürlüklere dayanan bir yasa ile yönetilmesi gerekiyordu. Rusların yaşam koşulları, düşündükleri veya umdukları koşullara daha da yaklaşmak zorunda kaldı. Bunun için halkın seçeceği temsilcilerden oluşan bir parlamento Duma'sı kurulması gerekmektedir. Devlet Duma'sı herkese düşünce ve basın özgürlüğü ile toplantı yapma hakkı sağlamalıydı. Bu fikir ve öneriler, 17 Ekim'de yayınlanan Ekim Bildirgesi'ne de dahil edildi (Acar, 2009, s. 337). Bu deklarasyonla Çar'ın halka verdiği vaatler şunlardı: “temel hak ve özgürlükler, kişi dokunulmazlığı, düşünce, konuşma ve dernek kurma özgürlüğü garanti altına alınacaktır; herkese demokratik oy hakları tanınacaktır, dumanın onayı olmadan hiçbir yasa çıkarılmayacaktır” (Vernadsky, 2019, ss. 329-330).

1905 Devrimi'nden sonra açılmaya karar verilen Duma için birçok siyasi parti kuruldu. Onlardan biri olan " Oktobristler Partisi" Ekim Deklarasyonu'nun ilkelerini destekliyordu. Oktobristler, toprak sahiplerinden, tüccarlardan ve sanayicilerden destek aldı. Parti anayasal monarşiyi de destekliyordu. Devrimci hareketlerin ve akımların hukuk düzeni ile sona ereceğine inanıyordu. 1905 devriminden sonra ortaya çıkan siyasi partiler olan, Demokratik İttifak (Soluz Oslobodenje) ve Liberal Parti (Zemstvo) anayasal koalisyonunun birliğiyle kurulan anayasal parti (Kadet), genellikle Rusya'nın özel mülkiyetteki birliğini ve dokunulmazlığını savundu (Acar, 2009, s. 340). Devrimci dönem sakin ve barışçıl bir dönem olduktan sonra, hükümet ile Duma

arasında şiddetli çatışmalar yaşandı. Üçüncü Duma 1907'den 1912'ye kadar faaliyete geçti, hukuki varlığını aksatmadan işlevlerini tamamladı ve muhafazakâr milliyetçilerin başarısıyla 1912 seçimini sona erdirdi. 1911'de Duma, ülkeye fayda sağlamak için birçok yeni düzenleme yaptı. Bu kanunlardan en önemlisi şüphesiz çiftçi ve diğer vatandaşların haklarını tanımaktı (Vernadsky, 2019, s. 336). Bu durumda, yerel yargı sistemindeki büyük değişiklikleri ele almak gerekir. 1912 yılının 28 Haziran'ında ilan edilen genel yargı sistemi köylü nüfusunu da içerecek şekilde genişletildi. Yargıçlar arazi komiserlerini görevden aldı. Duma, eğitim sisteminde gerekli reformları yaptı ve eğitim bütçesi her yıl 20 milyon ruble arttı. Bu nedenle, eğitim bütçesi, 1906'da 44 milyon rubleden 1917'de 214 milyon rubleye yükseldi. İlkokul öğrencilerinin sayısı 1894'te 3.275.362'den 1914'te 8 milyona çıktı. Rusya'da okul çağındaki gençlerin çoğu okuyordu. Duma Eğitim Komitesi, 1922'de Rusya'nın eğitim standartlarını evrenselleştirdiğine inanıyordu (Vernadsky, 2019, s. 336).

3.12.2. Rusya'nın meşrutiyet süreci (1906- 1917) ve Devlet Dumaları

27 Nisan- 8 Temmuz 1906 Tarihli I. Devlet Duması, Petersburg'daki Tavrida Sarayı'nda 27 Nisan 1906 tarihinde açıldı. Duma'nın 490 temsilcisi vardı. Duma'nın en büyük ve güçlü partisi, 190 temsilcili Kadet'di. Köylüler 204 milletvekili çıkarmış olsalar da net bir düşünce ve politika etrafında toplanamadıkları için yönetim de etkilerini ortaya koyamadı. Köylü temsilcilerinden bazıları Es-Er (S. R.: Sotsialnyy Revolyutsioneriy: Sosyal İhtilalciler) Trudoviki (İş Grubu) adlı bir hizip kurdu. Sosyalist partilerin çoğu seçimleri protesto etmişti. Bu nedenle, ilk Duma'daki sosyalistlerin sayısı çok düşüktü. Müslümanlardan toplamda 25 üye seçildi. Bunlardan 12'si Rusya'nın Avrupa bölgesinden (Tatar-Başkurt), 7'si Kafkasya'dan (Azerbaycan'daki Türkler vb.) Ve 5'i Bozkır Eyaleti Kazaklarındandı. A. M. Topçubaşı, Müslüman hizip başkanı olarak atandı. Duma'nın ilk oturumunda Moskova milletvekili Prof. Sergey Muromtsev'i başkan olarak seçildi. Hükümet, Duma'nın çalışması için herhangi bir hazırlık yapmamıştı. Meclis Çar tarafından gönülsüzce toplantıya davet edildi. Bu nedenle, hükümet ve Duma arasında etkili bir iletişim süreci yakalanamadı. Bu açıdan Duma'daki partilere uyumlu bir çalışma ortamı sunulamadı. Büyük görüş farklılıkları vardı. Köylü milletvekilleri, “toprak reformu” ile ilgili yasaların yürürlüğe girmesinden başka herhangi bir siyasi meseleyle

ilgilenmediler. Öğrenciler; liberal-demokratik sisteme dayalı bir anayasal monarşinin kurulmasını, arazinin çiftlik sahiplerinden köylülere satılmasını ve bazı sosyal reformları istediler. Tüm muhafazakârlar, özellikle Oktabristler monarşi sistemine zarar verecek tek bir adım atmaya karşıydı.

Devlet Duması'nın ilk toplantısında, Fedor Rodichev (Ulusal Liberal Parti), siyasi mahkumlar için çoğu vekil tarafından kabul edilen bir af yasası teklif etti. Çar ve hükümeti bu yasal öneriden memnun değildi ve İş Grubu ile Kadet tarafından ortaklaşa önerilen toprak reform planına da kararlı bir şekilde karşı çıktı. İlk Duma'nın işlevi sadece 72 gün sürdü. Sonunda Çar, yetkisini 8 Temmuz 1906'da Duma'yı dağıtmak için kullandı (Polikarpov, 2003, s. 45).

20 Şubat – 3 Haziran 1907 Tarihli II. Devlet Duması, 20 Şubat 1907'de Duma'nın açılmasından sonra yönetim sürecine katılması amacıyla Müslüman gruplar oluşturuldu. Topçubaşı milletvekili olmasa da toplantıya eski bir lider olarak katıldı. Ancak, tüm Müslüman milletvekilleri bu hizada yer almadı. Bunlardan altısı Ruslar tarafından kurulan Trudoviki grubuna katıldı. Müslüman Hizmet Taifesi adında bir grup kuruldu. Bu gruptaki vekiller Duma adlı bir gazete yayınlamaya başladı. 2. Duma, ilkinden daha sola yakındı. Birçok sol parti ilk Duma seçimlerini boykot etti. Bununla birlikte, sosyalistler de ikinci Duma seçimlerine (Lenin'in teşvikiyle) katıldılar ve Duma'ya 187 milletvekili alabildiler.

Sosyalistlerin ve Müslümanların kendi ağırlıklarını gösteren faaliyetleri muhafazakâr Rusları ve hükümeti endişelendirdi. Sosyalistler, öğrenciler ve Müslümanlar birleşseydi, hükümet taviz vermek zorunda kalacaktı. Sonunda II. Nikola 3 Haziran 1907'de Duma'nın feshedilmesi için bir kararname çıkardı. Aynı gün, Başbakan Stolypin yeni bir seçim yasası açıkladı. Bununla birlikte belirli etnik, dinsel ve medeni haklarını gerçekleştirmek ve işgal ettikleri topraklarını geri almak isteyen Müslümanlara ağır bir darbe indirmiştir (Polikarpov, 2003, s. 46).

1 Kasım- 9 Haziran 1912 Tarihli III. Devlet Dumasında, Müslüman fraksiyon ikincisindeki gibi yer aldı. Sağcıların çoğunlukta olduğu İkinci Duma'da Müslüman fraksiyon ile iş birliği yapan Kadet'in sadece 57 üyesi vardı. Bu şartlar altında, Müslüman milletvekillerinin çok fazla çalışması mümkün değildi. Rus milliyetçiliğini savunan milletvekillerinin çoğunlukta olmasından dolayı; Rus siyasetinin yürütülmesi,

Rus olmayanlara baskının yoğunlaşması ve Rusya'daki tüm ulusların hızla Ruslaştırılması konusunda ısrar edilmekteydi. Bu vekiller Türk-Müslüman okullarının ve hayır kurumlarının kapatılmasını istediler.

Başbakan Stolipin tüm bu talepleri yerine getirmemesine rağmen, Rus olmayan topluluklar üzerindeki baskı önemli ölçüde arttı. Müslüman milletvekilleri birçok konuda ortaklaşa hareket etti. Sadri Maksudi bu birliği “Rusya’da 20 milyon Müslüman yaşıyor, tek bir dine inanıyorlar, Dağıstan’da birkaç kişi dışında hepsi aynı dili konuşuyor” şeklinde açıkladı. Bu Duma’da Müslüman hizip; ana dilde ilkökul eğitimi, Kafkasya’daki bölgesel sorun, eğitim kurumlarının iyileştirilmesi için gerekli olan 6 milyon ruble ve din özgürlüğü (inanç), Müslüman Hizipin devlet Duması’nda kendi sorunları hakkında Tatarca (Türkçe) konuşma ve dilekçe verme yeteneği üzerine odaklanmıştı.

9 Kasım 1907’de III. Duma’da kabul edilen bir kararla, tüm köylülerin kendi hisseleriyle küçük bir çiftlik kurabileceklerini ve "Mir" i bırakarak (hiç kimse hisselerini satamayacağını çünkü toprak bir ortak mülk), ortak bir mülk olarak kabul edildi. Rus köylüsünün yaşamında büyük değişikliklere yol açan bu Stolipin’in (toprak reformu kanunu) kararı, III. Duma’nın onayıyla yasalaştı. Maddi durumu olan çiftçiler oraya yerleşmeye başladı ve fakir çiftçilerin topraklarını satın aldı. Hisselerini satanlar Kazakistan, Türkistan, Sibiry ve Uzak Doğu’ya taşındı. Rus hükümetinin politikaları nedeniyle, Türkistan ve Kazakistan’da Rus sandalyelerinin çoğunluğu artıyordu. Bu baskı altında, Duma’nın Türk temsilcisi hükümetin yeniden yerleşim faaliyetlerine ciddi şekilde direnemedi. Duma döneminde Rus baskısı arttı ve Rus hükümeti Türkler arasındaki ulusal ve yenilikçi hareketleri durdurmak için katı önlemler aldı. Özellikle ilerlemeyi amaçlayan kurum ve okullar kapatıldı. Birçok Türk aydını sürgüne gönderildi veya hapse atıldı. Kadı Reşid İbrahim ve Yusuf Akçura gibi Rusya’da yaşayan Türklerin ileri gelenleri Türkiye’ye kaçtı. Sansür baskısı nedeniyle Rus basını eski yaşamını sürdüremedi. 1912 yılının Haziran ayında III. Duma Çar’ın emriyle kapatıldı ve dördüncü Duma için seçimler yapıldı.

15 Kasım 1912- 25 Ekim 1917 Tarihli IV. Devlet Duması seçimlerinde Rus milliyetçileri sandalyelerin çoğunu elde etmeyi başarmıştı. Bu Duma’ya sadece Müslümanları seven temsilciler girebildi. Sadri Maksudi de dahil olmak üzere pek çok

kişi, seçim kısıtlamaları nedeniyle Dördüncü Duma'ya seçilemedi. Diğer Duma'da olduğu gibi, IV. Duma'da da ayrıca bir Müslüman hizip oluşturuldu. Bir önceki oturumda olduğu gibi, hizip başkanı Kutluğ-Muhammad Tevkilev; sekreterliğine ise, İ. Ahtemov seçildi. Aynı zamanda İ.H. Yenikiev de Devlet Duma'sı Sekreterliği'nde önemli bir göreve atandı. Müslüman fraksiyon, az sayıda olması nedeniyle, üçüncü devlet Duma'sındaki dokuz temsilcisinin tümünü içeriyordu. Daha sonra basının baskısıyla farklı bölgelerden seçilen delegeler de Rus Türklerinin sorunlarının üstesinden gelmek için Müslüman kesimin gücünü artırmak amacıyla Müslüman kesimin ofisine katıldı. Bu, ancak bu göreve seçilenlerin mebus maaşı olan 350 ruble almaya başlaması için Şubat 1916'da gerçekleşebildi. Bu temsilcilerin maaşları Rusya'nın yetki alanında olmayıp, başta zengin Müslümanlar olmak üzere Rus Müslümanlar tarafından toplanan paralarla ödenmekteydi. IV. Duma ayrıca düzenli olarak çalışmıyordu ve genellikle uzun tatiller yapmak zorunda kalıyordu. Müslüman hizbin Duma'da yapabileceği belki de en olumlu şey, 15-25 Haziran 1914'te Petersburg'da bir "Rusya Müslümanları Toplantısı" düzenlemesiydi.

IV. Duma çalışırken, Rusya'da büyük bir felaket meydana geldi. Ağustos 1914'te Rusya 1. Dünya Savaşı'na katıldı ve ülkenin savaş ekonomisini başlattı. Bu süreç gündemde olmayan özgürlük meselelerine sebep oldu. Duma'nın ana görevi artık savaşla ilgili meselelerdi. Savaş sırasında Orta Asya'daki ayaklanma bir başka sorun nedeniydi. Bütün bunlar sonunda Çarlık yönetiminin çökmesine yol açtı. Çarlık 1917 Şubat Devrimi ile çöktüğünde, IV. Duma geçici hükümeti kurarak ülkenin hükümdarı oldu. Fakat 7 aylık çalkantılı dönemden sonra, Bolşeviklere karşı saltanatını kaybetti (Janbosinova, 2012, ss. 240-251).

3.13. I. Dünya Savaşı Yıllarında Rusya ve Bolşevik Devrimi (1914 – 1917)

3.13.1. Çarlığın yıkılışı ve savaş yıllarında Rusya

19. yüzyılda Rusya, mutlak monarşiyi anayasacılığa dönüştürme çabalarına tanık oldu. Bu durum 1905'e kadar devam etti (Gözübüyük, 2003, s. 49). Rusya'nın sosyal ve ekonomik sorunları, son Rus Çarı II. Nikola döneminde Rus-Japon Savaşı'nda yenilerek aşırı bir düzeye ulaştı. Çar, 1905'te halkın baskısı altında anayasal bir monarşi ilan etti. XX. Yüzyılın başında Rusya; mevcut düzeni sürdürmek isteyen

muhafazakârlar, monarşiyi ve batı tarzı reformları ortadan kaldırmak isteyen liberaller ve ülkede sosyalizmi kurmayı amaçlayan sosyalistler olmak üzere üç gruba ayrılmıştır (Sapmaz, 2008, s. 88).

1917 başında, Çar saray bürokrasisinin ve Çariçe'nin etkisi altındaydı. Halkın yiyecek kıtlığı nedeniyle çeşitli gösteriler düzenlemesinden sonra; Duma'nın başkanı, Çar'dan görevini halkın güvenine sahip birine bırakmasını istedi. Çar, halkın isteğine 27 Şubat'ta Duma'nın (Meclis) feshedildiğini, Duma'da temsilcileri bulunan parti başkanlarının hemen bir araya gelmesi gerektiğini ve Duma'nın dağılmadan toplantılara devam edeceğine karar verdiğini belirten bir kararname ile cevap verdi. Kararnamenin ardından aynı gün asker ve işçi temsilcilerinin arasından Sovyetlerin yürütme komitesi oluşturuldu. Halk, gösterilerinde “Yaşasın özgürlük, yaşasın halk” sloganlarıyla Duma üyelerine destek verdi (Çam, 2000, ss. 199-200).

Askerler ayrıca 27 Şubat ve 2 Mart'ta isyan eden işçilere destek verdi. II. Nikola tahtı kardeşine bıraktı. Ancak ertesi gün kardeşi de iktidarı bıraktı, böylece monarşi 1613'te başlayan Romanov hanedanı ile tarih oldu. Kerenski'nin liderliğinde geçici bir hükümet kuruldu, ancak muhalefeti sürdüren Lenin, 24 Aralık'a kadar Petersburg'daki geçici hükümetin merkezini işgal ederek Ekim 1917'de silahlı bir ayaklanmayla iktidarı ele geçirmeye karar verdi. Kışlık Saray, Bolşeviklerin iktidara gelmesine izin vermek için 25 yıl boyunca eski Rus takvimini (askeri takvime göre 7 Kasım) kullandı.

İç savaş 1920'de başladı ve Bolşevikler, Rusya ve dünya tarihinde yeni bir sayfa açan kesin bir zafere ulaştı (Mikail, 2007, s. 78). 28 Mart 1917'de II. Nikola tutuklandı ve 2 Mart 1917'de tahttan çekildi. Böylece Rusya'yı 300 yıl yöneten Romanov hanedanlığı son buldu. 1917 Bolşevik Devrimi ile, asırlık otokratik hükümdarlar tarih oldu ve daha fazla özgürlük ve demokrasi isteyenler iktidarı ele geçirdi (Sapmaz, 2008, s. 88).

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Bolşevikler Rusya'da iktidara gelirken, Bolşeviklerle eski rejim yanlısı veya Bolşevik karşıtı gruplar arasında bir iç savaş çıktı. Bu iç savaşta Bolşeviklerden oluşan ordu Kızıl Ordu olarak adlandırıldı. Bolşevik karşıtı ordu ise, Beyaz Ordu olarak adlandırdı ve sayısı 1919'da 100.000'e ulaştı. Beyaz Ordu'nun büyük bir kısmı Don Kuban bölgesinden Çarlık subayları ve Kazaklardan oluşmasına rağmen, bunlara kısa süre sonra yenilerini ekledi. Bununla birlikte, çeşitli güçlerine rağmen, Beyaz Ordu esasen subayların hedeflerini ve ideallerini yansıtan bir hareketti.

Bununla birlikte, çeşitliliğine rağmen, beyaz Ordu aslında bir subay hareketiydi ve hedeflerini ve ideallerini yansıtıyordu.

Bolşevikler, ülke ekonomisi ve kaynakları, özellikle sanayiye millileştirilmiştir. Subaylara ve generallere göre, ordunun çöküşü rejimin çöküşü anlamına geliyordu. Bu orduda yer alanlar arasında ideolojik bir birlik yoktu (Acar, 2016, s. 3).

Rus İmparatorluğu'nun temel politikası, Güney bölgesindeki sınırlarını genişletmek ve sıcak denizlere inmekti. Bu amaç doğrultusunda 19.yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında İngiltere ve Japonya ile bir çıkar çatışması yaşadı. Çıkar çatışmaları 1905'te Rusya ile Japonya arasında savaş çıkmasına yol açtı. Savaşın bir sonucu olarak, Rusya Japonya'ya karşı ağır bir yenilgiye uğradı ve Uzak Doğu'daki yayılmacı politikasını bir süre ertelemek mecburiyetinde kaldı. Rusya'nın Japonya'daki ciddi yenilgileri, ülkedeki Çarlık rejimine karşı ayaklanmalara neden oldu (Riasanovsky ve Steinberg, 2011, s. 434). Çarlık, ona karşı ayaklanmaları şiddetle bastırdı, ancak artan muhalefeti engelleyemedi. Japonya ile savaştan sonra Çarlık Rusya'sı Balkanlar'a döndü. Plan, bölgenin Almanlaşmasını önlemek için Balkanlara hâkim olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na karşı Sırbistan ile çalışmaktı. Aksine, Alman İmparatorluğu ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu taraf oldu. İngiltere ve Fransa, Rusya'nın Avrupa çapında etki yaratacağından korktuğu herhangi olası bir çatışmada Rusya'yı desteklemeyi planlıyordu (Gülboy, 2004, s. 84).

Bir Sırp milliyetçisinin 1914'te Saraybosna'da Avusturya-Macaristan varisine suikast düzenlemesinin ardından, Rusya ve Sırbistan, Almanya ve Avusturya-Macaristan'a karşı yan yana savaştı (Hart, 2018, s. 21).

Sonunda Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya ve Avusturya liderliğindeki müttefik kuvvetler Macaristan'a karşı savaş başlattı. Rusya'nın müttefiklerine karşı savaşına devam edebilmesi için İngiltere ve Fransa'nın yardımına ihtiyacı vardı. Öte yandan Osmanlı Devleti'nin müttefiklerle savaşa katılımı, Kafkasya'da Rusya'ya karşı yeni bir cephe kurulmasına yol açtı ve aynı zamanda Boğaz'dan Rusya'ya herhangi bir yardım yapılmasını engelledi. 1914'te Rusya, Tannenberg'de Almanya'ya karşı onarılamaz bir yenilgiye uğradı (Strachan, 2014, s. 169). Rusya'nın askeri yenilgisi ekonomik krizle birleştiğinde ülkenin çarlık yönetimine karşı huzursuzluklardaki artışa yol açtı.

1917'de ayaklanmalar başladıktan sonra, Çar II. Nikola tahttan feragat ettiğini ilan etti. Huzursuzluk, çarın tahttan indirilmesinden sonra ülke çapında devam etti. Son olarak, Ekim 1917'de Vladimir Lenin'in önderliğinde yapılmış olan devrim ile Rusya'da sosyalist bir yönetim kuruldu (İrge, 2006, s. 29). Lenin ve Komünist Parti önderliğinde Rusya, 1918'de Müttefiklerle imzalanan “Brest-Litovsk Barış Antlaşması” ile savaştan çekildi.

3.13.2. 27 Şubat 1917 devrimi

Savaşların ve ayaklanmaların yol açtığı elverişsiz koşullar, halk ile işçiler arasındaki huzursuzluğu daha da artırdı. Muhtemelen Ocak 1917'de Rus tarihinin en önemli olayı grevdi. Rusya'nın dört bir yanındaki 267 işyerinde 232.025 işçi greve gitti. En şiddetli ve yoğun grevlerin olduğu yerler Petrograd ile Moskova'daydı. Şubat ayında durum daha da vahimdi. Petrograd ve Moskova'daki tüm işçiler greve gitti. Yaklaşık 200 bin işçi Petrograd'da, Moskova'da 161 bin ve Rusya'nın diğer bölgelerinde ise 71 bin işten ayrıldı. Grevler 25 Şubat 1917'de zirveye ulaştı. Bu sırada Çar Pskov şehrindeydi. Karışıklığı duyduktan sonra, Petrograd garnizonu Komutanı Khabalov'a isyanın durmasını emrettiğini itiraf etti. Petrograd'ın Viborg bölgesi 26 Şubat'ta işçilerin eline geçti. Askerler de isyan eden işçilerin saflarına katılmaya başladı.

26 Şubat'ta Duma başkanı Çar'dan halkın isteklerini değerlendirmesini istedi. Daha sonra ise, Çar Duma'yı kapattığını bildirdi. Duma üyeleri çarın emirlerin, dinlemedi, ancak toplantının yapıldığı Tafrida Sarayı'nda kalmayı kabul etti. Çar daha sonra Petrograd'a bazı askeri alaylar gönderdi, ancak bunların çoğu devrimcilerin saflarına katıldı. Devrimciler 27 Şubat 1917'de Petrograd'da üstünlük kazandı. Duma Devlet Başkanı Rozjanko başkanlığında geçici bir komite kuruldu. 2 Mart'ta Knez L'vov'un himayesinde geçici hükümet kuruldu. Ayrıca Duma İşçi Grubu üyeleri, işçi ve asker temsilcilerinden oluşan bir komite kurdu. 2 Mart 1917'de, Moskova devrimciler tarafından ele geçirildiğinde, Çar II. Nikola tahttan feragat etti ve kardeşi yönetime getirildi. Ancak kardeşi yönetime geçmek istemedi ve yeni anayasayı hazırlayacak olan "Uçreditelni Sobraniye (Kurucu Meclis)" toplantısına kadar Rusya'daki yönetimin geçici hükümete ait olduğunu açıkladı. Knez l'vov liderliğinde 2 Mart 1917'de kurulan geçici hükümette Guçkov Savunma, Tereşçenko (liberal bir milyoner) Maliye, Milyukov Dışişleri ve Kerenski'de Adalet Bakanı oldu. Asker ve işçi

temsilcilerinden Kerenski dışında kimse hükümete katılmadı. Rusya'da Çarlık yönetimi yıkıldı ve Geçici Hükümet ile işçi ve asker temsilcileri iktidarı paylaşmak için mücadele etmeye başladı. Geçici hükümetin göreve gelmesinin ardından basın ve ifade özgürlüğü getirildi. Tüm siyasi tutuklular serbest bırakıldı ve polis güçleri dağıtıldı. Alman hükümeti, Rusya'daki bu karmaşık durumdan yararlanmaya çalıştı. Düşmanı zayıflatmak için devrimcileri Rusya'ya getirmeye başladı. Nisan ayında İsviçre'de 19'u Bolşevik 32 devrimci İsveç üzerinden Rusya'ya kaçırıldı. Aralarında Lenin de vardı. Rus Geçici Hükümeti idare etme yeteneğinden yoksundu. Mayıs ayında Petrograd'da büyük çaplı bir isyan çıktı. Hükümetin bakanlıklarına altı sosyalist partiden atamalar yapıldı. Kerensky, Savunma Bakanı oldu. Savaşı durdurmaktan yana değildi, ancak son bir saldırıya geçmek istedi. Bu sırada, tüm siyasi partiler ve sosyalist partiler de güçlerini test etmek için bir yarışa başladılar ve taraftar kazanmak için büyük bir propaganda kampanyası başlattılar. Sendika faaliyeti büyüyordu. 1917'nin ikinci yarısında sendikaya kayıtlı işçi sayısı 1.326.000'e ulaştı. Moskova ve çevresinde Şehir Duması için ve Duma Meclisleri için yapılan ilk ve son serbest seçimlerin sonuçları partilerin gücünün en güzel örneklerinden biri niteliğindeydi (Milov, 2006, s. 207).

18 Haziran'da Moskova'da kurulacak olan Şehir Duması için yapılan seçimlerde, SR (Sosyalist Devrimciler) oyların %58'ini, liberal Kadetler %11, Menşevikler %9 ve Bolşevikler %11 aldı. 5 Eylül 1917'de Moskova'nın 17. bölgesinde yapılan Duma parlamento seçimlerinde Bolşevikler %51, Kadetler %26, Sovyet temsilcileri %14 ve Menşevikler %4 oy kazandı. Seçimdeki diğer 12 parti %5 oy paylaştı. Bu sonuçtan da anlaşılacağı üzere, Bolşevikler beklenmedik bir şekilde 2-3 ay içinde Moskova'daki nüfuzlarını arttırmışlardı. Bu durumda hükümete karşı siyasi mücadeleler, grevler, gösteriler devam etti. Lenin ve Bolşevik Parti'nin Alman hükümetinden para aldığına dair belgeler ortaya çıkınca halk bu kez Bolşeviklere karşı çıktı ve Lenin de kaçmak zorunda kaldı. Temmuz ayında ise hükümet tekrar değişti. Bu kez Kerenski başbakan seçildi. Kerenski, Şubat 1917'de Devrim patlak verdiğinde Duma Eyaleti Geçici Komitesi'nin bir üyesiydi ve kurulan Geçici Hükümetin Savaş Bakanıydı. Siyasi görüşlerin oldukça ılımlı fikirlere sahip olmasına rağmen, savaşın sürmesinin Rusya'ya yarar getireceğine inanıyordu.

Batılı liberallere benzeyen Geçici Hükümet halkı ve Rusya'yı çağdaşlaştırmayı ve demokratikleştirmeyi umuyordu. ABD de dahil olmak üzere Batılı güçler, Rusları savaşa devam etmeleri için ikna etti. Dolayısıyla Kerenski hükümeti savaşa kalmaya çalıştı. Başbakan seçildiği zamanda benzer görüşleri sürdürmeyi devam etti. Bu ısrar, iktidarı kaybetmesinin ana sebebiydi. Kerenski Batılı Müttefikleri dinlemeyip ve Almanya ile ayrı bir barış yapmış olsaydı, iktidarı elinde tutabilirdi. Halk savaştan yoruldu ve ülke yoksulluk ve sefalet içinde olmaya başladı. Lenin ve arkadaşları savaşı derhal bitirmeye söz verdiler. Lenin'in "Toprak, Barış ve Ekmek" gibi heyecan verici sloganları hem işçi sınıfına hem de Rusya nüfusunun yüzde 80'inden fazlasını oluşturan hoşnutsuz köylülere hitap ediyordu. Bu onların başarılı olmalarına ve Ekim 1917'de iktidarı ele geçirmelerine yol açtı (Polikarpov, 2003, s. 59; Roskin, 2015, s. 227).

Lenin, Rusya'yı "ikili bir otoritenin" yönetmeye çalıştığını fark etti. Geçici Hükümet orduyu ve dış politikayı kontrol ediyordu ancak Petrograd'ı işçiler, askerler, denizciler ve devrimcilerden oluşan Rusça 'Sovyet' adındaki bir konsey yönetmekteydi. Bu konseyler birçok Rus şehrinde ortaya çıktı. Sovyetlerin bileşimi küçük bir azınlık olan Bolşeviklerle karışıktı, Lenin ikili bir strateji izledi.

Amacı Sovyetleri tek etkili yönetim gücü yapmak ve Bolşevikleri Sovyetlerde baskın güç yapmaktı. Bunun için Lenin'in sloganı: "Bütün İktidar Sovyetlere" oldu. Bolşeviklerle Sovyetleri bir araya getirip birleştirmiş oldu. Bolşeviklerin sıkı örgütlenmesi ve disiplini meyvesini verdi. Bolşevikler iktidarı ele geçirdi (Roskin, 2015, s. 228).

3.13.3. Ekim /Bolşevik devrimi (25 Ekim 1917)

Bolşevik Devrimi'nden önce Çarlık Rusya'sı, Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı şartlar nedeniyle ekonomik bir çöküşün içine düştü. Özellikle ulaşım krizi şehirlerde açlığa neden oldu. Ancak tarımda insan gücü eksikliği var. Savaş sırasında 13 milyon çiftçi zorla bastırıldı. Birçok fabrika kapandı. Askeri vergiler adı altında halktan 10 çeşit vergi toplandı. Köylüler arasında memnuniyetsizliğin yayılması bu durumu daha da tehlikeli hale getirdi.

1916'dan itibaren mitingler ve isyanlar başladı. Halkın Çarlık rejimine karşı sesi, açlığın ve çaresizliğin artık son noktaya geldiğini gösteriyordu (Akyol, 1976, s. 38).

Rus Devrimi'nin kültürel nedeni, esas olarak entelektüeller arasındaki entelektüel hareketin güçlenmesine dayanıyordu. Ülkenin artan sosyal huzursuzluğu, Rus entelektüellerinin bir çıkış yolu bulmak için birleşmelerine neden oldu. Ayrıca Fransız Devrimi'nden sonra yayılan milliyetçi ideoloji, Çarlık rejimine karşı ayaklanmada etkisini gösterdi. Çarın baskısı altında Rus aydınları gizli örgütler kurarak çalışmalarına başladılar. Tüm bu faaliyetlerin genellikle halkla ve terörist hareketin doğasıyla hiçbir ilgisi yoktur. Savaş ortamının getirdiği özel koşullar altında, insanların barışa olan gereksinimleri arttıkça, entelektüellerin faaliyetleri giderek daha fazla rejim karşıtı özelliklere sahip olmaya başlayacaktır. Dolayısıyla aydınların halk arasında yandaş toplamaları zor değildi. Aynı sosyal baskı ve hoşnutsuzluğa sahip departmanlar birleşmeye ve ortak çözümler aramaya başlayacaktı (Polikarpov, 2003, s. 67).

1917 yılının Mart ayında başlayan yiyecek kıtlığından dolayı işçiler Petrograd'da eylem başlattı. Ayaklanma kısa sürede orduya geçti ve yayıldı. 12 Mart'ta köylüler, işçiler ve askeri delegeler ayrı bir ortak komite kurarak devrimin başlamasına neden oldu. Kerenski'nin emriyle gerçekleştirilen "demokratikleşme" hareketi, Rus ordusunda da disiplinin azalmasına neden oldu. Lenin ve arkadaşları tüm bunlardan yararlandı ve askerleri ve halkı kazanma fırsatı buldu. Devrimin başladığı ilk aylarda, başkomutan Geçici Hükümetin hemen hemen tüm isteklerini yerine getirdi. Fakat 1917 saldırısı başarısız olunca ve General Kornilov başkomutan olarak atandığında, ordu komutanları siyasi sahnede görünmeye başladı. Kornilov göreve geldikten sonra, kabul edilen yetki ve disiplin talep etti. Ancak 9 Eylül'de Kerensky onu kovdu. Kornilov, 10 Eylül'de bir isyan çıkardı (Kurat, 1969, s. 324).

Bunun üzerine Kerensky, arkasına tüm sosyalist fikirlere sahip grupları alarak, Kornilova'ya bağlı birliklerin Petrograd'a ulaşmasına engel oldu. Böylece, Kerensky güç dışıydı. Dayandığı ordunun desteği artık olmadığı için askerler kendi aralarında bölündü. Bolşeviklerin özellikle ordu içindeki propaganda faaliyetleri, Kerenski hükümetini geçersiz kıldı. Kış başlamıştı ve gösteriler artmıştı; nihayet 25 Ekim 1917'de Lenin ve Troçki tarafından organize edilen silahlı ayaklanmayla Bolşevikler

iktidara geldi. Bolşevik Devrimi, Rusya'yı Brest-Litosk Ateşkes Anlaşması'nı imzalamaya mecbur bıraktı.

Devrim; Letonya, Ukrayna, Finlandiya, Sibirya ve Kafkasya'yı merkezden ayırdı; birçok Rus şehrinde iç savaflara yol açtı, kan döküldü, açlık ve acılar patlak verdi ve etnik azınlık grubu bağımsızlık mücadelesine başladı.

1917 devrimi, 20. yüzyılın en önemli siyasi olaylarından biriydi. Bu süreç, feodal sistemin ve Rus büyük toprak ağalarının baskısına karşı bir direniş hareketi ile başladı ve Birinci Dünya Savaşı, ekonomik kriz ve 1917 Devrimi'ne yol açan sosyalist hareketin etkisiyle birleşti. Öte yandan 25 Ekim 1917 devrimi sadece Rusya'nın sosyal ve ekonomik kalkınmasına etki etmekle kalmadı, aynı zamanda küresel sonuçlar da getirdi. 1917 Bolşevik Devrimi'nin (Sovyet literatüründe "Ekim Sosyalist Devrimi" olarak da bilinir) bir sonucu olarak, ülke tarihteki ilk sosyalist siyasi ve ekonomik sistemi benimsedi. Marksizm teorik olarak 1917'ye kadar kaldı ve uygulama alanı elde etti (Bekcan, 2013, s. 74).

3.14. Sovyetler Birliği Dönemi (1917- 1939)

3.14.1. Lenin dönemi

Lenin'in gerçek ismi Vladimir İlyiç Ulyanov'dur. Sovyetlerin başına geçene kadar zor bir yaşam sürdü. Kardeşi Rus Çarı III. Aleksandr'ı öldürmek için bir bombalama olayına karıştığı için asılması, hayatında bir dönüm noktası oldu. Bundan sonra Lenin'in hayatı tamamen değişti. "Ulyanov" soyadını değiştirip yerine "Lenin" soyadını kullanmaya başladı ve Çarlık Rusya'sını devirmek için devrimci güçlere katıldı, Bolşevikleri Menşeviklere karşı yönetti, ardından Rusya'da devrime önderlik ederek Çarlık Rusya'sını yok etti ve iktidara geldi. İktidara geldiğinde iç savaşa girdi. Lenin, çocukluğundan beri iyi bir din eğitimi almıştı. Kütüphanesi aynı zamanda din üzerine teorik kitaplar içermektedir. Mezunlar Simbirsk Gimazium'un 10 Ağustos 1887'de kendisi için yarattığı kişisel dosyada yazılan sözler bunu kanıtlıyordu. "Ulyanov" (Lenin) 'in ebeveynleri onun çalışmasına ve ahlaki eğitimine her zaman çok dikkat ederler. O'nun özü "Eğitim bir din ve mantık disiplindir" (Bond-Brueviç, 1924, s. 89).

Lenin, Marksist felsefeyi Rusya'da asimile etti, kendi tarzında yorumladı ve dini bir akıl hastalığı olarak gördü. Bu anlamda Marx'ın açıklamasına özel bir açıklama ekliyordu. Yukarıda bahsedildiği gibi, Marx dini, teoride eleştirerek, insanların çaresizlik içinde başvurdukları uyuşturucu ve afyon olarak tanımlıyordu.

Lenin bu görüşe yeni bir boyut kazandırdı, onu Rus tarihi perspektifinden değerlendirdi ve dinin afyon olduğuna, üst sınıfın proletaryayı karanlıkta tutsak etmek için bu afyonu kötüye kullandığına işaret etti (Luukkanen, 1994, s. 52).

Vladimir İlyiç Lenin, Rus Komünist Partisi'nin lideri ve Sovyet Rus hükümetinin ilk başkanıydı. Lenin yönetiminde iken Komünist Parti hükümetin tüm düzeylerini kontrol ediyordu. Ülkenin toprak hiyerarşisinin her düzeyinde, tam zamanlı Komünist Parti yetkilileri hükümeti denetledi. En tepede, politikaya karar verme yetkisi Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) Politbürosu'ndaydı (Remington, 2015, s. 365).

Lenin, Marksizmin özüyle mücadeleye büyük önem vermiş, Marksizmin felsefi temelini diyalektik materyalizm olduğuna işaret etmiş ve herhangi bir dine kesin olarak karşı çıkmıştır. Lenin, monarşiye muhalefetinin en zor döneminde bile tepki gösterdiğinde bu temeli sarsabilirdi (Lenin, 1968, s. 155).

1907'de İkinci Devlet Duma'sında sunulacak tarımsal konularla ilgili bildiri taslağında, "sosyal demokrasinin inanç özgürlüğünü azami ölçüde desteklediğini" vurguladı. Mayıs 1909'da "İşçi Partisinin Din Yaklaşımı Hakkında" ve "Dine ve kiliseye yönelik tutumları bağlamında sınıflar ve siyasi partiler" ödülleri aldı. Devrimci düşünce kapsamında dine savaş açmanın aptalca olduğuna işaret etti ve ateistlerin vaazlarıyla alay etti.

Lenin, 19 Kasım 1918'deki Tüm Rusya Kadın İşçiler Konferansı'nda, dini önyargılarla mücadele etmek için en büyük çabanın gösterilmesi gerektiğini ve davaya en büyük zararı dini duyguları aşağılayarak mücadele edenlerin verdiğini belirtti. Lenin, işçilerin dini duygularından kurtulmanın yolunun propaganda yoluyla farkındalık yaratmak olduğuna inanıyordu (Smirnov, 2011, ss. 106, 125).

Toplumu Lenin'in yöntemini izlemeye ikna etme sürecinde hassas görülse de kilise mensuplarına karşı mücadelede pek çok taviz verildiği söylenemez. Örneğin, papazlar ve inananlar, kilisenin devletten ayrılacağını ve komünistlerin kilisenin hayatına

karışmayacağını, bu nedenle kendilerine daha fazla yer bulacaklarını umarak 1918'de yayınlanan kilise için büyük umutlar besliyorlardı. Ancak bu noktada Bolşeviklerin kendi ahlaki sınırları olduğu ve kilise üyelerine aynı hoşgörüyü göstermedikleri söylenebilir.

Yeni hükümet, devletin yöneticisi olarak söz vermesine rağmen, parti yöneticisi olarak onu uygulamak zorunda değildi. Eyalet idare dairesi kesin taahhütler ve garantiler verirken, parti örgütü baskıcı politikalar düzenlemiştir (Savelyev, 1991, s. 38).

Öte yandan, Lenin, başa geçtiğinde Çarlık Rusya'sının diğer devletlerle yaptığı gizli anlaşmaları geçersiz olarak ilan ettiğini duyurdu. Bu olaydan sonra da Türk-Sovyet ilişkilerinde yeni bir sayfa açıldı ve iki devlet arasındaki karşılıklı iyi ilişkiler gelişmeye başladı. Daha sonra Türk-Sovyet ilişkileri Moskova Antlaşması ile dostluğa dönüştü.

14 Ocak 1918 günü Lenin, Sosyalist Devrimci Parti üyesi Fanya Kaplan adlı bir kadın tarafından saldırıya uğradı ve tabancayla yaralandı. Suikastçılardan korkan Lenin hastaneye gitmedi ve vücuduna isabet eden kurşunlar da çıkarılamadı. Mayıs 1922'de, Lenin'in hükümetteki rolü kademeli olarak azaldı, ilk kez felç geçirdi ve sağ tarafı kısmen felç oldu. Aynı yıl Aralık ayında ikinci felç geçirmesinin ardından aktif siyasetten çekildi ve Mart 1923'teki üçüncü felç vuruşundan sonra konuşma yeteneğini kaybetti ve ölümüne kadar yatağa bağımlı kaldı. 21 Ocak 1924'te SSCB büyük lideri Lenin'i kaybetti.

3.14.2. Stalin dönemi

1924'te Lenin'in ölümünden sonra iktidara gelen Joseph Stalin'in altında, merkezi güç daha da güçlendirildi. Stalin, Rusya'nın endüstriyel ve askeri gücünü inşa etmek amacıyla totaliter bir rejim kurdu. Devlet, İkinci Dünya Savaşı'nın korkunç sınavını sonunda atlattı ve işgalci Alman ordusunu Berlin'e kadar geri püskürttü. Ancak Stalin yönetimindeki savaş ve terörün toplam maliyeti şaşırtıcıydı (Remington, 2015, s. 366).

Rusça'da adı Demir Adam anlamına gelen Stalin 21 Aralık 1879'da Tiflis'in yakınlarındaki küçük bir kasaba olan Gori'de doğdu. Asıl adı Iosif Vissarionovich Chugashvili'dir.

Fakat gençliğinden beri hep “Stalin” lakabını kullanmıştır. Stalin'in babası kunduracı Visarion Chugashvili, annesi ise; çamaşırcı Yekaterina Geladze idi (Higer, 1998, s. 165).

Stalin çok kötü bir çocukluk geçirmiştir. 1888'den 1894'e kadar bir kilise okuluna gitmiş ve ardından Tiflis İlahiyat Okulu'nda papaz olarak çalışmaya başlamıştır.

Stalin, devrimci çalışmaları nedeniyle 1899'da okulu bırakarak kısa sürede çeşitli işler yapmıştır. Ancak 1900'den itibaren kendini tamamen sosyalist çalışmaya adanmıştır. Daha önce Kafkasya'da çeşitli işçi gösterileri ve grevlerinde yer almış ve 1903'te Bolşevik Parti'ye katılmıştı (Ana Britannica, 1990, s. 15). Ondan sonra Stalin hızla siyasi basamakları tırmanmıştır. 1913-1917 yılları arasında Sibirya'da birkaç yıl sürgünde kaldı ve çarlık yönetiminin çöküşünün ardından serbest bırakıldı. Sibirya'dan St. Petersburg'a (o zamanlar Petrograd olarak anılıyordu) döndükten sonra, iç savaş sırasında her yönden askeri ve siyasi yönetici olarak görev yaparak, Lenin'in talimatlarına göre çalışmaya başladı. Özellikle 1919'dan 1923'e kadar Devlet Ombudsmanlığı ve Devlet Komiserliği görevlerini yerine getirdi.

Lenin'in son döneminde, Komünist Parti içindeki nüfuzunu genişletmeye ve Lenin'in başarılı olmasının ardından iktidar koltuğunun temelini atmaya çalıştı. Stalin, 1922'de Parti Merkez Komitesi'nin genel sekreterliğini devraldı.

Parti atamalarını kendi hedeflerine ulaşmak için kullanarak muazzam bir güç kazandı ve diktatörlüğünün temelini attı, sonra da yönetimi devralma sürecini gerçekleştirdi (Ana Britannica, 1990, s. 15).

Yönetim süreci Rusya tarihinde, 1930-1953 yıllarında Stalinist rejimi ve ona eşlik eden tasfiye dönemi ile II. İkinci Dünya Savaşı'nın zorlu sürecini ve ötesini kapsamaktadır.

1933'te Hitler'in Almanya'da iktidara gelmesi SSCB için en önemli tehdit kaynağı oldu. Buna ek olarak Mançurya'yı işgal eden ve Çin'e saldıran Japonya esas tehlike olarak görüldü. Stalin Japonya'yı temel tehdit olarak gördüğünden dolayı 1939'da Nazi Almanyası ile Ribbentrop-Molotov Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile taraflar 10 yıllık bir dostluk ve saldırmazlık güvencesi öngörmüştür. Bu dönemde Sovyetler, Finlandiya ile 1930-1940'ta 100 Gün Savaşı yaptı. Karelya bölgesini ilhak etti. Romanya'dan Baserabya'yı aldı. SSCB Uzakdoğu'da sınırlarını güvenlik altına almak

için 1941'de Japonya ile 5 yıllık saldırmazlık anlaşması imzaladı. 1941'de Nazi Almanyası SSCB'ye saldırdı. 1941'den 1945'e kadar savaş sürdü. SSCB Nazi karşısı Batılı devletlerle işbirliği yaparak 1945'te savaştan süper güç olarak çıktı (Caşın ve Derman, 2016, ss. 110-113).

Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan bu yana devam eden yok etme faaliyetleri, söz konusu tarihte siyasi muhalefeti ortadan kaldırmanın ve fark yaratmanın bir yoludur. Bu dönemde ideolojik hakaret politikaları nedeniyle halkın düşmanı ilan edilen çok sayıda kişi öldürüldü (Metreş, 2018, s. 199).

Lenin ölmeden önce Stalin'in muhaliflerine yaptığı gibi kendisi de Grigory, Lev Troçki Kamelev Zinovyev gibi isimlerden yönetim sürecinde destek istedi. Genel Sekreterin siyasi iradesi olarak Stalin'in siyasi iradesini böyle yazdı. Lenin'in iradesindeki iktidar Troçki'ye karşı, bu muhalefetin kurulmasını engelledi ve mücadele başladı. Troçki, Lenin'den sonra ikinci kişi olarak kabul edilirdi ve o yıllarda "Savaş Anıtı" gibi önemli bir pozisyonda ve çok güçlü bir konumdaydı (Ana Britannica, 1990a, s. 178).

Stalin, 1920-1928 yılları arasında parti içindeki muhalefeti tasfiye etti ve Orta Asya'da yavaş yavaş Sovyet iktidarı kurdu. Kasım 1923'ten itibaren Sovyetler Birliği'nin dış politikası bir ajanlar topluluğu tarafından yönetilmeye başlandı (Oran, 2004, s. 314).

Stalin'in genel kabul gören bir özelliği de kimseye güvenmeyen şüpheli bir idareci olmasıydı. Soljenitsin'in yazılarında da Stalin için şu şekilde yorumlar yapılmıştır: "İnsanlara şüphesi, Stalin'in kişiliğinin en bariz yönüdür. Dünya görüşü şüpheye dayanıyordu. Annesine dahi güvenmezdi. On bir yıldır dine güvenmiyordu" (Soljenitsin, 2006, ss. 115-116). Stalin, Rusya ve Gürcistan'ın ortak dini olan Ortodoks Kilisesi'nin ailesinin istekleri doğrultusunda gerçekleştirilmesinde kararlıydı (Metreş, 2017, s. 43). Bilindiği üzere Stalin'in gençliği rahiplik okullarında geçmiş ve bu okulların etkisiyle entelektüel ve manevi gelişimi daha da olgunlaşmıştır. Bu nedenle, Ortodoks mezhebi açısından yaşadığı hayal kırıklığı, Stalin'in kilise ve dini kurumlardan ayrılmasını açıklamak için yeterli değildir. Aslında onun şiirsel ruhunu (şiir tutkusu hayatında derin bir iz bıraktı) görenler de onun devrimci ruhunu da görmüştür (Yemelyanov, 2014, s. 75).

Stalin'in 1953'te öldüğünde geride bıraktığı yönetim kurumları sonunda Sovyet devletini felce uğrattı. Stalin'in haleflerinden hiçbiri, Komünist yönetimin altını oymadan sistemi reforme edemezdi (Remington, 2015, s. 366).

3.15. 1950-1985 Arası Dönemde Sovyetler Birliği

3.15.1. Kruşçev dönemi

Kruşçev (Nikita Kruşçev) 1953'te Stalin'in ölümünden sonra iktidara geldi. İddialı tarım projeleri yoluyla konumunu pekiştirdi, şiddet içeren yöntemleri eleştirdi ve Stalinizm'den arınma yollarına başvurdu. Stalin'in adı her yerden silindi ve ders kitapları bile yeniden yazıldı. Savaşın kaçınılmazlığı fikrini terk etti ve "barış içinde bir arada yaşama" tezini ortaya attı. 1961'de bir adım atıldı. Açık bir hedef olarak amaç, Sovyet vatandaşlarını 1960'larda Amerikalıların yaşam standardına getirmekti (Albertini 1990, s. 74). Kruşçev'in Stalinizm'den arınma adlı politikasının temel özelliği, Stalin'in politikasının kabul edilemeyeceği ve bu politikanın kurbanlarına tazminat temin edilmesidir (Rıasanovsky ve Steinberg, 2011, s. 586).

Nihai olarak Nikita Kruşçev, temel reformu gerçekleştiremediyse de Stalin'den sonra sert denetimlerin bir kısmını gevşetti ve siyasi baskı düzeyini azalttı (Remington, 2015, s. 366).

Bu süreçte ilk olarak, kamuoyuna, özellikle siyasi partilere, şiddet ve terörün Sovyet idari sisteminin bir parçası olmayacağı konusunda güvence vermek için derhal önlemler alındı. Siyasi polisin özerkliğini sınırlandırmak için yeni düzenlemeler yapıldı. Yeni bir ceza kanunu oluşturmak için çalışmalar başladı ve ardından 1958'de vatandaşlara daha fazla yasal koruma sağlamak için bir yasa çıkarıldı. 1956'daki tarihi konuşmasında Kruşçev, ulusal güvenlik teşkilatının hatalarını ve suçlarını açığa çıkardı ve milyonlarca siyasi mahkûm Gulag kamplarından serbest bırakıldı. Stalin'in liderliğindeki Sovyet vatandaşlarının korkusu son buldu. 1956'da Sovyet yazarları rejimin faaliyetlerini eleştirme fırsatı buldu. Ancak Polonya olayından ve Macar ayaklanmasından sonra kısıtlamalar geri geldi. Muhalefetin ortaya çıkmasıyla birlikte Sovyet toplumundaki buzlar eridi, yasadışı yayınların sayısı artış gösterdi ve entelektüel hareketin yükselmesini sağladı. Dini gruplar, muhalif sanatçılar, liberaller, şairler, anarşistler, feministler ve sosyalistler gibi birçok muhalefet yapısı ve eğilimi

ortaya çıktı. Bu dönemde diplomatik ilişkilerde önemli ilerlemeler kaydedildi. Sovyet halkı ile dış dünya arasındaki "demir perde" kaldırıldı. Öte yandan Amerikalılar da dahil olmak üzere yabancı turistlerin ülkeye gelmesine ve Rus vatandaşlarının ülkeden ayrılmalarına izin verildi. Kültürel faaliyetleri içeren bir değişim programı düzenlendi. Sovyet bilim insanları, sanatçılar, sporcular, müzisyenler ve astronotlar dünyanın birçok ülkesi tarafından yakın takibe alındı. Ülkede yapılan geniş çaplı demokratikleşme çabaları sonucunda demokratikleşme yolunda önemli faaliyetler gerçekleştirildi (Topsakal, 2010, s. 270).

Sonuç olarak, Kruşçev'in 1964'teki son görev döneminin Sovyetler Birliği'ne ve ülkenin savaş kültürüne yepyeni bir görünüm kazandırdığı söylenebilir, ancak aynı zamanda farklı bir görünüme de sahipti. İki kutup bölgesinin sürekli değişen ve gelişen dünyasının kesiştiği noktada, Doğu Avrupa, Güney Kore, Süveyş, Küba ve diğer bölgelerde çeşitli çatışmaların yaşandığı bir sürecin olduğu söylenebilir.

Ancak bu çatışmaların hiçbiri hararetli çatışmalara dönüşmedi. Kruşçev döneminde Sovyetler Birliği'nin nükleer programlara dayalı bir savaş kültürü geliştirdiği ve değiştirdiği açıkça ifade edilebilir. Barış içinde bir arada yaşama ilkesini benimsemesine rağmen, "barış istiyorsanız savaşa hazırlıklı olmalısınız" sloganı çerçevesinde gelişen ilişkilerde Sovyetler Birliği bir çıkar politikası izledi. Birlikte barış içinde yaşama politikasının arkasındaki katılık, kendisini Doğu Avrupa, Süveyş, Güney Kore ve Küba'da göstermek amacındaydı. Kruşçev dönemi, 20. yüzyılda Soğuk Savaş'ın hararetli çatışmaya en yakın olduğu dönem olarak kabul edilebilir. Kuşkusuz bu yüzyıl doğu ile batı arasındaki en yoğun çatışmanın yaşandığı dönemdi. Karşılıklı siyasi eylemlerle doludur (Polikarpov, 2003, s. 147; Armaoğlu, 1999, s. 296).

1950'lerde uluslararası politikada yaşanan gelişmeler SSCB'nin yönünü Ortadoğu'ya çevirmesine de neden olmuş, SSCB özellikle Mısır ile ilişkilerini hızla geliştirme yoluna gitmiştir. 1952'de darbe ile yönetimi ele geçiren Nasır 1955 yılında Çekoslovakya (dolaylı olarak Sovyetler Birliği) ile silah ticareti anlaşması yaptı ve 1956'da da Süveyş Kanalı'nı millileştirdi. Bu adımlar Mısır ile Batılı ülkeler arasındaki ilişkilerin bozulmasına ve 1956 Süveyş Krizi'nde silahlı çatışma çıkmasına neden olmuştur. Böylece ABD'nin çevreleme politikasına direnen Sovyetler Birliği ile Batı ve İsrail'e karşı özellikle askerî yardıma ihtiyacı olan Mısır arasındaki ilişkilerin

gelişmesine zemin hazırlanmıştır. Bu dönemde Mısır ve SSCB arasındaki ilişkilerin en yoğun olduğu konuların başında askerî iş birliği gelmektedir. Çünkü 1955-1972 yılları arasındaki süreçte Mısır'ın silahlarının çoğu Sovyetler Birliği'nden tedarik edilmiştir (Yıldız, 2021, <https://orsam.org.tr/tr/misir-rusya-iliskilerinde-askeri-boyut/>).

Öte yandan bu dönemin en önemli olaylarından birisi de NATO'ya karşı Varşova Paktı'nın kurulmasıdır. Soğuk Savaş sürecinin en önemli olaylarından biri, Doğu Avrupa bloğu ülkelerinin Sovyetler Birliği önderliğinde bir araya gelerek NATO ile başa çıkmak için "Varşova Antlaşması" imzalamaları olmuştur. 14 Mayıs 1955'te, Federal Almanya Cumhuriyeti'nin (Batı Almanya) Sovyetler Birliği'nin liderliğinde NATO'ya üye olmasının ardından, Doğu Avrupa ülkeleri (Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Bulgaristan Romanya ve Doğu Avrupa dahil) sekiz sosyalist hükümet tarafından yönetilen bir anlaşma imzalandı. Almanya ve Arnavutluk, ortak bir savunma örgütü olan Varşova Paktı Örgütü'nü oluşturmak için bir araya geldi. "Varşova Antlaşması" NATO'nun silahlı askeri faaliyetleriyle ilgilenmek için kurulmuş olsa da asıl amacı Yugoslav lideri Tito gibi Doğu Avrupa bloğu ülkelerinde Sovyet sosyalizmine karşı bağımsız ve milliyetçi liderlerin ortaya çıkmasını önlemektir. Yani Brejnevizm, anlaşmanın yasal dayanağıdır. Antlaşma, Doğu Avrupa ülkeleri ile kapitalist Batı arasındaki ilişkileri kontrol etmek ve bu ülkelerdeki olası ayaklanmaları önlemek için kuruldu. Antlaşma bu ülkelere "sınırlı egemenlik" verdi. Temel görevleri, dost ülkelerin yıkıcı faaliyetlerine ortaklaşa müdahale etmek idi (Polikarpov, 2003, s. 157; Sander, 1998, s. 272).

Bir anlamda, "Varşova Antlaşması" Sovyetler Birliği'nin bölgedeki ülkeler üzerindeki egemenliğini güvence altına aldı. Bu anlaşmaya göre, Sovyet askeri güçleri Doğu bloğu ülkelerinde konuşlandırıldı ve bu güçler, Macaristan ve Çekoslovakya'daki binlerce insanı öldürmek pahasına demokratik reformları destekleyen gösterileri şiddetle bastırmada aktif rol oynadılar.

Varşova Antlaşması'nın yapılması Türkiye'nin NATO'daki önem ve görevini arttırdı. ABD'nin Türkiye'ye karşı uyguladığı Sovyetleri abluka altına alma politikasının bir parçası olarak NATO, Sovyet döneminde güney savunması için bir üs haline geldi. Bu amaç doğrultusunda Türkiye'de bir füze savunma sistemi ve NATO üssü kuruldu. Bu

savunma üslerinin temel amacı, Sovyetler Birliği'nin ve Varşova Paktı'nın diğer üyelerinin Karadeniz ve Balkanlar'daki etkinliğini azaltmak ve Sovyetler Birliği'nin Akdeniz ve Orta Doğu'ya geçişini önlemektir. Soğuk Savaş sırasında, iki kutuplu uluslararası sistemin neden olduğu güvenlik kaygıları nedeniyle NATO ile Varşova Paktı arasında birçok gerginlik ve kriz yaşandı. Şiddetli çatışmaya geri dönmese de bu büyük krizler Türkiye ve Sovyetler Birliği'nde yaşandı (Rat'kovski, 2005, ss. 160-162).

1956 Macaristan müdahalesinde olduğu gibi, Varşova Paktı'nın üye devletlerin içişlerine müdahale eden ve bastıran hükümleri bu ülkelerden gelen tepkilerin yoğunlaşmasına neden olmuş ve komünist hükümet yenilgiye uğramıştır. Son olarak, 1985 yılında, SSCB Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov anlaşmanın yasal temeli olarak Brejnevizmi kaldırdı. Bu süreç 1989 yılında başladı. Anlaşma üyeleri birbirlerinin içişlerine karışmamaya karar verdiler ve bu öğretinin geçerliliği 1 Nisan 1991'de resmen feshedildi (Sander, 1998, s. 273).

Bu dönemdeki bir diğer olay, Berlin Krizi'dir. 1958'de Sovyetler Birliği'nin Batı'ya karşı tutumu değişmeye ve sertleşmeye başladı. Sovyetler Birliği, Batı'yı Berlin'deki durumu tartışmak için çeşitli şekillerde toplantılar yapmaya çağırdı ve stratejisiyle Batı'ya baskı uygulamaya çalıştı. Sovyet hükümeti, Batılı grubun Potsdam ve Yalta Konferanslarının kararlarını ihlal ettiğini söyledi ve Batı işgal güçlerinin Batı Berlin'den çekilmesini talep etti. Batı Almanya'ya yerleştirilen nükleer silahlara gelince bu silahların da dünya barışını tehdit ettiğini söyledi (Sander, 1998, s. 314). Hem Batı bloğu hem de Doğu bloğu birbirlerine karşı zayıf bir duruş sergilemeye başlasa da U-2 uçaklarının Sovyet topraklarında düşürülmesi, Berlin meselesine ve ABD ile Sovyet arasındaki ilişkilere gölge düşürdü. Haziran 1961'de Kennedy ve Kruşçev arasındaki görüşme çok gergin bir ortamda Viyana'da yapıldı ve Berlin meselesi bir krize dönüştü. Bu durum nedeniyle, Doğu Almanya 13 Ağustos 1961'de Doğu ile Batı Berlin'i ayıran sınırdaki dikenli tel çekmeye başladı ve 23 Ağustos'ta Batı Berlinlilerin Doğu Berlin'i geçmesini yasakladı (Gürel, 1978, s. 222).

U-2 olayı ise, 1 Mayıs 1960'ta Berlin meselesini tartışmak üzere Paris zirvesinde Sovyet hava sahasında bir Amerikan U-2 uçağının bulunup düşürülmesidir. ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerde bu durum kötüleşti. Kruşçev bu duruma büyük

yankı uyandırdı ve Sovyet toprak egemenliğinin ihlali olarak nitelendirdi. Kruşçev, bu olay nedeniyle ABD hükümetinin başını belaya soktuğuna inanıyordu. Ayrıca Kruşçev 9 Mayıs'ta yaptığı açıklamada ABD hükümetinin özür dileyeceğini umduğunu açıkça belirtti. En önemlisi de Paris zirvesi iptal edildi (Topsakal, 2010, s. 273). U-2 uçağının düşmesi, Kruşçev'i Sovyetler Birliği içinde de uluslararası alanda da küçük düşürdü. Bu aynı zamanda Sovyet hükümetinin sert yanlılarının ABD'ye karşı daha sert bir tutum sergilemesine yardımcı oldu. Sonuç olarak, U-2 krizi, Soğuk Savaş'ta iki grup arasındaki mücadeleyi bir kez daha ateşledi (Milov, 2006, s. 691).

Son olarak bu dönemde yaşanan olayların en önemlisi ise, Küba füzeleri krizidir. Küba füze krizi, ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiyi savaşın ve hatta nükleer felaketin eşiğine getirdi. Bu kriz sadece iki süper gücü birbirleriyle yüzleşmeye getirmekle kalmadı, aynı zamanda dünyayı nükleer felaketin eşiğine getirdi. Bu durumun ardından Küba krizi ile Soğuk Savaş arasındaki ilişki yumuşamaya başladı, bu da özellikle önem arz etmektedir. Krizin temeli 1959'da Küba'da komünizm yanlısı Castro rejiminin yükselişiydi ve Küba ile Sovyet Rusya ilişkilerinin gelişmesi, ABD sınırındaki komünizm tehlikesini ortaya çıkı. ABD hükümeti sınırlarında komünist bir rejimin olmasından rahatsızlık duyduğundan dolayı Castro'yu devirmek için CIA merkezli bir plan formüle etmeye başladı. Castro hükümetini devirmek için Nisan 1961'de kurulan Domuzlar Körfezi operasyonu başarısızlıkla sonuçlansa da Sovyetler Birliği ileride bu tür operasyonların olasılığını düşünerek Küba'nın güvenliği için sorumluluk almaya başladı (Topsakal, 2010, s. 273). Kruşçev bu durumu Moskova için bir zafer olarak nitelendirdi, çünkü Küba krizi herhangi bir çatışma olmaksızın sona erdi. Kruşçev'e göre, Sovyet füzelerinin varlığı nedeniyle Küba'nın güvenliği ve bağımsızlığı, Küba'ya uzun vadeli ABD müdahalesini korudu (Hordick, 1992, s. 174).

Tablo 3.3. Kruşçev Dönemi Hâkim Siyasal Düşünce

Kruşçev Dönemi Hâkim Siyasal Düşünce	
Ferdi İmaj	KP, Komünist dünyanın siyasal meşruiyetini ve tek başına hakemlik misyonunu sürdürmüştür.
Müttefiklerin İmajı	SSCB'nin müttefiki olan ülkeler ile ilişkilerindeki öncü rolü devam etmiştir.
Düşman İmajı	Kapitalizmin yayılmacı emelleri ve onun tabiatındaki çabaları, sosyalist toplumun düşmanı olarak tanımlanmaktadır.
Uluslararası Politika İmajı	Kapitalist devletlerin sınıf karşı tavırları, çatışmanın eski sebep unsuru olma konumunu korumaktadır.
Tarihsel Akış	Komünizmin gelişimi, tarihin gelişim ve yorumunda diyalektik materyalizmin önermesi prensibi doğrultusunda yorumlanmalıdır.
Olayların Tabii Gelişimi	Diyalektik gelişimin hareketliliği, mevcut çatışma ve uyuşmazlıkların siyasal devrimin bütünleyici unsuru olma konumunu sürdürmektedir.

*Kaynak: Caşın ve Derman, 2016, s. 57

3.15.2. Brejnev dönemi

1964 yılının Ekim ayında Kruşçev'in yerini alan Leonid Brejnev yönetiminde üretim ve verimlilik artırıldı ve kişi başına düşen gelirden ABD hedef alındı, ancak bu olmadı (Uludağ 1992, ss. 11-12).

1982 yılına dek süren 18 yıllık kuralda, bariz bir iç siyasi hareket olmamasına rağmen, iç siyasetin görece durağan olduğu söylenebilir. Brejnev döneminin daha hareketsiz ve durgun bir iç politika olduğu söylenebilir, aynı zamanda dış politika ve uluslararası ilişkilerde bir istikrar ve gevşeme dönemi yaşanmıştır (Riasanovsky & Steinberg, 2011, ss. 590-594).

Stalin'in ölümünün ardından Sovyetler Birliği'nin sosyal ve ekonomik hayatı değişti. Kurumsal âdem-i merkeziyet olmadan, Kruşçev coğrafi yoğunlaşmayı azaltmak için endüstriyel kontrolü Moskova bakanlıklarının yerel ekonomik komitelerine devretti. Ekonomiyi geliştirmek için beş yıllık bir plan uygulamaya başladı. Altıncı Beş Yıllık Plan'ın 1956'dan 1960'a kadar uygulanması planlandı, ancak 1958'de kaldırıldı ve 1959'dan 1965'e kadar yedi yıllık bir uygulama planı önerildi. Kruşçev döneminin ekonomi politikaları tarım sektöründeki önemli gelişmeleri gözler önüne serdi. Tüketicilere önemli fırsatlar sağlanmış ve tarımsal üretimi artırmak için önlemler alınmıştır. 1954'te bakır arazi projesi uygulandı. Bu projenin sayesinde çorak araziler işlenmeye başlanacak ve projenin ekonomik kalkınmaya katkısı olacaktı. Ancak, tüm bunlara rağmen, Sovyetler hala tarımı iyileştirmede başarısız oldu ve vaatlerini yerine getiremedi (Topsakal, 2010, s. 275). 1965'ten sonra tarımın ve sanayinin merkezi kontrolünü gevşetmek, kollektif çiftliklere aktarılan kaynakları artırmak, ürün fiyatlarını artırmak ve vergi yükünü azaltmak için bazı reformlar yapıldı. Bu önlemlerle, tarım göreceli bir gelişme sağladı ve endüstriyel teknoloji yenilik programları benimsenmeye başlandı. İşletmelerin karar alma mekanizmasında daha geniş söz sahibi olmaları sağlanarak finansal teşviklere dayalı bir sistem geliştirilmiş ve merkezi plandaki her bir departmanın sorumluluğu ilgili departmanlara bırakılmıştır.

Brejnev yönetimi sırasında bir yandan Sovyet ekonomisinin gelişmesiyle ilgiliyken, diğer yandan yıllık toplam üretim siparişlerin artış gösterilmesi hedeflendi. Fakat yine de ekonomik büyüme hızı yavaş yavaş geriledi. Dönemin hükümet başkanı Aleksey Kosygin'in ekonomik reformları toplumun temel ihtiyaçlarının karşılanmasında daha önemli bir rol oynadı. 1966'dan 1970'e kadar uygulanan beş yıllık plan, Sovyet tarihindeki en verimli sonuçları getirdi. Dokuzuncu Beş Yıllık Plan'da 1970-1975 yılları arasında endüstriyel tüketici ürünleri ilk kez sınai sermaye ürünleri üretti. Böylelikle saatler, mobilyalar ve radyolar gibi tüketim mallarında seri üretime geçildi. Ancak, devletin planına göre sanayi sermaye malları üretimine yaptığı yatırımların çoğu geri dönmedi. Bu açıdan da hükümetteki en yüksek parti yetkililerinin çoğu, bu sonucu Sovyet devletinin geleceği açısından olumlu bir başarı olarak görmedi.

1973'te Sovyet ekonomik büyümesi yine yavaşladı ve devam eden Soğuk Savaş'tan dolayı Sovyet ordusunun yüksek harcamaları ve hafif sanayi ve tüketim malları bütçelerinin azalması Sovyet ekonomisini Batı'nın gerisinde bıraktı. Onuncu Beş Yıllık Plan'ın 1976 ile 1980 yılları arasında uygulanmasıyla işgücü verimliliği önemli ölçüde düştü, alkole olan bağımlılığı artırdı ve enerji arzını azalttı. Gelişmeler Sovyet ekonomisinin belirlenen hedeflere ulaşmak için yeterli olmadığını gösterdi ve Sovyetler Birliği'ni yavaşlattı. Ekonomik gelişmenin hızı, ekonomik sorunların ciddiyetini ve Sovyetlerin düşüşünün ciddiyetini göstermekteydi (Topsakal, 2010, ss. 276-277).

Daha sonra ise yönetimde düzenli bir Batı yanlısı politika uygulamaya başladı. Bu politika sayesinde Batı ile ticari ilişkiler kurulurken teknoloji ithalatı hızlanmış ve ekonomik büyüme sağlanmıştır. Geçmişle karşılaştırıldığında, bir miktar refahın gelişmesiyle birlikte, Sovyetler Birliği'nin yurtdışındaki itibarı da artmıştır. Ancak bu dönemde Sovyetler Birliği düşük istihdam, bütçe açığı, genel ekonomik durgunluk ve düşük verimlilik gibi sorunlardan kurtulamadı. Buna ek olarak, halkı memnun etme konusundaki bu görelî başarıları yanıt olarak Brejnev, Afganistan'daki ciddi askeri müdahale hatası nedeniyle Sovyetler Birliği'nin sonunu hazırlamak için adımlar atmaktan çekinmedi. Brejnev döneminde, Sovyetler Birliği halkı 60 yıla yakın maddi ve sınırsız fedakarlıklar yaşadı, bu fedakarlıklara neredeyse eşit olan kısmi bir refah yaşadı ve yıkıcı adımlar attı. Yani zirvenin gelişiyile birlikte geri dönüşlerde yaşanmaya başlandı. Yani zirvenin ideal bir zirve değil de sosyalist refahın son aşaması olduğu belirtilmelidir (Özsoy, 2006, s. 169).

3.16. Sovyetler Birliği'nin Sonu ve Rusya Federasyonu

3.16.1. Gorbaçov dönemi

Üç yaşlı liderin- Brejnev, Andropov ve Çernenko- sırasıyla 1982, 1984 ve 1985'te hızlı bir şekilde art arda ölümlerinden sonra, iktidar partisi Politbüro 54 yaşındaki Mihail Gorbaçov'u ülkeyi yönetmeye atadı. Gorbaçov öncelikle hem kendi siyasi tabanını güçlendirmek hem de bir reform programı yürütmek için harekete geçti (Remington, 2015, s. 366).

Mihail Gorbaçov, ekonominin temel sorunlarının merkezi hükümetten ve katı planlamadan geldiğine inanıyordu. Gorbaçev, dünyadan yalıtılmışlık nedeniyle, modası geçmiş ve külfetli sosyal sistemin ve durgunluğun ancak Perestroyka'nın (yeniden yapılandırma) benimsenmesini sağlamak için radikal eylemlerle çözülebileceğine inanıyordu. Kısacası, bu politikalar ekonomiyi iyileştirmeyi öngörüyordu. Serbest piyasa mekanizmasının yönelimi, sosyal ve kültürel hareketlere verdiği destek, ülkenin dış dünyaya açılması ve bu önlemlerin hayata geçirilmesi Glasnost bünyesinde çoğulcu gerçek demokrasiye ulaşmaktı (Artam 1993, s. 6). Gorbaçov'a karşı yapılan tüm eleştirilere rağmen onun içerideki önceliği "glasnost" un işleyişi, yani ülke kurumlarının işleyişinin şeffaflığı ve demokratikleştirilmesiydi. Glasnost kelimesinin tam anlamı "daha önce gizlenmiş olanı ortaya çıkarmaktır" (Demir, 1998, s. 84).

Toplumda daha fazla açıklığa (glasnost) duyulan ihtiyacı vurgulayarak, Gorbaçov, partinin etkinliğinin ülkenin ve halkının ekonomik refahının iyileştirilmesine dayandığını savundu. Böylece Gorbaçov demokratikleşme önerilerini yasama organı aracılığıyla duyurdu. 1989 ve 1990'da Gorbaçov'un serbest seçimler ve işleyen bir parlamento planı, seçimler yapıp merkezde ve her bölge ve mahalde yeni milletvekilleri seçilerek hayata geçirildi. Gorbaçov sadece siyasi demokratikleşme çağrısı yapmakla kalmadı, aynı zamanda bireysel ve kooperatif işletmeleri için özel girişimi yasallaştırdı ve onları devlet sektörünün verimsizliğinden kaynaklanan ekonomideki birçok boşluğu doldurmaya teşvik etti (Remington, 2015, s. 366).

Bunlara ek olarak, Gorbaçov'un ikinci ve üçüncü öncelikleri "reform" (sosyal sistemin yeniden yapılandırılması) ve "uskorenie" (hızlandırılmış büyüme) idi. Dış ilişkilerde Gorbaçov, ABD ile kopuk diyalogu yeniden başlatmak için Çin ile ilişkilerini normalleştirdi ve konvansiyonel silahların ve nükleer silahların azaltılması için görüşmelere başladı. Silahların kontrolü alanında ABD'ye büyük tavizler verdi ve bu, tarihte ilk kez tüm nükleer füze sınıflarının imha edilmesini isteyen bir anlaşmayla sonuçlandı. Avrupa kıtası ile ilişkiler açısından Almanya, Batı medeniyetinin en önemli unsurlarından biri olarak görülmekte ve "tarafsızlık" politikası, dünya barışı için hayati önem taşıyan girişimleri destekleyerek uygulanmaktaydı (Basile, 1998, s. 67; Remington, 2015, s. 366).

Gorbaçov ister iç reformlar ister konuşmalarda olsun hem bir sistem olarak hem de dış dünya ile uçurumu kapatmanın önemli bir yolunun parti içinde reformların yapılmasındaki zorunluluk olduğuna işaret ediyordu. Bir konuşmasında: “Parti, şu anda toplumda gerçekleşmekte olan sürecin gerisinde kalmamalıdır... Parti bu toplumun hakiki örgütleyicisi ve gerçek öncüsüdür. Ben onsuz yapabileceğimize inanan kimse olduğunu sanmıyorum” demiştir (Basile, 1998, s. 69).

Buna ek olarak Gorbaçov ve danışmanı Agenbergyan da ekonomik büyüme ve hızlı gelişme gibi iki temel hedefe ulaşma umutlarını dile getirdi. Bu durumda teknolojik olarak geri kalmış sanayileri mevcut duruma uyarlamak ve bu düzenlemelerden bazıları ile ekonomik yönetimde iyileştirmeler yaparak işletmelerde daha "liberal" bir çalışma ortamı yaratmaktı (Basile, 1998, s. 73).

Radikal iktisatçılar (Vasili Selyunin gibi) ona eleştirel bir bakış açısıyla bakanlara, reformun Sovyet halkı tarafından kabul edilmesi ve yasallaştırılması için büyük miktarda gıda ve tüketim mallarının ithal edilmesi gerektiğini belirtti. Niklay Shimelev gibi başka bir iktisatçı grubu, geri döndürülemez bir ekonomiye derhal geçişi savundu. Hayat kurtarıcı eylemlerin sadece ülkedeki durumun kötüleşmesine neden olacağını belirtti. Ne yazık ki tüm bu öneriler göz ardı edilerek ağır sanayinin modernizasyonu gibi uygulamalar hayata geçirildi. Gorbaçov, totaliter devletin temel yapısını ancak 1987'nin sonunda eleştirmeye başladı ve Perestroyka'nın çalışma zamanının çoğunun boşa gittiğini açıkladı (Simes, 1991, s. 186).

Gorbaçov'un glasnost ve perestroika uygulamaları ilk birkaç gününde ülkenin gündemine girdi. İlk hamle, insanları daha özgür kılmak, medya sansürünü önlemek için insan hakları politikaları geliştirmek, yaşam, düşünce ve ifade özgürlüğü, silahlanma yarışının sona ermesi, yapılacak ekonomik reformlar, din özgürlüğünün sağlanması ve diğer ülkelerdeki standartlara yükseltmek idi. Keza daha sonra 1989 yazında yaklaşık yarım milyon maden işçisi greve gittiğinde, Gorbaçov onların taleplerine sempati duyduğunu da ilan edecekti. Haziran- Temmuz 1988 tarihlerindeki parti kongresinde Gorbaçov, başkanlık sisteminin ilk kez dönüştürülmesi gerektiğini söyledi. Siyasi açıdan bakıldığında Gorbaçov, dünyadaki hiçbir ülkenin ABD veya Sovyetler Birliği diktatörlüğü altında yaşamaması gerektiğini vurguladı.

Ona göre kendi kaderini tayin hakkı en önemli haklardan biriydi. Gorbaçov, Sovyetler Birliği içindeki diğer ülkelerde bağımsızlığını anayasal bir hak olarak tanıyacağını da belirtti (Demir, 1998, ss. 84-90; Remington, 2015, s. 366).

Bu yeni siyasi ideolojik harekette politik, ekonomik ve kültürel alanlardaki farklılıklarını ve ister Doğu'da ister Batı'da olsun medeniyetler arasındaki karşılıklı ekonomik ve politik etkileşim kanallarının sürdürülmesi ve askeri müdahale yerine siyasetin kullanması temel alınmaktaydı. Ülkeler arasındaki çatışmaları çözmek, sınıf çıkarlarından daha yüksek olan insan çıkarlarını değerlendirmek ve her ülkeye şu hakları vermek, kendi geleceğini takdir etmek, diğer ülkelerin içişlerine karışmamak ve herhangi bir ideolojide kendini gizlememeye önem verilmekteydi. Öte yandan kendilerini sistemin dışında izole eden ülkeler dünyada kalmamalı ve ortak paylaşım temelinde bir "Avrupa Evi" inşa etmeliydi. Gorbaçov ve danışmanları tarafından formüle edilen yeni politika, dünyayı iktidar perspektifinden değil, karşılıklı bağımlılık ve fayda paylaşımı perspektifinden inceliyordu. Bu yeni ideolojik kavram, eski ideolojinin geri döndürülemez bir şekilde terk edilmesini ve dış politikanın yeni kapsamını ve ivmesini öngörüyordu. Gorbaçov, Nisan 1995'te bizzat bunu “yeniden ideolojikleştirme” olarak adlandırdı (Brutens, 2005, ss. 54-61).

Gorbaçov iktidara geldikten sonra, Sovyet coğrafi sisteminin federal yapısını düzenlese de Sovyet sistemini savunmak adına sistemde sadece küçük değişiklikler yaptığı iddiası savunuldu. Bununla birlikte, bazı insanlar ekonomik büyümedeki bir düşüşün veya sosyo-politik baskının artmasının siyasi liderlerin gerici veya liberal bir model benimsemesine neden olabileceğini tahmin ediyordu (Berliner, 1984, s. 55).

Gorbaçov Sovyet sistemini sürdürme fikrini savundu ve sistemde küçük değişiklikler yapılmasına rağmen Sovyetler Birliği'nin federal yapısını devam ettirdi. Ancak bu aynı zamanda, ekonomik büyümenin azalması veya artan sosyo-politik baskının siyasi liderlerin pasif veya liberal bir model benimsemesine neden olabileceği inanılan noktalardandı (Yevstignayeva ve Yevstignayev, 2005, s. 17).

Gorbaçov küreselleşmeyi değerlendirdiğinde, bunu iki uç nokta ve ortak bir fenomen olarak nitelendirdi. Bu ayaklar “demokrasi” ve “özgürlük”tü. Aslında bu süreç sadece sosyalizmi küreselleşmeyle ilişkilendirilebilen bir sistemdi. Öte yandan, reformcular sosyalizmi totaliter bir sistem olarak görüyorlardı (White, 1990, s. 24). Askeri bir bakış

açısından, Gorbaçov, ülke ekonomisini eski haline getirmek için silahlanma yarışının derhal sona ermesini ve silahlanmanın küresel ölçekte azaltılmasını savundu. Son olarak Gorbaçov'un reformlarının ekonomik sebeplerine bakılacak olursa, 1970'lerden bu yana Sovyetler Birliği'nin ekonomik durumu her geçen gün kötüye gitti. 1970'ten önce dünyada yalnızca iki güçlü ekonomi vardı (Birleşik Devletler ve Sovyetler Birliği), ancak 1970'ten sonra beş küme ortaya çıktı (Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği, Batı Avrupa, Japonya, Çin). Geniş bir coğrafyaya ve nüfusa sahip olan ülke ekonomisi, tek bir merkezden planlanmaya çalışılıyordu. İş ve yaşamda rekabet olmaması verimliliği düşürdü. Ekonomik büyüme için yeni fabrikalar inşa edilmiş olsa da bu fabrikalar yeni teknolojilerle donatılamıyordu. Ekonomik verimsizlik durgunluğu tetikliyordu. Kapalı bir ekonomi, kalite ve verimlilikte düşüşe neden olmaktaydı. Sovyet cumhuriyetleri arasındaki ekonomik eşitsizlikler kaçınılmaz bir gerçektir (Demir, 1998, ss. 90-93).

Bu sebeple Gorbaçov'un Perestroika ve Glasnost politikaları hiç beklenmedik sonuçlar üretti. Sovyet halkının üzerindeki baskıyı hafifletmek yerine, sistemi restore edilme sürecine gidilmesi sadece milliyetçilik duygusunu harekete geçirdi. Sovyet halkı ekonomik refaha kavuşmaya daha çok istekliydiler. Belki de bu, sistemin Sovyet halkına karşı güvenilirliğini kaybetmesi niteliğini taşımaktaydı. 1990 yılının Mart'ında Gorbaçov'un gücünü artıracak ve Rusya'nın hakimiyetini koruyacak başkanlık sistemi kabul edildi (Özsoy, 2006, s. 170).

Ağustos 1991'de Gorbaçov Kırım'da tatildayken, kabinesinin çoğu onu devirmeye çalıştı. Kendilerine "Acil Durum Komitesi" adını veren muhafazakarlardan oluşan sekiz kişilik bir cunta Gorbaçov'un hastalandığını ve başkan yardımcısını başkan vekili ilan ettiğini söyledi. Bazı Batılı uzmanlar üç yıldır bir darbe öngörüyorlardı. Gorbaçov'un reformları, ne kadar temkinli olsa da Sovyet sistemini ve Sovyet yönetici seçkinlerinin işlerini ve rahatlarını tehdit ediyordu. Gorbaçov, vaat ettiği büyük reformlar ile Parti muhafazakarlarına çok fazla reform yapmayacağına dair güvence vermek arasında zikzak çizdi. 1991'de Gorbaçov yeniden reformdan yana oldu ve dokuz Sovyet cumhuriyetinin liderleriyle cumhuriyetlere bir piyasa ekonomisi içinde büyük özerklik verecek yeni bir birlik anlaşması taslağı hazırladı.

Bu, muhafazakârlar için bardağı taşıran son damla oldu. Anlaşmanın imzalanmasından bir gün önce darbe yaptılar. Bu darbe Gorbaçov'un kararsız ve zayıf olduğunu yansıtarak Sovyetler Birliği'nin dağılmasını ve sonunun gelmesini hızlandırdı (Roskin, 2015, ss. 235-236).

Gorbaçov, muhalefetin gücünü hafife almıştı. 19 Ağustos 1991'de üst düzey yetkililerin bir komplosu Gorbaçov'u ev hapsine aldı ve iktidarı ele geçirdi. 5 Şubat 1991'de partinin iktidar tekelinin sona erdi. Buna karşılık, Moskova ve St. Petersburg'da binlerce vatandaş darbe girişimini protesto etmek için yürüdü. Darbe üçüncü gün çöktü, ancak Gorbaçov'un gücü oldukça zayıflamıştı. Hiçbir Rus güç yapısı veya yetkili mercii onun emirlerine kulak asmadı. Kasım 1991'de Başkan Yeltsin, SBKP'yi (Sovyetler Birliği Komünist Partisi) resmen yasaklayan bir kararname yayınladı.

Aralık ayında Yeltsin ve Ukrayna ve Beyaz Rusya liderleri, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağıldığını resmen ilan ettiler (Özsoy, 2006, s. 170; Remington, 2015, s. 367).

21 Aralık 1991'de Almatı'da düzenlenen zirvede, Sovyetler Birliği'ni kuran cumhuriyetler, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) olarak ilan edildi ve imparatorluk resmen feshedildi (Artam 1993, s. 13).

25 Aralık 1991'de Gorbaçov cumhurbaşkanı olarak istifa etti ve ofisinin yetkilerini Boris Yeltsin'e devretti. 19 Ağustos 1991'deki komünist darbe girişimi başarısız olduktan sonra Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin, Komünist Parti iktidarına son verdi (Özsoy, 2006, s. 170; Remington, 2015, s. 367). Bu nedenle, 1917 Bolşevik Devrimi'nin ardından bu imparatorluk topraklarında uygulanan sosyalist sistem, fiilen tarihten kaybolmuş oldu. Analizlerin çoğu, Gorbaçov'un, bunun Sovyetler Birliği'nin çöküşüne yol açacağını düşünmeden onu iyileştirmek için çok çalıştığını göstermektedir (Ellman 1997, s. 270).

Gorbaçov 'Yeni Düşünce' siyasetinde Rusya'yı Batı'ya yaklaştırmak niyetiyle tek taraflı tavizler verdi. START II adı altında izin verilen silahların düzey ve sınırlamaları konusunda, Yugoslavya, Irak ve Libya'ya BM ambargoları konusu, Hindistan'a füze teknolojisi ihracatı ve İran'a silah satışındaki denetimlerde, Japonya ile Güney Kuril

adaları sorunu ve Baltık'taki Rus azınlıklar konusunda Batı'nın duruşu gibi meseleler bu tavizlere örnektir (Zarakol, 2012, s. 271).

Gorbaçov önce ekonomik sistemi eski yöntemlerle düzeltmeye çalıştı: sözlü teşvikler, alkol karşıtı kampanyalar ve yabancı teknoloji ithal etmek gibi adımlar attı. Gorbaçov, Sovyet ekonomisini yavaş yavaş merkezsizleştirmeye ve liberalleştirmeye başlayan perestroikayı uyguladığında çiftlikler ve fabrikalar daha çok kendi kararlarını verdi ve kendi kârlarından daha fazlasını elinde tuttu. Özel kooperatiflere izin verildi. Ama çok azdı, çok geç da geç kalınmıştı. 1989'a gelindiğinde ekonomik felaket baş gösterdi. Sovyet yaşam ve beslenme standartları düştü ve bu durum halkı kızdırdı. Daha özgür bir basınla, birçok milliyet (Ruslar dahil) daha fazla özerklik ve hatta bağımsızlık talep etti. Etnik gruplar arasındaki şiddet alevlendi. Üst yönetici sınıflar, gıda ve hammadde istifleyerek ekonomik reformları sabote etti.

Bazı generaller ve KGB (Devlet Güvenlik Komitesi), Sovyetler Birliği'nin parçalanmasına yol açan kaosa tahammül etmeyeceklerini belirttiler. Gorbaçov, Sovyet çöküşünden kısmen kendini sorumlu tuttu. Çok uzun süre oyalandı ve birçok kez rotasını değiştirdi. Partiyi ve "sosyalizmi" korumaya çalıştı ve hiçbir zaman bir ekonomik reform planı benimsemedi. Onun tabiriyle 'Hayat gerçekten de geciktireni cezalandırdı' (Roskin, 2015, ss. 255-256).

Gerçekten de Glasnost ve Perestroika politikaları ile Gorbaçov'un niyeti sistemi yıkmak değil daha uzun yaşatmaktı. Ancak sistem beklenmedik şekilde çözüldü. İlk olarak Doğu Avrupa (Polonya, Macaristan, Çekoslovakya, Doğu Almanya) hızla sosyalizmden kaçmaya başladı ve 1991'de Sovyetler Birliği yıkıldı. Ordu içindeki bazı askerler de yıkılışı engellemek için darbe yapmak istedi. Boris Yeltsin tankın üstüne çıkıp darbeye direndi ve onun öncülüğünde bütün Sovyet cumhuriyetlerinin liderleri SSCB'yi dağıttı. Nihayetinde Yeltsin Rusya'nın lideri oldu ve böylece bugünkü modern Rusya ortaya çıkmış oldu (Yayla, 2014, s. 151).

Tablo 3.4. Gorbaçov Dönemi Hâkim Siyasal Düşünce

Gorbaçov Dönemi Hâkim Siyasal Düşünce:	
Ferdi İmaj	Gorbaçov siyasal ekibinin, geçmişteki SSCB'nin uluslararası gücünü ve prestijini korumakta yetersiz kaldığı ve dış politikada “de rigueur-hayatta kalma” çizgisine yaklaşan bir başarısızlık noktasına gelinmiştir.
Müttefiklerin İmajı	Resmi olarak Marksist ideolojinin terk edilmesi, eski SSCB'nin müttefiklerinin ayrılarak “bağımsız” bir çizgiyi takibine yol açmıştır. “Hümanist” iyimser yaklaşım belirgin bir çizgi teşkil etmiştir.
Düşman İmajı	Kapitalizmin konsept olarak tabiatındaki meydan okuyucu düşmanca yaklaşımı, askeri ve yeni sömürgeci politikalara dönüşmediği sürece, geleneksel düşman olarak tanımlanmadan, reel politikada değerlendirilmiştir.
Uluslararası Politika İmajı	“Yeni Düşünce” profiline bağlı yaklaşım, “tüm insanlığın orta çıkarlarına” uygun amaçların takibi koşuluyla, Sovyet döneminden daha farklı, yapıcı ve iş birliğine dayalı bir dış politika anlayışı benimsenmiştir
Tarihsel Akış	Tarihsel gelişim mevcut hali ile “kararsız” bir süreç sergilemektedir. Ancak deneysel veriler dikkate alındığında sosyalizmin deterministik anlayışı ve tarihsel materyalizm ilkelerinin uzun dönemde terkinin düşünülmediğinin fikri öncelik kazanmıştır.
Olayların Tabii Gelişimi	Sosyalizmin diyalektik yapısı ve kapitalizm ile sosyalizm arasındaki kutuplaşmanın yavaşlatmakla beraber, ortadan kalkmadığı hâkim düşünce olarak benimsenmiştir.

*Kaynak: Çaşın ve Derman, 2016, s. 59

Gorbaçov'un 1985'ten sonra siyasete atılmasından ve Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkışından sonra Rus siyasetine yön veren üç farklı taraf ortaya çıktı. Gerçi bu tarafların sahip olduğu ideolojiler daha eskiye dayanmaktadır.

İlki ‘Uluslararası Kuramsalcılar’ olarak bilinen, SSCB'nin son yılları ile Rusya Federasyonu'nun ilk yıllarında Dışişleri Bakanlığı'nda yer alan hatırı sayılır bir nüfuza

sahip olan Batı yanlısı gruptu. Bu grubun üyeleri Rusya için en iyi seçeneğin siyasal ve ekonomik bütünleşme olduğunu savunmaktaydı. Ayrıca bu grup, Rusya'nın Batı medeniyetinin doğal bir üyesi olduğunu ve uluslararası ortamın Rusya'nın güvenliği için uygun olduğunu iddia etmekteydi. Onlara göre Rusya'nın temel önceliği ülke içi ekonomi ve siyaseti liberalleştirmek olmalıydı (Zarakol, 2012, s. 267).

Orta konumda olanlar ise 'devletçiler' veya 'liberal milliyetçiler' olarak adlandırılan liberaller ve ılımlı muhafazakarlardı. İlimli liberaller de nispeten Batı yanlısı bir politikayı savunmakla beraber Rusya'nın jeopolitik konumuna da oldukça önem atfetmekteydi. Bu gruba Rusya'nın 'savunmacı gerçekçileri' de denilmekteydi. Bu grup Rusya'ya 'kıtanın kalbini' istikrarlı kılan ve örgütleyen bir Avrasya gücü rolünü atfetmekteydi. Yine onlara göre Rusya Avrupalı ve Avrupalı olmayan medeniyetler arasında bir tampon görevi görmekteydi. İlimli muhafazakârlar da Batı ile işbirliğine tamamen karşı çıkmamakla birlikte büyük bir güç olarak Rusya'nın 'nüfuz alanına' tutunması gerektiğini düşünüyorlardı. Bu gruba da 'saldırgan gerçekçiler' denilmekteydi. Rusya'nın imparatorluk tarzında bir örgütlenmeye oldukça uygun olduğunu ve Rusya'nın kültürel benzersizliği ve imparatorluğa meyilli olması konusunda bağımsız otarşik bir Avrasya medeniyetine vurgu yapan ılımlı muhafazakârlar ılımlı liberaller ile aynı fikirdeydi. Bir de aşırı milliyetçi olan 'devrimci yayılmacılar' olarak bilinen bir grup var. Bu gruba göre Rusya Batı karşıtı bir ülkedir ve bu grup Rusya'nın Çin'e, Müslüman dünyasına ve Avrupa'ya yayılmasını öngörmektedir (Zarakol, 2012, ss. 267-268).

3.16.2. Boris Yeltsin dönemi

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rusya 20. Yüzyılın en zor günlerini geçirmiştir. Rusya Federasyonu'nun ilk devlet başkanı Boris Yeltsin olmuştur (Kamalov, 2008, s. 3). 1990'da on beş cumhuriyetin yapılan milletvekili seçimleri, çoğu cumhuriyette popüler milliyetçi ve demokratik hareketleri canlandırdı. Rusya'nın çekirdek cumhuriyetinde, Gorbaçov'un rakibi Boris Yeltsin, Haziran 1990'da Rusya Yüksek Sovyeti başkanlığına seçildi.

Rusya Cumhuriyeti'nde devlet başkanı olarak Yeltsin, Gorbaçov'a üstünlükte ve meydan okumak için iyi bir konumdaydı. Yeltsin'in yükselişi Gorbaçov'u stratejisini

değiştirmeye zorladı. Mart 1991'den itibaren Gorbaçov, Yeltsin ve Rus liderliğinin yanı sıra diğer cumhuriyetlerin liderleri tarafından da kabul edilebilecek yeni bir federal veya konfederal birlik için şartlar aradı. Nisan 1991'de, Rusya dahil on beş cumhuriyetten dokuzu ile yeni bir birlik anlaşmasının ana hatları üzerinde bir anlaşmaya vardı. Zayıf bir merkezi hükümet, temel koordinasyon işlevlerini yönetecektir. Ancak cumhuriyetler, kendi bölgelerinin ekonomilerini kontrol etme gücünü kazanacaktı. Gorbaçov, muhalefetinin gücünü hafife almıştı. Boris Yeltsin, 1991 Haziran'da Rusya Federasyonu başkanı seçildi. 19 Ağustos 1991'de üst düzey yetkililerin bir komplosu Gorbaçov'u ev hapsine aldı ve iktidarı ele geçirdi. Aralık ayında Yeltsin ve Ukrayna ve Beyaz Rusya liderleri, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağıldığını resmen ilan ettiler. 25 Aralık 1991'de Gorbaçov cumhurbaşkanı olarak istifa etti ve ofisinin yetkilerini Boris Yeltsin'e devretti (Riasanovsky ve Steinberg, 2011, s. 659).

Dağıldıktan sonra Rusya'da dış politika hakkında iki farklı görüş vardı. İlki, Atlantikçi görüştü. Bu görüşe göre Batı ile bütünleşmeli, siyasi ve ekonomik reformlar devam etmeliydi. İkinci ise, Avrasyacı görüştü. Bu görüşe sahip olanlar da Çar Petro döneminde yapılanlarla başlayarak geleneksel Slav değerlerine geri dönülmesinin gerekliliğini savunmaktaydı. Bu iki görüş ışığında Yeltsin yönetimi Rus dış politikası 1991- 1993 dönemi ve 1993 sonrası dönem olarak ikiye ayrılmıştır. Yeltsin başa geçtiğinde nihai hedefler sanayileşmiş yedi ülke olan G7 grubuna üye olmak, BM, NATO ve IMF gibi örgütlerde ağırlık sahibi olmak ve alınan kararlarda rol oynamaktır. Yeltsin'in temel amacı, ülkedeki ikiliği sona erdirmek ve Batı'nın desteğiyle Rus toplumunu Batı'nın ekonomik, politik ve kültürel politika modelinde geliştirmektir. 1988 yılında Yeltsin önderliğinde kurulan Demokratik Rusya Hareketi'nin temel amacı komünizmi ve Rusya'daki izlerini ortadan kaldırmaktır. Diğer bir önemli hedef ise, eski Sovyet cumhuriyetleriyle karşılıklı olarak iyi siyasi ve ekonomik ilişkiler kurmak ve bu ilişkileri bu ülkelerin bağımsız haklarına saygı duyacak şekilde geliştirmektir (Onay, 2003, ss. 121-122).

Yeltsin ile Başkan Yardımcısı Rutskoy ve Yüksek Konsey Başkanı Khasbratov arasındaki siyasi anlaşmazlık Yeltsin'in 21 Eylül 1993'te Anayasa değişikliğinin 1400. maddesini imzalamasına ve dolayısıyla Yüksek Konsey'in faaliyetlerinin askıya

alınmasına yol açtı. Anayasa Mahkemesi toplandı ve Yeltsin'in çıkardığı yasaı anayasaya aykırı ilan etti. Yüksek Konsey, başkana güven oylaması yaptı ve Rutskoy, 127 oyla yeni cumhurbaşkanı seçildi ve Yeltsin güvensiz ilan edildi. Yeltsin parlamento binasını kuşattı ve 4 Ekim 1993'te tanklara parlamento binasına ateş açma emri verdi. Yeltsin'in rakipleri teslim oldu, tutuklandı ve hapsedildi. Bu yasa ile cumhurbaşkanına güçlü yetkiler verildi. Cumhurbaşkanı sadece ulusal politikaları belirlemekle kalmaz, aynı zamanda hükümet başkanlarını ve Anayasa Mahkemesi üyelerini atama yetkisine de sahiptir. Ülkenin iç dış politikasını formüle etme yetkisine sahip olan cumhurbaşkanı, Duma'yı feshetme ve gerektiğinde ülkeyi seçimlere katılmaya yönlendirme hakkına sahiptir (Ahrari, 2017, s. 127; Hekimoğlu, 2007, ss. 67-68).

Kendisinden önceki Gorbaçov gibi, Yeltsin de ülkenin ekonomik sorunlarıyla başa çıkmak için parlamentodan olağanüstü yetkiler talep etti. Ağustos 1991 darbe girişiminin ardından, parlamento ona ekonomik krizle başa çıkması için KHK (Kanun Hükümünde Kararname) yetkisi verdi (Remington, 2015, ss. 367-368).

Yeltsin, 1993 sonrası dönemde dış politikayı ilk uyguladığında, eski Sovyetler Birliği coğrafyasının ve Doğu Avrupa topraklarının Rusya'nın "arka bahçesi" olduğuna işaret ederek, bu bölgeyi Rusya'nın nüfuz alanı haline getirme stratejisini benimsedi. Aynı zamanda Doğu Avrupa ülkelerinin NATO üyeliğine şiddetle karşı çıkıyordu. Öte yandan, yüksek müdahale kabiliyetine sahip üst düzey teknik birlikler kurdu ve onları batı sınırına konuşlandırdı.

Rusya'nın ABD'nin Haiti'ye müdahalesi konusunda yorum yapmadığı bu dönemde Washington, Rusya'nın "yakın çevre" olarak adlandırdığı eski Sovyetler Birliği'nin coğrafi çevresine dolaylı ve doğrudan müdahalelere göz yumdu (Onay, 2003, ss. 128-129).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte ve SSCB'nin çökmesi sonucu ABD ve Avrupa Birliği'nin bölgeye ilgisi artmıştır. Bölgenin baskın aktörü olan Rusya da bölgeyi korumak ve muhafaza etmek amacıyla bu doğrultuda politikalar yürütmüştür. Böylece 1991'de Ukrayna ve Belarus ile Bağımsız Devletler Topluluğu kurulmuştu. Bu topluluğa daha sonra SSCB'den ayrılan diğer devletler de katıldı. Böylece BDT ülkeleri Azerbaycan, Belarus, Ermenistan, Kazakistan, Gürcistan, Moldova,

Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan, Rusya Federasyonu ve Ukrayna oldu. Her ne kadar BDT kurulduysa da SSCB'nin dağılışı sonrasında Avrasya bölgesinde bir yönetim ve liderlik boşluğu sorunu mevcuttu. Orta Asya, Hazar ve Kafkasya gibi alanlarda doğalgaz ve petrol kaynaklarının bolluğu Batı'da ABD ve AB'nin Doğu'da ise Çin'in ilgisini çekmekteydi. Böyle bir durumda eski SSCB ülkeleri sahip oldukları zenginlikleri korumak için siyasi ve ekonomik adımlar atmaya başladı. Özellikle ekonomik anlamda başarılı olamayınca son çare olarak ekonomik anlamda bölgesel kalkınma için Avrasya Ekonomik Birliği'ni kurdular (Katıtaş, 2019, ss. 49-51).

AEB'nin kurulmasına yönelik ilk fikri de Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev vermiştir. Nazarbayev bu fikri ilk kez 1984'te Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi'ndeki konuşmasında karşılıklı bağımlılık ve önemli ekonomik sektörlerde işbirliğini gerektirecek bir Avrasya Birliği'ne vurgu yapmıştır. Bu fikre sadece Rusya ve Belarus sıcak bakmıştır. Bu bağlamda üç ülke (Kazakistan- Rusya-Belarus) 1995'te Gümrük Birliği Antlaşması imzalamıştır. Daha sonra 1996'da Kırgızistan, 1998'de de Tacikistan katıldı. 1996'da Nazarbayev'in isteği ve teşvikiyle Gumilyov Avrasya Milli Üniversitesi kuruldu. Bu kurumun görevi Avrasya'da oluşturulabilecek bir entegrasyon süreci için bilimsel araştırmalar yapmaktır. Böylece Avrasyacılık anlayışı ve sürecine yönelik entelektüel bir zemin kazandırılmaya çalışılmıştır (Katıtaş, 2019, ss. 51-52).

Yeltsin dönemindeki bir diğer önemli gelişme, 25 Kasım 1994'te başlayan ilk Çeçen Savaşı'ydı. Cafer Dudayev 1992'de Çeçenya'nın Rusya'dan ayrıldığını ilan etti. Burası bağımsız bir ülke olarak ilan edilince, Cumhurbaşkanı Yeltsin Rus askerlerini Çeçenya'ya gönderdi. Yeltsin, 1996 yılında Çeçen hükümetiyle bir anlaşmaya varmak zorunda kaldı çünkü Rus ordusu Çeçenlere karşı beklenen başarıyı gösteremedi. 1996 başkanlık seçimlerinden önce Yeltsin'in oy oranı %6'ya düşmüştü. Rus Komünist Partisi lideri Zyuganov'un seçimi kazanma şansı oldukça fazlaydı.

Bu arada Yeltsin'in özelleştirme politikası sayesinde büyük bir servet kazanan Berezovski de reformların başarısızlığı nedeniyle yenilen Yeltsin'e yalnızca desteklerinden ötürü şükranlarını ifade etmek için Yeltsin'in yeniden cumhurbaşkanı

seçilmesini gerektiğini bildirdi ve onun lehinde seçim kampanyaları yürüttü (Hekimoğlu, 2007, s. 69; Riasanovsky ve Steinberg, 2011, ss. 680-681).

Seçim arifesinde, Zyuganov'un erken seçim yapmasının ardından, Berezovski ve Chubais yeni bir plan başlattı. Bu plana göre, seçimlerden kısa bir süre önce Yuganov üçüncü aday olan kişiye karşı Yeltsin'in oylarını bölüyordu. Bu nedenle Yeltsin lehine seçimden çekilmesi gerekmekteydi. Bu üçüncü aday Çeçen Savaşı'ndaki yararlılığıyla bilinen ünlü General Alexander Lebed idi. Lebed, Berezovski'nin desteğiyle 1996 cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turunda oyların %14'ünü aldıktan sonra ikinci turdan önce seçimden çekileceğini açıkladı. Bunun sonucunda da Yeltsin ikinci tur seçimlerde tekrar cumhurbaşkanı seçildi (Hekimoğlu, 2007, s. 70; Tanrısever, 2005, s. 59).

Yeltsin döneminde Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev görevde iken Batı yanlısı bir politika eğilimi vardı. Yeltsin, 'kuzey yarımkürenin ötesiyle işbirliği, güven ve güvenlikten oluşan bir demokratik alan' kurma anlayışında bir politika yürütmek istedi. Bu anlayışa uygun olarak Rusya, birliklerini orta Avrupa ve Baltık bölgesinden geri çekmek konusunda yapılan anlaşmalara uydu. 1992'de Yeltsin "NATO'ya girmek istediğini Rusya'nın bekleme odasına mahkûm edilmemesi gereken bir ülke olduğunu" belirtti. 1997'de NATO'nun genişlemesini kabul eden bir Rusya- NATO anlaşmasına imza atan Yeltsin, karşılığında NATO'nun merkezinde bir Rus varlığının olmasını talep etti. Ayrıca önemli durumlarda Rusya'ya danışılmasını istedi. Son olarak da NATO'ya yeni üye olanların topraklarına NATO'nun füzeler ve birlikler yerleştirmeyeceğinin garantisini istedi. Ancak NATO 1999'da Kosova'daki Arnavutları etnik soykırımdan korumak niyetiyle doğrudan bir BM kararı olmadan ve Rusya'nın ikaz ve itirazlarına rağmen Yugoslavya'ya müdahale etti.

Yine Sırbistan'a yapılan hava bombardımanı NATO'nun genişlemesinden duyulan korkuları daha da güçlendirdi. Rus halkının birçoğu NATO'yu ilk kez baş düşmanlarından biri olarak görmeye başladı.

Çünkü Kosova savaşını Ruslar, eski SSCB sınırları içindeki yerlere ileride yapılması muhtemel şeylerin bir provasası olarak gördüler. Tüm bunlar Yeltsin'i Batı karşısında ve iç politikada küçük düşürdü. O dönemde başbakan olan Putin NATO'ya karşı artan güvensizlikten ve memnuniyetsizlikten faydalanarak Rus ordusuna Çeçenistan'a

yeniden müdahale emri verdi. Putin'in bu tavrı Rus halkı arasında kendisine destek kazandı. Yeltsin devlet başkanlığının normal süresinden altı ay önce Putin'in iktidara geçmesine izin verdi (Hosking, 2011, ss. 842-844). Öncesinde ise "Bosna Savaşı sırasında Rus çıkarlarını Batı karşısında koruyamaması ve Sırlara gerek desteği vermemesi" gibi faktörlerin etkisiyle Yeltsin dışişleri bakanlığı görevini Kozirev'den alıp Yevgeni Primakov'a bırakmak zorunda kalmıştı. Kozirev yerine Primakov'un geçmesini anti-reform güçleri sakinleştirmek için verilmiş bir ödün olarak değerlendirdi (Güneş, 2014, s. 475).

Yeltsin, Rusya'nın dış politikasının geri dönüşünün önemli bir işareti olan Kozirev'in yerine Ocak 1996'da Primakov'u Dışişleri Bakanı olarak atadı. Primakov göreve başladığı günün ertesinde düzenlediği basın toplantısında, NATO'nun genişlemesinin Rusya için yeni bir jeopolitik durum yaratacağını ve Rusya'nın Batı ile Doğu'nun genişlemesini dengelemek için Asya'da yoğun bir şekilde askeri kuvvetler bulunduracağını ve ittifaklar geliştireceğini söyledi. Yeltsin, Chernomird ve Sergei Kiriyenko'nun yerini aldığı anda, Duma iki kez reddetmesine rağmen, Chernomird başbakan olarak başarılı olamadı. Ağustos 1998'de, Kiriyenko'nun beş aylık başbakanlığı sona erdiğinde, ülke büyük bir ekonomik kriz yaşadı. Mali krizin ardından Dışişleri Bakanı Primakov'un başbakan olarak atanması iç politikadaki değişikliklerin ilk önemli göstergesi olarak kabul edilmektedir. Hükümet, ihracat vergilerini artırmak için Duma ile çalıştı ve yolsuzlukla ilgili soruşturmalar yürüttü. Ancak Yeltsin, Nisan 1999'da Primakov'un istifa etmesini istedi ve yerine Sergey Stepasın'i atadı. Yeltsin, görev süresi boyunca politikasında iki şaşırtıcı yöntem kullandı. Birincisi, olası halefler için bir uygulama komitesi olarak başbakanlık görevini kullanıyordu. İkinci olarak da bir aday kaynak olarak güvenlik kuruluşlarına artan bağımlılığı elinde tutuyordu. Yeltsin, 1998 ile 1999 yılları arasında dört başbakan (Çernomirdin, Primakov, Kiriyenko ve Stepasın olmak üzere) atamıştır (Hekimoğlu, 2007, ss. 71-73; Riasanovsky ve Steinberg, 2011, s. 687).

Öte yandan Yeltsin seçimlerde halefi Putin'in aday gösterilmesinde ısrar etti. Bu, gelecekteki Rus cumhurbaşkanlarının villalara, tıbbi tesislere, diğer ayrıcalıklara el koymasını ve Duma'nın baskısından kaçınmasını önlemek içindi. Yeltsin, Putin'e yönetim açısından sahip olduğunu düşündüğü nitelikler açısından güvendiğini

açıkladı. Yeltsin'in onayıyla yönetime geçen Putin hem Rusya içinde hem de uluslararası alanda -ABD'nin Afganistan operasyonuna destek vererek- güven kazanacaktır (Hekimoğlu, 2007, s. 74; Nogayeva, 2013, ss. 129-130). Yeltsin, genç teknokratları yurtdışına atanmasının, serbest piyasa ekonomisinin sorunsuz işleyerek Güneydoğu Asya'daki kriz ve gelişen pazar da yeni bir piyasa ve döviz kuru politikası oluşturmuş olan Rusya'yı ciddi şekilde etkilediğine inanıyordu. Yeltsin bu dönemde birkaç başbakan değiştirmiş olsa bile başarılı olamadı ve halkın %90'ı yoksulluk sınırının altındaki yaşam koşullarında yaşamak zorunda kaldı. Yedili Grup'un isminin Sekizli Grup olarak değiştirilmesi ve hatta Rusya'nın ittifaka girmesi bile ülkenin ekonomik yapısında herhangi bir iyileşme sağlamadı. Yeltsin'in istifasının ardından görev süresi 31 Aralık 1999'da sona erdi ve Vladimir Putin vekil başkan oldu (Onay, 2003, s. 136).

Yeltsin dönemi dış politikasına da genel olarak özetleyecek olursak Boris Yeltsin başkanlığının ilk zamanlarında hem Batı temelli hem de Batı karşısında teslimiyetçi bir politika izlediği için Rusya'nın zayıf ve aciz olarak görülmesine neden olmuştur diyebiliriz. Yeltsin hem iç hem dış politikada 'ABD'nin 200 yıllık demokrasi tecrübesini göz ardı edemeyiz' diyerek Batı yanlısı bir politika izlemiştir. Andrey Kozirev'in de Yeltsin ile benzer fikirlere sahip olması Yeltsin'e kolaylık sağlamıştır. Yeltsin demokratikleşme ve Pazar ekonomisine geçiş konusunda kararlı davranmıştır. Bu durum daha sonra Batı'nın ilgisini çekmiştir. Batı yanlısı politikalar ile Sovyetler Birliği'nin emperyalist yapısını tamamen kaldırmak, ABD ile stratejik iş birliği kurmak ve ABD ile nükleer alanda rekabeti sonlandırmak, NATO ile iş birliğini geliştirmek, Avrupalı müttefiklerle ve BM Güvenlik Konseyi'ndeki diğer daimî üyelerle ilişki kurmak, G-7 ve DTÖ gibi uluslararası kuruluşlara üyelik amaçlanmıştır. 1994 yılında (Yeltsin'in ilk yıllarında) Rusya'nın G-7 toplantılarına davet edilmesi ve 1997'de de resmi olarak örgüte katılma daveti alması Yeltsin döneminin önemli başarılarından biri olarak görülmektedir. Ancak bazı çevreler bu politikaları idealist ve romantik olduğunu belirtmiş ve yönetimi Rusya'yı ABD'nin küçük bir müttefiki haline getirmekle suçladılar Özellikle Komünist ve milliyetçiler Yeltsin'e hain gözüyle bakmışlardır. Bu karışık ortamda Rusya'da siyasi parti ve akımların sayısı artmıştır. Bunların içinde Yeltsin'in politikalarına ve iktidarına en çok karşı çıkan Avrasyacılar olmuştur. Eleştiriler artınca ve Batı yanlısı dış politika ekonomik

sorunların giderilmesine çözüm sağlayamayınca Yeltsin dış politikada ani bir değişikliğe giderek eski Sovyet cumhuriyetlerine daha fazla önem vermiştir (Kamalov, 2008, ss. 4-5; Zarakol, 2012, s. 275).

3.16.3. Vladimir Putin dönemi

Vladimir Vladimirovich Putin, 7 Ekim 1952'de St. Petersburg'da doğdu. 1970 yılında Leningrad Devlet Üniversitesi'ne girdi ve medeni hukuk alanında uzmanlaştı. 1975 yılında mezun olduktan sonra, Putin KGB (Devlet Güvenlik Komitesi) için çalıştı ve önce karşı istihbarata, ardından dış istihbarat bölümüne atandı. Eski profesörü Anatolii Sobchak, 1991'de Leningrad belediye başkanı olduğunda, Sobchak için çalışmaya başladı. 1996'da Putin, Yeltsin'in başkanlık yönetiminde bir pozisyon aldı. Hızla yükseldi. 1998'de Yeltsin, Putin'i FSB (Federal Güvenlik Servisi'ne) atadı ve ardından Mart 1999'da Güvenlik Konseyi sekreteri olarak atadı. Ağustos 1999'da Yeltsin onu bu kez de başbakan olarak atadı. Çeçenistan'daki askeri operasyonu kararlı bir şekilde ele alması sayesinde Putin'in popülaritesi arttı. 31 Aralık 1999'da Yeltsin istifa ederek Putin'i başkan vekili yaptı (Remington, 2015, s. 362).

31 Aralık 1999'da seçimlerde yenilen Yeltsin, iktidarı Putin'e devrettikten sonra 26 Mart 2000'deki seçimde Putin devlet başkanı oldu ve oyların %50'den fazlasını kazandı (Onay, 2002, s. 141). Putin'in seçim stratejistleri, Rus seçmenlerin ülkeyi yönetenler arasında aradıkları özellikleri belirlemek için kapsamlı anketler yaptı. Rus seçmenlere göre istihbarat %60, dürüstlük %57, siyasi deneyim %49, yönetim deneyimi %38, güçlü irade %34 ve kişisel çekicilik %7 oranındaydı. Daha fazla puan alan başka bir araştırmaya göre ise, Putin enerji puanı olarak 6,1; fiziksel güç ve iletişim becerilerinde 5,9; ilkelere uygun olarak 5,5; şirket dürüstlük, görünüm ve çekicilikte 5,4 puana sahipti (Rutland, 2001, s. 168).

Putin'in bu dönemde başarısına yol açan faktörleri hesaplamak için Çeçen direnişine karşı mücadelede bir adım geriye atmadı, tam anlamıyla Rus milliyetçisi bakış açısıyla direndi. Ulusal İstatistik Bürosu'na göre, Putin uzun vadeli yoksulluk sırasında Rusya halkının ülkeye istikrarını yeniden sağlayabilecek güçlü bir lider imajını uyandırmıştır. Bu faktörlere, Yeltsin döneminde ülkede başlatılan medyadaki değişimler de

eklenmelidir. Bu dönemde tüm büyük medya kuruluşları sadece hükümetin kontrolü altında faaliyet gösterebilmekteydi (Taşar, 2001, s. 133).

Putin, 1993 Anayasası'nın verdiği geniş yetkiler ve arkasındaki halk desteği sayesinde reformları gerçekleştirirken siyasi sisteme neredeyse hiç muhalefet etmezken, Putin'in muhalifleri iktidarını ilan aşamasında reformları engellemek için kullanmaya çalıştı. Putin, konumunu güçlendirmek, devlet otoritesini artırmak ve güçlü iş adamlarının devlet kurumları üzerindeki etkisini sınırlamak için "dikey güç" adını verdiği bir politika uyguladı (Tompson, 2002, ss. 947-948).

Putin'in dış politikası, üç iç politika önleminden etkilendi. Birincisi, Batı yanlısı petrol ve doğalgaz lobiciliği, ikincisi, Rus güvenlik servislerinin Batı yanlısı dönüşüm sürecine katılması ve Putin'in yönetimine yol açan Batı karşıtı ittifaktan ayrılmasıydı. Ordu, Putin'in Çeçenya'ya karşı tutumunu destekliyor ve Çeçenya'yı kontrol altında tutabileceklerine inanıyordu. Putin siyasi karar alma mekanizmasına asker atamadı, bunun yerine eski Rus dış istihbarat ajanı Sergey Ivanov'u Savunma Bakanı olarak atadı. Fakat İttifak uygulamaları, ordunun kendilerine ödenen maaşlardan duyduğu memnuniyetsizlik nedeniyle terk edildi (Bukkvoll, 2003, ss. 224-226).

Putin, yönetime ek olarak, AEK'nin (piyade tüfeği) ihracat üretimini kontrol etmek adına tekel kurmak için Rosvooruzhenie ve Promeksport adlı iki bağımsız şirketi yetkilendirdi ve şirkete katılmak üzere Belianinov'u atadı. Öte yandan, devletin toplum üzerindeki kontrolü arttıkça, sivil toplum kuruluşlarının Putin'e koşulsuz desteği ödüllendirildi ve sonuç, daha büyük bir merkezi güce sahip bir merkezi bürokrasinin kurulması oldu.

Aleksei Mukhin tarafından Ocak 2002'de yayınlanan bir listeye göre Putin, güvenlik teşkilatının 12 üyesinden 6'sını en yakın danışmanı olarak seçti. St. Petersburg şubesi, olan Moskova ofisine birçok servis personeli atadı (Bukkvoll, 2003, ss. 228-229).

1990'larda Almanya gibi hiçbir ülke Rusya'nın reform politikasını desteklemedi ve hiçbir ülke Rusya'da Almanlar gibi ticari şirket temsilcileri açmadı. Rusya'nın demokratik çizgiyi ihlal ettiği dönem bile, Almanya'nın anlayışını hiçbir zaman değiştirmede. Çeçen Savaşı ya da 2. Dünya Savaşı'nda Almanya'dan kaçırılan kültürel mirasın iade edilmemesi bu dostluğa zarar vermedi. Özellikle doğalgaz üretimi ve

ihracatında işbirliği ve uluslararası ceza suçlarıyla mücadele kesintisiz olarak sürdürülmüştür (Taşar, 2001, s. 145).

Putin, güvenlik sektöründeki geçmişi nedeniyle Rusya'da başkanlığı devraldığında, Federal Almanya Cumhuriyeti'ndeki siyasi durumu iyi anlıyordu ve Alman siyasi elitini derinlemesine biliyordu. Putin, Amerikan serbest piyasa ekonomisinden ziyade "Alman sosyal piyasa ekonomisi modelini" benimseyen bir liderdir. Putin'in çevresi Alman danışmanlarla çevrilidir. Bunlar; Ekonomi Bakanı Sergey Frank, Ulaştırma Bakanı Leonid Reimann, Ulaştırma Bakanı Edward Reynoff, Başsavcı Yardımcısı ve danışmanlar Maxim Meyer ve Evgen Gentmacher gibi isimlerdir. FSB'nin (Federal Güvenlik Servisi) ikinci kişisi Vladamir Leopoldovic Schulz'un da Alman asıllı olduğunu hatırlatmak gerekmektedir (Taşar, 2001, s. 146).

Rusya'nın Avrupa ile ilişkilerinin önemli bir kısmı AGİT, Avrupa Komisyonu, Avrupa Birliği ve NATO gibi uluslararası kuruluşlarla olan ilişkiler oluşturmaktadır (Hekimoğlu, 2007, s. 213). AGİT'in siyasi ve ekonomik bir yaklaşımdan ziyade hümanist bir yaklaşım benimsediğinden ve faaliyetlerinin çoğu coğrafi olarak iki bölgede (Sovyet sonrası ve Yugoslavya sonrası) yoğunlaştığından rolü zayıfladı. 8 Ocak 2001'de Rusya, AGİT faaliyetlerini geliştirmek için "AGİT Gündem Listesi" ve "Rusya'nın Daimî Üyeler ve Bağlı Kuruluşlarının İşlerinin İyileştirilmesine Dair Görüşleri" olmak üzere iki öneri sundu (Hekimoğlu, 2007, s. 294).

Avrupa Konseyi, Rusya'nın 1996'da resmen katıldığı bir başka uluslararası organizasyondur. Konsey aracılığıyla Rusya, spor, eğitim ve çevre koruma gibi büyük Avrupa sosyal ve kültürel projelerine katılabilecekti. Rusya, Avrupa standartlarına uygun olarak Letonya ve Estonya'da yaşayan Rusları korumak için konsey üyeliğini aktif olarak kullanmaktadır. 11 Eylül olaylarının ardından Çeçen meselesi gündemden çıkarıldı. Çeçen meselesi, Avrupa Komisyonu ile Rusya arasında gerilim yaratmaktaydı.

Ancak yine de Rus hükümetinin önceki dönemdeki anti-demokratik yaklaşımı Güvenlik Konseyi tarafından şiddetle eleştirildi. AB ile Rusya arasındaki ilişkinin geliştirilmesinin temeli, 1994 tarihli "Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması" dır.

Rusya'nın dış politika kavramı, ülkenin dünya siyasetine ve ekonomisine entegrasyonuna dayandığından, AB'nin Rusya ile ilişkileri Rusya'nın yeni siyasi ve ekonomik düzeyinin demokratikleşmesine, hukukun üstünlüğünün inşasına ve piyasa ekonomisine geçişe katkıda bulundu. AB ülkeleri, Dünya Ticaret Örgütü'ne katılımları sırasında Rusya'nın da ana destekçileri oldu (Hekimoğlu, 2007, ss. 214-215).

30 Ekim 2000'de Paris'te düzenlenen AB-Rusya Federasyonu zirvesinde, Avrupa güvenliği ve siyaseti alanlarında iş birliği ve diyalogun geliştirilmesine ilişkin ortak bir bildirge kabul edildi. Aralık 2000'de Nice'de düzenlenen Avrupa Birliği zirvesinde, Rusya Federasyonu'nun birlik tarafından yürütülen tatbikatlara katılabileceği kararlaştırılmış ve aynı zamanda güvenlik ve savunma alanında özel bir danışma komitesi kurulmasına onay verilmiştir (Hekimoğlu, 2007, s. 216). Putin'in başkanlığı sırasında 11 Kasım 2002'de Brüksel'de yapılan AB-Rusya Federasyonu zirvesi, ilişkilerin geliştirilmesi açısından büyük önem taşıyordu. Zirve öncesinde Avrupa Bakanlar Konseyi, Avrupa Komisyonu'nun Rusya'yı pazar ekonomisi ülkesi olarak kabul etme kararını onayladı (Hekimoğlu, 2007, s. 218). Zirvede Kaliningrad meselesine çözüm bulunmuştur. Ayrıca Rus vatandaşlarının AB ülkelerinde vizesiz dolaşımına destek verilmiş ve büyük enerji projelerine devlet desteği konusunda fikir birliği sağlanmıştır (Hekimoğlu, 2007, s. 219; Riasanovsky ve Steinberg, 2011, s. 710).

Putin döneminde Avrasya coğrafyasındaki gelişmelere bakacak olursak; Orta Asya ve Hazar Denizi coğrafi olarak Avrupa ve Kuzey Amerika gibi karlı ticari pazarlardan izole edilmiştir. Rusya, Çin ve Hindistan gibi komşu ülkelerin siyasi ve ekonomik çıkarları çerçevesinde ekonomik faaliyetlerini sürdürebilmektedirler. Bu dönemde bahsedilen "Avrasya İpek Yolu" projesi, Karadeniz'den Moğolistan'a coğrafi ortamda ulaşım ve küresel entegrasyonun sağlanması bağlamında da jeopolitik bir yöntemdir. Avrasya'nın "kaderinden" bu dönemin kurtuluşuna kadar, Avrasya'da oluşmaya başlayan yeni Amerikan varoluşu da çok önemli bir konudur. Bu süreçte bölgenin küresel potansiyelinin ortaya çıkarılması ve keşfedilmesi beklentileri artmaya devam etti (Wallender, 2003, s. 98).

Dört Orta Asya ülkesi Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan ve Özbekistan tarafından kurulan Orta Asya Ekonomik Topluluğu (MAET), ekonomik entegrasyonu

desteklemek ve yasadışı göçü önlemek için Orta Asya İşbirliği Örgütü'ne (MAIO) dönüştürüldü. MAIO'nun rakibi ise, Rusya ve Çin olmak üzere iki bölgesel gücü içeren Şangay İşbirliği Teşkilatı'dır (SCO). Diğer birçok taraflı organizasyon ise; Gürcistan, Özbekistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova'nın oluşturduğu GUUAM organizasyonudur. Bölgedeki bir diğer çok taraflı ve alternatif iş birliği yapısına NATO'nun önemi açısından da belirtilmesi gerekir, ancak "Barış İçin Ortaklık" girişimi çok taraflı bir mekanizmadan çok ülkeler arası ikili anlaşmalara dayanmaktadır (Nogayeva, 2013, s. 154; Wallender, 2003, s. 99).

Ekonomik işbirliği ve bölgesel kalkınma için atılan bu adımların son ve en önemli olan Avrasya Ekonomik Birliği'ne (AEB) yukarıda da değinmiştik. 2000 yılına gelindiğinde ise Avrasya Ekonomik Topluluğu kurucu anlaşması imzalanarak AEB yolunda önemli bir adım atılmış oldu. AET'nin genel amaçları; ortak döviz politikası belirlemek, ortak ulaşım ve altyapı sistemleri oluşturmak, mal ve hizmetlerin serbest dolaşımına yönelik uygulamaları hayata geçirmek, hukuk alanında işbirliğini geliştirmek, yabancı sermaye yatırımlarına yönelik adil uygulamalar belirlemek, eğitim ve sağlık hizmetlerinde örgüt içi asgari seviyeye ulaşmak ve ortak enerji piyasası kurmaktır (Katıtaş, 2019, s. 53).

Putin Avrasya Ekonomik Topluluğuna daha çok ekonomik gerekçelerden dolayı olsa da çok fazla önem verdiğini sıkça dile getirmiştir (İşyar, 2013, ss. 129-130).

Putin'in Rusya'nın küresel entegrasyonu temelindeki tutumu, bölgenin jeopolitik rekabete dayalı özel bir dengeden enerji geliştirme ve ihracattan yararlanan birleşik bir politikaya doğru gelişmesine yol açtı. Bu, Rusya'yı bölgede daha pragmatik ve gerçekçi bir dış politika izlemeye yöneltti. Rusya'nın enerji sektörü yalnızca karlılığa odaklanmakla kalmıyor, aynı zamanda Doğu ve Orta Avrupa'daki rafinerilere ve boru hatlarına yatırım yapma politikası izliyordu. Bu dönemde Avrasya açısından öne çıkan bir diğer anlayış da "büyük oyun" yaklaşımı oldu. Bu nedenle, bölge ekonomisindeki jeopolitik rekabete dayalı olarak Rusya, Birleşik Krallık, Hindistan ve Çin düzenli olarak İran ve Türkiye gibi bölgesel güçlerle karşı karşıyadır. Bu güçler bölgedeki rekabetçi ekonomik, siyasi ve askeri çıkarların peşindedir.

Bölgesel iş birliğine dayalı, küreselleşme, ekonomik entegrasyon ve kalkınmaya odaklanan "Avrasya İpek Yolu Projesi" ile bölge ülkeleri kendi refah ve güvenliklerini

artırmak için kooperatif bakış açısıyla çalışmalarını sürdürmektedir. Rusya'nın ekonomik kalkınmaya dayalı uzun vadeli vizyonu ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrasya'nın istikrarının ABD'nin çıkarına olduğunu iddia etmesi, bu modelin bu dönemde daha popüler olduğu argümanını her zaman güçlendirmiştir (Wallender, 2003, ss. 100-102).

Putin 2002'de Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) katılmak istediğini ve Rusya'nın bu uluslararası ekonomik topluluğun kural yapıcı bir üyesi olması yönündeki arzusunu dile getirdi. Daha güçlü bir Rus demokrasisine ve daha özgür bir ekonomiye vurgu yapan Putin dışarıda Batı'ya yaklaşıyor gibi görünse de iç politikada iktidarı gittikçe otoriter hale getiren tam tersi uygulamalar yapmaktaydı (Zarakol, 2012, s. 280).

Putin yönetimi, uluslararası alanda Rusya'yı bölgesel süper güç ve enerji gücü haline getirmeye çalıştı ve Rusya'nın 'yakın çevre', Balkanlar, Uzak Doğu ve diğer bölgelerle mevcut politikalarını değiştirdi. Putin, ayrıca Gorbaçov-Yeltsin yönetimlerinden farklı olarak Batıyla olan ilişkileri ortaklık yerine pragmatizm ekseninde politikalarla yürütmeye çalıştı. Dolayısıyla Rus Milliyetçiliği, Yeni Batıcılık ve Aşırı Avrasyacılık gibi akımlardan farklı bir yol izlediği için Putin'in dış politikasına ılımlı veya pragmatist Avrasyacılık, demokratik devletçilik (statizm) ve uzlaşmacı/uzlaştırıcı jeopolitik akım gibi adlandırmalar yakıştırılmıştır (Sönmez, 2010, s. 41).

Putin'in dış politikasını özetlemek gerekirse Avrupa ile hem ticari hem de siyasi ilişkileri geliştirerek Batı'yı güvence altına almak iken doğusunda bulunan ülkeleri siyasi etkisi altına almak ve bölgesel gücün merkezinde bulunmak olarak genelleyebiliriz. Son dönemlerde de Rusya güneyinde, doğusunda ve batısındaki komşu ülkelerle enerji kaynaklarının kullanımını dış politika aracı olarak kullanmıştır.

Putin'in dış politikasındaki ilginç bir nokta da iktidara geldiği ilk yıllarda tek kutuplu dünyaya itiraz edip Rusya'yı ABD karşısı süper güç olarak tanımlarken 11 Eylül 2001 sonrasında yaşanan gelişmelerle Rusya'nın ABD karşısı bir güç veya bir kutup olmadığını belirtmesidir (Çomak, 2006, s. 96).

3.16.4. Dmitriy Medvedev dönemi

Putin, ikinci başkanlığını tamamladıktan sonra yönetimi Medvedev'e verdi. Medvedev 2000 yılında Gazprom Yönetim Kurulu Başkanlığı'na atandı, 2002'de Rusya Cumhurbaşkanlığı Ulusal Bankası Konseyi temsilcisi olarak atandı ve 2003'te Kremlin hükümetine atandı. Medvedev, Rusya'daki tüm kamu kurumlarında siyasi alanda aday olarak stratejik bir rol oynadı, 2005 yılında ilk başbakan yardımcısı oldu ve 2008 genel seçimlerinde cumhurbaşkanı olarak Putin'den görevi devraldı (Şeker, 2011, s. 57).

Putin'in 2008'de üçüncü kez genel seçime katılma imkânı bulunmuyordu. Kendisinin yerine Medvedev'i aday gösteren Putin, Medvedev'in başbakan seçilmesi halinde tek aday olacağını açıkladı. Medvedev, 2008 genel seçimlerinde oyların %70,23'ünü alarak cumhurbaşkanı seçildi. Medvedev, cumhurbaşkanı seçildikten sonra başbakan olarak atadığı Putin ile Kızıl Meydan'da Putin ile bir kabine oluşturacaklarını ve sekiz yıllık Putin döneminin politikasını sürdüreceğini söyledi. Medvedev'in konuşması, Putin'in politikalarının yeni dönemde de uygulanacağını bir işareti olarak görüldü.

Medvedev 2008'de Rusya'nın Rosia TV'sine verdiği röportajda Rusya'nın dış politikasını beş ilkeye dayalı olarak formüle ettiğini söyledi. Bu beş dış politika ilkesi arasında;

- Uluslararası ilişkilerde uluslararası hukukun önceliklerinden başlayarak, uluslararası hukukun üstünlüğüne dayanmak,
- Tek kutuplu dünya düzenine ve Amerikan hegemonyasına karşı çıkmak,
- Rusya tüm ülkelerle dostluk içerisinde olacak ve hiçbir ülke ile karşı karşıya gelmemeye çalışacak,
- Gerekğinde Rusya'nın sınırları dışındaki Rus vatandaşlarını korumak için her yola başvuracağı,
- Yakın çevre ile ilişkilerin geliştirileceği vurgulanmıştır (Şeker, 2011, ss. 571-572).

Medvedev döneminde Rusya'nın dış politikasının ana içeriği Putin döneminde izlenen politikanın neredeyse bir devamıdır. Keza bazı kıdemli görevliler, Medvedev'in konuşma taslaklarının Putin'in incelemesinden geçtiğini ve bu taslaklara yine Putin'in kendi görüşünü yansıtan eklemeler ve değişiklikler yaptığını bildiklerini iddia ediyordu. Politik krizler sırasında Medvedev önemli kararlar almakta duraksayınca

Putin hamle yapma sorumluluğunu üstlendi. 2008 Rusya-Gürcistan çatışması da buna bir örnektir. Gürcistan'ın 7 Ağustos 2008'de beklenmedik bir anda Güney Osetya'ya saldırması sonucunda Putin karşı hamle yapmak için ivedilikle Pekin'den Moskova'ya döndü. SSCB çöktüğü zaman küçük Osetya'ya ve Abhazya'ya kısmi bağımsızlık verilmiş ve ikisi de Rusya Federasyonu'nun koruması altına alınmıştı. Medvedev Gürcistan'ın işgalini geri püskürtmek için Putin'in asker sevk etme tavsiyesini yerine getirdi. Yaklaşık 11.000 askerini harekete geçirmiş olan Gürcistan'ın ordusuna karşılık veren donanımı ve eğitimi daha iyi olan Rus birlikleri karşısında Gürcistan tutunamayacağını anlayınca geri adım attı. Savaş beş gün sürdü. Gürcistan 170 asker ve 14 polis kaybederek Güney Osetya'dan çekildi. Buna karşılık Ruslar 48 asker kaybetti. Bu zaferle Rus halkının gözünde Putin'in itibarı arttı (Ascher, 2020, s. 320). Görüldüğü üzere Rusya'nın Transkafkasya bölgesinde (Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan'ı kapsayan bölge) en çok sorun yaşadığı ülke Gürcistan'dır. Bunun nedeni de Gürcistan içindeki Abhaz ve Oset halklarının bağımsızlık talebinde bulunması ve Gürcistan'ın bu bölgeleri kendine bağlamaya çalışmasına karşılık RF'nin de bu halkların ayrılıkçı hareketlere destek vermesidir (Alakel ve Kabuloğlu, 2021, s. 363). Medvedev, Güvenlik Konseyi'nde önemli görevlerde bulunan siyasi figürlerin pozisyonlarını değiştirdi. Slav asıllı Federal Güvenlik Servisi'nin (FGS) eski Başkanı Nikolay Patrushev, Güvenlik Konseyi'nin başkanı, emekli genelkurmay başkanı Yuri Baluevski ise; başkan yardımcısı olarak görev yapıyordu.

Medvedev döneminde yapılan bu atamalar, parlamento yönetiminin güncellemeleri veya potansiyel muhalifleri farklı bir perspektiften bu tür saygın mevkilere atayarak bastırmak olarak kabul edilmektedir.

Bu dönemde Patrushev, 2009 yılında yayınlanan "Milli Güvenlik Doktrini" ile Güvenlik Konseyi'nin sorumluluklarını, yetkilerini ve faaliyetlerini yeniden düzenledi. Bu çalışma ile Cumhurbaşkanı adına Güvenlik Konseyi'ni ulusal güvenlikle ilgili olası durumları tartışmak üzere araştırmanın ana odak noktası olarak düzenledi ve ulusal güvenliğe adanmış çeşitli bakanlıkları stratejik planlar geliştirmek adına bir merkez haline getirdi. Bu nedenle Güvenlik Konseyi, bağımsız bir bürokrasiden çok cumhurbaşkanlığı sarayının özel bir danışmanı ve temsilcisi haline geldi.

Başkan Medvedev, 11 Kasım 2009'da Birleşik Devletler Federal Konseyi'nde Amerika Birleşik Devletleri'ne hitap etti. Bu yüzyılda yaşanan modernleşme sürecinden ve bu süreçte ortaya çıkan modern değer ve sistemlerden bahsetti. Medvedev konuşmasında artık sadece liderlerin düşündüğü ve karar verdiği ilkel toplumların kalmadığından ve günümüz modern toplumunun özgür olması gerektiğinden bahsetti. Rus ekonomisine yönelik olarak ülkenin refahı ve geleceğinin geçmiş başarısızlar üzerine inşa edilemeyeceğini, endüstrinin modern teknolojiyi kullanacağını ve enerji gelirinin ekonomik reforma dönüştürülmesi gerektiğini vurguladı.

10 Eylül 2009'da Medvedev'in konuşmasından önce, bir internet gazetesi "Rusya Gidiyor!" başlıklı makalede Rusya'nın ekonomik geri kalmışlığının, rüşvet ve yolsuzlukların demokratikleşme çabalarını engellediğinde, alkole karşı mücadele, nüfus artışını azaltma, çevre sorunlarını ve Kafkasya'daki etnik çatışmaları ülkenin temel sorunları olarak vurgulamıştır. Medvedev, ayrıca ABD ve NATO'nun füze savunma sistemleri inşa etmeye devam etmelerinden duyduğu memnuniyetsizliği dile getirmiş ve bu plana karşı çıkarak Kaliningrad'da nükleer savaş başlığı taşıyabilen "Aleksandr" füzelerini konuşlandırmakla tehdit etti. Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bu ortak tutumu Soğuk Savaşı hatırlatmıştır. Aynı zamanda ABD, Rusya'nın ekonomik kaynaklarını yüksek savunma harcamaları ile tüketmesini isteyerek, savunma harcamalarını yeniden arttırması muhtemeldir (İşyar, 2004, s. 112).

Medvedev, 1993 anayasasında belirtildiği gibi dört yıllığına devlet başkanı seçildi. Anayasaya göre, devlet başkanı arka arkaya en fazla iki dönem için yeniden seçilebilirdi.

Cumhurbaşkanı Medvedev'in 2008'de yaptığı değişikliğe göre, devlet başkanının görev süresinin dört yıldan altı yıla çıkarılması önerildi. Sonuç olarak da Medvedev, Putin'den daha özgür gibi görünse de Rusya'nın dış politikasının ana ekseninden sapmadığı, ancak yine de bu olayları ağırlıklı olarak jeopolitik ekseninde ele aldığı söylenebilmektedir.

3.16.5. Putin'in yeniden başkan olması (2012-günümüz)

“Rusya krizleri geride bıraktı ve istikrara kavuştu. Ümit ediyorum, benden sonraki devlet başkanı bu politikayı devam ettirir. Bunu Rus halkı da istiyor. Kanunları çiğneyerek üçüncü kez aday olamam, çünkü daha sonra başkalarından kanunlara uymalarını isteyemem.” (Kamalov, 2008, s. 355). Bu sözlerin sahibi Vladimir Putin 18 Mart 2018’de oyların yüzde 76,68’ini alarak dördüncü kez devlet başkanı oldu. 6 yıllığına görevde kalacak olan Putin’in görev süresi 2024 yılında biteceği tahmin edilmektedir (BBC News Türkçe, 19.03.2018, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43451286>).

Yukarıda değindiğimiz üzere Putin’in yönetim hayatı 26 Mart 2000’de başladı. 2004’te seçimleri tekrar kazandı. 2008’de cumhurbaşkanlığından istifa etti ve 2008’den 2012’ye kadar Dimitri Medvedev’in cumhurbaşkanı olduğu dönemde başbakanlık yaptı ve ardından 2012’de cumhurbaşkanlığına döndü. Putin, sert, kararlı, gerçekçi bir lider imajını sergilemektedir. Genellikle duygusuz ve ılımlı, zaman zaman vermek istediği bir mesaj veya bir konuda bir noktaya değinmek amacıyla alaycı veya saygısız bir dil kullanmaktan çekinmemektedir. Diğer zamanlarda (sosyal hayatta), cana yakın, rahat bir tavır sergilemektedir. Putin başkalarıyla ilişkilerinde kendine hâkim ve temkinlidir.

Karmaşık konuları açık ve sade bir dille açıklamakta ustadır. Onunla görüşen yabancı iş dünyası ve siyasi liderler, onun politika ayrıntılarındaki ustalığından etkilenmektedir (Remington, 2015, s. 362).

İktidara geldikten sonra Putin idari yapıyı derleyip toparladı. Merkezi otoriteyi güçlendirmek maksadıyla Rusya’yı yedi idari bölgeye ayırdı. Bu bölgelerdeki yerel idarelerin başına kendi seçtiği temsilcileri atadı. Böylece bölgeler üzerinde doğrudan kontrolü sağlamak istedi.

Putin yolsuzlukların ve birtakım oligarkların üzerinde durdu. Böylece vatandaşın devlete olan güvenini yeniden sağlamış oldu. Bilakis Putin’in ilk söylemleri de Rus halkının genetik kodlarına uymaktaydı. Çünkü Putin Rusya’nın bir imparatorluk olduğunu iddia etmekte ve eski gücünü yeniden kazanarak süper güç olması gerektiğini dile getirmekteydi. Bunu da ‘imparatorluk düşüncesi’ olarak tanımladı. Bu

sayede halk çok çabuk bir şekilde Putin’e guvendi. Çünkü Putin gerekli olan ‘milli ideolojiyi’ ortaya çıkarmıştı (omak, 2006, s. 95).

Putin terimsel anlamda Avrasyacılık ifadesini kullanmamış olsa da tam manasıyla Avrasyacıdır. Çünkü Putin Rusya’nın gcnn ve etkisinin doğu yönünde yani Orta Asya’ya doğru genişletilmesinden yanadır. Ona göre Asya Rusya’nın hakimiyet alanıdır. Bu yüzden de Çin ve Hindistan ile iyi ilişkiler kurulmalıdır. Keza şangay Ekonomik işbirliği rgt bu yolda atılan önemli bir adımdı (omak, 2006, s. 95). Rusya ve Çin şİÖ (şangay işbirliği rgt) bünyesinde işbirliğini güçlendirmiştir. Bunun somut örneklerinden biri de 5 Temmuz 2005’te yapılan Astana Zirvesi’nde Orta Asya lkelerinin topraklarının kastedilerek ‘şİÖ Topraklarında’ ABD’nin üslerinin kaldırılmasının istenmesidir. şİÖ Toprakları ifadesinden entegrasyonun ne kadar derinleştirilmeye çalışıldığını görmek mümkündür (Telatar, 2013, s. 45). Nitekim Rusya bu bölgede en etkin bölgesel güç olmaya devam etmektedir. Çin de bölgede etkin bir g olarak önemli bir role sahiptir (Aras, 2002, s. 71).

Putin yönetimi ile birlikte Avrasyacı- Pragmatik ve çıkara dayalı bir dış politika anlayışının temelleri atıldı. İç politikada merkezileştirme politikası uygulamıştır. Putin Avrasyacı politikayı ön plana çıkarak bu doğrultuda bölgesel entegrasyon için ikili ve çok taraflı görüşmeler yapmış ve bölgesel örgütlerin kurulmasında öncülük etmiştir. Putin ayrıca her fırsatta Rusya’nın büyük bir devlet olduğunu belirterek ‘Büyük Rusya’ imajını yeniden sağlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda Putin’in dikkat çeken bir diğer önemli dış politikası BDT ile ilişkilerdir. Çünkü Kafkasya, Rusya için Avrupa ve Orta Asya arasında bir geçiş köprüsü, Türkiye ve İran’la buluşma noktası ve Kafkasya’nın Orta Asya’nın kapısı durumunda olmasından dolayı önemli bir jeopolitik bölgedir. Rusya ‘Yakın evre’ olarak tanımladığı eski SSCB yesi ülkelerle ilişkileri iyi düzeyde tutmaya çalışmıştır.

Rusya Federasyonu kendisini bu bölgede yapılan her türlü örgütün doğal çekirdeği olarak görmüş, BDT gibi önemli yapılanmayı devam ettirmeye çalışmıştır. 2004’te Astana’da BDT yesi dört lke (Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan ve Ukrayna,) arasında Ortak Ekonomik Alan Toplantısı yapıldı. Özetle RF beşinci Putin dönemi dış politika anlayışında eskiye dönüp neler yapıldığını analiz etme, eski güçlü imajına

kavuşma ve uluslararası sistemde yer edinme çabası görünmektedir (Caşın ve Derman, 2016, ss. 201-205).

ABD karşısında ve dünya siyasetinde başat aktör olmak Putin yönetimi dış politikasının temel önceliği olduğundan Yakın Çevre politikası bağlamında BDT ile ilişkilerine önem verse de Rusya BDT üyelerine kaşı tutarsız davrandı. Toprak bütünlüğü ilkesine rağmen Rusya Ukrayna'ya ait olan Kırım üzerinde hak iddia etti. Bununla birlikte Rusya'nın hem çok taraflı hem de Atlantikçi politikası, bölgesel alanda başat güç olmaya çalışması ve BDT içindeki örgütlerin bir kısmının Batı yanlısı olması bir kısmının da Rusya'ya yakın durması gibi nedenler BDT'nin Avrasya'da bölgesel entegrasyon kurma faaliyetlerini kısıtlamıştır (Çam, 2019, ss. 34-35).

Putin'in dış politika ve özellikle -Soğuk Savaş sona ermesine rağmen- ABD ile ilişkiler üzerinde önemli bir etkisi oldu. Dışişleri Bakanlığı, Güvenlik Konseyi ve yasama organı gibi kurumları devre dışı bırakarak Kremlin'deki gücünü sağlamlaştırması, onu selefi Boris Yeltsin'den daha önemli bir dış politika inisiyatifi kaynağı yaptı (Mankoff, 2008, ss. 42-43).

Rusya'nın komünizm sonrası anayasal düzenlemeleri, iktidarın keyfi kullanımına önemli ölçüde izin vermektedir. Hem Yeltsin hem de Putin cumhurbaşkanlığı yetkilerini geniş yorumladılar ve Başkan Putin defalarca hukukun üstünlüğüne bağlılık çağrısında bulunsa da aynı zamanda yetkilerini gayrı resmi bir şekilde kullandı. Ancak Putin'in 2012'de cumhurbaşkanlığına dönmesinden bu yana muhalif grupların baskısı da artmış bulunmaktadır (Remington, 2015, s. 377).

Putin'in 27 Şubat 2012'de yayınlanan ve seçim öncesi dış politikaya adanan "Rusya ve Değişen Dünya" makalesi, dünyadaki istikrarsızlığın artmasının, başta NATO ve ABD olmak üzere Batı'nın diğer ülkelerin içişlerine karışma girişimleri nedeniyle olduğunu vurgulamaktadır. Bunun dışında Putin, BM tüzüklerine aykırı askeri müdahalelerin asıl nedeninin pazarın yeniden bölünmesi olduğunu belirtiyor.

Putin'e göre, bu "insani müdahale" bağlamında insan haklarına ve demokrasiye yapılan çağrılar saf bir demagojidir (Engström, 2014, s. 362). Putin sözlerine şu şekilde devam etmektedir:

Genellikle insan haklarının devletin egemenliğinden daha önemli olduğunu söylerler. Şüphesiz ki; insanlığa karşı suçlar uluslararası mahkemede cezasını çekmelidir. Ancak

bu fıkra devletin egemenliğini ihlal etmek için kullanıldığında, insan hakları dışarıdan ve seçici olarak korunduğunda ve bu hakların 'korunması' ile en temel ve kutsal olanı da dahil olmak üzere birçok kişinin hakları ihlal edilmiş olur, o zaman asil bir davayla değil, saf bir demagojiyle karşı karşıya kalırız (Engström, 2014, s. 362).

Putin dış politikasının temel felsefesini şöyle özetlemiştir: “Bizim dış politikamızın bağımsızlığı kuşku doğurmamaktadır. Bu dış politikanın temelini pragmatizm, ekonomik verimlilik ve ulusal meselelerin önceliği oluşturmaktadır”. Bunun yanında Putin siyasi söylemlerine, ‘güçlü devlet’, ‘vatanperverlik’ ve ‘toplumsal dayanışma’ gibi geleneksel Rus değerlerini önemseyen Avrasyacılık düşüncesinin temel savlarını farklı tonlarda vurgulayarak yer vermiştir. Putin yönetiminin resmî belgelerinde ve açıklamalarında, Rusya’nın bir Avrasya ülkesi olduğu açıkça vurgulanmıştır. Bilhassa 11 Eylül olayları sonrasında Putin ABD ile kurduğu özel ilişkiler ile aşırı Avrasyacılar farklı bir çizgide hareket ettiğini göstererek zamanla Batıcılık düşüncesinden de uzaklaşmıştır (Sönmez, 2010, s. 42).

Putin’in dış politika felsefesi Batıcıların idealist ve radikal Avrasyacıların realist görüşlerinden farklıdır. Putin, değişik siyasi akımların bir sentezi olarak Pragmatist Avrasyacılığı benimsemiş ve dış politikasını da bu temelde yürütmüştür. Bu siyasi anlayışla 11 Eylül olaylarından sonra Moskova-Washington yaklaşması ortaya çıkmıştır. Bunun nedeni ise 11 Eylül saldırılarında Putin’in ABD’ye destek verdiğini açıklamasıydı. Bunu yapmasındaki asıl amaç Çeçen mücadelesinde ABD’nin desteğini almak ve aynı zamanda uluslararası sisteme Çeçen mücadelesinde yaptıklarının meşru olduğunu kanıtlamaktı. Ancak Bush yönetiminin tek kutuplu sisteminin devamını sağlamak amacıyla uyguladığı politikalar ve Putin’in de çok kutuplu bir dünya hedefi olduğundan bu yaklaşma çok uzun sürmemiştir. Fakat yine de dış politikada Batı’ya yönelimden vazgeçilmedi. Bu dönemde Fransa ve Almanya ile özel ilişkiler kuruldu ve AB ile birçok alanda ilişkiler geliştirildi. Putin yönetimi tek kutuplu sistemde ABD’nin hareketlerini sınırlandırmaya çalışarak Üçüncü Dünya’da ABD karşıtı jeopolitik bir mihver oluşturmayı amaçladı. Bu politikanın bir gereği olarak Çin, İran, Suriye, Irak, Kuzey Kore, Hindistan, Vietnam ve ABD’nin ‘arka bahçesi’ olarak gördüğü Latin Amerika ülkeleri ile özel bir iletişim kuruldu (Caşın ve Derman, 2016, s. 203; Sönmez, 2010, s. 69).

Putin yönetimi tarafından Ulusal Güvenlik Stratejisi ve Rusya Federasyonu Dış Politika Konsepti adında dış ve güvenlik politikalarına yönelik kabul edilen iki önemli

belgede Avrasyacı motifler göze çarpmaktadır. 1993'te yayınlanan Yakın Çevre Doktrinde belirtilen Sovyet sonrası dönemde Moskova'nın hassas olduğu güvenlik sorunları gibi konuların önemi üzerinde ulusal güvenlikle ilgili belgede bir kez daha durulmuştur. Ayrıca Rus dilinin kullanımı ve yurt dışındaki Rus vatandaşlarının hakları meselesine de özellikle önem verilmiştir. Yine doktrinde BDT ülkelerine “Rusya'nın geleneksel müttefikleri” niteliği atfedilerek bu ülkelerle olan ilişkilerin geliştirilmesinin önemi vurgulanmıştır. Rus hükümeti özellikle Soğuk Savaş sonrası süreçte uluslararası sistemde ABD'nin öne çıkarak sivrilmesinden, NATO'nun genişlemesinden ve yeni üyelerinin topraklarına nükleer ve konvansiyonel silahların yerleştirilmesinden ve BM Güvenlik Konseyi'nin onayı olmadan yapılan operasyonlardan rahatsız olmuş ve bunu da Dış Politika Konsept'inde belirtmişlerdir. Keza BM'nin mevcut şartlara göre yeniden yapılandırılmasını önermişlerdir. Tüm bunlara ilaveten Rusya'nın eski Sovyetler Birliği bölgesinde yeniden öne çıkması gerektiği belirtilmiştir. SSCB döneminde kurulmuş olan ilişkilerin sürdürülmesinin gerektiği üzerinde durulmuştur (Sönmez, 2010, s. 44).

Son birkaç yılda, Putin'in Rusya'sının doğası, kendi imajıyla birlikte büyük ölçüde değişti. Putin, önceki yıllarda, daha güçlü ve düşmanca oyuncularla çevrili jeopolitik olarak savunmasız bir devletin lideri olarak hareket etmekteydi. Rusya, jeopolitik adalet arayan mağdur ve baskı altındaki bir ulusun rolünü oynamaktaydı. 2014'te Kırım'ın ilhakında avantaj elde etmeye başladı. 2018'de her şey değişti. Rusya'nın Suriye'deki askeri başarısı, Orta Asya'daki benzersiz rolü, Afrika'daki artan varlığı ve hepsinden önemlisi yeni geliştirilen “harika silahları” ile sarhoş olan Putin, baskı altındaki bir oyuncu gibi hissetmekten taarruza geçebilecek birine dönüştü.

Rusya Dışişleri Bakan Yardımcısı Sergei Ryabkov'un sözleriyle “demir kaplı, su geçirmez, kurşun geçirmez, yasal olarak bağlayıcı garantiler” için mevcut talep artık jeopolitik kırılmalardan değil, tam tersine Rusya'nın tarihsel olarak haklı tam teşekküllü yeniden yazma hakkına olan inancından kaynaklanmaktadır.

Bugün Rus dış politikası yalnızca Batı ile ilgili değil, aynı zamanda Batı ile doğrudan bir ilişkisi olmayan kendi jeopolitik çıkarlarıyla ilgili hale geldi (Stanovaya, 2022).

BDT içinde Ukrayna başından beri siyasi olarak farklı bir konumdaydı ve daha Avrupa yanlısı bir tutum takınmaktaydı. 2004'te Turuncu Devrim ve sonrasında Putin'in

ekseninden daha da uzaklaştı. 2010 yılında ise Viktor Yanukoviç iktidara gelince kısa süreliğine de olsa Rusya yeniden Ukrayna üzerinde aktif rol oynayacağı bir hakimiyet kazandı. Rusya AB'ye karşılık oluşturulan Avrasya Ekonomik Birliği'ne Ukrayna'yı dahil etmek için uğraştı. O dönem Ukrayna devlet başkanı olan Yanukoviç, Rusya'nın baskısıyla 2013'te AB ile ortaklık anlaşmasını askıya aldı. Ancak 2014'te Moldova, Gürcistan ve Ukrayna AB ile ortaklık anlaşması imzaladı (Çam, 2019, s. 35).

Ukrayna BDT'nin kurucu üyesi olmasına rağmen etkin bir üye değildi ve işbirliği taahhütlerinde oldukça seçici davranmaktaydı. BDT çerçevesinde Ukrayna Batı ve Avrasya arasında karma bir politika yürütmekteydi. Rusya açısından Ukrayna'nın AB'ye katılımı hem Rus ekonomisine zarar verecekti hem de AEB'nin geleceği için kritik önemde olan Ukrayna'nın kaybı demek olacaktı. Kırım'ın Rusya'ya bağlanması ile Ukrayna bölgesel örgütlere katılmak yerine Batı'ya yakınlaşmayı tercih etmiştir. Tüm bu yaşananlardan sonra Batı, Rusya'ya ekonomik yaptırımlar uyguladı. Rusya yine de Ukrayna üzerinde işgalci politikalar izlemeye devam etti (Çam, 2019, ss. 35-36).

Rusya, Ukrayna'yı ne pahasına olursa olsun Moskova'nın jeopolitik denetimine geri verilmesi gereken bir bölge olarak görmektedir. Şu anda Kremlin, Ukrayna'nın NATO'ya katılmasını engellemeyi amaçlıyor. 2014 yılından itibaren hem iç hem de dış ilişkilerde karar alma süreçlerinde Slavcılar veya güvenlik kurumları önemli bir rol oynamaya başladı.

Slavcılar, Putin'in ABD'ye ve genel olarak Batı'ya olan güvensizliğinin ana kaynağı olmaya devam ediyor, ancak aynı zamanda olası bir kötü senaryoda Putin'i Batı ile pragmatik bir şekilde anlaşmaya ve güvenlik güçleri arasında daha yakın bağlar geliştirmeye ikna etmeye de hazırlar. Slavofiller ve muhafazakâr karar vericiler olası bir yeni çatışmanın (Rusya-Ukrayna) her türlü maliyetini üstlenmeye hazırlar ve hatta bundan fayda sağlayacaklarını düşünmektedirler. Gündeme hükmediyorlar, Putin'in endişelerini körüklüyorlar ve gerilimi kışkırtıp tırmandırıyorlar. İkinci grup, hükümete hâkim olan ancak güvenlik meselelerine müdahale etme ya da jeopolitik konusunda endişelerini bildirme yetkisi olmayan teknokratlardan oluşuyor. Ekonomiyi ve finansal sistemi herhangi bir jeopolitik şoka uyarlamakla görevlidirler.

Bir de iş dünyası seçkinleri var. Bunlar sessiz kalmayı tercih ediyor. Topluma gelince, Ruslar daha çok toplumsal sorunlara odaklanmış ve jeopolitikten bıkmış durumdalar. Savaş çıkarsa protesto etmeyecekler: Yakın tarihte yapılan bir ankete göre, Rus halkının yarısı Rusya-Ukrayna sınırındaki tırmanıştan ABD ve NATO'yu sorumlu tutarken, yalnızca yüzde 4'ü sorumluluğun kendi ülkelerinde olduğunu belirtti. Rus toplumu siyasi olarak bunalımda ve protesto potansiyeli nispeten düşük durumdadır. Muhtemel hoşnutsuzluğu ortaya çıkarabilecek her türlü muhalefet tamamen yok edildi ve savaş korkusu rutinleştirildi (Stanovaya, 2022).

Dugin'e göre Ukrayna toprakları Avrasya'nın kalbi (Rusya) ile Batı arasında bölünmüştür; ancak bu iki sözde jeopolitik güç merkezi arasında bir güvenlik şeridi olarak var olabilir. Mevcut haliyle Avrasya'nın güvenliğine bir tehdittir. Ukrayna'nın egemenliği, Rus jeopolitiği için, prensipte, kolayca bir askeri çatışmayı kışkırtabilecek kadar olumsuz bir fenomeni temsil ediyor. Ukrayna, bazı toprak emelleri olan bağımsız bir devlet olarak tüm Avrasya için büyük bir tehdit oluşturuyor. Ukrayna sorunu çözülmeden kıta jeopolitiğinden bahsetmek anlamsızdır. Ukrayna'nın mevcut sınırlarında ve mevcut “egemen devlet” statüsündeki varlığı, Avrasya'nın jeopolitik güvenliğine büyük bir darbe ve topraklarındaki askeri saldırı ile özdeştir. Üniter Ukrayna'nın devam etmesi kabul edilemez. Bu bölge, çeşitli jeopolitik ve etnokültürel gerçekliklere karşılık gelen birkaç bölgeye bölünmelidir (Shekhovtsov, 2017, ss. 186-187).

Dugin'e göre “Batı Ukrayna” Rus kültürüne ve Avrasya'nın kalbine yabancıdır ve “Batı Ukrayna” Orta Avrupa'ya aittir. Bu nedenle, “Batı Ukrayna”nın tamamı Ukrayna'nın geri kalanından ayrılmalıdır. Dugin öncülüğündeki Neo-Avrasyacılık, Rusya'ya kültür, tarih, etnik köken ve din açısından bağlı olan “Küçük Rusya”da “Büyük Rus etnik grubu” ve Ortodoks “küçük Rus nüfusu”nun hâkim olduğunu savunur. Bu bölge, “geniş bir özerkliğe sahip, ancak Moskova ile koşulsuz ve sağlam bir birlik içinde olan bağımsız bir jeopolitik bölge” oluşturabilir. Yine “Küçük Rusya” gibi “Orta Ukrayna”nın da tamamen Avrasya anayurduna ait olduğunu belirtir. Son olarak, Kırım'a özel bir statü verilmeli ve Moskova'nın doğrudan stratejik kontrolü altında, ancak Ukrayna'nın sosyo-ekonomik çıkarları ve Kırım Tatarlarının etno-kültürel talepleri dikkate alınarak azami özerklik sağlanmalıdır. Dugin ayrıca

Ukrayna'nın NATO üyeliğini Atlantik imparatorluğunun ilhakı olarak değerlendirdi (Shekhovtsov, 2017, s. 187) Rusya NATO'nun doğuya doğru genişlemesini kendi ulusal güvenliğine tehdit olarak görmektedir (Kara, 2019, s. 121).

Putin yönetimi uluslararası sistemi çok kutuplu bir yapı haline dönüşmesini istedi. Dolayısıyla Rus-Çin ilişkilerini stratejik bir ittifaka dönüştürmek maksadıyla ŞİÖ'yü (Şanghay İşbirliği Örgütü'nü) kurdu. Bu da Putin'in yapmış olduğu en önemli açılamdır. ŞİÖ uluslararası arenada etkin bir aktör olmaya başladı. ŞİÖ sayesinde Rusya'nın bölgesel rolü güçlendi ve 11 Eylül sonrasında ABD'nin Orta Asya'da elde ettiği kazanımlara darbe vurulmuş oldu. Yeltsin döneminin Yakın Çevre politikasını yeniden belirleyen Putin BDT ülkeleriyle ikili ilişkiler kurarak daha aktif bir siyaset izledi. BDT ülkelerine öncelik ilkesine dayanan bir strateji uyguladı. Bu strateji bağlamında Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Ermenistan ve Özbekistan gibi ülkelerle stratejik derinliği artıran ilişkiler kuruldu. Böylece bu ülkeler Moskova yönetimine daha çok bağımlı hale geldi. Tüm bunların yanında Türkmenistan, Azerbaycan ve Moldovya ile ilişkilerin geliştirilmesi sağlandı fakat Gürcistan ve Ukrayna ise Moskova'dan giderek uzaklaştı. BDT Avrupası ve Güney Kafkasya'nın Batı'nın etkisine girmesine de engel olamayan Putin yine de Orta Asya'da kontrolü yeniden sağladı (Sönmez, 2010, s. 70).

Neo-Avrasyacı perspektifte Ukrayna için birkaç noktayı vurgulamak gerekir. Birincisi, neo-Avrasyacılık, Ukrayna'yı farklı jeopolitik bağılıklara sahip dört ana bölgeden oluşan “doğal olmayan bir devlet” olarak görüyor. İkincisi, egemen ve birleşik bir Ukrayna, Rusya'nın ve öngörülen Avrasya İmparatorluğu'nun jeopolitik güvenliği için büyük bir tehdit oluşturuyor. Üçüncüsü, bu tehdidi etkisiz hale getirmek için, neo-Avrasyacı ilkeler tarafından yönlendirilen bir Rusya'nın, askeri olmayan önlemler (veya hibrit savaş olarak tanımlanabilecek askeri ve askeri olmayan kaynakların bir kombinasyonu) yoluyla egemen bir devlet olarak Ukrayna'yı parçalaması ve Ukrayna topraklarının çoğunu, özellikle Kırım ve “Doğu Ukrayna”yı Moskova'nın doğrudan kontrolü altına alması gerekir (Shekhovtsov, 2017, s. 189)

Uluslararası sistemde çok kutuplu bir yapıyı amaçlayan ŞİÖ ve BDT gibi örgütlenmelerin dışındaki bir diğer önemli kuruluş da Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ)'dür. KGAÖ, 2002 yılında BDT üyesi Rusya Federasyonu,

Kazakistan, Kırgızistan, Ermenistan, Belarus ve Tacikistan tarafından kurulan ve temel amacı üye devletler arasında barışı, uluslararası güvenlik ve istikrarı sağlamak ve üye devletlerin bağımsızlığını ve kolektif temelde toprak bütünlüğünü korumak amacıyla kurulan çok işlevli bir güvenlik örgütüdür. KGAÖ'nün en büyük önceliği uluslararası sorunları barışçıl yollarla çözmektir. KGAÖ'ye daha önce Gürcistan, Özbekistan ve Azerbaycan üye oldu ancak daha sonra örgütten ayrılmışlardır. NATO'ya benzemesine karşın KGAÖ daha dar bir bölgede işlev gören ve daha genç oluşumlu güvenlik esaslı bir kuruluştur (Kara, 2019, ss. 108-109, 121).

İnşacı yaklaşımın çerçevesinden baktığımızda NATO ile KGAÖ'nün bir araya gelebilmesi çok zordur. Çünkü her iki taraftaki örgütün kurucuları diğerini 'öteki' olarak görmektedir. Soğuk Savaş süresince iki taraf arasındaki iletişimin genel olarak olumsuz olması ve bu durumun günümüze kadar sürmesinden dolayı oldukça uzun dönemde inşa ettikleri kimlikleri kısa vadede değiştirmeleri kolay olmayacaktır. Birbirlerini öteki olarak gören iki taraf için de özellikle güvenlik konusu söz konusu olduğunda birbirlerine kolayca yaklaşmayacaktır. Keza KGAÖ içindeki ülkeler bile birlik oluşturmak yerine stratejik manevralar ile milli çıkarlarını artırma gayesindeirler.

KGAÖ'nün en güçlü üyesi Rusya da böl- yönet taktiği uygulayarak mevcut sorunlardan çıkar elde etmeye yönelik politika yürütmektedir (Kara, 2019, s. 120-122). Yine de genel olarak baktığımızda BDT yerine KGAÖ, ŞİÖ ve Tek Ekonomik Alan gibi kurumsallaşmalar siyasi ve kültürel manada daha aktif hale geleceği olası görünmektedir (Çam, 2019, s. 38).

Son olarak günümüz Rusya'sı uluslararası düzenin ideal norm ve değerlerini reddetme eğilimli olsa da yirminci yüzyıl başlarındaki durumunda da değildir. Rusya bir demokrasi olmasa da Batı'dan gelen demokratik yönetim söylemini tamamen reddetmemiştir. "Putin ve Medvedev Rusya'sı demokrasi kılığında yarı otoriter bir rejimdir." Kısaca ekonomik gücünün zirvesinde bile Rusya uluslararası düzenin normlarını reddedemedi (Zarakol, 2012, s. 285).

Ancak son zamanlarda Ukrayna'yı işgali ile bu durumu da ters düz etti. Putin yönetimindeki Rusya uluslararası hukuk kurallarını hiçe saydı. Sivilleri ve askeri

hedefleri ve hastaneleri ayırt etmeden bombaladı (Agraval, 2022, <https://foreignpolicy.com/2022/03/16/russia-war-no-fly-zone-ukraine-ivo-daalder/>).

16 Mart'ta Ukrayna Devlet Başkanı Volodymyr Zelensky, Ukrayna'nın başkenti Kiev'den ABD Kongresi'ne hitap ederek, devam eden bir Rus saldırısı karşısında daha fazla ABD yardımı için çağrıda bulunurken Pearl Harbor ve 11 Eylül 2001 terör saldırılarının anılarını hatırlattı. Zelensky, özel talepleri arasında, Ukrayna hava sahası üzerinde NATO destekli bir “uçuşa yasak bölge” çağrısını yineledi. Ancak Batı buna kayıtsız kaldı. Çünkü böyle bir hamleyi uygulamak, NATO'yu doğrudan nükleer silahlı bir Rusya'ya karşı mücadeleye dahil edecektir. Amerika Birleşik Devletleri ve NATO müttefiklerinin çoğunun Ukrayna üzerinde uçuşa yasak bölge çağrısına olumsuz yanıt vermesinin nedeni, Rusya ile doğrudan bir çatışmaya yol açacak olmasıdır. Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri, onlara savaşmaları için mümkün olduğunca ekipman ve hatta belki istihbarat sağlayacaklarını ancak NATO ülkeleri olarak doğrudan müdahil olmayacaklarını ve Ukrayna'yı NATO üyesi yapmayacaklarını bildirdiler. Savaşın daha doğrusu Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin bir süre daha devam edeceği tahmin edilmektedir. Ancak Rusya Ukrayna'yı alsa bile kontrol edip edemeyeceği bir başka sorun ve muammadır.

Diplomatik bir çıkış yolu bulunmadıkça Ukrayna içinde uzun vadeli, kanlı bir ayaklanmanın olacağı tahmin edilmektedir (Agraval, 2022, <https://foreignpolicy.com/2022/03/16/russia-war-no-fly-zone-ukraine-ivo-daalder/>).

Putin'in Ukrayna ile birleşme arzusu iki nedenden dolayı çok güçlüdür. Birincisi (şayet birleşme olursa) Rusya'nın yeniden prestij kazanması için önemli bir gelişme olacak ve Batı'nın Doğu Avrupa'daki nüfuz alanını genişletmesi engellenmiş olacaktır. Diğeri ise Ukrayna'nın NATO'ya katılmasından duyulan korkudur. Çünkü, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra komünist denetimindeki sekiz ülke amacı demokrasiye bağlı ülkeleri savunmak olan ve önceleri SSCB'nin, 1991'den sonra da RF'nin güçlü bir hakimiyet kurmasını engellemek olan NATO'ya katılmıştır. Putin Ukrayna'nın bu askeri ittifaka katılmasından korkmaktadır. Bu katılım gerçekleşirse Putin'in hem kendisinin hem de Rusya'nın uluslararası konularda nüfuzunu arttırma hedeflerini önemli derecede engelleyecektir (Ascher, 2020, ss. 324-325).

Rus askerlerinin 27 Şubat 2014'te sabahın erken saatlerinde Kırım'ı işgal etmesi, havalimanı ve hükümet binalarını ele geçirmesi ve akşamında ele geçirdikleri bölgede gizli askeri hareketler ile Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılarak Rusya'ya bağlanacağını ilan ettirmeleri sonucu ABD ve Avrupa'daki liderler Rus askerlerine yaptırım uyguladı. Ayrıca Rusya yılda bir kez toplandığı küresel enerji, terörizm, küresel gıda maddesi arzı ve iklim değişikliği gibi konularda görüştüğü G8'den ihraç edildi (Ascher, 2020, ss. 325-326).

Ukrayna meselesini daha iyi anlamak için biraz geçmişe giderek özetleyelim. Ukrayna meselesinde de her şey Putin'in Ukrayna ve Rusya'nın aslında tek bir halk olduğuna yönelik ısrarı ile başlar. Putin 'Biz sadece yakın komşu değiliz. Birçok kez söylediğim gibi biz tek halkız.' Putin modern Ukrayna'nın yapay bir hata sonucu SSCB tarafından yaratıldığını iddia eder. Putin: "Modern Ukrayna'nın tamamen Rusya tarafından daha doğrusu Bolşevik Komünist Rusya tarafından yaratıldığını savunur. Ukrayna ve Belaruslu'ların Ruslardan geldiğini söyleyerek Rusya'nın tarihi bir parçası olarak yorumlar; "Ukrayna'nın bizim için sadece komşu bir ülke olmadığını bir kez daha vurgulamak isterim. Ukrayna kendi tarihimizin kültürümüzün ve manevi hayatımızın ayrılmaz bir parçasıdır. Bunlar bizim yoldaşlarımız en değerlilerimiz aynı zamanda aile bağlarımız olan insanlardır." Ukrayna Rusya ve Belarus'un ortak kökleri Ortaçağ'da büyük bir imparatorluk olan Kiev Knezliği'ne kadar dayanır. Ukrayna ve Rusya bu Doğu Slav devletinin tarihte kendilerine ait olduğunu savunur (Argonomi, 2022: Putin Aslında Ne İstiyor?).

1240 yılında Kiev Knezliği Moğol istilasının sonucu tamamen yok olur. Doğu Slavlar dağılarak bağımsız prenslikler haline gelir. Kiev mirası üzerinde üç dil ve üç Ortodoks halk yükselir. Bunlar Ruslar, Ukraynalılar ve Beyaz Ruslar (Belaruslar)'dır. Kiev Knezliği'nin ardından Rusya siyasi olarak bir imparatorluk haline gelir. Ukraynalılar başlangıçta kendi devletini kurmayı başaramaz. Yüzyıllar boyunca Lehistan Krallığı'nın hakimiyeti altında yaşarlar ancak Ukraynalı kimliklerini kaybetmezler. Nihayetinde Lehistan Krallığı'na karşı bağımsızlık mücadelesini kazanarak 1649'da Kazak Hetmanlığı'nı kurmayı başarırlar. Rus imparatorluğu Kazak Hetmanlığını 18. yüzyılın sonunda dağıtıyor. Ukrayna topraklarının geniş bir bölümü Rus İmparatorluğu'nun, küçük bir kısmı ise Avusturya Macaristan'ın bir parçası haline

gelir. Lenin önderliğindeki Bolşevikler 1917'de Rusya'da kontrolü ele geçirerek Çarlık Yönetimini devirir. Rus imparatorluğu yıkılınca iç savaş yaşanır. Ukraynalılar Rus yönetiminden kurtulunca Avusturya Macaristan'daki topraklarını da geri alarak bağımsız bir Ukrayna Halk Cumhuriyeti'ni ilan ederek Kızıl orduya karşı bağımsızlıklarını sürdürmek için mücadele ederler. Fakat 3 yıl sonra bu mücadeleyi de kaybederler. Ukrayna 1922'de SSCB 'ye dahil edilir. Lenin Ukrayna'yı Ukrayna dilinin kullanılmasını teşvik ve kültürlerini desteklemek gibi olumlu eylem politikaları ile kazanmak ister. Ancak Stalin geldiğinde ise Ukrayna'nın güçlenen kültürel özelliklerini tehdit olarak görür. Lenin politikalarını değiştirip Ruslaştırma politikaları yürütür. Ukrayna'nın dili ve kültürel özellikleri baltalanmaya çalışılır. Rusça konuşmaya ağırlık verilir. Buna karşı çıkan Ukrayna aydınları sanatçı ve kilise liderleri yok edilir. 1932'de Stalin'in Ukrayna'ya yönelik politikalarından dolayı Büyük Kıtık /Holodomor yaşanır. Neredeyse 4 milyon Ukraynalı insan açlıktan ölmüştür. Bu büyük kıtlık da Rusya ve Ukrayna arasında bugüne kadar süren temel anlaşmazlıklardan biridir. Ukrayna bunun kasıtlı bir soykırım olduğunu iddia eder. 1990'da Ukrayna hala SSCB'nin bir parçasıdır ancak komünist blok eski gücünü yitirmiştir.

Ukrayna vatandaşları bağımsızlık için mücadeleye başlar. SSCB'ye karşı bir grup öğrenci Kiev Bağımsızlık Meydanı'nı kaplayan granit karolar boyunca çadırlarını kurar. 'Granitte Devrim' olarak bilinecek Ukrayna'nın ilk büyük siyasi protestosu başlar. Öğrenciler kamplarına 'komünizmden arınmış bölge' adını verir. 'SSCB'de yaşamaktansa ölmek daha iyi' gibi sloganlar atılır. On binlerce insan el ele tutuşarak sokakları dökülür ve bağımsızlık ister. 1991 Aralık'ta Ukrayna referandumunda halkın %92'si bağımsızlık yönünde oy kullanılır. SSCB'nin en büyük ikinci cumhuriyeti olan Ukrayna bağımsızlığını ilan eder. SSCB ise 26 Aralık'ta resmen çöker (Putin Aslında Ne İstiyor? Ukrayna Gerçekleri!, 2022).

Ukrayna'da halk Rusya'ya yakın olanlar ve batıya yakın olanlar olmak üzere ikiye bölünmüştür. 2004'te kritik bir seçim yapılıyor iki aday var Rus yanlısı Yanukoviç ve batı yanlısı Yuşçenko adaydır. Seçimi Yanukoviç kazanır seçimlere hile karıştığı iddia edilince halk adil bir seçim yapılması için ayaklanır. Turuncu Devrim olarak bilinen protesto hareketi başlar ve seçimler tekrarlanır. Bu defa Yuşçenko kazanır. 2019'da Ukrayna'da başkanlık seçimlerini Zelensky kazanır. Zelensky'nin en önemli vaadi

ülkenin doğusundaki savaşı durdurmaktır. Putin ile müzakere çabalarına girişir ancak reddedilir. 2021'de Putin Rusların ve Ukraynalıların tek bir halk olduğuna dair 7000 kelimelik makale yazınca Zelensky Putin'in makale yazmasına vaktinin olmasına ancak kendisiyle görüşmemesinden dolayı içermektedir. 2021'de Zelensky Ukrayna'nın NATO'ya üye olacağını duyurur. NATO ve ABD de bu süreçte onu oyalar. Rusya içinse bu durum başlıca bir savaş sebebidir. Putin açıkça herkesi tehdit etti. 'Kazanan olmayacak' dedi. Zelensky ise uluslararası destek istedi. 1 Kasım 2021 de Rusya Ukrayna sınırlarına yüz binlerce asker ve tank yığar. 23 Aralık 2021'de Rusya askerlerini Ukrayna sınırında bekletirken savaş istemediğini belirtir ve NATO'ya ve ABD'ye şartlarını sunar. Rusya, NATO'dan Ukrayna'ya verdiği üyelik davetini yazılı olarak geri çekmesini, sınırlarına saldırı silah sistemlerini konuşlandırılmamasını ve 1997'den sonra NATO'ya üye olan ülkelerde askeri güçlerini sınırlandırarak kuvvetlerini Rusya sınırlarından uzaklaştırmalarını talep etmiştir. ABD ve NATO Rusya'nın bu ana güvenlik taleplerini bariz bir şekilde reddetmiştir. Hatta ABD ve NATO Doğu Avrupa'daki askeri varlıklarını daha da güçlendirme yoluna gitmişlerdir. Putin yönetimi NATO'yu bölgenin güvenliğini baltalamak ile suçlar ve müzakere yoluyla bir çözüm bulunabileceğini belirtir.

ABD ise Putin'in dediklerini dikkate almadı. NATO'nun kapısı üye olmak isteyen tüm ülkelere açık olduğunu belirtti. Keza NATO bir savunma örgütü ve Rusya saldırmadığı sürece herhangi bir tehdit olmayacaktır diye yanıtladı. Fakat Putin onların sözlerine güvenmiyor ve Batı'yı sınırlarında istemiyor. Putin Ukrayna'ya biz tek halkız gelin dost olalım çağrılarında bulundu. Zelenski 'Buna biz karar veriyoruz.' diyerek yanıtladı. Putin Belarus sınırına asker yığdı. 21 Şubat 2022'de Putin'in Ukrayna'nın doğusu Donbas'ta 2014'te referandum ile bağımsızlığını ilan etmiş olan iki halk cumhuriyetini tanımaya karar verir. Üç gün sonra da tüm birliklerini buraya gönderir. Onlar da Kiev'e kadar ilerler. Ukrayna da direnişe geçmiştir. Rusya'da da savaş karşıtı olan halklar protesto ediyor ve bunlar da tutuklanıyor. Tüm dünya Ukrayna'yı destekliyor olsa da ABD ve NATO şu anlık sessiz kalmayı tercih ediyor. Çünkü Putin dünyanın en büyük nükleer gücüne sahiptir ve açıkça tehdit etti. Rusya'nın Merkez Bankası varlıklarını dondurarak ekonomik ve finansal yaptırım uyguladı. Putin yine de geri adım atmıyor (Putin Aslında Ne İstiyor? Ukrayna Gerçekleri!, 2022).

Nitekim Ukrayna meselesi konusunda Şikago Üniversitesi'nde görev yapan Siyaset Bilimi profesörü ABD'li teorisyen John Mearsheimer'ın görüşleri ve tahminleri çarpıcıdır. Mearsheimer, Ukrayna krizine ABD'nin müdahale etmemesi gerektiğini savunmaktadır. Çünkü Batı'ya akan doğalgazın onların elinde olduğunu ve Rusya'nın nükleer silahlara sahip olmasından dolayı bu durumun ABD için çok riskli olacağını belirtmektedir. Ukrayna'nın ABD için hayati öneme sahip stratejik bir değeri yoktur. Mearsheimer Ukrayna NATO ile işbirliği veya anlaşma yaparsa "5. Madde" gereği oraya herhangi bir saldırı yapılırsa onu savunmak zorunda kalırız. Neden böyle bir riske girelim ki?" Ukrayna'nın bizim için hayati derecede önemli bir stratejik çıkarı yoktur." Peki ne yapmalıyız? sorusuna Mearsheimer; "Benim fikrim NATO ve Rusya arasında tampon bölge oluşturacak tarafsız bir Ukrayna yaratmalıyız." ABD, NATO genişlemesinden vazgeçmelidir genişlemek yıkım ve ölüm demektir. Ukrayna'da yalnızca azınlık haklarını korumak ve özellikle Ukrayna'da dil haklarını korumak için bulunmalıyız. Yine Mearsheimer, Ukrayna meselesinde olası sonuçları şu şekilde tahmin etmektedir: "Bana göre Rusya ile ABD arasında yeni bir Soğuk Savaş olmayacaktır. Çünkü Suriye'de ve İran'da ABD'nin Rusya'ya ihtiyacı vardır.

Ayrıca Çin'e karşı denge koalisyonunda Güney Kore, Japonya, Vietnam, Tayvan, Singapur, Hindistan ve özellikle Ruslarla işbirliği içinde olunacaktır. Bunun dışındaki -sebebi her ne olursa olsun- bütün politikalar saçma olacaktır. Bu büyük bir strateji olacaktır." (Ukraine Conflict Explained by Prof. John Mearsheimer (Part 2 of 2), 2022).

Genel olarak toparlayacak olursak; SSCB yıkıldıktan sonra Avrasya'nın jeopolitiği önemli ölçüde değişti. Rusya'nın yakın çevre politikasının kendisini algılama ve kimliğini bulma süreci ile paralel biçimde gelişti. Çünkü Rusya'nın 'Avrasya gücü mü' yoksa 'Avrupa gücü mü' olduğuna yönelik tartışmalara göre Rusya için Orta Asya ve Kafkasya'nın önemi belirlenmektedir. Rusya'nın yakın çevreye ilişkin politikasına ilişkin tartışmalar ve siyasi olaylar eski SSCB ülkeleriyle olan ilişkilere de yansımıştır. Aslında bu tartışmalar Rus düşüncesindeki Avrasyacı-Batıcı tartışmalarının yansımalarıydı. Rusya'nın yakın çevreye ilişkin politika anlayışında 'yeniden entegrasyoncu' yaklaşımın ağırlıkta olduğu ve zamanla bu politikanın da pragmatik temellere sahip olduğu ve Putin'le birlikte bu politikanın belirginleştiği görülmektedir.

Nitekim Rusya, Doğu Avrupa'yı ekonomik anlamda AB'ye, stratejik anlamda ise NATO'ya kaptırınca üstüne bir de Ukrayna'daki ABD destekli siyasi çerçeve değişikliği ile de Karadeniz'de ciddi manada bir zaafın içine düştü. Bundan sonra Rusya Hazar merkezli Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik açılımlarıyla jeopolitik zeminini güçlendirmeye çalıştı. Bunun için enerji kaynakları ve silahları iki temel araç olarak kullandı. İdeolojik bakımından ise Avrasyacılık ideolojisini kullanmaya çalıştı. Böylece Avrasyacılık Sovyetlerin yıkılmasının ardından Sovyet dönemindeki etki alanını ABD'nin hakimiyetine kaptırmak istemeyen Rusya'nın imparatorluğunu yeniden toplaması için uygun bir ideoloji olarak 90'larda yeniden canlanmaya başladı. Alexandr Dugin de tam da bu dönemde sivrilmiş bir ideologdur.

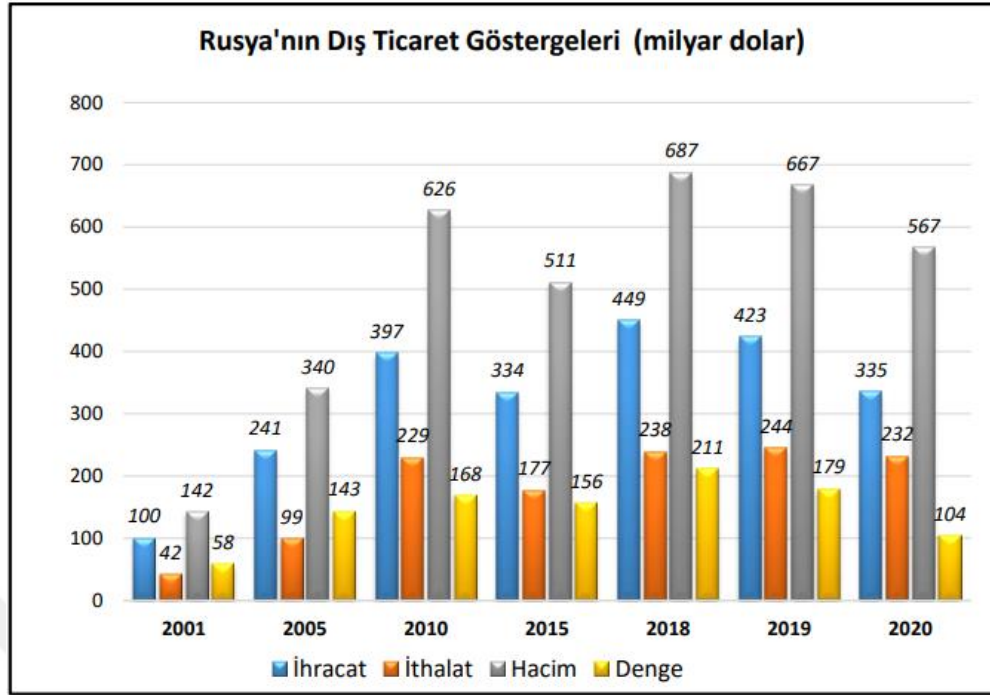
Avrasyacı yaklaşım Putin döneminde özellikle etkin olmaya başlamıştır. Keza Dugin'in Avrasyacılığı ile Putin'in Rusya'yı yeniden bir emperyalist kutup haline getirme çabası büyük ölçüde örtüşmektedir (Çomak, 2006, ss. 128-130).

Özetle, Rus Federasyonu'nun dış politikası şu üç temel başlık altında özetlenip genel bir çerçeve oluşturulmakta ve bunlar; 'Yakın Çevre Siyaseti, Anti-hegemonyacı Tutum ve Çok Vektörlü Siyaset' şeklinde tasnife tabi tutularak değerlendirilmektedir.

Öncelikle Batı ile entegre olma çabalarından sonuç alınmayınca ve Batı'ya yönelik bağımlılığın da hafiflemesiyle Yakın Çevre siyaseti izlenmiştir. Bu bağlamda jeopolitiğin de önelediği yakın çevrenin Avrasya Birliği, Gümrük Birliği gibi ekonomik entegrasyonu, Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) gibi askeri-siyasal ortaklığı ve BDT gibi geniş anlamda entegrasyonu amaçlayan bir siyaset izlenmiş ve bunları kurumsallaştırma yoluna gidilmiştir. İkinci olarak Batı ile işbirliği içinde olmak durumunda kalan Rusya Federasyonu'nun ilk yıllarda askeri ve siyasal olarak eki nüfuz bölgelerini kaybetmesi ve bilhassa bu yerlerin ABD önderliğindeki Batı yani (ABD- AB- NATO) tarafından doldurulması Rusya'yı strateji değişikliğine teşvik ederek anti-hegemonyacı bir siyaset üretmeye sevk etmiştir. Bu yönelişin ekonomik alandaki uygulaması BRICS (Brezilya, Rusya, Çin ve Güney Afrika), askeri-siyasal alandaki yansıması ise ŞİÖ oldu. Rusya ayrıca ABD hegemonyasından rahatsızlık duyan başka ülkeler ile de ittifak arayışındadır. Son olarak çok vektörlü siyaset olarak adlandırılan bu politika anlayışında ise anti-hegemonyacı siyasi, askeri ekonomik karşı ittifaklar ya da gruplar oluşturmanın yanı sıra çok merkezli ve

hıyerarşik yeni dünya dñzeni sisteminde Rusya ikili ve çoklu ilişkileri çeşitlendirdiği siyasetini izleyerek kendisine daha geniş bir alan açmak istemektedir (Güneş, 2014, ss. 474-476). Bu amaçla Rusya Federasyonu birçok uluslararası kuruluşa da katılmaktadır. RF'nin üye olduğu Başlıca Uluslararası Kuruluşlar; Bağımsız Devletler Topluluğu, Orta Asya İşbirliği Örgütü ve Eurasec, EBRD-Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, Tek Ekonomik Alan, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (OSCE-AGİT), Şanghay İşbirliği Örgütü gibi kuruluşlardır. Rusya'nın üye olduğu diğer Uluslararası Kuruluşlar ise Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Uluslararası Finans Kuruluđu, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Uluslararası Para Fonu (IMF), Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu, Uluslararası Standardizasyon Örgütü, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası, Birleşmiş Milletler, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO), Dünya Ticaret Örgütü ve Dünya Sağlık Örgütü, Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü gibi örgütlerdir (Ticaret Bakanlığı, 2021, <https://ticaret.gov.tr/data/5ef4643b13b8767a5802184f/Rusya%20%C3%9Cİke%20Profili-12.2021.pdf>).

Rusya'nın genel ekonomik durumuna da bakmak gerekmektedir. Çünkü son zamanlarda henüz devam etmekte olan bir Rusya- Ukrayna savaşına tanıklık etmekteyiz. Bu güncel ve sıcak gelişmelerin ülkenin ekonomik durumunu ne derecede etkilediğini gösteren verilere de yer vermek faydalı olacaktır. Aşağıda Rusya'nın ithalat ve ihracat verilerine yer veren bir grafik tablosuna ve yıllara göre Rusya'nın temel ekonomik göstergelerinin yer aldığı bir diğer tabloya yer verilmiştir.



Şekil 3.2. Rusya Federasyonu Dış Ticareti

*Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü

2020 yılında 335 milyar dolarlık (%20 azalış) ihracatla dünyada 14. sırada olan Rusya'nın ihracat yaptığı başlıca ülkeler: Çin (%14,6), Hollanda (%7,4) ve İngiltere'dir (%6,9). Ülkenin ihracatında Türkiye %4,6 pay ile 6. sırada yer almaktadır. Rusya'nın 2020 yılında ihraç ettiği en önemli ürün ise %35 ile ham petrol ve petrol yağlarıdır. Rusya 2020 yılında 232 milyar dolarlık %5 azalan ithalatla dünyada 22. sırada yer aldı. Rusya'nın ithalat yaptığı başlıca ülkeler: Çin (%23,7), Almanya (10,1) ve Amerika Birleşik Devletleri'dir (%5,7). Ülkenin ithalatında Türkiye %2 pay ile 9. sırada yer almaktadır. Rusya'nın 2020 yılında ithal ettiği başlıca ürünler ise: Telefon cihazları (%4), karayolu taşıtları için kullanılan parçalar (%3,3) ve (%3,1) tedavide veya korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlardan (dozlandırılmış) oluşmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2021: <https://ticaret.gov.tr/data/5ef4643b13b8767a5802184f/Rusya%20%C3%9Cİke%20Pr ofili-12.2021.pdf>).

Tablo 3.5. Temel Ekonomik Göstergeler

	2019	2020	2021*	2022*	2023*	2024*	2025*
GSYİH (Cari Fiyatlar milyar \$)	1690,05	1478,57	1647,57	1703,53	1753,94	1813,3	1876,47
GSYİH Büyüme (Sabit Fiyatlar-%)	2,0	-3,0	4,7	2,9	2,0	1,8	1,7
Kişi Başına Düşen Milli Gelir (Cari Fiyatlar- \$)	11 517	10 115	11 273	11 665	12 024	12 451	12 908
Tüketici Fiyat Enflasyonu (ort, %)	4,5	3,4	5,9	4,8	4,5	4,0	4,0
Cari Ödemeler Dengesinin GSYİH 'ya Oranı (%)	3,9	2,4	5,7	4,4	3,9	3,7	3,2
Devletin Genel Net Borçlanmasının GSYİH 'ya Oranı (%)	-	-	-	-	-	-	-
Toplam Yatırımların GSYİH 'ya Oranı (%)	22,8	24,0	23,5	24,1	24,4	24,7	24,9
İşsizliğin Toplam İşgücüne Oranı (%)	4,6	5,8	4,9	4,6	4,6	4,6	4,6
Nüfus (milyon)	146,75	146,17	146,15	146,04	145,87	145,64	145,37

*Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü

Yukarıdaki tablo Ticaret Bakanlığı tarafından IMF verilerinden resmi dolar kuru baz alınıp faydalanarak oluşturulmuştur. 2021 yılından itibaren verilen- (*) işareti ile gösterilmiş olan- veriler ise tahmini verilerdir. Ukrayna krizinden dolayı Rusya'nın ekonomik durumu uygulamaya konulan uluslararası yaptırımlar sonucu olumsuz etkilenmiştir.

Petrol fiyatlarının düşmesi ve hızlı sermaye çıkışları rublenin devalüasyonuna yol açmış ve sonuç olarak enflasyon da yükselince hane halkı tüketimi de geriledi.

IMF verilerine göre (yukarıdaki tabloya) 2019 yılı için %2'lik reel GSYİH büyümesiyle enerji sektörünün kırılganlığı yani petrol fiyatlarındaki dalgalanma ve COVID-19 küresel salgının da etkisiyle iç talep düşüşü yaşadı bundan dolayı Rusya ekonomisi 2020 yılında %3,0 oranında daralma yaşadı. Kişi başına düşen GSYİH ise (cari fiyatlara göre) 2020 yılında 10.115 ABD doları iken 2021 yılında cari fiyatlara göre kişi başına düşen GSYİH 11.273 ABD doları ve 2022 yılında ise 11.665 ABD

doları olacağı öngörülmektedir. Yine GSYİH cari fiyatlara göre 2020 yılında azalarak 1,47 trilyon dolar olmuş ve 2021 yılında 1,65 trilyon dolar, 2022 yılında ise 1,70 trilyon dolar olacağı tahmin edilmektedir. 2020 yılında %3,4 olan tüketici fiyatlarına göre yıllık ortalama enflasyon oranının 2021 yılında %5,9 ve 2022 yılında ise %4,8 olması beklenmektedir. Cari ödemeler dengesinin GSYİH'ye oranı 2020 yılında %2,4 olduğu, 2021 yılında %5,7 ve 2022 yılında ise %4,4 oranında fazla vermesi beklenmektedir. 2020 yılında ülkedeki işsiz sayısının toplam iş gücüne oranı %5,8 olup, bu oranın 2021 yılında %4,9 ve 2022 yılında ise %4,6 olacağı tahmin edilmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2021, <https://ticaret.gov.tr/data/5ef4643b13b8767a5802184f/Rusya%20%C3%9Clke%20Pr ofili-12.2021.pdf>).



4. AVRASYACILIĞIN TEMEL ÇERÇEVESİ

4.1. Avrasya ve Jeopolitik Önemi

“Avrasya” terimi en sade haliyle coğrafi olarak Asya ve Avrupa kıtalarının toplamı olarak tanımlanmaktadır. Sözcük anlamı olarak da Avrupa ile Asya kelimelerinin birleşiminden yani ‘Avr’ ve ‘Asya’ nın birleşmesinden oluşmaktadır. Avrasya, Avrupa kıtası ile Asya kıtasını kapsayan ve siyasi bir coğrafya olarak dünya hâkimiyetinin belirlendiği coğrafi bölgedir. (Erol, 2009, s. 9; Özder, 2013, s. 66). Bu terim bir mekân olarak bir ideolojiyi de beraberinde doğurmuştur. Özellikle Rusya tarihinde önemli bir yere sahip olan bu akım Avrasyacılık olarak adlandırılmıştır. Bu ideoloji günümüzde de neo-Avrasyacılık şeklinde devam etmektedir (Serbest, 2017, s. 286).

Avrasya kavramını ilk defa Alman dil bilimci Alexandr von Humboldt dile getirmiştir. Humboldt bu kavram ile Avrupa Asya kıtalarının tüm alanını tanımlamıştır. Rusya’da ise bu kavramı ilk defa V.İ. Lamanskiy (1883-1914) kullanmıştır (Erdem, 2011, s. 97).

Avrasya, bilindiği üzere büyük bir coğrafi bölgenin ismidir ve siyasi tarihi uzun bir geçmişe dayanmakta olup tarih boyunca toplumların hâkimiyet mücadelesine tanık olduğu ve döneminin güçlü devletleri tarafından özellikle elde edilmeye çalışılan bir coğrafyadır. Avrasya hem eski dünyanın merkezidir hem de tüm büyük dinlerin ve kadim felsefelerin ortaya çıktığı bir yerdir. Avrasya coğrafyası, yalnızca Rusya ve Kafkasları içine alan bir toprak parçası değildir. Aynı zamanda Çin’den Avrupa’ya uzanan bölgeyi de kapsayan çok geniş bir kıtadır. (Özder, 2013, ss. 66-67). Mark Bassin gibi güncel Rusya uzmanı Avrasya’nın tanımını şöyle yapmaktadır: “Kıtanın ortasındaki alçak dev step! Bağımsız bir coğrafik dünya! Hem Asya’dan hem de Avrupa’dan farklı, seçkin değerleri bulunan bir alan!” (Yıldız, 2007, s. 150). Avrasyacıların kurucu isimlerinden olan Savitski’ye göre ise Avrasya, Avrupa ve Asya kıtalarının tamamını kapsayan 53 milyon kilometre karelik coğrafi alandır ve Dünya nüfusunun neredeyse %60’ı burada yaşamaktadır. (Yılmaz, 2015, s. 112).

Genel anlamda “Avrasya kavramı bütün Avrupa ve Asya kıtasını yani dünyanın ana karasını”, dar ve gerçek manada ise, Avrupa ve Asya’nın birleştiği bölgeyi ifade eder.

Viyana hattından başlayarak Avrupa’nın doğusu ile Balkanlar, Karadeniz, Kafkasya, Anadolu, Orta Asya’yı içine alan bölgeler Avrasya kıtasına ait bölgelerdir. Avrasya

denildiğinde Avrupa ve Asya kıtalarının kesiştiği büyük alan ifade edilmektedir. Bir anlamda bu bölgenin orta kısmı Avrasya olarak tanımlanmaktadır (Özder, 2013, s. 68).

Avrasya'nın adı jeopolitik kitaplarında dünyanın merkezi diye ifade edilen "Heartland-Kalpgah" olarak belirtilmektedir. Kalpgah yani "Kalp bölgesi" adıyla bilinen bu kavramına Brezinski, Büyük Satranç Tahtası eserinde Mackinder'in şu meşhur söylemine yer vermiştir: "Doğu Avrupa'ya hükmeden, kalp bölgesini yönetir; Kalp bölgesine hükmeden, dünya adasını yönetir; Dünya adasına hükmeden, dünyayı yönetir." (Brzezinski, 1997, s. 32; Erol, 2009, ss. 12, 16).

ABD'nin Ulusal Güvenlik Danışmanlığını da yapmış olan Brezinski eserinde Avrasya bölgesinin önemine şu sözlerle devam etmektedir:

Amerika için en önemli jeopolitik ödül Avrasya'dır... Avrasya yerkürenin en büyük kıtasıdır ve jeopolitik olarak bir eksenidir. Avrasya'ya hükmeden bir güç, dünyanın en ileri ve ekonomik olarak en verimli üç bölgesinden ikisini kontrol edecektir. Dünya nüfusunun yaklaşık %75'i Avrasya'da yaşamaktadır ve dünya fiziksel zenginliklerinin çoğu hem yatırımlar hem de yeraltı zenginlikleri bakımından burada bulunmaktadır. Avrasya, dünya GSMH'sinin %60'ına ve dünyanın bilinen enerji kaynaklarının dörtte üçüne sahiptir... Özetle, Avrasya'nın gücü büyük ölçüde Amerika'ninkini gölgede bırakmaktadır. Avrasya'nın siyasi olarak bütünleşmek için fazla büyük olması Amerika için bir şanstır. Bu nedenle Avrasya, üstünde küresel üstünlük mücadelesinin sürdürülebileceği satranç tahtasıdır (Brzezinski, 1997, ss. 32-33).

Jeopolitik biliminin kurucusu Halford J. Mackinder ise "Kalpgâh" (Heartland) olarak tanımladığı bölgenin tarifini ise, Humboldt'un Avrasya'sı üzerinden değerlendirmiştir. Mackinder, 1904 yılında Kraliyet Coğrafya dergisinde yayınlanmış olan makalesinde "The Geographical Pivot of History" eserinde söz ettiği "Kara Egemenliği Teorisi"nin de kurucusudur (Serbest, 2017, s. 287).

Mackinder, denize sahip olmanın ve denizaşırı yayılmanın son bulduğunu artık kara egemenliğine sahip olmanın önemi üzerinde durmuştur. Yeryüzünü tek büyük bir kara kütlesi olarak gören Mackinder, bu büyük kara kütesini "Dünya Adası" (World Island) olarak tanımlamıştır. Dünya adası olarak tanımladığı bölgenin merkezini de "kalpgâh" olarak adlanmıştır. Bu bölge, diğer jeopolitikçi yazarlar tarafından Mihver Bölge (Pivot Area) olarak da adlandırılmıştır. Mackinder, "Dünya Adası" olarak tanımladığı bölgenin haritasını çizmekle kalmayıp Doğu Avrupa'dan Kuzey Buz Denizi'ne ve Orta Asya'ya kadar olan bölümü de "Kalpgâh" veya "Pivot Area" (Mihver Bölge) olarak adlandırmıştır. Ayrıca "Kenar Kuşak" adıyla tabir edilen Batı Avrupa, Türkiye, İran, Ortadoğu, Hindistan ve Çin gibi bölgelerin denetimini

sağlamak için Kalpgâh olarak adlandırılan bu topraklara hâkim olmak önemlidir (Serbest, 2017, s. 288; Tuğlu, 2019, s. 14).

Rus jeopolitikçiler Rusya'nın bağımsız ve güçlü bir devlet olarak ayakta durabilmesinin çözümünü bulmakta Mackinder'in görüşlerinden faydalanmışlardır. Mackinder'in bahsettiği "Kalpgâh" bölgesi de Sovyetler Birliği dönemindeki Sovyet coğrafyası ve onun nüfuz alanıyla da uyuşmaktaydı. Bu bölge stratejik açıdan önemli ve doğal kaynaklar bakımından da zengindi. Zaten Rus jeopolitiğinin temel tezlerinde de geniş alanlar üzerinden Rusya'nın dünyadaki konumunu sağlamlaştırmaya yönelik düşünceler mevcuttu. Çünkü bu geniş alanların denetimi Rusya'nın güvenliğini de sağlamak için de önemli bir unsurdur. Böylece Rusya hem Asyalı hem de Avrupalı bir devlet olmanın gerektirdiği Avrasyalı devlet olma tezini geliştirdi. Avrasyacılık akımının temelleri ise 1917'de Rus Sosyalist Devrimine muhalif olan ve daha sonra yurt dışına (Bulgaristan'ın başkenti Sofya'ya) gitmek zorunda kalan birkaç entelektüel tarafından atılmıştır. Nikolay Trubetskoy'un başında olduğu birtakım düşünürler Avrasyacı düşünce ve görüşlerini yazdıkları makalelerini "Doğu'ya Dönüş" adlı bir kitapta toplamışlar ve yayınlamışlardır. Daha sonra Eurasian Chronicle adı verilen yayınlar 1933'e kadar Prag, Berlin ve Paris'te yayınlanmıştır. Bunların içinde hareketin düşüncelerini ortaya koyan makaleler bulunmaktaydı (Serbest, 2017, ss. 286-287).

Günümüzde de Avrasya jeopolitik önemini hala korumakta, dünya tarihinin en önemli jeopolitik eksenini ve jeopolitiği haline gelmiş bulunmaktadır. Bu bağlamda Avrasya dünya hâkimiyetinin belirlendiği bir alandır denilebilir. Dolayısıyla bölgesel ve küresel devletlerin Avrasya coğrafyasına ilişkin uzun vadeli planları mevcuttur. Yerkürenin en büyük kıtası olan Avrasya jeopolitik olarak bir eksen olmakla birlikte dünyanın en ileri ve ekonomik olarak en verimli üç bölgesinden ikisine sahiptir. Avrasya'yı kontrol eden bir güç bunların tümüne sahip olacak demektir (Demir, 2006, s. 45; Özder, 2013, s. 71).

Tarihsel süreçte Avrasya kıtası önemini hiçbir zaman yitirmemiş bu coğrafya üzerindeki küresel kavga her dönemde canlı bir şekilde devam etmiştir. Hatta iki büyük dünya savaşının Avrasya'nın kaynaklarını kontrol etmek için çıktığı

bilinmektedir. Bu bağlamda eğer yeni bir dünya savaşı çıkarsa Avrasya kıtasının paylaşımı nedeniyle çıkacağı düşünülmektedir.

Bu yüzden Avrasya kıtasında hâkimiyet kurmak için kıyasıya bir mücadele olacağı, ABD'nin dışında büyük küçük ve küresel çaptaki devletler arasında satranç oyunundaki hamleler gibi politikalar meydana geleceği söylenmektedir. (Özder, 2013, s. 72).

4.2. Avrasyacılık

Avrasyacılık, 1917 Rus sosyalist devriminden sonra Rusya'dan göç eden birkaç entelektüel insanın ortaya attığı ideolojik ve toplumsal bir siyasi hareketin adıdır. Bu ideolojiye göre Rus kültürü Avrupalı bir kültür değildir. Rus kültürü hem Batı kültürünün hem de Doğu kültürünün adeta eşsiz bir karışımıdır. Hem Batı'ya hem de Doğu'ya ait kültürü barındırmakta olup aslında ne tam olarak Batı kültürünü ne de Doğu kültürünü taşımaktadır (Erdem, 2011, s. 97).

Avrasyacılık fikri, 20. yüzyılın başlarında tarih, felsefe ve teoloji gibi çok farklı uzmanlık alanına sahip olan genç göçmen Rus aydınlar tarafından sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Bu aydınların birçoğunun akademisyen olması nedeniyle de bilimsel değere sahip çok değerli makale ve eserler bu akademik düşüncüyü daha iyi desteklemiştir (Kaplan, 2014, s. 22).

Bolşevik Devrimi'nin ardından 1920'lerde meydana gelen, kuramı ve ilkeleriyle Rusya'ya özgü bir düşünce biçimi olan Avrasyacılık, Avrupalılaşmaya alternatif olacak şekilde, 1920'lerde Rus aydınları tarafından temelleri atılarak sistematize edilmiş ve 1990'lı yıllarda yeni haliyle tekrar canlanmıştır. Avrasyacılık, Rusya'nın karşılaştığı meydan okumaları bertaraf edecek, ülkenin bölünük kimliğini kuşatıcı ve kapsayıcı bir şekilde yeniden yorumlayan kavramsal ve kuramsal yaklaşımlar sunan düşünce sistemidir (Erdem, 2011, s. 97).

Rusya İmparatorluğu üzerine ortaya atılan imparatorluğun Batılı mı yoksa Doğulu mu olduğuna yönelik tartışmalar Avrasyacılığın ortaya çıkmasının en büyük nedenidir (Özsağlam, 2016, s. 114). Avrasyacılık bir tepki ideolojisidir ve Rus kimliğini yeniden tanımlamanın ve tarif etmenin çabasıdır. Avrasyacılık, özellikle Sovyetler Birliği döneminden sonra Rusya'nın güvenlik politikalarını da etkileyen jeopolitik teorilerle

yakından ilgili olmasından dolayı önem arz etmektedir (Serbest, 2017, s. 286). Avrasyacılar Avrupa'ya karşı bir düşmanlık duygusu beslemekte, Batı gibi olmaya çalışmanın ve onu taklit etmenin çok yanlış olduğunu belirtmektedirler. Rus düşünce tarihinde Batı'ya karşı en sert eleştiriler Avrasyacılar tarafından gelmiştir (Kaya ve İşyar, 2009, s. 45).

Öncelikli olarak Rusya'nın dünyadaki yeriyle, gücüyle, gelişmesiyle ve kalkınmasıyla ilgilenen Avrasyacılar, tarihin Batı merkezli yorumunu kesinlikle reddetmişlerdir. Rus tarihinin gelişimiyle ilgili temel görüşleri yeniden yorumlamak için çalışmalar yapmışlardır. Rus tarihi ve kültürünü değerlendirirken de Avrupalılaşmaya yönelik girişimlere karşı sert ve olumsuz bir tutum sergilemişler ve bunu eleştirmişlerdir. Onlara göre, "Rus tarihinin çerçevesi", Polonya sınırından Çin Seddi'ne kadar bir coğrafyayı içine almalı ve 'Avrasya tarihi çerçevesine' kadar genişletilmelidir (Erdem, 2011, ss. 98-99).

Evrensel bir insanlık düşüncesini reddeden Avrasyacılar göre ayrı ayrı medeniyetler veya kültürler söz konusu olmuştur. Avrupa'daki Roma-Cermen kültürünün diğer medeniyetler veya kültürlerden üstün veya gelişmiş olduğunun objektif ve bilimsel olarak kanıtlanamayacağını iddia etmişlerdir. Onlara göre hiçbir medeniyet bir diğerinden ileri, üstün ve gelişkin değildir ve her medeniyet kendi dinamikleri ile gelişebilecektir. (Imanov, 2007, s. 2).

Avrasyacılar kültürel açıdan iki önemli nokta üzerinde dururlar. İlk olarak Rusya 15. yüzyıl itibariyle, milli bir devlet değil, çok uluslu bir devlettir; ikincisi ise, Rus tarihinde Asya ile olan ilişkiler, Avrupa ile olan ilişkilerden çok daha önemlidir. Asya ile olan ilişkilerden kasıt, Doğu'da kurulan büyük devletlerin mirasından yararlanmaktır. Doğu'da göçebe halkları tarafından kurulan devletlerde, tüm sosyal sınıfları devlet hizmetindeydi, özel mülkiyet göz ardı edilmekte ve her sosyal sınıf devlet ile olan ilişkisine göre değerlendirilmekteydi. Böyle bir sistem Moskova'da uygulanmıştır. Bu bağlamda Avrasyacılar Rus devletçiliğine yaptıkları vurgu ile liberal Batılı ve Batılılaşmacı düşünürlerden önemli ölçüde ayrılmaktadır (Erdem, 2011, s. 99).

Avrasyacılar göre ilerlemeci anlayışa dayanan 'evrensel zaman kavramı'nın varlığı söz konusu değildir. Onlara göre, her ülkenin ya da kültürün kendisine özgü bir

zamanı vardır; bundan dolayı kültürleri ileri ya da geri olarak nitelendirmek ve kıyaslamak mümkün değildir. Onlara göre Avrupalıların benmerkezci yaklaşımla ortaya koydukları ve en tepede Avrupalıların olduğu bir “ilerleme merdiveni” veya buna bağlı olarak da bir eğri üzerinde gelişen bütün bir insanlık tarihi söz konusu değildir. (Erdem, 2011, s. 99).

Avrasyacılık başlangıçta yalnızca coğrafi bir terim iken 19. yüzyıl Rusya’sında felsefi ve ideolojik bir anlam kazanarak 20. Yüzyılda da yeniden gündeme gelmiş ve Ruslar için milli bir ideoloji halini almıştır (Kurt, 2014, s. 94).

Klasik Avrasyacılar, maddi yaşam koşullarına ve ekonomik sorunlara göre kültürel ve dini konulara daha fazla önem atfetmişlerdir. Avrasyacılar Avrasya medeniyetinin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alandaki koşullarını hazırlama çabasına da girmişlerdir. Siyasi olarak federal bir devlet yapısını önermişlerdir. Ekonomik olarak da sosyalist ve kapitalist düzenden farklı, işlevsel mülkiyet temeline dayanan bir kamu-özel sistemi tasarlamışlardır. Sosyal ve kültürel açılardan ise, Avrasyacılar kültürlerin ve dinlerin serbestçe gelişip korunabileceği ve toplulukların Avrasyacı milliyetçilik etrafında kenetlenilebileceği özgün bir ben anlayışına dayanan dünya düşlemişlerdir. Bütün bu özellikler göz önüne alındığında, Avrasyacılığın (Wehrschutz’un belirttiği gibi) bir tarih felsefesi akımı olduğunu ifade eden dar bir tanımlama yerine, (İmanov’un ileri sürdüğü) daha geniş kapsamlı olabilecek bir “medeniyet inşa projesi” olduğunu söylemek daha makul olacaktır (Erdem, 2011, s. 100).

4.2.1. Klasik avrasyacılık ve doğuşu

Büyük Petro olarak bilinen Çar I. Petro (1672-1725) Rusya’nın Batı gibi ilerlemek ve gelişmek maksadıyla Batı’ya benzemek gerektiğini düşünmekteydi.

Bu doğrultuda kurum ve kuruluşlarını değiştirme yoluna gittiği birkaç reform gerçekleştirmeye çalıştı (Gökdağ, 2013, ss. 1-2). Batılılaşmaya yönelik olan bu reformları halkın aydın kesimlerinden bazıları destek verse de buna karşı çıkanlar da olmuştur. Bu reformları destekleyenler Batıcılar ve Batıcıların karşısında yer alan ve yerliliği savunan Slavofiller ve onun bir türevi olan Panslavistler olmak üzere iki ana akım oluşmuştu. Batıcılar Rusya’nın yeterince Batılılaştırılmamasını eleştirirken,

Slavofil ve Panslavist düşünürler yerliliği savunmakta ve Batıcıların karşısında yer almaktaydı. Avrasyacı düşünce ise 19. yüzyıl düşünce hayatını biçimlendiren Batılılaşma ve yerlilik hareketleriyle doğrudan bağlantılıydı. Çünkü her iki ana akım da Batı'yı odak noktası olarak ele almaktaydı. Bu durum Avrasyacı düşüncenin de temel özelliği idi. Ancak Avrasyacılar Rusya üzerinden yapılan Rus kimliği ve Rusya'nın tarihsel misyonu üzerine yapılan bu tartışmalara "Üçüncü Yol" dedikleri yeni bir yorum getirmişlerdir (İsmayilov, 2011, s. 22).

Rusya'da 19. Yüzyılda yaşanan bu fikirsel tartışmaların ardından 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yani 1917 yılında Ekim devrimi sonucunda Bolşevik rejim kurulmuştur. Rusya'ya yönelik bu ideolojik tartışmalar Rusya dışına da taşınmıştır. Ülke dışındaki bu ideolojik tartışmalarda 19. yüzyıl fikirsel çekişmeleri devam etmiştir. Bu tartışmalar arasında Avrasyacılık da kendi ideolojik çerçevesini oluşturarak varlığını ortaya koymuştur (Serbest, 2017, ss. 286-287). Bu bağlamda Rusya'da 1917 yılındaki Bolşevik Devrimi'ne muhalefet eden birkaç Rus aydını Avrupa'ya sürgüne gönderilmiştir. Klasik Avrasyacılık akımı Avrupa'da sürgün hayatı yaşadıkları sırada geliştirilmiştir.

Nikolay Trubetskoy (1890-1938), Petr Savitskiy (1895-1968), Georgiy Florovski (1893-1979), Georgiy Vernadskiy (1887-1973) gibi Rus aydınları, Rusya'nın tarihsel geçmişi, o dönemde içinde bulunduğu durumu ve geleceği hakkında bilimsel çalışmalar yapmış ve eserler yayınlamışlardır. Klasik Avrasyacılara göre Rusya (Avrasya), Avrupa ve Asya'dan farklı olup daha çok Asya'ya dönük kendine özgü kültürel-coğrafi dünyası olan özel bir alandır (Sönmez, 2010, s. 74).

Avrasyacılara göre üstün ırk ya da kötü ırk kavramları yoktur. Avrasyacılar her kültürün, her milletin kendi şartları doğrultusunda gelişme hakkı olduğunu ve Doğu'nun Rusya üzerinde olumlu etkisi olduğunu savunmaktadırlar. Bu doğrultuda Avrupalılaşmaya karşı olan Avrasyacılar, Rusya'nın kendi başına bir medeniyet olduğunu ve Batı'ya karşı duruşuyla da diğer milletlere örnek olması gerektiğini savunmaktadırlar (Erdem, 2011, s. 100).

Rusya'nın Batılılaşma sürecine alternatif çözümler bulmak, Rus kimliğini tanımlamak ve Batı'nın etkisini azaltmak Klasik Avrasyacıların ilk hedefi olmuştur ve yine onlar Batılı medeniyetlerin diğer medeniyetlerden üstün olmadığını sıkça dile getirmişlerdir

(Yılmaz, 2015, s. 113). Batılı medeniyetlerin veya herhangi bir medeniyet veya kültürün diğerlerinden üstün olmadığını klasik Avrasyacı düşünürlerin öncü isimlerinden biri olan Savitski de belirtmiştir. Savitski'ye göre “kültürel bir değer, belli bir sosyal grubun ihtiyacını karşılayan ve o sosyal grup tarafından kabul edilen bir şeydir. Bundan dolayı herkesçe bir kabullenişe gerek duyulmayıp ‘objektif değil, ‘sübjektif’ tir. Bu yüzden onun mükemmelliği veya geri kalmışlığını ‘objektif olarak ispat etme’ durumu da söz konusu değildir” (Erdem, 2011, s. 99).

Klasik Avrasyacılar göre 1917 Bolşevik Devrimi Rusya için yeni bir başlangıç olup din, dil, ırk ayrımı yapmaksızın Rusya sınırları içerisinde yaşayan tüm halklar kardeşler bu yönde yapılan propagandalarda bu konu işlenmiştir. Fakat Sovyet rejimi Sosyalist ideolojiyi bir “homojenleştirme” aracı olarak kullanmış ve farklı milletler arasında Sovyet üst kimliğini kurmaya yönelik uygulamalarda bulunmuştur (Uysal, 2016, s. 3). Trubetskoy'un bir manifesto olarak tabir edilen Avrupa ve İnsanlık eseri 1920'de yayımlandıktan sonra Avrasyacılık hareketinin ilk ortak çalışması 1921 yılında “Doğu'ya Dönüş” (Ishod k Vostoku) adıyla yayınlanmıştır. Bu ortak esere katkı sağlayan dört yazar da (Trubetskoy, Florovskiy, Suvçinskiy ve Savitskiy) oldukça genç düşünürlerdi. Burada “Doğu” deyiimiyle bir çeşit “Batı dışı”, “Batı'nın dışındaki dünya” anlatılmak istenmiştir. Eseri yazan Avrasyacı kurucu düşünürlerin temel amacı kendi hareketlerinin unsurlarını aramak ve belirlemektir (Serbest, 2017, s. 295).

Slav milliyetçiliğini destekleyen gruplara yakın bir çizgide olan Klasik Avrasyacılar Sosyalizmi de Avrasyacılık düşüncesinde bir araç olarak görmüşlerdir. Keza Avrasyacılar yazdıkları ilk makalelerinde Slavofillerle “ruhsal akraba” olduklarını vurgulamışlardır (Serbest, 2017, s. 285; Yılmaz, 2015, s. 113). Felsefi yaklaşım açısından bakıldığında Avrasyacılığın bütünlükçü bir yaklaşım sergilediği görülür. Avrasyacılık bireyi Batı'daki gibi atomik parçalar olarak değil, toplumun bir parçası olarak görmektedir. Felsefedeki bu bütünlükçü yaklaşım çerçevesinde Avrasyacılar, liberal demokrasinin hukuk devleti, parlamentarizm ve bireye yönelik insan haklarını da içeren Batılı düşünce biçimini de reddetmektedirler.

Bunun yerine, birey ile devletin organik birliğini belirten ‘senfonik kişiliği’, Ortodoksluğun cemaat ilkesine dayanan güçlü otoriter devlet anlayışını öne çıkarmaktadırlar (Erdem, 2011, s. 100).

Avrasyacı düşünce 1930'lu yıllarda kendi içinde bölünmeler yaşamış, Avrasyacıların bir kısmı ülkesine geri dönüş yaparak SSCB'nin gerçek Avrasya Devleti olduğunu savunmuş, bazıları hareketten ayrılmış, diğerlerininse Sovyet Gizli Servisi tarafından öldürüldüğü iddia edilmiştir. Böylece Avrasyacı düşünce zamanla unutulmaya yüz tutmuş ve önemini yitirmiştir. Ancak SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan fıkırsel arayışlar neticesinde tekrar gündeme gelmiş ve güç kazanmıştır. Bu bağlamda 1920'lerde doğmuş olan Avrasyacılık 1980'lerde bu kez Yeni Avrasyacılık/Neo-Avrasyacılık olarak yeniden gündeme gelmiştir (Kurt, 2014, s. 97).

Tarihsel gelişim süreci temel alındığında Avrasyacılık "Klasik Avrasyacılık" ve "Yeni Avrasyacılık" olmak üzere iki döneme ayrılmaktadır Avrasyacılığın yeniden gündeme gelişi Yeni Avrasyacılık veya Neo-Avrasyacılık olarak bilinmektedir. Bir sonraki başlığımızda Yeni Avrasyacılığın temel özellikleri ve Klasik Avrasyacılık' tan farklılıkları irdelenecektir.

Avrasyacılık fikri son iki yüzyılda Türk fikir insanları tarafından Türk milletinin kurtuluşuna alternatif olarak görülüp gündeme gelmiştir. Türkiye'de Avrasyacılık anlayışı, Türkiye'nin AB'ye girmesini istemeyen kitlenin dış politikada Orta Asya'ya yönelik yaklaşımları alternatif olarak sunmasıyla Türk Avrasyacılığı fikri ortaya atılmıştır. Bu fikir ilk defa Yusuf Akçura tarafından ortaya atılmıştır. Akçura, Avrupa ve Çin'e karşı Rus ve Türk halkının birlikte hareket etmesi ve bu şekilde onların sömürsünden kurtulabilmenin mümkün olduğunu savunmuştur. Bu fikir başlarda Rus halkı tarafından olumlu karşılanmış olsa da daha sonra Rus hükümeti bu düşüncelere itibar etmedi. Üstüne bir de 1908'de beyanname yayınlayarak bu tarz fikirlerin ortadan kalkmasına da neden oldu. Keza Türk Avrasyacılığı temel ilke konsept ve kavramlardan yoksun olması ve Savitski ve Dugin gibi teorisyenlerinin olmamasından yani teorik altyapısının olmamasından dolayı Türkiye'de bir strateji oluşturacak düzeyde değildir.

4.2.2. Yeni avrasyacılık

Avrasyacılık ideolojisi 90'lı yıllarda yeniden canlanmıştır. Bunun nedeni Sovyetlerin dağılmasının ardından Rusya'nın yürütmeye çalıştığı dış politika değişikliğidir. Yeni Avrasyacılığın ortaya çıkışını sağlayan diğer bir nedense ekonomik problemlerin

önem kazanmasıdır. Asya'nın ekonomik alanda gelişme göstermesi ve Rusya'nın bundan fayda sağlaması, bu bölge üzerinden dünya pazarlarına açılmak istemesi Batılı ittifaklardan yüz çevirip doğulu ittifaklara yönelmesine neden olmuştur (Taşar, 2002, ss. 2-3).

Sovyet sonrası süreçte Moskova yönetimi Batı ile iyi ilişkiler kurmak için Rusya'nın coğrafi, kültürel ve tarihi kimliğine aykırı politikalar yürüttüğü için Yeni Avrasyacılar ulusal çıkarların görmezden gelindiğine dikkat çekmişlerdir. Soğuk Savaş sonrası dönemde de Yeni Avrasyacılar uluslararası sistemdeki mevcut ekonomik durumdan rahatsız olmuşlardır.

Bu dönemde oluşan jeopolitik ve jeoekonomik boşluğun Trans Atlantik merkezli kapitalizm tarafından doldurulmaya çalışılmasına karşı çıkmışlardır. ABD'nin teknolojik ve kültürel araçlarla kültürel ve siyasal hegemonyasını sürdürmesini Avrasya coğrafyası ve hatta uluslararası sistemin geneli için tehlikeli bulmuşlardır. Yeni Avrasyacılar ekonomik sistemle ilgili fikirlerini sol veya sağ oluşum şeklinde bir ayrıma tabi tutmamışlardır. Üçüncü bir yol temelinde bir yaklaşımla Avrasya da kültürel, siyasal ve ekonomik alanda bir stratejik entegrasyon sağlanması gerektiğini düşünmüşlerdir.

Yeni Avrasyacılar uluslararası sistemde sürekli dostluk değil, sürekli çıkar olgusu olduğunu belirtmişler ve uluslararası politikanın güç dengesi ekseninde şekillendiğini dile getirmişlerdir. Bu düşünce tarzı ile Yeni Avrasyacılar Realistlerle aynı çizgide yer almıştır. Yeni Avrasyacılar Rus ulusal çıkarlarının korunmasının yolu olarak da Rusya'nın konumunu yeniden tanımlamaya ve siyasal ve askeri gücünü yenilemeye bağlamışlardır. Yeni Avrasyacıların bahsettikleri yeniden tanımlanma süreci ise jeopolitik faktörler ile ön plana çıkarılabilir. Onlara göre jeopolitik, siyasal güç ve büyük devlet statüsü için hayati bir unsurdur. (Sönmez, 2010, s. 79).

1992'de Başkan Boris Yeltsin'in Dış Politika Danışmanı Stankeviç "Atlantikçilik-Avrasyacılık" kavramlarını kullanmış Avrasyacılığın yeniden literatüre girmesini sağlamıştır (Yılmaz, 2015, s. 113). 1992'de ilk kez Stankeviç tarafından Atlantikçi-Avrasyacılık tanımlamasıyla gündeme gelmiş olan Yeni Avrasyacılık ciddi bir jeopolitik görüşler sistemi oluşturmuştur. Tarihi (Klasik) Avrasyacı düşünceden ciddi farklılıkları mevcut olduğu için literatürde Avrasyacılık olarak nitelendirilse de

çoğu Rus akademisyen Yeni Avrasyacılık kavramını kullanmanın daha doğru olduğunu düşünmüştür (Cafersoy, 2002, s. 81).

Neo-Avrasyacı düşüncenin gelişmesinde dış etkenlerin de rolü büyüktür. Globalleşme ve onun temel öznesi modernite olgusu Yeni Avrasyacılığın şekillenmesinde etkili olmuştur (İsmayilov, 2011, s. 132). Yeni Avrasyacılık, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra salt kültürel ve entelektüel bir faaliyet olarak değil siyasal bir olgu ve uluslararası ilişkiler sistemini analiz eden dış politika perspektifi olarak meydana çıkmış ve yeni Avrasyacı düşüncenin merkezinde yine Rusya yer almıştır (Özsağlam, 2006, s. 118).

Rusya'yı Avrasya coğrafyasının Stratejik Pivot'u olarak gören Yeni Avrasyacılar Rus dış politikasının da bu yönde şekillenmesini savunmaktadırlar. Bu doğrultuda Avrasyayı en önemli iç ve dış politika hedefi olarak gösterirler. Avrasya jeopolitiğinde Rusya'yı merkez olarak görürler. Bundan dolayı Rusya'nın bölgede tarihsel ve coğrafi bir sorumluluğunun olduğunu Rusya için Avrasya bölgesinin hayati öneme sahip olduğunu belirtirler (Çomak, 2006, s. 106; Sönmez, 2010, s. 80).

Neo-Avrasyacılar, Rusya'nın jeopolitik konumu ve Ortodoksluk gibi özelliklerinden dolayı özgün bir uygarlık olduğunu ve Batılı medeniyetlerden tamamen farklı olduğunu belirtirler. Onlar, bu uygarlığın Batılı medeniyetlerin (Anglo-Sakson) aksine bireyci ve çatışmacı değil, dayanışmacı ve toplumcu olduğunu savunmuşlardır. Böylece sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda Rusya'yı Batıdan ayırmakta, Rusya ve Batı arasındaki farklılıklar üzerinde durmaktadırlar (Sönmez, 2010, ss. 81-82).

Yeni Avrasyacılar da Batı'nın ötekileştirilmesi ve her kötü şeyin Batı'dan geldiğine yönelik düşünce Slavofil gelenekten gelmektedir. Onlara göre Batı hiçbir zaman Rusya'nın dostu olmamıştır, tersine son yedi yüzyıl sürecinde Rusya'nın gücünü zayıflatmaya çalışmıştır. Bunun en iyi örnekleri Napolyon ve Hitler'dir. Soğuk Savaş sonrası dönemde silah sınırlandırma stratejileri ile Rusya'nın askeri ve mali gücü baltalanmaya çalışılmıştır. Ayrıca İslam dünyası ile bir çatışma içine çekilerek istila etmek ve Rusya'nın kaynaklarına el konulmak istenmiştir. Yeni Avrasyacılar, Yeni Batıcılara tepki olarak gündeme gelmiş ve Yeni Batıcıları ütöpik ve idealist olmakla suçlamışlardır. Rus dış politikasında Batı'ya ait değerler olarak gördükleri demokrasi ve insan hakları gibi kavramlara karşı çıkmışlardır. Batılı değerlere dayanan demokrasi, insan hakları ve çoğulculuk yerine direkt devlet tarafından belirlenen, milli

çıkarları gözetken tekil bir dış politikayı savunmuşlardır. Çünkü Rusya, Batı'nın demokratik modelini her uygulayışında kötü sonuçlarla karşılaşmıştır. (Sönmez, 2010, s. 82). Rusya'da, Prestroyka (yeniden yapılanma) ve Glastnost (şeffaflık) politikalarının uygulanması ve SSCB'nin ideolojik dayanaklarının cazibesini kaybetmesiyle eski tartışmalar yeniden gündeme gelmiştir. Rus Dış Politikasının hangi idealler ekseninde şekillenmesi gerektiği ve Rusya'nın yaşadığı aidiyet krizi gibi tartışmalarda özellikle klasik Batıcılık ve klasik Avrasyacılık akımlarının yeni yorumları etkili olmuştur (Uysal, 2016, ss. 2-3).

Yeni Avrasyacılar, ABD'nin uluslararası sistemdeki tek kutuplu düzeninden rahatsız olmuşlardır. Bunun yanında tarihsel açıdan Rusya'nın nüfuz alanı içerisinde sayılan Doğu Avrupa ve Orta Asya gibi bölgelerin ABD'nin kontrolüne geçmesinden endişe duymuşlardır. Güvenlik alanında da ABD ile bilhassa askeri güvenlik alanlarında ittifak yapılmasına karşı çıkan bu yeni düşünce hareketi Batı'ya hep bir kuşkuyla bakmıştır. Yeni Avrasyacılar İslam'ı Batı gözünden değerlendiren ve öteki olarak gören Yeni Batıcılara karşı çıkmışlardır. İslam'a karşı Batı ile ortak hareket etmekten kaçınılması gerektiğini savunmuşlardır. Bu Batı ile ortak hareket etme yaklaşımının Rusya'nın mevcut durumuna zarar vereceğini hatta Rusya Federasyonu'nun dağılmasına neden olabileceğini belirtmişlerdir. Yeni Avrasyacı hareket, Yeni Batıcılığa tepki olarak gündeme gelmiş olmakla birlikte klasik Avrasyacılığa nispeten daha çok sayıda taraftar toplamıştır. Bu Yeni Avrasyacı hareketin içinde alt gruplarda vardı. Bunlar; monarşistler, jeopolitikçiler, Rus Ortodoks kilisesi, Stalinciler aşırı milliyetçiler gibi alt gruplardan oluşmaktaydı (Sönmez, 2010, s. 83).

Bu yeni akımın öncü isimleri ise Rusya'da devlet başkanı eski yardımcılarında R. Khasbulatov, General A. Lebed, A. Rutskoi, parlamento eski sözcüsü ve Rus Komünist Partisi lideri V. Züganov, Liberal Demokrat Parti Başkanı V. Jirinovski, S. Stankevich, A. Kortunov, eski başbakanlardan Y. Primakov Rusya eski Sovyet başkanı Y. Ambartsumov gibi asker-sivil bürokrat ve aydınları. Rusya dışında bu akımın savunuculuğunu yapan öncü isimler ise Kazakistan'da O. Süleymanov, Kazakistan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev ve Kırgızistan'da ise Cengiz Aytmatov gibi entelektüeller idi.

Ayrıca Avrasyacılık konusunda akademik çalışmalar yapan isimler de şunlardır: A. Dugin, A. Panarin, E. Bagramov, B. Erasov, R. Vakhitov ve M. Titarenko idi (Sönmez, 2010, s. 78).

Kültürel ve coğrafi bütünsellikten yana olan Yeni Avrasyacılar, Avrasyacı düşüncüyü jeostratejik ve jeopolitik bir unsur olarak Rus dış politikasına ve uluslararası ilişkiler sistemine kuramsal bir yapı olarak yerleştirmeyi amaçlamışlardır. Jeopolitiğe daha fazla ilgi duyan Yeni Avrasyacılar göre de Rusya ne Doğu ne de Batı'dır. Jeopolitik anlamda Rusya kendi başına bir mihver, etno-kültürel açıdan da kendine has bir medeniyettir. Yeni Avrasyacılar da Slavofil geleneğe bağlı olarak her kötü şeyin Batı'dan geldiğine inanmış ve Batı'yı Rusya için bir tehdit olarak görmüşlerdir (Yılmaz, 2015, s. 113).

Yeni Avrasyacı düşüncenin merkezinde de yine Rusya yer almıştır. Rusya ve Kazakistan'da teorik ve siyasi bir olgu olarak görülen Yeni Avrasyacı düşüncenin en önemli temsilcilerinden biri Alexandr Dugin'dir. Dugin ayrıca merkezi Moskova'da olan Avrasya Hareketi'nin de başkanıdır. Dugin'in teorik düzeyde Rusya'nın entelektüel ve siyasi hayatına etkileri olmuştur. Ancak bunu en çok pratiğe dönüştürmeye çalışan kişi Yevgeni Primakov olmuştur. Primakov bir dönem Rusya Federasyonu Başkanlığı ve dış işleri bakanlığı görevlerini yapmıştır. Buna ek olarak Orta Asya coğrafyasında Avrasyacı düşüncenin yerleşmesi için çaba sarf eden ve bunu siyasal platforma taşıyanlar ise Kazakistan'da Olcay Süleymanov, Kırgızistan'da Cengiz Aytmatov ve Kazakistan devlet başkanı Nursultan Nazarbayev gibi entelektüellerdir. Özellikle N. Nazarbayev hem iç politikada hem de uluslararası ilişkiler alanında siyasal gücü kullanarak Avrasyacı düşüncüyü uygulamaya çalışmıştır (Özsağlam, 2006, ss. 118-119).

Yeni Avrasyacılar göre uluslararası politikada sürekli dostluk yoktur; sürekli çıkar olgusu vardır. Bu bağlamda Rusya'nın dış politikasının demokrasi ve insan hakları gibi olguları içermesine karşı çıkmışlardır. Yeni Avrasyacılar çoğulculuk yerine doğrudan devletin belirlediği ulusal çıkarlara dayalı 'tekli bir dış politikayı' yürütmek gerektiğini belirtmişlerdir. Yine Yeniciler Slav- Turan unsurlarının işbirliğini ikinci plana atmışlardır. Avrasyacılar, tek bir ideolojiye sahip, tek kutuplu bir 'Yeni Dünya Düzeni' yerine çok kutuplu ve çok evrenli bir adil dünya istemektedirler. Yeni

Avrasyacılık akımı, Alexandr Dugin tarafından basın-yayın çalışmalarıyla tanıtılmış ve yeni Rusya'nın iç ve dış politikasının belirlenmesinde zaman zaman gündeme getirilmiştir (Yılmaz, 2015, s. 114).

Tüm bu unsurlar Yeni Avrasyacılık akımının genel bir çerçevesini oluşturmaktadır. Komünistlerin Rusya'nın büyük bir güç kaybına uğramasında ABD'yi sorumlu tutması, Dugin ve benzerlerinin ise Batı karşısında büyük bir güç olarak Rusya'nın olması gerektiğini söylemesi Yeni Avrasyacıların ABD karşıtı anlayışa sahip tutumlarına meşruiyet sağlamıştır.

ABD'nin dostu olarak gördükleri tarihi rakip Türkiye'de bundan nasibini almıştır. Yeni Avrasyacılığın Türkiye karşıtı niteliği de buradan kaynaklanmaktadır.

Buna rağmen Avrasyacılık fikri son iki yüzyılda Türk fikir insanları tarafından Türk milletinin kurtuluşuna alternatif olarak görülüp gündeme gelmiştir. Türkiye'de Avrasyacılık anlayışı, Türkiye'nin AB'ye girmesini istemeyen bir kitlenin dış politikada Orta Asya'ya yönelik yaklaşımları alternatif olarak sunmasıyla Türk Avrasyacılığı fikri ortaya atılmıştır. Bu fikir ilk defa Yusuf Akçura tarafından ortaya atılmıştır. Akçura, Avrupa ve Çin'e karşı Rus ve Türk halkının birlikte hareket etmesi ve bu şekilde onların sömürsünden kurtulabilmenin mümkün olduğunu savunmuştur. Bu fikir başlarda Rus halkı tarafından olumlu karşılanmış olsa da daha sonra Rus hükümeti bu düşüncelere itibar etmedi. Üstüne bir de 1908'de beyanname yayınlayarak bu tarz fikirlerin ortadan kalkmasına da neden oldu. Keza Türk Avrasyacılığı temel ilke konsept ve kavramlardan yoksun olması ve Savitski ve Dugin gibi teorisyenlerinin olmamasından yani teorik altyapısının olmamasından dolayı Türkiye'de bir strateji oluşturacak düzeyde değildir (Yılmaz 2013, ss. 1-4; Çiftçi, 2019).

Yeni Avrasyacı düşünce kuramsal bağlamda, realist bir yaklaşımla güç unsurunu ön plana çıkarmıştır. Akımın ayrıca Alan Benua, Robert Stoykers, Jan Tiriar gibi yeni sağcılar, Alman jeopolitik okulundan Karl Houshofer, Karl Schmitt gibi elitlerden etkilendiği bilinmektedir. Akımın düşünsel kaynakları da Rusya'nın kendine has jeopolitik konumu, farklı etnik grupların oluşturduğu özgün karışımının çevresindeki sorunlarda müdahalesinde güç bulunacağına yönelik inancı taşıyan Rus dinsel felsefesinden gelmektedir. Bu yeni düşüncenin diğer bir düşünsel kaynağı da özellikle

1920-1930'lardaki Klasik Avrasyacılıktan ve Gumilev'in çalışmalarından gelmektedir. Bunlara ek olarak Alexandr Dugin, A. Glivakovski, E. Morozov, A. Fomenko gibi aydınlar da Yeni Avrasyacılık akımına katkıda bulunmuşlardır. (Cafersoy, 2002, ss. 81-82). Yeni Avrasyacı düşüncenin siyasi kurgusunda da imparatorluk önerilmektedir. Çünkü imparatorluğu, Rus halkının hem var oluşunun hem de tarihsel ve medeniyetsel görevini gerçekleştirmesi ve Atlantikçi medeniyete karşı durulabilmesi için en uygun devlet biçimi olarak görmekteydiler.

Ekonomide sosyalizm ve kapitalizm arasında üçüncü bir yol benimseyen Yeni Avrasyacılar, Rusya/Avrasya'nın ekonomik anlamda otarşik olması gerektiğini savunmuşlardır. Ekonominin başlı başına bir amaç değil, araç olması gerektiğini düşünmüş; stratejik önemi olan sektörlerin hükümet tarafından, stratejik önemi olmayanlarınsa özel sektörler tarafından işletilmesi gerektiğini önermişlerdir. Klasik Avrasyacılar göre Yeni Avrasyacılar da ekonomik konular daha çok ön plana çıkmaktadır. Ekonomik konuların öneminin artmasının nedeni günümüz küresel ekonomisinde Asya'nın ekonomik güç merkezlerinden biri haline gelmiş olmasıdır. Sosyal hayatta ise Yeni Avrasyacılar, ideal toplum anlayışı doğrultusunda kolektifçi bir yaklaşım benimsemişlerdir (Erdem, 2011, s. 101).

4.2.3. Klasik ve yeni avrasyacılık mukayesesi

Öncelikle Klasik Avrasyacılık ile Yeni Avrasyacılık arasında bazı farklılıklar mevcuttur. Klasik akımın çalışmalarında kültür, felsefe tarih felsefesi ve yazımı ve etnografya yer alırken, Yeni Avrasyacılıkta ise felsefi ve kültürolojik yaklaşımın hâkim olduğu jeopolitik bilim ön plandadır (Sönmez, 2010, s. 84). Temelde hem klasik hem yeni Avrasyacılar göre Rusya Avrasya kara kıtasının geniş topraklarında yerleşmiş farklı kültürden insanları kapsamaktadır. Böylece Avrasya'yı tek vücut olmuş bir uygar varlık olarak görmektedirler. Bu uygarlık yüzyıllardır süregelen birlikte yaşamanın ve etkileşim içinde olmanın bir sonucudur; çünkü bu varlık, Avrupa ve Asya'dan gelen eşit seviyede sosyal, siyasal ve kültürel güçler tarafından şekillendirilmiş ve Avrasya/Rusya-Avrasyası olarak nitelendirilmiştir (Bassin, 2011, s. 122). Yeni Avrasyacıların Klasiklerden en temel farkı Avrupa yerine ABD'yi hedef seçmiş olmalarıdır (Cafersoy, 2002, s. 81). Klasik Avrasyacılar da Batı, Avrupa ile özdeşleşirken, Yeni Avrasyacılar da buna ABD de eklenmiş ve Avrupa Birliği veya

Almanya ile ittifak kurulabileceği de belirtilerek ABD asıl hedef konumuna getirilmiştir. Sonuçta Neo-Avrasyacılıkta Avrupa Rusya için tehdit olmaktan çıkarılıp yerine ABD konularak tehdit sıfatı ABD'ye ithaf edilmiştir. Bu nedenle yeni düşünce hareketi, ABD merkezli küreselleşme ve meydan okumalarına karşı jeopolitik düşünce ve şemalarla karşılık vermiştir (Sönmez, 2010, s. 84). İkinci olarak Rusya Komünist Partisi olmak üzere farklı sol görüşler de bu Yeni akıma dâhil olmuş ve aktif rol almışlardır.

Bunun yanında Klasik Avrasyacı hareket Rusya'nın Avrasya olmasında Moğol- Türk işgalinin önemli bir rol oynadığını –ki bunu Savitski dile getirmişti- belirtecek kadar Türk sempatisini bir yaklaşım sergilemişken, Yeni Avrasyacılıkta tam tersi bir düşünce egemen olmuştur. Yeni Avrasyacılar Türk unsuruna özellikle Türkiye bağlamında olumsuz bir değer yüklemişlerdir (Cafersoy, 2002, s. 81).

Rus milliyetçiliği bağlamında, 15. 19. yüzyıldan beri her iki yaklaşım da –Klasik ve Yeni Avrasyacılık- Rusya Avrasya'sını temel olarak Batı ile olan zıtlıklar çerçevesinde tanımlamaktadırlar. Her iki dünyayı (Doğu- Batı), güçlü ve aşılamaz bir şekilde bölünmüş olarak görmektedirler (Bassin, 2011, s. 122).

Klasik akım “felsefe, kültür, etnografya” konularını ön planda tutarken, Yeni Avrasyacı akıma göre ise felsefi ve kültürel bakışın hâkim olduğu jeopolitik ön planda olmuştur. Ayrıca Yeni Avrasyacıların ciddi tarih yazımı örnekleri bulunmamaktadır. Klasik Avrasyacılar Doğu ülkelerine karşı ayrımcı bir yaklaşım görülmezken, Yeni Avrasyacıların ayrımcı bir yaklaşım sergilediği görülmektedir (Erdem, 2011, s. 103).

Yeni Avrasyacı düşüncede Doğu'nun özel bir yeri var iken Klasik Avrasyacıların çalışmalarında Doğu ülkeleri için detaylı ve kapsamlı bir araştırma yapılmamıştır. Ayrıca Klasik Avrasyacılıkta bariz bir şekilde ortaya çıkan dindarlık ve Ortodokslik vurgusu Yeni Avrasyacılıkta pek görülmemiştir. Nihai olarak da Klasik düşüncenin çalışmalarında İslam'a ve Müslüman dünyasına yeteri kadar yer verilmezken, Soğuk Savaş sonrası dönemin getirdiği özel koşullar nedeniyle yeni düşüncenin çalışmalarında İslam dünyası önemli bir konu haline gelmiştir (Sönmez, 2010, s. 84).

Klasik ve Yeni Avrasyacılık farkları arasında; Roma-Germenlerin yerine ABD ve İngiltere'nin geçirilmesi, ekonomik konulara daha çok önem verilmesi ve İslam Dini

üzerinde daha fazla durulması gibi konular dışında da farklılıklar mevcuttur. Öncelikle Klasik Avrasyacılık'ta pek fazla savunma refleksi bulunmamaktaydı.

Yeni Avrasyacılık ise Rus devleti hem toprak hem nüfuz kaybettiği dönemde ortaya çıkmıştı. İkinci olarak Klasik Avrasyacılık ülke dışında ve Çarlığın Sovyetlere dönüştüğü sırada, yani ülke bir nevi kabuk değiştirme aşamasında iken ortaya çıkmıştır.

Yeni Avrasyacılık ise ülke içinde büyük bir çöküş sonrası ülkede Batı eğilimli liberallerin iktidarda iken kendine yer edinmeye başlamıştır. Son olarak Klasik Avrasyacılığın devlet düzeyinde resmi kabul görmediğini buna karşın Yeni Avrasyacılığın ise belli düzeyde resmi kabul gördüğünü söyleyebiliriz (Erdem, 2011, s. 103).



5. AVRASYACI DÜŞÜNÜRLER

5.1. Nikolay Sergeyeviç Trubetskoy (1890-1938)

Avrasyacılığın kurucu babası olarak bilinen Nikolay S. Trubetskoy, 4 Nisan 1890 tarihinde Moskova'da entelektüel bir ailenin çocukları olarak dünyaya gelmiştir (Imanov, 2012, s. 83). Prens (knez) soyundan gelmekte olup İmparatorluğun en soylu ailelerinden birinin çocuğu olan Trubetskoy'un ailesi aynı zamanda akademik bir sülale idi. Bu yüzden Trubetskoy, korunaklı, güvenli ve mutlu bir çocukluk geçirmiştir (Beisswenger, 2015, s. 49). Babası Sergei Nikolayeviç Trubetskoy ve annesi Praskovia Vlademirovna'nın çocukları olarak dünyaya gelen Nikolai Trubetskoy'un geniş ve soylu aile zümresi, Rus İmparatorluğu'nda merkezi ve güçlü bir konuma sahipti (Glebov, 2017, s. 13).

Trubetskoylar, Rusya'nın son dört yüzyıllık tarihine kadar dayanan ve devlet adamı, asker, kültür ve bilim adamı gibi birçok düşünürün yetiştirildiği ve her alanda önemli şahsiyetlere sahip olan köklü bir aileydi (Imanov, 2012, s. 83). Özellikle akademik camiadan çok fazla isim Trubetskoy ailesinden gelmekteydi. Babası Sergey Nikolayeviç 19. Yüzyılın sonlarına doğru Rus düşünce hayatında önemli isimler arasındaydı ve felsefe tarihi profesörü ve Moskova Üniversitesi'nde seçimle başa geçen ilk rektörüydü (Gökdağ, 2013, s. 1). Baba Sergei Nikolayeviç Trubetskoy (1860-1905) ünlü bir filozof, Hristiyanlığın tarihçisi ve Vladimir Solovev'in yakın bir arkadaşıydı. Moskova Üniversitesi'nde bir profesör olan S. N. Trubetskoy 1905 Devrimi'nin çalkantılı olayları sırasında okulun ilk seçilen rektörü oldu. Rektör seçildikten bir aydan kısa bir süre sonra da vefat etti (Beisswenger, 2015, s. 49).

Sergei Trubetskoy rektör seçilmesinin ardından 1905 devrimci olaylarının ortasında düzeni korumak ve üniversite özerkliğini zorlamak arasında çok zor bir görevle karşı karşıya kalmıştır. Rektörlüğü yalnızca 27 gün süren S. N. Trubetskoy'un, bir toplantı sırasında aniden çöktüğü ve öldüğü bilinmektedir. Cenazesi akademik camia için oldukça sembolik bir olay olmuştur (Glebov, 2017, s. 14).

Babası öldüğünde yalnızca 15 yaşında olan Nikolay Trubetskoy, o zamana kadar etnografyaya büyük ilgi duymuş ve 'Etnografik İnceleme' (Etnografichesko Obozrenie) -Etnografya Dergisi olarak da çevrilmektedir- dergisinde kısa makaleler

yayınlanmış ve Rusya'nın önde gelen etnograflarının bazılarıyla yazışmalar yapmıştı (Beisswenger, 2015, s. 49).

Trubetskoy'un amcalarından biri Evgeni Nikolayeviç (1863-1920), ünlü bir filozof ve teoloji profesörü iken bir diğer amcası da Grigori Nikolayeviç (1874-1930) de bir diplomattı. Evgeni Nikolayeviç daha önce Viyana, Berlin ve İstanbul gibi şehirlerde görev yapmıştır. Ayrıca Dışişleri Bakanlığında Yakın Doğu Dairesi başkanlığını da yapmıştır. Bu kadar köklü ve nüfuzlu bir aileye sahip olması Trubetskoy'un çocuk yaşlardan itibaren akademik ilgisinin gelişmesinde etkili olmuştur. Bundan dolayı Trubetskoy henüz çok gençken akademik hayata adım atmıştır (Imanov, 2012, s. 84). Hatta 1908'de Trubetskoy Moskova Üniversitesi'ne girdiği dönemde amcası filozof Evgeni Nikolayeviç de o zamanlar üniversitede ders veriyordu (Glebov, 2017, s. 16).

Trubetskoy, dindar bir Ortodoks ailesinde büyüdü. Trubetskoy'un dünya görüşünün şekillenmesi konusunda söylenebilecek şey, Rusya'nın tarihine ve kaderine büyük ilgi duyan son derece kültürlü ve dindar bir ailede yetiştirilmiş olmasıdır (Lieberman, 2005, s. 36).

Trubetskoy lise okuduğu zamanlarda -henüz 13 yaşındaydı- Moskova Üniversitesi'nin düzenlediği Etnografya Cemiyeti'nin toplantılarına katılırdı. İlk makalelerini on dört/on beş yaşlarında Fin-Ugor ve Kuzey Kafkasya dilleri ve folkloru konularında yazdı (Imanov, 2007, s. 125). İnanılmaz yetenekli ve dahi bir çocuktur. 1905'te Trubetskoy ilk makalesini yayınladığında henüz on beş yaşındaydı. Ancak akademik ilgi alanları 1903'e dayanmaktadır. Trubetskoy'un ilk makalesi Etnografik İnceleme (Etnografya Dergisi) dergisinde yayınlandı. Makalesi, hayatta kalma teorisi ışığında Fin şarkısı olan "Kulto neito" yu ele almaktaydı. Aynı dergiye yaptığı katkılar I. Dünya Savaşı'na kadar düzenli olarak yer aldı (Lieberman, 2005, s. 38).

Trubetskoy, Fin-Ugor türküsündeki pagan geleneğinin izlerini yansıtan Finlandiya Türküleriyle ilgili bu ilk makalesinden sonra Kafkasya dilleriyle ilgilenmiş ve bu alanda doğrudan saha araştırması yapmış ve bununla ilgili iki makale de yazmıştır.

Bu çalışmalarında karşılaştırmalı dilbilim yöntemlerini kullanmış, Kafkasya, Fin-Ugor ve eski Yunan kültür ve dillerindeki benzer mitleri ve dilsel kalıpları ele almıştır (Imanov, 2012, s. 85). Trubetskoy, halk şiirleri ve mitleri hakkındaki 1905'te, pagan

geleneklerini anlatan ‘Kulto neito,’ adlı Fince şarkı hakkındaki yazısı dışında 1906’da efsanevi karakter Zolotaia Baba (‘Golden Woman’) hakkında yazısı vardır. Bu eser Frigyalı ve Kafkasyalı insanlar arasındaki taş/dünya kökeni mitini konu almaktadır. Zaten mitlere özgü düşünce tarihi ve mitoloji, 19. yüzyıl boyunca hem Batı hem Doğu Avrupa’da popüler bir uğraşıydı (Gökdağ, 2013, ss. 1-2).

Daha sonra eski Asya dilleri konusuna yönelmiş ve bu alanda alanın önemli isimleriyle yazışmıştır. Hatta ünlü dilbilimci Sibirya halklarının etnografçısı ve devrimci bir sürgün olan V. G. Tan Bogoraz Sibirya’da araştırmalarda bulunurken Paleoasiatik diller hakkında Trubetskoy ile mektuplaşmıştır. Daha sonra mektup arkadaşını ziyaret etmeye karar veren Tan Bogoraz’ın Moskova’ya Trubetskoy’ların evine vardığında çocuk yaşlarındaki mektup arkadaşı tarafından karşılandığında kendisiyle alay edildiğini düşündüğü ve geri döndüğü söylenmektedir (Beisswenger, 2015, ss. 49-50).

Trubetskoy’un etnografya ve tarihte yazışmalarda bulunduğu diğer bilginlerden bazıları daha sonra Trubetskoy göçmen olduğu zamanlarda kendisine yardımda bulunacaklardır. Trubetskoy’un yazışmalarda bir diğer önemli isim ise Bulgar tarihçi Ivan Shismanov (Şişmanov) idi. 1905’te Trubetskoy’a kitap gönderen Ivan Şişmanov 15 yıl sonra 1920’de Trubetskoy’un Sofya Üniversitesi’nde akademisyen olmasında yardımcı olacaktır (Glebov, 2017, s. 15).

N.S. Trubetskoy eğitimini evde aldı. Daha sonra yıllık sınavlardan geçti ve 1908’de mezuniyet sertifikasını aldı (Glebov, 2017, s. 15). Evde özel öğretmenler tarafında bolca ders gören Trubetskoy mezun olduktan sonra 1908’de Moskova Üniversitesi’ne girdi. Moskova Üniversitesi’nde Tarih- Filoloji fakültesinde başladı (Imanov, 2007, s. 125). Başlangıçta burada ilk iki yılını önce felsefe bölümünde geçirdi. Daha sonra Batı Avrupa Edebiyatı üzerine yoğunlaştığı Filoloji bölümüne geçti (Glebov, 2017, s. 16).

Ancak daha sonra Dilbilim ve Etnografya alanına geçiş yapmıştır. Dilbilimin tüm beşerî bilimlerin en bilimseli olduğunu düşünüyordu. Bu nedenle beşerî bilimlerde araştırma için dilbilimin bir yöntem sunduğuna inanıyordu.

1910-1911 tarihlerinde Trubetskoy tamamen Karşılaştırmalı Dilbilimi bölümüne geçti (Beisswenger, 2015, s. 50). Burada Kafkas dilleri ve mitolojisi okumaya başladı. Bu

alandaki birkaç bilimsel yayın da yapmıştır. Trubetskoy'un daha sonra dilbiliminin beşerî bilimlerinin en bilimseli ve araştırma için yöntem sağladığına yönelik kanaat getirdiği kararı için Anatoly Liberman 1909 yılı için radikal bir karar olduğunu ve Trubetskoy'un 20. yüzyıldaki disiplinin önemini iyi tahmin ettiğini belirtmiştir (Glebov, 2017, s. 16). Bu değişim (karşılaştırmalı dilbilime geçmesi) Rus dilbiliminde genç Trubetskoy'u etkileyen birtakım gelişmelerle aynı zamana denk geldi. Diyalog Komisyonu Rus dilinin lehçeleri hakkında araştırma başlattı. Ukrayna ve Belarusça da buna dâhil edildi. Bunlar daha sonradan Rusçanın lehçeleri olarak kabul edildi. 1. Dünya Savaşı'ndan önce de bu araştırmanın ilk sonuçları yayınlandı. Trubetskoy, Moskova Üniversitesi'nde Roman Jakobson ile aktif rol aldığı Dilsel Daire (Linguistic Circle) müzakerelerine başladı. Jakobson o günleri Popüler Filoloji Komisyonu veya Moskova Diyalog Komisyonu'ndaki toplantılardan sonra evlerine yaya olarak yürüdüklerini hatırladığını ve milliyetçiliğin teorik temelleri üzerinde tartıştıklarını belirtti. Milliyetçilik ve temelleri konusuna ilgisini çeken Trubetskoy, üniversitede dilbilimci V.K. Brezinski, tarihçiler R.G. Vipper ve M.M. Pakrovskii ve diğerleri tarafından verilen derslere katıldı. 1910'lar boyunca Doğa Bilimleri Sevenler Derneği Etnografik Bölümü, Antropoloji ve Etnografya etkinliklerine katıldı (Beisswenger, 2015, s. 50). Bu zaman diliminde Trubetskoy, Vsevolod Federovich Miller ile yakın işbirliği kurdu. V. F. Miller, Lazarev Doğu Enstitüsü'nün direktörü, Rus halk bilimi araştırmacısı, İran dili bilgini ve Etnografya Dergisi'nin de kurucusuydu. 1906'dan 1914'e kadar Trubetskoy'un makaleleri bu dergide yayınlandı (Glebov, 2017, s. 16).

Miller'ın Kuzey Kafkasya'da Kislovodsk'ın yakınlarında bir kulübesi vardı. Trubetskoy yaz aylarını burada Kafkas dilleri ve mitolojisi alanında saha çalışması yaparak geçirdi (Beisswenger, 2015, s. 50). 1911 yılının yaz tatili zamanlarıydı. Trubetskoy ayrıca bu zaman dilinde Çerkez dili üzerine birkaç kaynak da toplamıştı (Imanov, 2012, s. 85). 1913 yılında Trubetskoy üniversite sınavlarını başarıyla geçti ve üniversitede profesörlük pozisyonu için çalışmalarına başladı. 1913'te Trubetskoy yurt dışında eğitim görmek için başvuruda bulundu ve bu başvuru rektör tarafından onaylandı (Glebov, 2017, s. 17).

Böylece Trubetskoy Almanya'nın Leipzig kentine gitti. Dilbilim ve Sanskritçe okuduğu Moskova Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra, yüksek lisansını

tamamlayan Trubetskoy Leipzig Üniversitesi'nde, Sanskrit dili ve tarihî dilbilim üzerine doktora yapmıştır (Gökdağ, 2013, ss. 1-2). Trubetskoy, Leipzig'de Hint-Avrupa dillerinde Alman uzmanlardan ileri seviyede eğitimler gördü. 1913 ve 1914 yıllarını Leipzig Üniversitesi'nde staj yaparak geçirmiştir (Imanov, 2012, ss. 85-86).

1913-1914 yıllarını Almanya'da geçirdikten sonra Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Moskova'ya dönen Trubetskoy, 1914 yazında akademik sınavlarına hazırlanmaya başladı ve 1916'nın baharında sınavlarını geçti. 30 Mayıs 1916'da yardımcı doçent unvanı alarak Moskova Üniversitesi'nde öğretim görevlisi oldu ve Moskova'da temel Sanskritçe dersi vermeye başladı (Glebov, 2017, s. 18).

1914'te Moskova'ya dönüşünde, Vera Petrovna Bazilevskaia (1892-1965) ile evlendi. 1917 Bolşevik Devrimi onu Kafkasya'da buldu ve Moskova'yı bir daha asla görmedi. 1917 sonbaharındaki gelişmelere kadar Sanskritçe dersi vermekteydi. Bu dönemde genç akademisyen çarpıcı gelişmelere tanık oldu. Bolşeviklerin başkentlerde iktidara gelmesiyle 1917 sonbaharının sonlarında üniversiteden hasta bir şekilde ayrıldı ve eğitilmiş sınıflardan binlerce insanla birlikte Rusya'nın güneyine taşındı. Beyaz Ordu ile güneye göç eden Trubetskoy ilerleyen zamanlarda Konstantinopolis'e (İstanbul'a) gidecek ve orada Sofya Üniversitesi'nden bir teklif alacaktır. Öncesinde Kafkasya'daki Kislovodsk'a daha sonra Bakü'ye ardından Rostov'a giden Trubetskoy, Roman Jakobson'a yazdığı bir mektupta Kafkasya'daki gezileri sırasında bir dönem 1918 Martı'nda Bakü'de bulunduğunu ve tam da 'Sovyet Gücüne karşı Müslümanların ayaklandığı' veya 'Ermenilerin Tatarları katlettiği' dönemde orada olduğunu belirtmiştir (Beisswenger, 2015, s. 51; Liberman, 2005). Özellikle Brune Lindner ile eski Ermenice çalıştı, Karl Braugman ile Latin morfolojisi (şekilbilim) ve söz dizimi, August Leskien ile Litvanca ve Ernst Windisch ile eski Hint edebiyatı çalıştı (Glebov, 2017, s. 18).

Bu arada zaman zaman emperyal sınırlardaki farklı rejimler tarafından kurulan yeni okullarda ve üniversitelerde dersler vermiştir. Aralık 1919'da Trubetskoy Rostov'dan Kırım'daki Yalta'ya tahliye edildi. Şubat 1920'de Kırım'dan son Beyaz Ordular'ın tahliyesinden neredeyse bir yıl önce Yalta'dan İstanbul'a gitti (Glebov, 2017, s. 18).

1920 yılında Nikolai Trubetskoi Avrupa ve İnsanlığını [Evropa i chelovechestvo] yazdı ve bu eser sonraki tüm Avrasyacı yapıların teorik temeli haline geldi (Senderov, 2009, s. 28).

Moskova'da iç savaşın başlaması nedeniyle Trubetskoy bir daha Moskova'ya gidememiştir. 1918 yılının sonbaharında Kislovodsk'tan çıkıp Rostov'a gitmiş burada Don Üniversitesi'nde 1918-1919 yılları arasında öğretim üyeliği yapmıştır.

Trubetskoy, 1919 yılının ilkbaharından itibaren Don Üniversitesi'nde daimî fakülte üyesi olduğunu, geçici olarak karşılaştırmalı dilbilimde üye, ayrıca Rostov Yüksek Kadın Kurslarında öğretim görevlisi ve 1919 baharında Novocherkassk Öğretmenleri Enstitüsünde yine öğretim görevlisi olarak görev yaptığını belirtmiştir. 19 Aralık 1919'da Rostov'da tahliye yapılmasının ardından Yalta'ya gitmiş ardından oradan da İstanbul'a gitmiş ve bir süre de (1920'ye kadar) İstanbul'da kalmıştır (Glebov, 2017, s. 18). İstanbul'da kaldığı süre boyunca kimlerle temasa geçtiği henüz bilinmese de Zeki Velidi Togan'la görüştüğü söylenmektedir (Gökdağ, 2013, ss. 1-2).

Trubetskoy İstanbul'da iken daha önce Moskova'da babasının evindeyken tanıştığı Bulgar bilginlerle temasa geçti. Bilhassa Bulgar tarihçi Profesör İ. Şişmanov ile mektuplaştı. Sofya Üniversitesi'nden Şişmanov'un daveti üzerine Trubetskoy üniversiteye gitti ve Mukayeseli Dilbilim kürsüsünde doçent olarak ders vermeye başladı (Imanov, 2012, ss. 86-87).

Özgeçmişinde yazılan bilgilere bakıldığında da Trubetskoy'un 22 Haziran 1920'de Sofya Üniversitesi'ne başvurduğu bilinmektedir. 1920 yazında Sofya Üniversitesi'nden aldığı davetle Bulgaristan'a giden Trubetskoy, 1922 yılı yazına kadar da orada çalıştı. Daha sonra Bulgaristan'daki politik ve ekonomik zorluklar onu üniversiteden ayrılmaya zorladı ve birkaç denemeden sonra nihayetinde Viyana Üniversitesi'nde görev aldı. 1938'de 48 yaşında Viyana'da hayata gözlerini yumdu. 1922 sonbaharından 1938 yılındaki ölümüne kadarki süreçte Trubetskoy Avusturya'nın başkenti Viyana'da yaşadı ve çalıştı. Avrasyacı hareketin diğer kurucu ve liderlerinden farklı olarak Trubetskoy büyük bir Rus göç merkezinde yaşamadı ve Avusturya'da kendisini yalnız hissetti (Glebov, 2017, s. 18).

Bununla birlikte Trubetskoy'un Avrupa'da görkemli bir akademik kariyere ulaştığını söylemek mümkündür. 1922'de Viyana Üniversitesi'nde Slav dilleri profesörü olarak 1938'deki ölümüne kadar çalışmayı sürdürmüştür. Viyana'da 20. yüzyılın en büyük dilbilimcilerinden biri olarak ünlenen yapısal fonolojinin temellerini kurduğu çalışmalarını oluşturmuştur. 1920'de Sofya'da Trubetskoy Avrasyacı hareketin diğer lideriyle tanıştı. Avrasyacı yayınlarının ana çıkış noktası olan Rus Yayınevi ile birlikte Avrasyacılığın adeta bir broşürü niteliğindeki 'Avrupa ve İnsanlık' eserini yayınladı (Beisswenger, 2015, s. 51). Filoloji profesörü olarak çağdaş ve tarihi Slav dilleri üzerine dersler veren ve yazılar yazan Trubetskoy, diğer Slav dillerini kapsayan "ortak bir Rus" dilinin varlığını öngörmüştür (Gökdağ, 2013, s. 3).

1930'lu yılların ortalarından itibaren Amerika'ya yerleşmeyi düşünen Trubetskoy, sağlığı yerinde olmadığı için bunu gerçekleştiremedi. 25 Haziran 1938'de Naziler Avusturya'yı işgal ettikten sonra yapılan baskılardan dolayı daha fazla dayanamayan Trubetskoy kalp krizi geçirerek hayata veda etmiştir. Ondan geriye eşi Vera Petrovna Trubetskaya, kızları Elena (1915-1968), Darya (1920-1975) ve Natalya (1925-1982) kaldı (Imanov, 2012, s. 88).

Trubetskoy, Avrasyacılık hareketinde merkezi bir rol oynadığı için en çok tanınan isim oldu. Ailesi, akademik durumu, aldığı eğitim ve dolayısıyla Avrasyacılığa katkıları nedeniyle hareketin genel kabul görmüş bir lideri haline geldi. Avrasyacılar çemberindeki düşünürler arasında herhangi bir sorun yaşandığında ilk çağrılan Trubetskoy oldu (Glebov, 2017, s. 13). Alexandr Dugin de Trubetskoy için 'Avrasyacılığın kalbi' ve 'başlıca teorisyeni' ifadelerini kullanmıştır (Imanov, 2012, s. 95).

5.1.1. Avrupa ve Beşeriyet/Avrupa ve İnsanlık Hakkında

Dilbilimci ve tarihçi Nikolay Trubetskoy'un 1920'de yayınladığı Avrupa ve İnsanlık adlı kitabı Avrasyacılığın ortaya çıkışı için temel oluşturdu (Hauser, 2017, s. 130). Bu yüzden Avrupa ve İnsanlık eseri Avrasyacılık ideolojisinin başlatıcısı olarak kabul edilmiştir. Bu eser temelde Avrupa kültürünün üstünlüğü anlayışıyla oluşturulan Aydınlanma kültürü temelli pozitivist geleneğe karşı çıkmaktadır.

Trubetskoy, eserinde I. Dünya Savaşı'nın bile Roma-Cermen dünyasının barbarlığını göstermesi açısından iyi bir örnek olduğunu belirtmektedir.

Ayrıca eserde batı düşüncesinin iflas ettiğine, insanlığa verecek bir katkısı olmadığına ve daha çok halkları sömürme esasına dayandığına yönelik bir ana fikir söz konusudur (Gökdağ, 2013, ss. 1-2). Trubetskoy, eserinde Avrupa'nın gelişmenin öncüsü olmadığını tam tersine tehlikeli bir canavara benzediğini ve Roma-Cermen kökenli Avrupa düşüncesinin hedefinde temelde Avrupa kolonyal fetihlerini kolaylaştırmak olduğunu iddia etmektedir (Glebov, 2003, s. 15).

Trubetskoy'a göre savaşılmaması gereken en büyük şeytani düşman Roma-Cermen dünyasının kültürüdür. Zaten Avrasyacıları bir arada tutan şey Roma Cermen kültürünün en kötü düşmanları olduğuna dair fikirleriydi. Trubetskoy'a göre Avrasyacılığın en kutsal amacı Rusya'nın çağdaş Avrupa kültüründen sıyrılmasıdır. Bu aynı zamanda Savitski ve daha sonra Savitski'nin akıl hocalığı yaptığı Gumilev'in ve günümüz Avrasyacılarının da amacıdır (Senderov, 2009, s. 25).

Avrasyacılığın önde gelen temsilcilerinden biri olan Trubetskoy çalışmalarında milli/ulusal sorunu detaylı bir şekilde incelemiştir. Avrupa ve İnsanlık eserinin ilk bölümünde Trubetskoy, milli sorunun Avrupalı yazarlar tarafından farklı yorumlarına genel bir bakış sunmaktadır. Ona göre, her Avrupalının milli sorunu şu iki uç arasındadır. Bunlar şovenizm ve kozmopolitizmdir. Her milliyetçilik şovenizm ve kozmopolitizm unsurlarının bir sentezi, bu iki karşıtların bağdaşması deneyimi gibi bir şeydir. Yazar bunu Avrupa şovenizmi ve kozmopolitizme karşıt olarak vurgulamaktadır. Kendi adına, şovenizm ve kozmopolitizm arasındaki ayrımın ilke olarak değil, derece olarak farklı olduğunu savunmaktadır (Andrey V. Ivanova, 2016, ss. 5158-5159).

Şovenist, yalnızca kendi halkının/ulusunun dünyada en iyi halk olduğu fikrini savunmaktadır. Bu halk tarafından meydana getirilen kültür diğerlerinden daha iyi ve daha gelişmiştir. Diğer halklara öncülük etmek, onlara hükmetmek onların hakkıdır. Diğer halkların onların dinini, inancını, kültürünü ve dilini kabul ederek onlarla kaynaşması ve birleşmesi gerekir. Bu halkın zaferine giden yolda çıkan her türlü engel de güç vasıtasıyla yok edilmelidir. Bir şoven böyle düşünmekte ve bu yönde hareket etmektedir (Trubetskoy, 2012, s. 15).

Diğer yandan kozmopolit ise uluslar/milletler arasındaki bütün ayrımları reddetmektedir. Bu tür farklılıklar varsa da bunların yok edilmeleri gerekmektedir.

Medeni beşeriyet/uygar insanlık biricik, bütün olmalı ve tek ve evrensel bir kültüre sahip olmalıdır. Medeni olmayan halklar da bu kültürü kabul etmeli ve bu kültüre katılmalıdır. Böylece uygar uluslar ailesine girmiş olanlarla dünyadaki ilerleme yolunda eşlik etmelidirler ve bu yolda adım atmalıdırlar. Bu uygar medeniyet üstün bir nimettir ve halkların bu medeniyet uğruna milli vasıflarını feda etmesi gerekir. Bu ikisi arasındaki fark ise şudur: İlki etnografik ve antropolojik birimin üstünlüğünü, ikincisi de etnografya üstü beşeriyet kültürünün hâkim olduğunu yani üst bir kimliğin/evrensel insanlığın kültürünü öngörmektedir. Buradan yola çıkarak Trubetskoy Avrupa kültürünün insanlığın kültürü (evrensel medeniyet) olmadığını belirtti. Bunun belirli bir etnik grubun tarihinin ürünü olduğu sonucuna vardı (Glebov, 2015, s. 52; Trubetskoy, 2012, ss. 15-16).

Şovenizm ve kozmopolitizm, ben-merkezciliğin psikolojisinde sonuçlanan ortak bir tabana sahiptir. Bu da kendi etnik grubunuzdaki insani gelişme standardının en üstünü görme eğilimi anlamına gelir. Trubetskoy’a göre bu, Dünya tarihsel sürecinin evrim temelli ben-merkezciliğin psikolojisidir. O, insan ırkının gelişimi düz bir çizgide olduğunu ve bazı insanların/halkların bu çizginin farklı noktalarında durduğunu iddia etmektedir. Sonuç olarak Trubetskoy, mevcut insanlığın genel rejimine baktığımızda, tüm evrimi görebileceğimizi söylemiştir. Çünkü ona göre insanlığın kat ettiği yolun her adımında (bulunduğu yerde) mühürlenmiş bir ulus var. Yani Trubetskoy’ un kastettiği insanlık çizgisinin belirli noktalarında kalmış bir millet illaki vardır (Imanov, 2012, ss. 19, 27). Bu bağlamda Trubetskoy, ben-merkezciliği önyargı olarak değerlendirdi ve halkların ve kültürlerin bilimle ölçülmesine karşı çıktı. Bu bilimle ölçmeyi herkes için yasaklamayı önerdi. Bunun yerine dünyadaki tüm kültürlerin ve halkların eşitliği veya denkliğinin niteliksel olarak kıyaslanamaz olduğuna dikkat çekmiştir. Avrasyacıların milli kendini tanıma söylemleri, Avrasya etnolojisi için son derece önemli hale gelmiştir. Trubetskoy iki temel ilkenin yerine getirilmesini istemektedir. “Kendinizi tanıyın ve kendiniz olun! Kendini gerçekleştirme başarısını sağlamış, kendini tanıma temeliyle bir birey ya da halk asla kendisiyle çatışmaya girmeyecektir” (Andrey V. Ivanova, 2016, ss. 5158-5159).

Trubetskoy, Avrupa liberal gelişme modelinin bir kültür veya devletin ilerlemesini ölçmede tek araç veya yöntem olmadığını belirtmiştir. Onun argümanı, Slavofilizm ve Rus mesihçiliği gibi Rus veya Slav gelenekleri için özel bir yer arayanlardan farklıydı. O, Rus ya da Slav kültürünün üstünlüğünü desteklemekten ziyade ayrı bir gelişim yolunu savunmaktaydı. Bir kültür ya da devlet için farklı bir büyüme/gelişme yöntemi, Batı akademisyenlerinin Rus kültürel ve hatta teknolojik gelişimlerini ölçmek için yaptıkları her türlü girişimi gereksiz bulmuştur. Trubetskoy ayrıca Ruslar ve Avrupalılar arasındaki farklılığı göstermek için bir araç olarak Rus kanının Orta Asya ve Bozkır halklarıyla karıştırılmasını kullandı. Ona göre Rusların Türklere ve Finlere olan yakınlığı benzersiz bir devlet kurumu yarattı. Böylece yalnızca Avrasya devletinin yaratılmasıyla Çarlık Rusya'sının varlığı sürdürülebilirdi. Slavofillerin ve bazı Avrasyacıların aksine, Rus kanının karışımını olumlu bir aydınlık olarak ve hatta Rusya halkları arasında birleştirici bir güç olarak gördü. Tüm Avrasya halklarının sonunda Avrasyacılık ve inançları altında birleşip kendi etnik ve ilkel kimliklerini ortadan kaldırmasına izin verecek kadar ileri gitti. Bununla birlikte, Trubetskoy, ayrıca etnik kökenin coğrafyadan daha küçük bir rol oynadığına ve Büyük Rusların hem Türklere hem de Rusya sınırındaki diğer birçok komşu halklara yakınlığına sahip olduğuna ve bunların Rusya sınırları içinde olduğuna inanıyordu.

Her iki şekilde de Trubetskoy, Rusya'yı Avrupa'dan ayırmak için hem etnik köken hem de coğrafyayı kullandı ve gelecekteki bir Rus devletini yönetmek için tekil bir Avrasya 'İdeokrasi'sinin yaratılmasını savunarak Rus patrimonyal geleneklerini açıkladı (Stafford, 2015, ss. 14-15).

Nikolay Trubetskoy ayrıca Avrupa ve İnsanlık kitabında, Avrupa kültürünün tarihsel üstünlüğünü kuran Aydınlanma'dan kaynaklanan pozitivist gelenekten memnun olmadığını ifade etti. Trubetskoy için, I. Dünya Savaşı'nın dehşeti, Avrupa dışı "vahşiler" in barbarlığını ortadan kaldıran "Roman-Cermen" dünyasının barbarlığını göstermek için yeterliydi. Avrupa kültürü modernite normunu temsil etmez; bu yalnızca Roman-Cermen ruhunun ifadesidir.

Kültür ve emperyalizm arasındaki bağlantıyı açığa vuran yirminci yüzyılın ikinci yarısının entelektüel gelişmelerini öngören Trubetskoy, Avrupa'nın ilerlemenin lideri olmadığını, ancak dünyada kendi sömürge hâkimiyetini kolaylaştırmak için "ilerici

fikirleri” koruyan tehlikeli ve saldırgan bir yırtıcı olduğunu söyledi. Devrim ve İç Savaş'ın zayıflattığı Rusya'nın sömürge bir ülke olmaktan başka seçeneği yoktu; entelijansiyanın görevi Avrupalıların sömürge fethini kolaylaştıran ilerleme ideolojisine karşı mücadele etmektir. Trubetskoy için savaş ve devrim deneyiminin Rusya'nın güncelliğini aşan küresel bir anlamı vardı. (Glebov, 2003, s. 15).

Uzun yıllar Trubetskoy'un çoğunlukla Almanca ve Rusça olarak yayınlanan çalışmalarının çoğu dilsel olarak uzak kaldı. Yaptığı çalışmanın İngilizceye çevirisi seyrek ve düzensizdi. Bunların en önemlileri arasında Rus Kültüründe Ortak Slav Elementi (1949), Üç Filolojik Çalışma (1963), Fonolojik Tanımlama Prensipleri (1968) ve Fonoloji Prensipleri (1969) yer almaktadır. 1990'a kadar, Trubetskoy'un daha kısa çalışmalarının çoğunun yetkin İngilizce çevirilerini sunmak için tutarlı, sistematik bir çaba, mevcut cildin prensiplerinden biri tarafından üstlenilmedi. O yıl, Minnesota Üniversitesi Yayınları, Jakobson ile uzun ve ilginç yazışmasından faydalanarak Trubetskoy'un edebi yazıları ve bir dizi ilgili mektubu yayınladı: Anatoly Liberman tarafından tercüme edildi, alıntılı ve tanıtıldı. On iki makale, Trubetskoy'un fonoloji ve morfolojiye çığır açıcı katkılarını, bu dilsel alanların, özellikle de geleneksel fonetiklerin diğer yönleri ile ilgili açıklıklarını ve endişelerini açıkça belirleyen denemeleri kapsamaktadır (Scatton, 2006, s. 393).

Nikolai Trubetskoy, “Otarşi Üzerine Fikirler” adlı çalışmada, küresel ekonominin jeoekonomik yapısı hakkında çığır açan fikirlerini sunmuştur. Tutarlı / tam bir ekonomik sistem oluşturmada ulus devletlerle ilgili olarak bugünün bölgeselciliğinin ve mega-bölgeselciliğinin bir analogu olarak kabul edilebilecek 'özel dünya' terimini tanıttı. Ulus devletlerin ekonomik sistemi yerine, Trubetskoy küresel ekonominin kilit unsurları olarak ‘özel dünyalar/bölgeler’ sistemi hakkında şimdiye kadar herkesin bir devlet için otarşik bir sistemin faydalarını kanıtlamaya çalıştığını, bununla birlikte küresel ekonomiyi organize etmenin özel bir biçimi olarak otarşik (bağımsız ekonomi politikası) bir dünya sisteminin faydalarından bahsetmek gerektiğini belirtmiştir.

Bu anlamda Avrasyacılar, özerklik veya ekonomik özerkliği, ‘özel bir dünya’ nın öncelikleri ile uyumlu olabilecek en iyi ekonomik kalkınma yolunu belirlemede daha fazla bağımsızlık kazanmanın bir yolu olarak görüyorlardı (Lissovolik, 2017, s. 2).

5.1.2. Trubetskoy'un Avrasya ve Avrasyacılığa Dair Görüşleri

Avrasyacılığın klasik ve en iyi tanımını Trubetskoy şu şekilde yapmıştır: “Bu devletin ulusal özü, daha önceleri Rus İmparatorluğu denilen devlettir. Bu devlete şimdi Sovyetler Birliği denilir. Bu sahada yaşayan halkların tümünün toplamı özel bir multi-etnik ulus ve özel bir ulusçuluğa sahip olarak görülür. Biz bu ulusa Avrasyalı, onun ülkesine Avrasya ve onun ulusçuluğuna da Avrasyacılık diyoruz” (İşyar, 2013, s. 22).

Trubetskoy'un düşünce dünyasına ilişkin neredeyse bütün yaklaşımlar Avrasyacılık fikriyatıyla doğrudan bağlantılıdır. Keza Trubetskoy'un Avrasyacılığın kurucu babası olduğunu tekrar hatırlatmak gerekir. Bu doğrultuda Vugar Imanov da Trubetskoy'un düşünce dünyasının/dünya görüşünün şekillenmesinin 20. Yüzyıla denk geldiğini vurgulamıştır. Imanov, düşünürün içinde yaşadığı toplumun deneyimlediği tarihi süreçlerin ve fikir tartışmalarının yine ülkesinin o dönemde karşılaştığı birtakım meydan okumaların Trubetskoy'un dünya görüşünün oluşmasına etki eden faktörler olduğunu belirtmiştir (Imanov, 2012, s. 95).

Trubetskoy'un Cengiz Han'ın Mirası adlı eserinde Avrasya'ya verdiği önemi görebiliriz. Ona göre Rusya bölgesi ayrı bir anakaradır. Burası Avrupa ve Asya'dan farklı olarak Avrasya'dır. Avrasya coğrafi ve antropolojik olarak önemli bir bütünselliği sergilemektedir (İsmayilov, 2011, s. 58).

Trubetskoy, dil, iman, kan ve karakter olarak yalnızca Slavlarla değil Turanlılarla da kardeş olduklarını vurgulamıştır. Ona göre Ruslar yalnızca kültürel bakımdan değil, ırki özellikler ve antropolojik olarak da Slav- Avrupalı değil Avrasyalıdır ve Rusların damarlarında Türk, Ural- Altay, Fin ve Slav kanı dolaşmaktadır (İşyar, 2013, s. 36). Trubetskoy'un Avrasya'nın temel yapısına ilişkin etnik dilbilimsel değerlendirmelerini Savitski coğrafi ve iktisadi yorumlarıyla tamamlamıştır (İsmayilov, 2011, s. 58).

Trubetskoy, Rusya'yı Avrupa'dan ayırmak için hem etnik köken hem de coğrafyayı kullandı ve gelecekteki bir Rus devletini yönetmek için tekil bir Avrasya ideokrasisinin yaratılmasını savundu (Stafford, 2015, s. 15). Trubetskoy 'Doğru ve Yanlış Milliyetçilik Üzerine' adlı çalışmasında yıkıcı milliyetçilik çeşitlerini sınıflandırmıştır. Çalışmasında kendi ulusunun dilini ve kültürünü yücelten ve onları

zorla diğer insanlara dayatan militan şovenizmi tanımladıktan sonra ideolojik bir alternatif olarak Pan- Avrasya milliyetçiliği kavramı üzerinde durmaktadır. Ona göre pan- Avrasya milliyetçiliği, Avrasya'daki tüm etnik grupların ulusal kimliğini kabul etmektedir. Pan- Avrasya milliyetçiliği ayrıca halkları ulusal, kültürel ve dini farklılıklar çerçevesinde birleştiren ortak değerlerin varlığını da kabul eder. Bu değerlerin dışarıdan gelen gruplara dayatılmaması önemlidir. Ancak her etnik grupta farklı bir şekilde yansıyan Avrasya'nın ortak tarihinin ve kültürlerinin derinliklerinden organik olarak filizlenmesi önemlidir. Uluslar üstü milliyet, milliyeti inkâr etmez aksine yalnızca Avrasya için değil tüm dünya için evrensel bir boyut kazandırır (Ivanova, 2016, s. 5160).

Kültür sorunu yaklaşımını ise Trubetskoy kendi döneminde çok tartışılan konulardan olan gelişmiş ve ilkel kültürler ayrımı yönünden ele aldı. Roma-Germen kültürünün evrensel kültürel değerlerin taşıyıcısı olduğu ve bu kültürün dışındaki kültürlerin ilkel kültürler derecesine indirildiğine yönelik ayrımların hiçbir şekilde gerçeği yansıtmadığını savunmuştur. Trubetskoy, bir Avrupalının ilkel olarak gördüğü bir insanın tabiattaki en ince ayrıntıları sezinleyebilme yeteneği olabileceğini ve bunun asıl üstünlük olduğunu belirtmiştir (Çomak, 2006, s. 110).

Trubetskoy, Slav-Turan yakınlığını savunmuş ve Rusya'nın tarihi boyunca Moğol-Turan etkisi ve Petro ile başlayan Roma- Germen etkisi olmak üzere iki büyük gücün etkisinde kaldığını belirtmiştir. Her iki baskı döneminin de Rusya üzerinde kalıcı izler bıraktığını, Moğol istilasının ise Rus kültürü üzerinde birçok olumlu etkisinin olduğunu savunmuştur. Rus üzerindeki Turan etkisi Rusların merkezîyetçi devlet yapısı oluşturmasını sağlamakla birlikte Ortodoksluğu yorumlamada da önemli bir etki bırakmıştır. Kısacası Trubetskoy'a göre Turan etkisinden Rusya'ya saf bir dindarlık ve merkezîyetçi siyaset algısı kalmıştır (Çomak, 2006, s. 111).

5.2. Peter Nikolayeviç Savitski (1895-1968)

Avrasyacılığın kurucularından ve bu alanda en çok araştırma yapan, klasik Rus jeopolitiğinin ünlü isimlerinden biri olan Petr Nikolayeviç Savitski, bilim adamı, filozof, ekonomist ve entelektüel zekâsı hayli geniş olan bir düşünürdür. Avrasyacılık hareketinin en önemli teorisyeni ve ideoloğu olan Savitski, N.S. Trubetskoy ile 1921

yılında Sofya’da Avrasyacılık hareketini başlatmıştır. Aynı yıl, ‘Doğu’ya Gidiş ve Yollarda’ ve ‘Avrasyacıların Düşünceleri’ adlı iki dergi yayınlamışlardır (Hasanov, 2012, s. 150).

Peter Nikolayeviç Savitski 1895 yılında Ukrayna’nın Chernigov kentinde dünyaya gelmiştir. Avrasyacı hareketin liderleri ve ideologları arasında olan Petr Nikolaevich Savitski bilimsel açıdan özel ilgi gördü. Bu dikkatin nedeni onun meşakkatli biyografisiyle kısmen ilişkilidir. Ukrayna’nın Chernigov şehrinde doğan Savitski, Birinci Dünya Savaşı, Rus Devrimi ve İç Savaş’ı bizzat yaşadı ve daha sonra Rusya’dan göç etti. 1921’de İkinci Dünya Savaşı sırasında o zamanlar Alman işgali altında olan Çekoslovakya’ya taşındı. 1945’te Sovyet kuvvetleri tarafından tutuklandı ve on yıl Stalin’in Gulag kampında esir kaldı. 1956’da Prag’a döndü ve 1968’de hayatını kaybetti. Savitski’nin şahsına olan büyük ilgi, fikirlerinin özgünlüğünün, özellikle Rusya’nın ne Avrupa ne de Asya olduğunu ancak bağımsız bir kıta olarak Avrasya olduğunu iddia ederek Rusya’nın kimliğine yönelik kaderiyle ilgili sorulara cevap verme girişiminin sonucudur. Ne yazık ki, Savitski ile ilgili ikincil literatür şimdiye kadar öncelikle Rusya coğrafyası üzerindeki yazılarına odaklanmıştır. Diğer birçok entelektüel ilgi alanından bilgi edinmek için bazı akademisyenler Savitski’nin fikirlerini “ekonomik-coğrafya”, “yerbilimi” veya “jeopolitik” olarak sınıflandırmıştır. Bununla birlikte, aslında, Savitski’nin ilgi alanları gerçekten evrenseldi (Beisswenger, 2015, s. 97).

Savitski’nin babası Nikolay Petroviç, Çernigov guberniyasında¹ üst düzey memur görevlerinde yer almıştır (Imanov, 200, s. 127). Petroviç, aynı zamanda yerel soylu aileler arasında çok iyi bilinmekteydi. Çernigov soylularının mareşali seçildi ve ayrıca Çernigov Zemstvo² idaresine başkanlık etti. 1906’da da Zemstvo adı verilen bu

¹Guberniya, Rusya’da (Rusya Çarlığı, Rus İmparatorluğu, Rusya Cumhuriyeti, Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti, SSCB dönemlerinde) 1708-1929 yılları arasında var olan yönetim bölümlerine verilen isimdir. Guberniya sistemi ilk kez I. Petro tarafından uygulanmıştır. Ekim Devrimi sonrası Sovyetler Birliği döneminde bu sistem kaldırılmıştır. Terence Armstrong, Russian Settlement In The North, New York, Cambridge University Press, 1965, s.195.

² Rus Çarlığı’nın Avrupa’daki topraklarında ve Ukrayna’da, kırsal bölgelerdeki özyönetim organıdır. 1864’te toplumsal ve ekonomik hizmetlerin yerine getirilmesi amacıyla kurulmuş, Rusya’da önemli bir liberal etkinlik odağına dönüşmüştür. “Zemstvo”, <https://www.turkcebilgi.com/zemstvo>.

kurumlardan da seçilerek Danıştay üyesi oldu. Çernigov’da büyüyen P.N. Savitski, Moskova veya Petersburg’daki Avrasyacı meslektaşları gibi parlak bir eğitim görmedi. Savitski Çernigov’daki sıradan bir liseden mezun oldu (Glebov, 2017, ss. 26-27).

Genç Savitski için entelektüel yaşam, yerel tarih çalışmaları ile karşılaşmasıyla başladı. Ailesi, Orta ve Doğu Ukrayna’nın “Küçük Rusya” çevresinin bir parçasıydı, burada “Küçük Rus kimliği” Rus dilini ve yerel geçmişe ve Kazakların ihtişamına yoğun ilgi ile “Büyük Rusya” ya bağlılığı birleştirdi. Savitski, Ukrayna mimarisi ve halk sanatı tarihi ile ilgili birkaç makale yayınladı ve hayatının geri kalanı için konuyla ilgilenmeye devam etti. Arşivinde Ukrayna dilinde şarkılar ve şiirler tuttu. Savitski, yaşamının sonuna kadar kitlelerin aydınlanmasının eğitilmiş sınıfa bağlı olduğu fikrini korudu. Savitski’nin Chernigov’daki en yakın arkadaşı ve öğretmeni, Küçük Rus asil ailelerinin soy kodunun yazarı Vadim L’vovich Modzalevsky (1882-1921) idi. Ayrıca Küçük Rus sevgisinin bir üyesi olan Modzalevsky, 1911 yılında Chernigov’daki yerel arşiv ve müzenin sorumluluğunu üstlenmekteydi. Modzalevsky ile Savitski, Chernigov tarihi hakkında bir kitap yayınladı ancak bu çalışmaları 1919’da matbaada çıkan yangında kül oldu (Glebov, 2005, ss. 300-301). Erken yaşlardan itibaren coğrafya ve toprak çalışmalarına büyük ilgi gösterdi. 1913’te liseden mezun olduktan sonra Petersburg Politeknik Enstitüsü Ekonomi bölümünde eğitime devam etti. Burada görev yapmakta olan hocası Petr Struve ile yakınlaşan Savitski, Struve’nin en iyi öğrencilerinden biri olmuştu (Clover, 2016, s. 51).

Struve ile karşılaşması Savitski’nin akademik ilgi alanlarını belirledi ve bu durum 1920’lerde göç süresi boyunca da hayatında rol oynamaya devam etti. 1905’ten sonra ismi duyulmaya başlayan P.B. Struve, imparatorluk, milliyetçilik, sosyal ve ekonomik kalkınma ve genel politikalarla ilgilenen önde gelen bir Rus kamu entelektüeli idi.

1899’da kurulan ve Rus sanayileşmesinin öncüsü Sergei Witte’nin himayesi altında bulunan Petrograd (Petersburg’un 1. Dünya Savaşı’ndan önceki adı) Politeknik Kurumu, ekonomide teknoloji sektörlerinin ihtiyaçlarına göre özel olarak tasarlanmış bir kurumdur. Bu kurumu seçmesi Savitski’nin entelektüel gelişimi için çok önemli bir rol oynamıştır. P.B Struve 1906’dan itibaren Savitski’nin gittiği fakültede ders verdi. Rusya’nın önemli periyodik yayınlarından biri olan Russkaia Mysl’in editörü olan

Struve, Rus eğitimli sınıfların ilerici kampında lider bir konuma sahipti. Struve, öğrencisi Savitski'yi etkileyerek ekonomi ve ekonomik coğrafyaya büyük ilgi duymasını sağladı. Ancak hocası onu bir dizi başka fikirlerle de tanıştırdı. Savitski için ekonomik yaşamın metafizik ve dini temelleri de çok önemliydi. Şüphesiz, manevi ekonomiye doğru bu dönüş, Struve ve meslektaşının S.N. Bulgakov'un etkisi altında gerçekleşti. Struve, Savitski'yi gazeteciliğe dâhil etti ve Savitski'nin Russkaia Mysl dergisi için ürettiği ilk makaleler, emperyal ekonomik yönlerine odaklandı. Bu makalelerde Savitski, Rus emperyal alanının ekonomik bileşenini analiz etti ve bitişik bir kara imparatorluğu olarak Rusya'nın her zaman Batı Avrupa'nın sömürge imparatorluklarından farklı olduğunu savundu (Glebov, 2017, ss. 27-28). Trubetskoy ile birlikte, en iyi bir şekilde standart bir Avrasya ideali yaratmaya çalışan Petr Savitski idi. Ekonomik bir coğrafyacı olan Savitski, Trubetskoy ile birlikte jeopolitik bir Avrasyacılık geliştirmek için Rus anakarasının genişliğini ve çeşitliliğini kullandı. Savitski'ye göre, geniş Rus coğrafyası Avrupa ya da Asya'nın dışında bulunan ve kıta ya da kültürel geleneğe sahip, herhangi bir grubun Rus gerçeklerini hesaba katmadığı "Üçüncü Yol" a yol açmaktaydı (Stafford, 2015, s. 15). Toprak bakımından dünyanın en büyük ülkesi olan Rusya, nüfusu büyük ölçüde Avrupa bölümüne düşmesine rağmen hem Avrupa hem de Asya'nın önemli bir bölümünü kapsamaktadır. Bununla birlikte, boyutun kendisi, Savitski'nin, Rusya'nın kültürel bağlarına ve nüfus merkezlerinin Avrupa'ya yakınlığına rağmen hiçbir zaman tamamen Avrupalı olmadığı inancını güçlendirdi. Savitski, Avrasya milliyetçiliğinin sadece Rusya'nın genişliğine dayanan Avrupalı milliyetçiliğinin Avrupa sosyal ideallerine izin vermediğini ve Rusya'da Asya ve özellikle Moğol etkisini gösterdiğini iddia ederek Rus coğrafyası fikrini daha da ileri götürmüştür (Savitski, 2016).

Diğer Klasik Avrasyacılara göre çalışmalarını özellikle Avrasyacılığa adanmış ve doktrini geliştirmek için Klasik Avrasyacıların çoğunu Avrasyacı yapan ve entelektüellerin harekete katılmasını sağlayan tek Avrasyacı Savitski idi. 1921 broşürü olan Doğu'ya Dönüş ile başlayan Savitski, Avrasya mesajını muhaceretteki aydın grupları aracılığıyla tanıtmaya ve yaymaya başladı. Rusya'da otoriter liderlik ihtiyacı konusunda Trubetskoy ile tamamen aynı fikirdeydi. Savitski, Trubetskoy' un bu siyasi görüşlerini kabul etti ve Avrasya'nın iktidardaki 'toplam fikre' uygun olarak seçilecek aydınlanmış ve idealist bir azınlık tarafından yönetilmesi gerektiğini kabul etti, çünkü

yalnızca bu fikir Avrasya halkının karmaşık toplumunun gelecekteki gelişimini rasyonel bir şekilde belirleyebilirdi. Buna ek olarak Savitski, hayatı boyunca Avrasyacılık üzerine yazmaya devam etti ve eserleri ve yazışmaları, Neo Avrasyacıların kendi doktrinlerini formüle ederken yeniden incelemeleri ve kaynak bulmaları için yeterli malzeme sağlayacaktır (Stafford, 2015, s. 15-16). Savitski, 1916'da enstitüden mezun olduktan sonra hocası P.B. Struve'nin de referansıyla Oslo'da (Norveç) Rusya büyükelçiliğine ticari işlerden sorumlu kâtip olarak görevlendirildi. Burada görev yaptığı süre boyunca (1916-1917 yılları) Rusya ve Norveç arasındaki siyasi ve ticari nitelikteki iki antlaşmayı hazırlamıştır. 1917 yılında memleketine geri gelmiş ve burada daha önce mezun olduğu enstitüde akademik kariyerine başlamıştır. Ancak Bolşevikler iktidara gelince Ukrayna'ya Çernigov'daki evine gitmiştir. Daha sonra Bolşevik karşıtı güçlerin yanında mücadele etmeye karar vermiş ve Beyaz Ordu'ya katılmıştır. Burada, 1920 yılı boyunca General Denikin ve Vrangeli'yi temsilen Avrupa'da bazı görüşmelere katıldı. 1920'nin Kasım ayında Savitski Kırım'dan İstanbul'a ardından Sofya'ya gittiği bilinmektedir (Imanov, 2007, s. 127).

Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesinin ardından Struve ve Savitski, Kırım'ı elinde tutan General Petr Wrangel yönetiminde Beyaz güçlere katılmış olduğunu yukarıda belirtmiştik. Struve, geçici kuvvetler tarafından ilan edilen geçici hükümet çökünceye kadar Wrangel'in dışişleri bakanı olarak görev yapmaktaydı. Savitski'yi de yanına yardımcı olarak almıştı. Ancak bu geçici hükümet çöktüğü için Sofya'ya gitmişlerdir (Clover, 2016, s. 51).

Şubat 1920'de İstanbul'da kaldığı dönemde buradan Nikolayeviç Gulkeviç'e gönderdiği mektupta yaşadıklarını anlatmıştı. Savitski, daha önce 1915-1917'de Norveç elçisi, 1917'de ise İsveç büyükelçiliği yapmış olan Gulkeviç'in yanında kâtip olarak çalışmıştı. Savitski Gulkeviç'e yazdığı bir mektupta Beyaz dava ile yaşadığı hayal kırıklığını ve imparatorluğun kırılganlığının farkına vardığını ve yaşadığı tüm deneyimlerini anlattı. Savitski, 3 ay boyunca birlikteki arkadaşlarıyla beraber Çernigov mülkünü Bolşevik çetelerden koruduğunu anlattı. Almanlar tarafından bu kuşatmadan kurtulduğunu babasıyla birlikte Kiev şehrine gittiklerini yazdı. 1919'unun Mart'ından Ağustos'a kadar Ekaterinodar'da olduğunu ağustos ayından kasım ayına

kadar Rusya'nın güneyinin Bolşeviklerden kurtulduğunu mektubunda belirtmiştir. Yine mektubundan anlaşıldığı üzere Savitski cephede birkaç hafta geçirdiğini Kharkov ve Poltova şehir ve köylerinde yaşamış olduğu ve daha sonra Rostov'a taşındığını belirtmiştir. 1920 kış ve ilkbaharında Savitski İstanbul'daki Zemstvo Birliği temsilcisine asistan olarak hizmet etti ayrıca bu kuruluş mültecilere yardım etme görevini üstlenmekteydi. 1920 baharında Struve, Savitski General Vrangel'in Kırım hükümetine Dış İlişkiler Departmanında çalışmaya davet etti. Savitski burada Kırım ekonomisinin durumu hakkında istatistiksel rapor hazırladı (Glebov, 2017, s. 29). Zaten Savitski'nin zihninde Avrasyacılığın yerleşmesi ve netlik kazanması Kırım'da bulunduğu sürede oluşmuştur (İşyar, 2013, s. 20).

Başlangıçta Savitski'nin fikirleri tamamen laikti. Bununla birlikte, 1920'lerin başında, düşüncesi güçlü bir dini unsurla kaynaştı ve Ortodoks Kilisesi'nin öğretilerine bağlı yeni ve kapsamlı bir politik ekonomi yaratmaya çalıştı. Savitski'nin inandığı bu yeni politik ekonomi, sadece Batı Avrupa ekonomik öğretilerinden daha bütünsel olmakla kalmayacak, aynı zamanda Avrasya'nın özel koşullarına da uyacaktır. Rusya'nın uyumlu ekonomik modernleşmesini destekleyecek, aynı zamanda ülkenin dini potansiyelinin korunmasına da izin verecektir. Rusya'nın manevi misyonunu, Doğu'nun dirilişini gerçekleştirmesini sağlayacaktır.

Böylece, politik ekonomi, Savitski'ye fikirlerini kavramsallaştırmak için teorik araçlar sağladı ve Avrasyacılığını tutarlı bir politik, kültürel, bilimsel ve dini düşünce sistemi olarak mümkün kıldı (Beisswenger, 2015, s. 98).

Savitski, öğretmeni Struve'nin etkisi altında St. Petersburg Politeknik Enstitüsü'nde öğrenci olduktan sonra, ekonomik fikirleri daha açık bir şekilde politik bir bükülme kazanmıştı. 1908 programlı makalesinde Büyük Rusya'nın gelecekteki demokratik ve ekonomik olarak güçlü bir Rusya için önemli değerler olarak Karadeniz milliyetçiliğini ve emperyalizmini savunan Struve'nin ardından, Savitski, Rus İmparatorluğu'nu Doğu'daki sürekli emperyal misyonu olarak gördü. Orada, Doğu ve Roma İmparatorluğu'nun Helenistik monarşilerine benzeyen “organik bir emperyal varlık” yaratabilirdi. Rusya'nın “sömürge” karakterinden ziyade imparatorluğunun

“kita” sının sonucu olan “organik” emperyalizmi, Almanya ve İngiltere'ninkinden çok daha üstündü (Beisswenger, 2015, s. 99; İsmayılov, 2011, s. 62).

Savitski, Rusya'nın emperyalizminin emperyalist rakiplerinin neredeyse sadece ekonomik olarak motive edilmiş emperyalizminden kaçındığını iddia etti. “Emperyalleşmiş” ile “emperyalleşme” arasında karşılıklı kültürel etkileşime izin verdi ve “eşit ekonomik güç ve tüm insanların eşit haklarına” sahip yeni bir uluslar üstü kültür yarattı. Rusya'nın Doğu'daki emperyal geleceğini gerçekleştirmenin mümkün olduğuna Savitski kendisini inandırmıştı. Rusya'nın dengeli bir tarım-sanayi ekonomisine ihtiyacı vardı. Bu nedenle Rusya'nın üretici güçlerinin herhangi bir değerlendirmesinin Asya bölgeleri de dâhil olmak üzere ülkeyi bir bütün olarak ele alması gerekiyordu. Savitski, Rus endüstrisini geliştirmek için doğal kaynakların zenginliklerinin Avrupa ovasında değil, Asya dağlarında bulunabileceğini vurgulamıştır. Eski yazılarında da Savitski, Rusya'nın daha sonra Avrasyacı çalışmalarının ülkenin ekonomik bütünlüğü ve emperyal misyonu gibi temel bileşenlerini oluşturacak ekonomik gelişimini inceledi. Bununla birlikte, 1917'ye kadar ekonomik düşüncesi açıkça metafizik bir bileşen edinmedi. 1917–1920 yılları arasındaki zaman zarfında hazırladığı “Ekonominin Metafizigi ve Deneysel Bilişi” adlı yüksek lisans tezinde Savitski, siyasi ekonominin karmaşık bir disiplin olduğunu ve objektif/fen bilimleri ile beşerî bilimler arasında, özellikle de felsefe ve sanat arasında bir yerde durduğunu savundu. Bu çalışması büyük ölçüde Bulgakov'un ‘Ekonomi Felsefesi’ (1912) ve Struve'nin ‘Ekonomi ve Fiyatı’na (1913) dayanmasına rağmen, Savitski onları aşmaya ve böylece sadece danışmanları tarafından beklenen yeni ekonomik teoriyi inşa etmeye çalıştı (Beisswenger, 2015, s. 99).

1921'in başında Savitski, Sofya'ya gitti ve burada Struve tarafından yeniden başlatılan Russkaia Mysl dergisinin editörü oldu. Struve tüm Avrupa'yı dolaşıyordu ve Savitski kendisini dergiyi basma görevi verilen Rus-Bulgar Yayınevi'nde temsil edecekti. Yayınevinin başı P. P. Suvchinski ve dergide daha önce yazısı yayınlanmış olan N. S. Trubetskoy ile yaptığı görüşmeler, Savitski'nin jeopolitik fikirlerini tartışma ve bunları Suvchinski ve Trubetskoy' un etnografik ve dini düşüncesi ile ilişkilendirme fırsatı sağladı. İç Savaş sırasında yıllarca süren entelektüel yalnızlık ve Kırım'da önemsiz bürokratik çalışmalardan sonra Savitski, Sofya'daki muhacir Rus entelektüel

yaşamının yoğunluğundan ve yayıncılar ve akademisyenlerle yaptığı toplantılardan etkilendi (Glebov, 2017, ss. 30-31).

1921 ilkbaharında ve yazında, Avrasyacı fikirler kolektif bir hacim şeklinde şekillenirken, Savitski'nin öğretmeni ve Ruskaia Msyl dergisinde kendisine iş bulma konusunda destek veren Struve ile anlaşmazlıkları artmaya başladı. Avrasyacılığı gittikçe daha çok eleştiren Struve, yavaş yavaş Avrasyacılar için istenmeyen bir kişi haline geldi ve Savitski'yi de zor durumda bıraktı. Dahası, Savitski doktora tezini bitirmek amacıyla bir burs almak için Çekoslovak hükümetine başvurduğunda, Struve Savitski'ye herhangi bir destek vermeyi reddetti ve Rus Akademik Komisyon toplantısında Savitski'nin babasının bir mülkü olduğunu ve oğlunun çalışmalarını destekleyebileceğini söyledi. Savitski, Struve'nin ayrıca yaptığı "Bulgar kütüphaneleri genellikle iyi ve Savitski'nin orada çalışmak için yeterli malzemeye sahip olduğu" iddiasına da çok öfkeleni. Hayal kırıklığına uğrayan Savitski Sofya'dan ayrıldı ve Prag'a gitti. Daha sonra Prag'daki Rus Hukuk Fakültesi'nde öğretmenlik daveti aldı ve 1921'in sonundan II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Çekoslovakya'nın başkentinde kaldı. 1920'lerde ve on yılın sonunda hareketin dağılmasından sonra bile, Savitski hareketin en özel savunucusu olarak kaldı. Savitski, Yale Üniversitesi'nin önde gelen tarihçisi olan Georgi Vladimirovich Vernadski'yi (George Vernadsky) ve çok sayıda taraftarı Avrasyacılık ile tanıştırdı. Yorulmadan coğrafya, ekonomi, siyaset ve hatta edebiyat üzerine yayın yaptı; Prag'da bir Avrasyacı semineri düzenledi ve örgütlerinin Sovyet gizli servisleri tarafından sızdığı Avrasyacıların yeraltı faaliyetlerine aktif olarak katıldı. Trubetskoy, yazışmalarında Savitski'nin ilginç bir karakterinin olduğunu ve kendisini izole hissettiğini belirtti. Zaten daha sonra Suvchinski ve Savitski arasında bazı tartışmalar yaşandı. Bu tartışmalar da hareketin dağılmasına neden oldu. 1962'de, Petr Vostokov takma adı altında bazı şiirlerinin Fransa'da yayınlanmasından sonra, bu kez Çekoslovak gizli polisi tarafından tekrar tutuklandı. Onun durumunu hafifletmek için uluslararası çaba gösterildi, Isaiah Berlin, Donald Treadgold ve Nikolai Andreev gibi birkaç bilim adamı kurtarılması için uğraştı. Savitski, 1964'te serbest bırakıldı ve kısa bir süre sonra Sovyet tanklarının Prag sokaklarına yuvarlandığı bir yıl olan 1968'in baharında öldü (Glebov, 2005, s. 27-28).

1950'lerin sonlarında Gumilev'in Hermitage'deki meslektaşlarından biri Petr Savitski ile daha önce aynı Sovyet çalışma kampındaydı ve bu ortak arkadaş aracılığıyla Gumilev, Prag'da yaşayan Savitski ile de yazışmaya başladı. Bu temas 1956'dan 1968'de Savitski'nin ölümüne kadar sürdü ve yüzlerce mektup içeriyordu. 1966'da Gumilev uluslararası bir konferansa katılmak için Prag'ı ziyaret ettiğinde Savitski ile tanışma şansı buldu. Savitski aracılığıyla Gumilev, daha sonra ABD'deki Yale Üniversitesi'nde profesör olan George Vernadski ile de yazıştı (Bassin, 2016, s. 105).

Avrasya tezi, Sofya'da (Rusça) yayımlandıktan sonra, Doğu'ya Çıkış için ilk kolektif çalışmalarının ardından 1921'de daha yaygın olarak tanındı (İşyar, 2013, s. 13). Birkaç yıl sonra, Prens Trubetskoy, Avrasya jeopolitik doktrininin en büyük şampiyonu olan genç Rus iktisatçı Peter Savitski'ye hareket liderliğini kaybetti. Savitski, 'Ayrı Bir Coğrafi Dünya Olarak Rusya' ve Rusya Coğrafyasının Özellikleri (her ikisi de Rusça) olan bu eserlerle Avrasya'nın "ayrı bir kara/kıta-okyanus" ve dolayısıyla kendi içinde bir kıta olduğu fikrini geliştirdi (Ishboldin, 1946, s. 66).

Avrasyalılar, Avrasya'nın sadece kapalı bir coğrafi birim değil, aynı zamanda eşî benzeri olmayan bir kültür için ulusal bir çerçeve olduğunu savunmaktadırlar. Rusya'yı çeşitli kültürlerin ve uygarlıkların sentezinden oluşan 'özel ve özgün bir Avrasya kültürünün taşıyıcısı' olarak ele almaktadırlar. Bu bağlamda Savitski de Rus kültürünün kendine özgü bir kültür olduğunu, bu kültürün hem Avrasya'ya hem de Asya'ya özgü unsurları da bünyesinde barındırdığını dile getirmiştir (Hasanov, 2012, ss. 151, 154).

Avrasyacılar, Avrasya'yı milli bir çatı niteliğinde bir bütün olarak görmektedirler. Savitski, Avrasya'yı, Eski Dünya'nın ana kıta bloğunun, Kuzeyden Güneye iklim bölgelerinin normal ardışıklığının, deniz veya dağlar gibi enlem dışı faktörlerden en az etkilendiği kısım olarak tanımlamıştır. Savitski'ye göre tundra, orman, bozkır ve çöl bölgeleri, Rusya haritasında bir taslak çizgisi gibi yukarıdan aşağıya birbirini takip eder. Avrasya'nın her bölgesi, doğudan batıya kesintisiz boylam dereceleri boyunca uzanır. Biraz benzer bir coğrafi manzara sadece Batı Afrika'da bulunabilir. Savitski, Avrasya'nın dört iklim bölgesinin tekdüze yatay uzantısıyla oluşturulmuş bir "kıta-okyanus" olması nedeniyle, Rus devletinin Doğu Çin Seddi'nden Batı'daki Karpas

dağlarına kadar tümünün muazzam bir alandan oluşması gerektiğini savunuyor. Başka bir deyişle, Rusya'nın Çin, Romanya ve Polonya'ya ait çok sayıda bölgenin ilhakını savunuyor (Ishboldin, 1946, ss. 66-67).

Savitski Avrasya'yı 'Özel Kalkınma Alanı' veya 'Özgün Coğrafi Çevre' olarak nitelendirmiştir. O, Avrasya'da 'iç' sosyal ve tarihi yapıyla 'dış' coğrafi çevre arasındaki uyumu, bütünlüğü ve bağlılığı vurgulayarak bunun sıkı bir çevre ile özel bir uyuma bağlı şekilde bir kalkınma alanı oluşturduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla Avrasyacılar Avrasya'nın coğrafi ortamı ve arazisi konusunda özgün bir yaklaşıma sahip olmuşlardır. Savitski ve Avrasyacılar Avrasya'nın sınırlarını Rusya İmparatorluğu'nun sınırlarıyla bir tutmuşlardır. Savitski'ye göre Rusya'nın kendisini dünyanın merkezinde olduğunu görme hakkına Çin'den daha çok sahipti. Almanya'nın dünyanın merkezi olarak sunulmasına Avrupa'da bulunmasına bağlayan Savitski'ye göre Avrupa zaten dünyanın batısındadır ve bu durumda Rusya dünyanın merkezinde yer alan tek bölgedir. Ona göre Rusya Avrupa'nın bir parçası da değildir, Asya'nın uzantısı da değildir. Rusya Avrasya adında başlı başına bir dünyadır. O, Avrasya'yı dünyanın özel bir bölgesi olarak tanımlamış, yine bölgeyi iklimi ve diğer coğrafi koşulları açısından kapalı ve tipik bir kıta olarak görmüştür. Savitski'nin Avrasya bölgesinden kastı Doğu Avrupa, kuzeyde tundra bölgesi, Batı Sibirya, güneyde Türkistan bozkırları, dağlarla çevrili doğu, güneydoğu ve güney arazilerini, Eski Dünya'nın okyanusa kısıtlı çıkış olanağına sahip denize bitişik bölgeleri yani Karpatlar'dan Hingan'a kadarki büyük coğrafyadır. Ona göre Avrupa'ya özgü okyanus endüstrisi ve buna bağlı kendine has ekonomik kalkınma yolu ve coğrafi ortamı Avrasya için geçerli değildir (Hasanov, 2012, s. 152).

"Avrasya'nın Coğrafi ve Jeopolitik Temelleri" başlıklı makalesinde Savitski, Rusya'nın Batı ile Doğu arasında nasıl bir köprü görevi gördüğünü açıkladı ve Rusya'yı Eski Dünyanın "gövdesi" olarak nitelendirdi. Engebeli kıyıların ve Avrupa ile Güney Asya'nın dik granit yönlerinin aksine, Avrasya birleşik bir coğrafi simetri oluşturur, bu da farklı coğrafi bölgelerine rağmen, arazideki değişimin kademeli doğasının onu daha organik bir bütün haline getirdiğini düşündürmektedir. "Herhangi bir yerde, bölgesel sistemler arasındaki geçişler Rusya-Avrasya'dan daha simetrik midir?" iddiasıyla da Rusya Avrasya'nın coğrafik özelliğini pekiştirdi. Toprağın kimyasal

bileşimi bile Avrasya'nın bütünlüğüne dair kanıt sağlar nitelikte olduğunu savundu: “Ülkenin ortasında bulunan “siyah toprak bölgesinin hem kuzeye hem de güneye doğru hareket ettikçe, kalsiyum miktarı ve humus yüzdesi simetrik olarak azalır” diye belirtti. Kısaca Avrasya, Avrupa ile Asya’yı birbirinden ayıran bir mekân gerek doğal ve coğrafi ortamıyla gerekse de tarihi ve kültürel özellikleri sebebiyle ayrı bir yaşam alanıdır. Buna göre Avrasya (Rusya İmparatorluğu) Eski Dünya’nın merkezidir (Hasanov, 2012, s.153; Trienen, 2019, s. 21).

Savitski, ‘Bozkır ve Yerleşik Yaşam’ adlı makalesinde Turancı bir yaklaşım sergileyerek Moğolların Avrasya’daki rolünü devletçilik, kültürel kalkınma ve jeostrateji açısından olumlu değerlendirmiştir. Rusya’nın gerici Roma-Germenlerin manevi işgalinden kurtulmasını ve yine Rusya’nın jeopolitik bağımsızlığını Moğollara borçlu olduklarını belirtmiştir. “Moğollar olmasaydı Rusya da olmazdı” diyen Savitski’ye göre Avrasya’nın ormanlardan oluşan Avrupa kısmı ile bozkırlarla çevrili Asya kısmını ve bu bölgelerde yaşayan halkı jeopolitik ve jeostratejik olarak birleştiren, şekillendiren ve geleceğe dair bütünleştiren de Moğollardır. Moğollar ayrıca Avrupalıların denizci duygularına karşı karacı bir misyon benimseyerek bu misyonun daha sonra Ruslara geçmesini sağlamışlardır. Savitski Rusları büyük Moğol Hanlıkları’nın mirasçısı olarak görmüş ve Avrasya’da ormanlarla bozkırları birleştirme işini Cengiz Han ve Timur’un başlattığını Ruslarınsa bitirdiğini belirtmiştir. Savitski’nin Avrasya kültürüne ilişkin düşüncelerinin Trubetskoy’un düşüncelerinden farkı, Avrasya’nın çeşitli halklarının kültürlerinin sentezine yönelik iddialarıdır. Savitski, kültürün çeşitli kültürel unsurların rastlantısal olarak birleştiği görüşüne karşı çıkarak kültürü organik, spesifik bir birlik olarak canlı bir bünye gibi görmekteydi (Hasanov, 2012, ss. 154-155).

Rus devletçiliğinin gelişiminin ve oluşumunun son halini Moğollarla birlikte aldığını söyleyen Savitski, Moğolların Rusya’nın siyasi ve kültürel yönlerinin oluşmasını desteklediğini savunmuştur (Çomak, 2006, s. 111). Her şeyden önce Savitski, Bolşevik devriminin Rusya tarihinde bir dönüm noktası olduğunu söyledi. Ona göre, bu devrim kabul edilmeli ve bundan ders çıkarılmalıdır. Bolşevizmin ekonomi politikasının değiştirilmesi Rusya’nın yaşamı için bir koşuldur. Siyasi aygıtını sürdürmek ülkenin gücü için şarttır (Clover, 2016, s. 51).

5.3. Lev Nikolayeviç Gumilev

Lev Nikolayeviç Gumilev 1 Ekim 1912'de St. Petersburg'da dünyaya geldi. Nikolai Stepanovich Gumilev (1886-1921) ve Anna Andreevna Akhmatova'nın (1889-1966) oğlu olan Gumilev bu çiftin tek çocuğuydu (Titov, 2005, s. 20). Her iki ebeveyni de Rusya'nın Gümüş Çağı³'nın modernist şairleriydi. Orta yaşlara kadar Lev Gumilev 'in kişisel ve mesleki hayatı anne ve babasının ayrı ayrı trajik aile durumları yüzünden gölgede kaldı (Bassin, 2016, s.6).

Gumilev'in babası Nikolay Gumilev bir doktorun oğluydu. Baba Nikolay, şair olmasının yanı sıra kâşif ve seyahat yazarı olarak bilinmekteydi. Gözleri bozuk olduğu için askerlikten muaf tutulmuştu. I. Dünya Savaşının başlamasıyla gönüllü olarak savaşa katılmak istedi. 1914'te tıbbi olarak resmi bir muafiyete sahip olmasına rağmen Rus ordusu için gönüllü oldu (Parer, 2003, s. 83).

1917-1918 arasında ise Rus ordusu faaliyet dışı kaldığında, Nikolay, Selanik Cephesinde istihbarat servisine kaydolmak için Paris ve Londra'ya gitti. Ateşli bir monarşist olmasına rağmen 1918'in Nisan ayında Bolşeviklerin iktidarda olduğu Petrograd'a (Petersburg) geri döndü (Titov, 2005, s. 21). Gumilev'in babası Nikolay Gumilev'in egzotik yerler ve tarihi figürlere karşı bir hayranlığı vardı. Bu hayranlığı oğlunun hayal gücünü ve entelektüel eğilimlerini etkiledi (Parer, 2003, s. 84). 3 Ağustos 1921'de baba Nikolay Gumilev, Taganstev grubunun bir üyesi olduğu gerekçesiyle 'karşı devrimci bir komplo' ile suçlanarak Cheka⁴ tarafından tutuklandı (Bassin, 2016, s. 8).

1921'de Nikolay'ın bir tanıdığı onu Bolşevik hükümetini devirmek için planlamakla suçlamıştı. O günlerde yeterince yaygın bir olaydı: bir suçlamanın esas ne olursa olsun, suçlamaya, sorgulama altında, 'suç ortakları' adı verilerek hüküm giydirilirdi.

³ Rus yazar, şair, yayıncı ve edebiyat eleştirmeni Dimitri Bikov, 20. yüzyıl Rus edebiyatını beş döneme ayırmıştır. Gümüş Çağ olarak adlandırdığı ilk dönemi 1894-1929 yıllarıyla sınırlandırmıştır. Birsan Karaca, "20. Yüzyıl Rus Edebiyatını Karakterize Eden Süreçler", <https://t24.com.tr/k24/yazi/20-yuzyil.1404>, (05.10.2017).

⁴ Çeka (Cheka), Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin ilk istihbarat ve güvenlik teşkilatı idi. 1917 Ekim Devrimi'nden sonra 20 Aralık 1917 tarihinde Vladimir Lenin ve Feliks Dzerjinski tarafından yayınlanan bir kararname ile kurulmuştur. 1922'den sonra Çeka birçok kez yeniden yapılanmaya uğradı ve 1922'de çalışmaları son bulmuştur. "Çeka", <https://www.turkcebilgi.com/%C3%A7eka>.

Ancak Nikolay Gumilev sabırla direndi. Günlerce sorgulandıktan sonra ve arkadaşları onu serbest bırakmak için müdahale etmeye çalıştıysa da ölüm cezasına çarptırıldı. Hüküm vermek için aleyhinde hiçbir sağlam kanıt olmadığı halde 25 Ağustos'ta kurşuna dizilerek hayatına son verildi (Clover, 2016, ss. 79-80).

Gumilev'in annesi ise Napolyon'a karşı savaşmış askeri kahramanlardan birinin soyundan olup seçkin ve soylu bir aileden gelmekteydi. Kiev üniversitesinde bir profesör ve tanınmış bir güzelin kızı olan Anna Ahmetova, genel olarak neslinin en iyi şairlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Nikolay Gumilev ve Anna Ahmetova 1918 yılında boşanmışlardır. Anne ve babası ayrıldıktan sonra ortada kalan Gumilev, doğuştan kendisiyle ilgilenen babaannesi Anna Ivanovna Gumileva ile yaşamaya başladı.

Önceleri babaannesiyle babasının Tsarskoe Selo'daki evinde yaşayan Gumilev daha sonra şehirdeki yiyecek kıtlığı sebebiyle babaannesinin kır evine taşındılar. Lev Gumilev 1929'a kadar Tver Eyaleti Bezhetsk'te bulunan bu kır evinde kaldı (Titov, 2005, ss. 20-21).

Ebeveynleri boşandığında Lev Gumilev yedi yaşındaydı. Babası anti Bolşevik hareketlerinden dolayı öldürüldüğünde dokuz yaşındaydı. Üstelik babasının terör kurbanı olarak öldürülmesi çocuk yaştaki Lev'i derinden etkiledi (Clover, 2016, s.79). 1930'lı yıllarda annesinin hükümetle olan sorunları yüzünden genç Gumilev Leningrad Üniversitesi'nden çıkartıldı ve gençliğinin büyük bölümü, 1938'den 1956'ya kadar, Gulag kamplarında geçti. Daha sonra Kızıl Ordu'ya girdi ve Berlin Muharebesi'ne katıldı. Güvenli bir şekilde ordudan ayrılmasını sağlamak için annesi Anna Ahmetova istemeyerek de olsa Stalin'e övgü dolu yayınlar yaptığı halde başarılı olamadı. Lev'in annesi ile ilişkileri gergindi. Çünkü L. Gumilev, gençliğinde yaşadığı sorunlardan dolayı annesini suçlamaktaydı. 1935 ile 1949 yılları arasında üç kez tutuklanmış ve üçüncüsünde 10 yıla mahkûm edilmişti (Titov, 2005, s. 21). Gumilev'in annesiyle ilişkisi oldukça karmaşık ve bozuktur. Dünya savaşı, devrim, iç savaş ve devrim sonrası yeniden yapılanma kargaşaları içindeki süreçte Lev babaannesinin bakımına bırakıldı. Çocukluğunu ve ergenliğini onunla geçirdi. Çocukluğunu önce Tver guberniyası Slepnevo köyünde, sonra ise Bejetsk'te babaannesinin yanında geçirdi. Ahmetova, Petrograd'a taşındı ve burada dikkatini kariyerini geliştirmeye adanmıştı.

Gumilev için annesinden ayrılması gerçekten acı vericiydi. Anna Ahmetova oğluna nadiren yazdı ve yalnızca iki kez ziyaretine gitti. Bu ayrılık Ahmetova için de büyük bir acıydı. Keza çektiği acı daha sonraki yıllar boyunca şiirlerine de yansıtılacaktı. Annesinin bu üzüntüleri yine de Gumilev için teselli sağlamamıştır. Gumilev annesinin bu ihmali hak etmediğini düşünmüştür. Gumilev ölüm döşeginde iken tüm hayatı boyunca yalnızca iki kişi tarafından gerçekten sevildiğinden hissettiğini acı bir şekilde itiraf etmiştir; bunlar babaannesi Anna ve karısı Natalia Viktorovna idi (Bassin, 2016, ss. 21-22).

1929'da Gumilev, annesinin yanına taşındı. Burada ortaokulunu tamamlayıp yükseköğrenimine başladı. Bu zamana kadar Ahmetova, üçüncü kocası, sanat tarihçisi ve eleştirmen Nikolay Nikolayeviç Punin ile yaşamaktaydı. Çift, Punin'in eski eşi ve kızının da yaşadığı ortak dairede bir odayı paylaşmaktaydı. Hem yaşadıkları alanın yetersizliği hem de yiyecek yetersizliği bakımından Punin Gumilev'in gelişinden rahatsız olmuştu. Odaların hiçbirinde boş alan olmadığı için Gumilev, koridordaki ahşap bir sandık üzerinde uyumak zorunda kalıyordu (Clover, 2016, ss. 81-82).

1930'da bir Sovyet lisesinden mezun oldu. Aynı yıl üniversiteye başlamayı umuyordu. Bundan sonra Üniversiteye başvurdu, ancak soylu bir aileden olduğu için reddedildi (bu 1930'ların Sovyetler Birliği'nde bir sorundu). Çünkü üniversite ideolojik olarak hoş karşılanmayan aile kökenlerinden dolayı onu kabul etmedi. Sibirya ve Kırım'da araştırma gezileri için gönüllü oldu ve 1930'ların başında Tacikistan'a çalışmak için gitti (Laruelle, 2008, s. 52). Gumilev bazı araştırma seferlerinde (Sayany, Pamir) birkaç iş aldı. Pamir'de (Orta Asya) dilinde Tacikçe ve Kırgızca öğrendi. 1934'te 22 yaşındaki Gumilev, nihayet Leningrad Üniversitesi Doğu Araştırmaları bölümüne kaydedildi. Ancak Gumilev üniversiteye geri dönemedi ve Doğu Araştırmaları Enstitüsü'nün Leningrad Şubesinde bir iş buldu. Boş zamanlarında Eski Türklerin tarihi üzerine materyaller okudu. Aynı zamanda Üniversite derslerine devam etti (Kochoukov, 2008).

1933'te ilk kez tutuklandı, ancak kısa süre sonra serbest bırakıldı ve Leningrad Üniversitesi Tarih Fakültesi'ne kabul edilmeyi başardı. Ancak Gumilev üvey babası Nikolai N. Punin ile 'devrim karşıtı eylemler' ve 'Gumilev'in, Osip Mandelstma'nın Stalin karşıtı şiirini okuduğu' gerekçesiyle tekrar tutuklandı. Bunun üzerine Anna

Ahmetova ve Boris Pasternak Stalin'e bizzat yazı göndermişlerdir. Gumilev ve üvey babasının serbest bırakılmasını ve Gumilev'in üniversiteye yeniden kabul edilmesini talep etmişlerdir (Laruelle, 2008, s. 52).

1937'de Gumilev üniversiteye geri döndü. 1938'de yeniden tutuklanan Lev Gumilev, ilk dört yıl boyunca ağır çalışma cezasına çarptırıldı. Belomer Kanalı üzerinde çalışmaya gönderildi. Fakat bu cezanın da hafif geldiği düşünülerek 1939'da Leningrad'a götürüldü. Leningrad'daki Kresti hapishanesinde 5 yıl süren ağır bir çalışmaya maruz kaldı. Ardından Taimyr Yarımadasındaki yeni kurulan hapishaneye gönderildi. Gumilev bu acımasız koşullar altında maruz kaldığı Sibiry Kuzey kutbunda zor bir beş yıl geçirdi (Bassin, 2016, ss. 30-33). 1943'te hapis cezasının süresi dolunca serbest bırakıldı. Aynı yıl Gumilev ordu için gönüllü oldu ve Berlin savaşına katıldı. 1945'te Gumilev üniversiteye bir kez daha döndü. 1946'da Gumilev, sınavlarının tümünü geçti ve dört dil bilerek mezun oldu: Fransızca, Almanca, Eski Türkçe ve Latinceyi öğrenmişti. Ardından bütün yoğunluğunu Hun tarihi ve erken dönem Moğol medeniyetleri üzerine verdi. 1946'nın baharında Gumilev, giriş sınavlarını geçti ve SSCB Doğu Araştırmaları Enstitüsü'nün Leningrad Şubesi yüksekokuluna kaydoldu (Kochoukov, 2008). 1945 ve 1947 arasında bütün derslerinin sınavlarını geçen Gumilev 1949'da Doğu Araştırmaları Enstitüsü'nde ilk doktora tezini de savunmuştur. Ancak aynı yıl bu sefer annesinin Zidanov ve Stalin'e ters düşmesi bir etken olmuş ve Gumilev bir kez daha tutuklanmış ve buradan önce Karaganda'ya (Kazakistan'da bir şehir) daha sonra Omsk'a gönderilir (Laruelle, 2008, s. 52).

Ukrayna, Altay ve Kazakistan'a yapılan arkeolojik seferlere katıldı. Stalin'in ölmeden önce çıkarmış olduğu 'çocuk ebeveyninin hatasından sorumlu değildir' kararının 1956 yılında da geçerli olması nihayet tahliye olmasını sağlamıştır (Kochoukov, 2008).

1956'da Hermitage'de bir kütüphaneci olarak çalıştı ve birkaç yıl sonra doktora tezini savundu. Bu tez daha sonra 1967'de "Eski Türkler" adında bir kitap olarak yayınlandı. Bu kitap Göktürkleri konu almış olup, tarih yazımı açısından da geniş ve ayrıntılı bir çalışma olmuştu (Imanov, 2007, s. 148).

Gumilev toplamda 13 yılını Stalinist hapishanelerde ve çalışma kamplarında geçirdi. Buradaki deneyimleri, tanıştığı insanlar ve yaptığı gözlemler ona ilham kaynağı

olmuştur. Bu konuda onu en iyi tanıyan ve uzun zamandır arkadaşı ve Leningrad Üniversitesinden meslektaşı olan Sergei Borisoviç Lavrov (1928-2000) Gumilev için; “Onun fikirleri kamplarda doğdu.” ifadelerini kullanmıştır (Bassin, 2016, s. 34).

1956’da sürgünden döndükten sonra akademik hayata ve bilimsel ilgi alanlarını geliştirmeye devam etti. Daha sonra Hermitage (Ermitaj) Müzesi’nin yöneticisi, önde gelen arkeolog ve tarihçi olan Mikhail Illarionaviç Artamonov’un yanında Hermitage Kütüphanesinde çalışmaya başladı. Artamonov, Sovyetler Birliği’nde Hazar çalışmaları kurucusuydu. Bu konu daha sonra Gumilev’in ilgileneceği önemli konulardan biri olacaktı. Hazarlar konusunda uzman olan Artamonov, Gumilev’in akıl hocası ve en önemli danışmanlarından biri olacaktı (Laruelle, 2008, s. 52). Daha sonra Gumilev Leningrad Üniversitesi Coğrafya Fakültesinde araştırma görevlisi olarak atandı. 1980’lere kadar Gumilev bu konumda kalacaktır. Hayatının ilk yıllarına göre hayatı biraz daha normalleşmeye ve yerleşmeye başladı ve evlendi. 1966’da Gumilev Moskovalı bir grafik sanatçısı olan Natalia Viktorovna Siminovskaia ile tanıştı. 15 Haziran 1967 tarihinde ise evlendiler. Natalia kocası için kendi kariyerinden vazgeçti ve kendisini kocasına bakmaya adanmıştı. Ayrıca Gumilev’e hayatında hiç görmediği rahatlığı verdiği söylenmektedir (Titov, 2005, s. 35).

Akademik kariyerini geliştirmeye başlayan Gumilev, bir yandan Avrasya bozkırlarının etnografik tarihi, Hun halkı, Göktürk Kağanlığı, Hazarlar ve Moğol İmparatorluğu hakkında büyük çalışmalar yaptı. Tarihsel çalışmaları ile Gumilev, SSCB’de etnik köken, etnogenez ve etnik ilişkilerin doğası hakkında teorik çalışmalara da başladı. 1961’de ilk doktora çalışması Göktürk Kağanlığı üzerineydi. 13 yıl sonra etnik köken ve etnogenezin doğası ve tarihine ilişkin üç ciltlik ikinci bir tez sunmuştur. Savunma Mayıs 1974’te Leningrad Üniversitesi’nde gerçekleşti. Yirmi iki üniversite meslektaşından yirmisi Gumilev lehine oy kullandı. Derecenin verilmesi açık bir çoğunlukla (20 oyla) kabul edildi. Ancak derece hakkında tüm resmi ve nihai kararı veren gözetim ajansı VAK (Vyshii Attestatsionnyi Komitet) tarafından onaylanması gerekiyordu. Ancak VAK üniversitenin kararını onaylamadı. Yılmayan Gumilev ikinci doktora unvanını yeniden talep etti ancak daha sonra direnmedi. Bunun yerine Gumilev çalışmasının üçüncü cildini Moskova’daki bilimsel bir bilgi merkezi olan VINITI’ye bıraktı. Eser olağanüstü bir derecede popülerlik kazandı.

VINITI aldığı taleplere yetişebilmek için iki bin fotokopi üretti. Bu kopyalar da alıcıları tarafından kopyalandı ve dağıtıldı (Bassin, 2016, s. 34).

1986 da yaşlandığı gerekçesiyle emekliye ayrılmıştır. 1966'dan 1986'ya kadar Coğrafya fakültesinde ders vermiş, okutman olarak görev yapmıştır. 23 Mayıs 1974'te ikinci doktora tezi "Etnogenez ve Yeryüzü Biosferi" adlı çalışmasını savunmuş ve 1983'te çalışması okuyucuyla buluşmuştur. İkinci doktora tezi olarak savunduğu bu çalışma için 'doktoradan daha ileri seviyede çalışma' olduğu gerekçesiyle tezi kabul etmemişlerdir. Hatta K. Marks'ın ve F. Engels'in teorisine ters düştüğüne yönelik iddialarla yasaklanması yönünde karar bile çıkartılmıştır. Gumilev'in çocuğu olmamıştır. 1990'da beyin kanaması geçirmiş ve kolunu kullanamaz hale gelmiştir. 15 Haziran 1992'de 80 yaşında vefat etmiştir. Tarihçi, etnograf, filozof ve türkolog olan Gumilev, yaptığı çalışmalarla Avrasya tezini geliştirmiştir. Hayatının sonuna doğru kendisini "Son Avrasyalı" olarak tanımlamıştır (Şahin, 2006, s. 3).

Gumilev, aslında yeni bir bilim olan ve daha önce ne SSCB'de ne de yurt dışında var olmayan etnolojinin babasıdır. Gumilev bir "anti-Marksist", "coğrafi determinist", "mistik biyolog", "davranışçı", "anarşist" gibi yakıştırmalarla suçlandı. Sınıf mücadelesi ve sınıf düşmanlığını unutmakla suçlandı. Gumilev ideolojik ve siyasallaştırılmış Sovyet akademisyenleri tarafından dışlandı. Çalışmalarını takdir eden tek bilim adamı, o zamanlar yurtdışında yaşayan sürgünler, Vernadsky ve Savitsky idi. 1974- Gumilev bu kez coğrafyada ikinci doktora tezini savundu. Gumilev'in tezi, 15 yıl sonra yayınlanan kitabıyla aynı adı taşıyordu: "Etnogenez ve Biyosfer". Ancak bu tezi reddedildi. 1992 yılının haziran ayında Gumilev TV ve Radyo'da yer aldı. Dersleri okutuldu ve kitapları yayınlandı. 15 Haziran 1992'de öldüğünde, birçok insan onu büyük bir kayıp olarak gördü. Lev Nikolaevich Gumilev, Alexandr Nevsky kalıntılarının da bulunduğu Aleksandro-Nevskaya Lavra'ya gömüldü. Lev Gumilev, çeşitli kültürler, etnik gruplar ve daha büyük ölçekli medeniyetler arasındaki etkileşimler hakkında çok derin bir bilgi ve anlayışa sahipti. Bir tarihçi ve coğrafyacıydı. Çeşitli bölgelerin tarihi hakkında konuşurken aynı zamanda coğrafyalarını da çok iyi biliyordu. Lev Gumilev tarih ve coğrafya alanlarında adeta bir ustaydı. Lev Gumilev, tarih, coğrafya ve etnografinin en ilginç ve devrimci teorilerinden biri olan etnogenez teorisinin babasıydı.

Lev Gumilev aynı zamanda birçok dilden Rusçaya çeviriler yapan profesyonel bir tercümandı. Eserleri, sadece tarihçiler ve coğrafyacılar için değil, aynı zamanda klimatologlar, etnografyacılar, fizikçiler, arkeologlar, kültürel antropologlar ve bu konularla ilgilenen herkes için ilginç düşünce ve ilham kaynağı olmuştur (Kochoukov, 2008). Gumilev, emekli oluncaya kadar 1986 yılına kadar Leningrad Üniversitesi'ne bağlı araştırma enstitüsünde çalıştı (Titov, 2005, ss. 34-35). Gumilev'in geri kalan siyasi yasakları 1986'da resmen kaldırıldı. Bu dönemden sonra Gumilev'in yıldızı gittikçe parlamaya başladı. Basın, radyo ve televizyonların röportaj konusu oldu. Onunla ilgili belgesel filmler çekildi ve bazı dersleri ulusal olarak yayınlandı (Bassin, 2016, ss. 34-35).

Avrasya fikrinin unutulmamış olması Gumilev sayesinde. Kendisi birçok kez Avrasya ideolojisi ile olan bağlantılarından bahsetti. "Bana Avrasyacı diyorlar-bunu reddetmiyorum. Avrasyalıların temel tarihsel-metodolojik tezlerini kabul ediyorum." dedi (Paradowski, 1999, s. 25).

Gumilev, SSCB'deki etnosun, tek gerçek biyolojik teorisinin, yazarı olması açısından önemlidir. Çünkü etnisitenin özünü yalnızca doğal süreçler ve yasalar açısından açıklayan özenle yapılandırılmış bir bakış açısına sahipti. Bu perspektifi geliştirmek için Gumilev, tanımladığımız iki doğallaşma vektörü üzerine odaklandı ve nihai etno-çevrecilik seçeneği, başlangıçta Sovyet doğa ve ulus söylemindeki ince ayrımlar ve gerginliklerle bakış açısından önemliydi (Bassin, 2009, s. 275).

Gumilev, terminolojisindeki ulusların veya etnosların yükselişini, düşüşünü ve aralarındaki aşamaları açıklamakla ilgileniyordu. Etnogenez teorisi, dünya sahnesinde belirli etnosların ortaya çıkmasının, belirli zamanlarda dünyanın belirli bölgelerinde artan kozmik enerji seviyelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan tutkuluların (tutkulu bireyler) ortaya çıkacağını savundu. Bu tutkulular daha sonra sadece yeni bir grup insanın değil, aynı zamanda yeni toplumsal ve politik davranış türlerinin bir sentezini oluşturmak için farklı gruplamaları bir araya getirecekti. Gumilev'e göre, tutkuluların sayısı arttıkça ve azaldıkça, etnik kökenler artacak ve azalacaktı.

Gumilev, Rus tarihinde Moğollar bölümünü de gözden geçirdi ve Rusların Moğollar tarafından işgal edilmektense onlarla bir ittifak kurduklarını ve barış içinde birlikte yaşadıklarını söyledi; Moğol istilasını, dağılık Rus kabileleri üzerindeki birleştirici

etkisi nedeniyle olumlu bir durum olarak görmekteydi. Gumilev bu konuda klasik Avrasyacılardan ayrılsa da Rusya ile Avrupa ve Asya'dan ayrı olağanüstü bir medeniyet, Batı karşıtı, Avrupa tarihinin Avrupa merkezli okunmasının eleştirisi, Rus ulusunu oluşturan ve ulusların kaderini belirleyen tarihin coğrafya ile etkileşimi ve etnik füzyon gibi diğer birçok konuda onlarla aynı fikirdeydi (Yanık, 2019, s. 37).

Gumilev'in Etnik teorisindeki Etnos kavramına açıklık getirmek gerekir. Etnos; Kolektif yaşamak zorunda olan, halk, ulus, kabile veya soylar birliği gibi tarihsel zorunluluk nedeniyle bir arada olan herhangi bir insan topluluğudur. Her etnosun bir başlangıcı ve sonu vardır. Etnos doğar, büyür, yaşlanır ve ölür. Herhangi bir ulus veya etnos tek başına yaşamaz. Etnoslar arasında çeşitli etnik ilişkiler oluşmaktadır (Dugin, 2017, s. 28).

Gumilev, Etnogenez teorisinde toplumların kültürel oluşumlarını da incelemiştir. Ona göre her etnos kendine has bir kültüre sahiptir. Bu kültür etnosun oluşum evresinde ortaya çıkmaz. Oluşum evresi zorlu bir süreç olduğundan dolayı etnos bir kültür oluşturmaktan ziyade varlığını devam ettirebilmek ve komşularının saldırılarına karşı korunabilmek için daha çok askeri/savaşçı amaçlar için uğraşır. Enerjisinin çoğunluğunu varlığını korumak için harcadığından kendine özgü bir sosyal, siyasi ve kültürel kurumların oluşturulmasında daha ziyade bu oluşum evresini atlatmış olan diğer etnosların kültürlerinden ve müesseselerinden faydalanır. Kısacası etnos iletişim içinde olduğu diğer etnoslara ait kültürlerden birini seçmek durumundadır. Ancak burada bilinçli bir tercih vardır. Oluşum evresi tamamlanınca etnos içinde bulunduğu mekanın şartlarına göre özgün bir kültür üretebilir. Gumilev üstün kültüre sahip olma iddialarını asılsız bulmaktadır.

Gumilev, her toplumun hayat evrelerini sonuna dek yaşadığını bu süreçte de üretebileceği bir kültürü ürettiğini belirtir. Bu doğrultuda bir kültürün diğerinden daha üstün olduğunu iddia etmenin tarihsel gerekçelerle uyumadığını savunmuştur (Çomak, 2006, ss. 109-110).

Milletlerin genetik şahsiyetleri konusunda geliştirdiği teorilerle Gumilev, dünyadaki bilimsel düşüncenin gelişmesinde son derece önemli ve büyük katkıları olmuştur. Onun Etnogenez Teorisi ve bilimsel değeri dünya tarihine insanın doğa ve toplum içindeki yerine temelden bir bakış açısı kazandırmıştır. Gumilev'in 'Etnogenez ve

Dünya'nın Biyosferi'monografisine daha sonra dâhil edilen 14 makalelik seriden oluşan 'Coğrafya ve Etnos' serisinin ilk makalesinde etnos kavramı en kısa tabirle "kendisini başka tüm toplumlardan ayıran bireyler topluluğu" olarak tanımlanmıştır. Bir etnosu bir diğer etnostan ayırt etmek için ortak bir yaşam alanı, ortak bir dil, düşünme şekli, ekonomik yapı ve maddi kültür gibi kriterler söz konusu değildir. Yalnızca 'biz-onlar' veya 'bizden olanlar- yabancılar' kıstası tüm etnoslar için geçerli olabilmektedir. Gumilev'e göre dünya üzerindeki her insanda biz-onlar duygusu mevcuttur. Bu duyguyu Gumilev komplimentarlık (tamamlayıcılık) olarak adlandırmaktadır (Farzaliev ve Sazak, 2016, ss. 118-119).

Avrasyacılık ideolojisi 1960'lı yıllarda Gumilev sayesinde yeniden gündeme gelmiştir. Avrasyacılık hareketini etniksel açıdan inceleyen Gumilev, etnik Rusların sadece Slavlardan oluştuğu görüşüne karşı çıkarak Türk, Tatar, Slav karışımı bir kültür oluşumuna dikkat çekmiştir. Gumilev, Avrasya'nın etnik ve kültürel olarak oldukça verimli ve olağanüstü bir zenginliğe sahip olduğunu vurgulamış ve Atlantikçi yaklaşımın klasik söylemi olan "Batı ve geri kalan her şey" odaklı dünya tarihini tek kutuplu bakış açısıyla değerlendirmekten vazgeçilmesi gerektiğini savunmuştur. Gumilev batı medeniyetinin kendi etnogenezinin son aşamasında olduğunu, çünkü "kurgusal" etnik kökenlere dayandığını belirtmiş, eski etnik unsurların galip gelmesi sonucu hâkimiyetinin uzun süreceğini ve yakın gelecekte dünyanın siyasi ve kültürel haritasında önemli değişimlerin olası bir durum olacağını iddia etmiştir (Mileski, 2015, s. 178).

Rusya'da kimsenin bilmediği etnoloji bilimini ilk defa olarak ortaya çıkaran Gumilev'di. Yine Passionerlik Teorisi'nden de Gumilev'den önceki Avrasyacıların hiçbirisi (Savitski, Trubetskoy) bahsetmemiştir. Bu teori de Gumilev'in akademik dünyaya kazandırdığı yepyeni bir teoridir. Gumilev bu teorisinde ünlü tarihçi George Vernadski'nin babası ve ünlü doğa bilimci olan V.İ. Vernadski'den ilham almıştır. Daha doğrusu Gumilev'in biyosfer konusundaki bilgi ve düşüncelerinin kaynağı V. İ. Vernadski'nin Biyosfer (1926) adlı kitabından gelmektedir. Gumilev'in özgün etnoloji biliminin hedefi ise 'biyosferde coğrafya, tarih ve insan etkenleri arasındaki karşılıklı ilişki ve etkileşimin araştırılması' idi. Ona göre biyosferde yaşanan bazı değişiklikler, kimyevi süreçler ve kozmik ışınlar ve daha başka dış etkiler

yeryüzündeki olaylara passioner bir ivme kazandırmaktadır. Passioner ivmeden kastı; daha etkin olabilmek için gerekli olan hırsı ortaya çıkaran enerjidir. Böylece halklar/insanlar/etnik gruplar vb. dış dünyadan aldıkları bu doğal enerji veya hırsı yaptıkları herhangi bir etkinliğe yönlendirir. Gumilev'e göre insanlar bu passioner ivme sayesinde hem yapıcı hem yıkıcı birçok sürecin oluşmasına neden olurlar. İnsanlar bir uygarlık, bir kültür veya yerleşim yerini kurabilir veya yıkabilir kendilerini birtakım ülkülere feda edebilirler. Gumilev bu passioner ivmeyi Avrasya'nın çeşitli halkları üzerinde ve belli bir zaman diliminde ne şekilde belirdiğini araştırmış ve oldukça özgün ve ilgi çekici jeopolitik sonuçlara ulaşmıştır (Hasanov, 2012, s. 161).

Günümüzde Rusya'da Herder, Toynbee, Spenger gibi Gumilev de çok önemli tarih felsefecisi olarak görülmektedir. Onun tarih kavramsallaştırması temelde iki ana düşünce etrafında şekillenmektedir. Gumilev'e göre ilki beşer tarihinin temel yapısal unsuru olan etnostur. Etnos/ etnisite aslında doğası itibariyle biyolojik bir unsur olsa da beşeri türler arasında kendine özgün bir yapıya sahip sosyal bir varlıktır. Doğal bir organizmanın çeşidi olarak etnoslar, gençlik, olgunluk ve gerileme gibi genel ve zaruri evrelerden geçmektedir. Bu yaşam sürecini Gumilev 'etnogenezis' olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla Gumilev'in tarihe bakışı temel kültürel birim olan etnosun doğal çevre ile etkileşimi sonucu oluşan etnogenezis sürecinin çözümlenmesidir. Ona göre etnogenezis doğal olaylar sonucu ortaya çıkarak bölgeyi genişlettikten sonra ilk etki/dürtü gücünü kaybederek hareketli denge(homeostaz) içerisinde, çevre ile kaynaşarak da termodinamik bir sistem gibi hareket eder. Etnos-çevre etkileşiminde bahsedilen bu dürtüyü Gumilev passionerlik olarak adlandırır. Bu Gumilev'in tarih kavramsallaştırması düşüncesinin ikinci önemli unsurudur. Kısaca Gumilev'in tarih kavramsallaştırmasına dayanan iki temel düşüncesi etnos ve passionerlik unsurlarıdır.

'Etnogenezis ve Yerin Biyosferi' adlı temel eserinde Gumilev etnos kavramını detaylı bir şekilde açıklamış, etnosun biyosferin bir bileşeni olduğunu belirtmiş ve etnosun doğal âlemle ilişkisini 'etnosun ekolojisi' olarak adlandırmıştır (İsmayilov, 2011, ss. 158-161).

Gumilev'e göre bir etnik grup veya bireyin yeni bir ortama uyum sağlamak ve yeni bir etnik grup oluşturmak için potansiyel bir güç ve desteğe ihtiyacı vardır. Bu güç ve

destek passionerliktir. V.İ. Vernadski'nin biyosferin canlı varlıklarının biyokimyasal enerjiyi yuttuklarına ilişkin teorisini Gumilev insanlara ve etnik gruplara uygulamıştır. Passionerlik teorisi bu yönüyle yeni bir teoridir. Passioner insanların çoğunlukta olduğu halklarda milli girişimcilik artış göstermektedir. Passionerlik ivmesi başlangıçtan (ilk passioner insanların ortaya çıkışı) dinginlik haline dönüşene kadarki süreç 1200-1500 yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır. Gumilev bu döneme homeostaz adını vermiştir. Bu zaman diliminde passionerlik artış gösterir ve yükselişe geçer. Etnik sistemin yapısı karmaşık hale gelmeye başlayınca farklı zümrelerden yeni bir etnik grup oluşur. Passionerlik zirveye ulaştığında farklı kültürlerin bir araya gelmesiyle oluşan bir süperetnos ortaya çıkar. Bundan sonraki aşamada passionerlik inişe geçerek süperetnos parçalanmaya başlar. Yani süreç tersine döner. 'Avrasya'nın Ritimleri' adlı eser Gumilev'in son eseridir ve bu eser tamamlanmamış ve yayımlanamamıştır. Bu eserde etnogenez teorisinden hareketle Gumilev Avrasya'da gelişen jeopolitik süreç ve tarihi olayların geniş bir çerçevesini çizmek istemiştir. Avrasya kıtasının entegrasyonuna çeşitli dönemlerde katılan Türk, Hun, Moğol, Tatar ve Rus kavimlerinin tarihini yansıtmayı hedeflemiştir (Hasanov, 2012, ss. 162, 167).

Gumilev'in Türk tarihini esas alan bazı önemli çalışmaları ise şunlardır:

Türk Kağanlığı Siyasi Tarihi

Tuyuk- Mezardan Asker Figürleri

Togü Türklerin Altay Kolu

Çuvaş Halk Sanatının Asya Kaynağı

Hunlar: Antik Çağda Orta Asya

Hun Tarihinin Bazı Meseleleri

Öö 6-8. Yüzyıllarda Eski Türkler

Bizans Kaynaklarına Göre Birinci Türk Kağanlığında Büyük Çatışma

Eski Türklerde ve Uygurlarda Boy ve Kabileler

Kaybolan Üç Halk

M.Ö.3-2 Yüzyıllarda Hun Çin Savaşı

Hazar Denizi, İklim ve Göçebeler

Hazaristan ve Hazar Denizi

Hazaristan ve Hazar Denizi

Hunlar

Feofilakt Simokatta'nın "Tarih"inde ve Gerçekte Türk Han'ının Biyografisi

Volga Deltasında Hazar Kültürünün Anıtları

6. Yüzyıl 80'li Yıllarda Türk Kağanlığındaki Çekişmeler

Sosedi Hazar: Hazarların Komşuları

Hazaristan'ın Keşfi

Orta Asya Göçebe Kültürünün Ritminin Kökenleri

Drevnie Tyurki: Eski Türkler

Volgi: Volga Deltasında Göçebe Mezarları

13. Yüzyıda Moğol İmparatorluğu'nun Ortaya Çıkışı ve Çöküşü

Çin'de Üç Başlı Yönetim Dönemi

Çin'de Hunlar: Çin'in Bozkır Halklarıyla Savaşı'nın Üç Yüzyılı

Hunnu: Hunlar

Hazan Ganimeti Efsanesi

Dakota ve Hunlar

Moğolların 12-13 Yüzyıllarda "Gizli" ve "Açık" Tarihi

Kara Efsane ve son olarak Asya ve Avrupa'da Hunlar

Bu çalışmalar Gumilev'in Türk tarihini esas alan temel çalışmalarından olduğu bilinmektedir. Bu çalışmalar Türk tarihinin bilinmeyenlerine ışık tutması açısından önem arz etmektedir (Farzaliev ve Sazak, 2016, ss. 121-124).

Savitski ve Lev Gumilev jeopolitik kavramına doğrudan yer vermedikleri halde yaptıkları yorumlar bugün Rus jeopolitiği için son derece önemli bir hale gelmiştir.

Günümüzde Rus jeopolitiği için Dugin ve Panarin gibi Neoavrasyacı isimler önemli temsilcilerdendir. Avrasyacı düşünürler, İbni Haldun'un kavimlerin yaşadıkları çevreye-iklime göre şekillendiği görüşünü benimsemekle kalmayıp bu düşünceyi geliştirmeye çalışmışlardır. Gumilev de çalışmalarında yaşadığı çevrenin insanın kültürel ve siyasi yapıları üzerindeki etkilerini incelemeye önemli bir yer vermiştir. Gumilev, insan topluluklarının içinde yaşadıkları yerel çevreden başlayarak kozmik düzeyde bir etkiye maruz kalıp yaşam evrelerini bu kozmik ve çevresel etkenlerle uyum sağlayabildikleri düzeyde sağlıklı tamamlayabileceklerini belirtmiştir (Çomak, 2006, s. 106).

Bu çalışma da yaşadığı çevrenin insan toplulukları üzerindeki etkileri incelemekten öteye daha spesifik bir şekilde çalışmada yer verdiğim Trubetskoy, Savitski ve Gumilev entelektüelleri üzerindeki bireysel düzeydeki etkileri incelemektedir. Bu entelektüellerin ortaya çıkarıp geliştirdiği Avrasyacılık ideolojisi günümüzde hem Rus iç ve dış politikasında hem de Rus toplumunda yansımaları görülmektedir.

6. SONUÇLAR ve ÖNERİLER

Öncelikle çalışmada gördüğümüz üzere Avrasya jeopolitiğinin öneminden hareketle jeopolitik unsurunun uluslararası politikayı etkilediği ve ülkeler arasında ve uluslararası arenada ve ülkeler arası rekabette önemini koruduğu anlaşılmaktadır. Alexandr Von Humbolt'un Heartland teorisi, Brezinski'nin Büyük Satranç Tahtası, Mackinder'in Kara Hâkimiyet Teorisi, Mahan'ın deniz hâkimiyet teorisi, Fukuyama'nın Tarihin Sonu, Huntington'un Medeniyetler Çatışması, Dugin'in Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım adlı eseri jeopolitik konusunun günümüzde yeniden önem kazanmasında büyük etkisi olan en temel yapıtlardır. Bu eserler jeopolitik unsurunun önemini vurgulayan eserler olarak günümüz uluslararası politikasını etkilemekle kalmayıp yol gösterici bir rol de üstlenmektedir. Bu doğrultuda Klasik Avrasyacılığın temelinde jeopolitik konusu önemli bir yer tutmaktadır. Yeni Avrasyacılık da klasik teorinin temelindeki düşüncelerden yola çıkarak ve yeniden yorumlanarak oluşturulan bir akım olarak Sovyet sonrası dönemde etkili olmaya başlamış, hatta Rus dış politikasında etkili olmuştur. Günümüz Avrasyacılığı da Klasik Avrasyacılar gibi kültürel ve coğrafi bütünsellikten yana olmuş, Avrasyacı düşünceyi jeopolitik ve jeostratejik bir unsur olarak uluslararası ilişkiler sistemine ve Rus dış politikasına kuramsal bir yapı olarak yerleştirmeye çalışmışlardır.

Rusya tarihi Kiev Rus denilen siyasi birlikle başladı. Ardından 12. yüzyılda Moskova Prensligi kuruldu. Moskova Prensligi, 200 yılı aşkın Moğol egemenliğinden (13.-15. yüzyıllar) çevredeki beylikleri yavaş yavaş fethederek çıkmayı başardı.

1547'de başa geçen IV. İvan (Korkunç İvan) Volga Nehri boyunca Tatar hanlıklarını (Kazan, Astrahan) ilhak etti ve Rusya'yı çok ırklı ve çok uluslu bir devlete dönüştürdü.

IV. İvan 1550 tarihli Sudebnik adında yeni bir kanun yayınladı ve ilk Rus feodal temsilci organını (Zemsky Sobor) kurdu ve kırsal bölgelere yerel özyönetimi getirdi.

I. Petro (1682-1725) topraklarını genişleterek Baltık Denizi'ne kadar erişimi sağladı ve ülkenin adı Rus İmparatorluğu olarak değiştirildi. Rusya tarihinin seyrini değiştirecek kadar önemli reformlar yapan Petro Rusya'ya önemli Batı Avrupa kültürel etkileri getirdi.

Kiev Knezliği'nden Petro döneminin sonuna kadar ve sonraki süreçlerde de saldırgan realist bir anlayış çerçevesinde yayılcı bir siyaset izlenmiştir diyebiliriz. 19. yüzyılda, Avrupa ve Asya'da daha fazla toprak satın alındı. 1904-05 Rus-Japon Savaşı'ndaki yenilgi, 1905 Devrimi'ne neden oldu ve bu da bir parlamentonun oluşumu ve diğer reformlarla sonuçlandı. Parlamentonun oluşumu gibi durumlardan da liberalizm anlayışının yeşerdiğini görebiliriz. Rus ordusunun I. Dünya Savaşı'nda tekrarlanan yıkıcı yenilgileri, Rus İmparatorluğu'nun büyük şehirlerinde yaygın ayaklanmalara ve 1917'de imparatorluk ailesinin devrilmesine yol açtı. Vladimir Lenin yönetimindeki komünistler kısa süre sonra iktidarı ele geçirdiler ve SSCB'yi kurdular. Ardından yönetime geçen Stalin'in (1928-53) acımasız uygulamaları on milyonlarca can pahasına Sovyetler Birliği'ndeki Komünist yönetimi ve Rus egemenliğini güçlendirdi. Bu dönemlerde de Marksist ideolojinin yansımaları ve bu yaklaşım çerçevesinde politikalar uygulandığı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nda önce Almanya Nazizmi ile ittifak yaparak Polonya Finlandiya ve Baltık ülkelerini işgal eden Stalin, Hitlerin 1941 Barbarossa Harekatıyla bu defa da realizmin pragmatik savunmacı yaklaşımıyla İngiliz, ABD, Fransız ittifakına katılarak bu savaştan Almanları ve Japonları yenerek Doğu ve merkezi Avrupalıların da kontrolünü ele alan zaferle çıkmıştır. Almanya ile saldırmazlık anlaşması imzaladığı için Almanya'nın saldırmayacağını düşünen Stalin SSCB'si ile o zamana dek izlenen saldırgan realizm yerine savunmacı realizm anlayışı doğrultusunda bir yol çizmek durumunda kalmıştır. Sovyet ekonomisi ve toplumu, Genel Sekreter Gorbaçov'un (1985-91) Komünizmi çağdaşlaştırmak amacıyla glasnost (açıklık) ve perestroyka (yeniden yapılanma) politikalarına tanıklık etti. Gorbaçov ve Yeltsin dönemlerine baktığımızda ise daha liberal ve serbest piyasa ekonomisini öngören ekonomik politikalar yürütülmek istendiği görülmektedir.

SSCB'nin dağılması sonucu Rusya'da siyasi, askeri, ekonomik ve sosyal alanlarda ortaya çıkan köklü değişiklikler düşünsel anlamda kendini göstermiştir. Bu bağlamda jeopolitik konusu Rusya'nın kaybedilmiş süper güç statüsünün yeniden oluşturulması için uygun bir ideoloji olarak görülmüştür. Gumilev'in öncülüğünde ve son dönemde Alexandr Dugin liderliğinde gelişen bu yaklaşım Yevgeni Primakov ve Putin gibi siyasetçileri de etkilemiştir. Putin'in son dönemde enerji ve ağır sanayi sektörlerinde uyguladığı devletleştirme politikalarında Avrasyacı ideolojinin izlerini yansıttığı

görülmektedir. Avrasyacılık ideolojisi, İnşacı yaklaşımın temel kuramı olan ‘Kimlik’ konusunda da Rusya’nın Doğulu mu yoksa Batılı mı olduğuna yönelik tartışmalarından ve Avrasya bölgesinin neresi olduğuna ve Avrasyalı kimliğinin oluşturulmasına yönelik fikirleri de son dönemde dış politika anlayışında İnşacı yaklaşımın ağır bastığını söyleyebiliriz.

Putin siyasal söylemlerine, ‘güçlü devlet’, ‘vatanperverlik’ ve ‘toplumsal dayanışma’ gibi geleneksel Rus değerlerini önemseyen Avrasyacılık düşüncesinin temel savlarını vurgulaması ve bu doğrultuda izlediği politikalar buna somut bir örnektir. ŞİÖ, BDT, AEB, KGAÖ gibi örgütlerin kurulması, Yakın Çevre Doktrini bağlamında eski SSCB ülkeleriyle sıkı ilişkiler kurulmaya çalışılması ve Putin yönetimi tarafından hazırlanan ulusal güvenlik belgelerinde ve yapılan resmî açıklamalarda, Rusya’nın bir Avrasya ülkesi olduğunun vurgulanması Avrasyacı ideolojinin dış politikaya yansımalarıdır diyebiliriz. Nitekim Yakın Çevre politikası Avrasyacı düşünceden beslenerek oluşturuldu ve bu politikanın uygulama alanı da BDT olmuştur. Buradan Avrasya ideolojisinin zamanla bir dış politika stratejisine dönüştüğü sonucuna varmaktayız. Bunun somut çıktıları da Yakın Çevre Doktrini çerçevesinde AEB, KGAÖ, BDT, ŞİÖ gibi kuruluşlardır diyebiliriz. Nitekim Ukrayna Krizi de bu ideolojinin etkilerinden kaynaklanan yansımasıdır.

Rusya’nın, Ukrayna’yı Moskova’nın jeopolitik denetimine geri verilmesi gereken bir bölge olarak görmesi, Ukrayna’nın egemenliğinin Avrasya’nın jeopolitik güvenliğine bir tehdit ve darbe olarak görülmesi, Ukrayna sorunu çözülmeden kıta jeopolitiğinden bahsetmenin anlamsız olduğunu düşünmeleri ve bu uğurda son günlerde Rusya’nın Ukrayna’yı işgali Slavofil ve Avrasyacı çizginin dış politikada etkili olduğunun göstergesidir.

1917 Ekim Devrimi’nden sonra Rusya’da yaşanan karışıklık ortamında halk arasında çeşitli çözümler üretmek amacıyla ülkenin kaderini değiştirmek için Batı teknolojisine ve modernleşmesine ayak uydurmayı düşünen Batıcılar ile Batı’ya karşı direnç gösterilmesini isteyen Rus gelenekçiliğini savunan Slav milliyetçileri arasında Rusya’nın Batılı mı yoksa Doğulu mu olduğuna yönelik bu tartışma ortamı Avrasyacılık düşünce biçimini ortaya çıkarmıştır. Avrasyacı düşünce biçimi bu iki yaklaşım arasında bir “Üçüncü Yol” olarak görüldü. Buradan yola çıkarak Rusya

tarihinin seyrinin Petro reformlarıyla değiştiğini ve ardından yaşanan olaylar ve toplumda ortaya çıkan Batıcılık ve Slavcılık akımlarının ve ardından Avrasyacılığın ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Petro'nun ölümünün ardından çok sonra bile reformlarının etkisi uzun bir süre devam etmiş olup bu reformlar Rus toplumunda etkisini günümüze kadar hissettiren düşünce akımlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Klasik dönem Avrasyacılığından sonra Sovyetler Birliği'nin kendi içerisinde Avrasyacılığı yeniden yorumlama ve Avrasyacılık ile ilgili bakış aıllarını devam ettirme çabalarının tekabül ettiği 20. Yüzyıldaki dönemde gelişen Yeni Avrasyacılık (Neo-Avrasyacılık) hareketi günümüzde Rus i ve dış politikasında ve siyasetçilerin söylemlerinde etkisini hissettirmektedir.

Bir limin akademik ilgilerinin yaşadığı coğrafyanın siyasi, sosyal, tarihi, kültürel unsurlar sonucu dünyaya bakış açısının şekillenmesi ve içinde bulunduğu çevrenin de koşulları göz önüne alındığında bunun akademik çalışmalarına ve düşüncelerine yansıdığı savından yola çıkarak bu duruma örnek teşkil edecek bilgilere Trubetskoy, Savitski ve Gumilev üzerinden genel bir değerlendirme yapılmaktadır. Öncelikle Avrasyacılığın kurucu babası olan Trubetskoy üzerinden verilen bilgilere bakılarak bir yargıya varmak gerekmektedir.

Bir akademisyenin yaşadığı coğrafyanın siyasi tarihinden etkilenmesi ve bunun akademik hayatına etkisini incelediğimiz bu bağlamda tüm bunların düşünürün eserlerine yansması hipotezinden yola çıkarak bu kanıya varmamızın en güzel rneği olarak Trubetskoy'un Avrupa ve İnsanlık eserini gösterebiliriz. Çünkü bu eser hem Avrasyacılığın ortaya çıkışı için temel oluşturmakla kalmayıp Avrasyacılık ideolojisinin başlatıcısı olarak kabul edilmiştir. Bu eser temelde Avrupa kültürünün üstünlüğüne karşı çıkmaktadır. Bunun en büyük nedeni ise akademisyenin yaşadığı coğrafyanın getirmiş olduğu düşünce ve siyasi olaylardan etkilenmesidir. Avrupa kültürünün üstünlüğüne dayalı fikirlerin kendi özlerine zarar verdiğini düşünen Trubetskoy bu rahatsızlığını eserinde oldukça net bir şekilde ifade etmiştir. Bu da bu çalışmanın hipotezini kanıtlar niteliktedir. Trubetskoy, eserinde I. Dünya Savaşı'nın bile Roma-Cermen dünyasının barbarlığını göstermesi açısından iyi bir örnek olduğunu belirtmektedir.

Trubetskoy'un düşünce dünyasına ilişkin neredeyse bütün yaklaşımlar Avrasyacılık fikriyatıyla doğrudan bağlantılıdır. Bu doğrultuda Vugar Imanov'un, düşünürün içinde yaşadığı toplumun deneyimlediği tarihi süreçlerin ve fikir tartışmalarının yine ülkesinin o dönemde karşılaştığı birtakım meydan okumaların Trubetskoy'un dünya görüşünün oluşmasına etki eden faktörler olduğunu belirtmesi savımızı destekler niteliktedir.

Savitski de dâhil pek çok Avrasyacı düşünürün dünya görüşü Slavcıların eserlerinin etkisiyle şekillenmiştir. Bu da yine bir akademisyenin içinde bulunduğu siyasi düşünce hayatının onun görüşlerini etkilediğinin göstergesidir.

Savitski, Rus emperyal alanının ekonomik bileşenini analiz etti ve bitişik bir kara imparatorluğu olarak Rusya'nın her zaman Batı Avrupa'nın sömürge imparatorluklarından farklı olduğunu savundu. Bu bitişik bir kara imparatorluğu fikri günümüzde de dış politikada etkisini sürdürmektedir. Özellikle Ukrayna krizinin altında yatan temel düşüncelerden biri de bu anlayıştan kaynaklanmaktadır.

Ailesi, Orta ve Doğu Ukrayna'nın "Küçük Rusya" çevresinin bir parçasıydı, burada "Küçük Rus kimliği" Rus dilini ve yerel geçmişe ve Kazakların ihtişamına yoğun ilgi duyduğundan Savitski, Ukrayna mimarisi ve halk sanatı tarihi ile ilgili birkaç makale yayınladı ve hayatının geri kalanı için konuyla ilgilenmeye devam etti. Bu durum da yine araştırmamızın savına uyan somut bir örnek olarak verilebilir.

Savitski'nin, Bolşevik devriminin Rusya tarihinde bir dönüm noktası olduğu iddiası ve bu devrimin kabul edilmesini ve bundan ders çıkarılması gerektiğini belirtmesi de akademisyenin yaşadığı dönemin olaylarını analiz ederek yorumlaması da savımızı destekler niteliktedir.

Son olarak Gumilev'i bu savımız doğrultusunda ele alacak olursak Lev Nikolayeviç Gumilev'in babası Nikolay Gumilev'in egzotik yerler ve tarihi figürlere karşı olan hayranlığının oğlunun hayal gücünü ve entelektüel eğilimlerini etkilemesini ilk örnek olarak verebiliriz.

Gumilev'in bazı araştırma seferlerinde (Sayany, Pamir) aldığı işler sayesinde Tacikçe ve Kırgızca öğrenmesi ve bütün yoğunluğunu Hun tarihi ve erken dönem Moğol

medeniyetleri üzerine vermesi ve Ukrayna, Altay ve Kazakistan'a yapılan arkeolojik seferlere katılması gibi nedenler onun akademik ilgi alanlarına yön vermiştir.

Gumilev toplamda 13 yılını Stalinist hapishanelerde ve çalışma kamplarında geçirmesi ve oradaki deneyimleri, tanıştığı insanlar ve yaptığı gözlemler ona ilham kaynağı olmuştur. Bu konuda arkadaşı Sergei Borisoviç Lavrov (1928-2000) Gumilev için; “Onun fikirleri kamplarda doğdu.” İfadeleri araştırmamızın hipotezine uygun bir örnek teşkil etmektedir.

Gumilev’in Mikhail Illarionaviç Artamonov’un yanında Hermitage Kütüphanesinde çalışması akademik çalışmasına yön vermiştir. Artamonov’un, Sovyetler Birliği’nde Hazar çalışmaları kurucusu olması Gumilev’i etkilemiştir. Bu konu daha sonra Gumilev’in ilgileneceği önemli konulardan biri olmuştur. Hazarlar konusunda uzman olan Artamonov, Gumilev’in akıl hocası ve en önemli danışmanlarından biri olarak yol göstermesi onun Hazarlar konusunda önemli eserler ortaya çıkarmasında etkili olmuştur. Bu da akademisyenin sosyal çevresinden etkilenecek bunu çalışmalarına yansıtacağı hipotezimize gösterilebilecek bir diğer somut örnekler arasında yer alabilir.

Sonuç olarak Avrasyacılığa yön vermiş ve bu akıma önemli katkılar sağlayan, yol gösterici niteliğindeki eserlerini sunan bu üç büyük düşünür Trubetskoy, Savitski ve Gumilev ortak bir paydada Avrasya ve Avrasyacılık üzerinde yoğunlaşmışlardır. Avrasyacılığa farklı açılardan bakarak kendi ilgi alanları üzerinden çok önemli değerlendirme ve yorumlarda bulunmuş ve literatüre yeni kavramlar kazandırmışlardır. Trubetskoy antropolojik ve ırkî özellikler bakımından Avrasyacılığa önemli fikirler ve bilgiler kazandırırken Savitski Avrasyacılığa jeopolitik ve coğrafi açıdan bakmış, Gumilev ise etnik köken ve etnoloji penceresinden bakmıştır. Yani bu duruma aynı evin içerisinden farklı pencerelerden bakmak şeklinde bir yorum getirilebilir.

Trubetskoy Avrasyacılığa ve literatüre ‘Evrin Merdiveni’ ve ‘Gelişim yolu’ gibi kavramlar kazandırırken, Savitski ‘Kıta Okyanus’ kavramını ve Gumilev ise ‘Etnos’ ve ‘Passionerlik’ kavramlarını kazandırmıştır. İlk olarak Trubetskoy 1920 yılında yazdığı Avrupa ve İnsanlık (Evropa i chelovechestvo) eserinin sonraki tüm Avrasyacı

yapıların teorik temeli haline gelmesi Avrasyacılığa ilk ve en büyük katkısı sağlamıştır.

Trubetskoy ile, en iyi bir şekilde standart bir Avrasya ideali yaratmaya çalışan Petr Savitski, Trubetskoy ile jeopolitik bir Avrasyacılık geliştirmek için Rus anakarasının genişliğini ve çeşitliliğini kullandı. Savitski' ye göre, geniş Rus coğrafyası Avrupa ya da Asya'nın dışında bulunan ve kıta ya da kültürel geleneğe sahip, herhangi bir grubun Rus gerçeklerini hesaba katmadığı “Üçüncü Yol” a yol açtı. Savitski'nin, coğrafya, ekonomi, siyaset ve hatta edebiyat üzerine yaptığı yayınları ve coğrafya ve toprak çalışmalarına ilgisi “ekonomik-coğrafya”, “yerbilimi” veya “jeopolitik” alanlarındaki fikirleriyle Avrasyacılığa ve akademik dünyaya önemli katkılar sağlamıştır.

Gumilev, SSCB'deki etnosun, tek gerçek biyolojik teorisinin, yazarı olması açısından önemlidir. Çünkü etnisitenin özünü yalnızca doğal süreçler ve yasalar açısından açıklayan özenle yapılandırılmış bir bakış açısına sahipti. Gumilev, aslında yeni bir bilim olan ve daha önce ne SSCB'de ne de yurt dışında var olmayan etnolojiyi literatüre kazandırmıştır.

Avrasya fikrinin unutulmamış olması Gumilev sayesinde. Kendisi birçok kez Avrasya ideolojisi ile olan bağlantılarından bahsetmiştir. Kendisine Avrasyacı dendiğini ve bunu inkâr etmediğini ve Avrasyalıların temel tarihsel-metodolojik tezlerini kabul ettiğini belirterek Avrasyacı çizgide yer aldığını göstermiştir.

Çalışmamın temel öznelere olan bu üç Avrasyacı düşünürü bir arada değerlendirmek gerekirse; Trubetskoy'un çocukluk ve gençlik yıllarına baktığımızda diğerlerine nazaran (Gumilev ve Savitski) daha rahat ve konforlu maddi imkânlar bakımından daha güzel bir hayat yaşadığını söyleyebiliriz. Savitski ve Gumilev'in hayatına bakacak olursak gençlik yıllarında biraz daha zorlu, çetrefilli ve yokluk içinde bir yaşam sürdükleri görülmektedir. Trubetskoy eğitimini evde özel öğretmenler tarafından alırken, Savitski ve Gumilev eğitim hayatında da birtakım zorluklarla karşılaşmışlardır.

Zaman zaman Gumilev'in eğitim hakkı elinden dahi alınmıştır. Savitski ve Gumilev farklı dönemlerde esir kamplarında yaşamak zorunda kalmışlardır. Tüm bu farklılık ve zorluklara rağmen akademiye olan ilgileri hiç kaybolmamıştır.

Trubetskoy'un akademik ilgisi zaten içinde bulunduğu akademik aile yapısı ve sosyal çevreleri gereği gelişmişken Gumilev ve Savitski de okuldaki öğretmenleri tarafından destek görmüşlerdir. Burada Gumilev'in de babasının gezi yazılarından ve keşiflerinden ilham aldığını bu tutkusunun babasından geçtiğini söylemek mümkündür.

Trubetskoy'a görece Savitski ve Gumilev akademik zorluklarla daha çok karşılaşmışlardır. Hatırlanacağı üzere Savitski'ye akademik çalışması için hocası Struve'un ekonomik destek sağlamayı reddetmesi, Gumilev'in 1974'te coğrafya alanındaki "Etnogenez ve Biyosfer" adlı ikinci doktora tezinin reddedilmesi örnek verilebilir. Ayrıca Savitski ve Gumilev yıllarca esaret hayatı yaşarken Trubetskoy'un hayatında böyle bir durum yaşanmamıştır.

Trubetskoy, Savitski ile Avrasyacılığın ortaya çıkmasında ve yayılmasında bu yola birlikte başlamışlardır. İlk olarak Sofya'da Doğu'ya Çıkış ve Yollarda yayını ile seslerini duyurmuşlardır. Gumilev de daha sonraki yıllarda Avrasyacılığa yeni fikirler ve bakış açıları sunarak Yeni Avrasyacı akımın önemli isimlerinden olmuştur. Gumilev'in hem yeni Avrasyacılıkla hem de klasik Avrasyacılarla olan bağlantılarından dolayı bir köprü niteliğini kazandığı bilinmektedir. Ancak bu çalışmanın temel özneleri olan bu üç düşünür çerçevesinde düşünecek olursak buradaki köprü olma vasfını Savitski'nin taşıdığını söylemek mümkündür. Çünkü Savitski hem Trubetskoy ile hem de Gumilev ile görüşen isimdir. 1950'lerin sonlarında Gumilev'in Hermitage'deki meslektaşlarından biri Petr Savitski ile daha önce aynı Sovyet çalışma kampındaydı ve bu ortak arkadaş aracılığıyla Gumilev, Prag'da yaşayan Savitski ile de yazışmaya başladı. Bu temas 1956'dan 1968'de Savitski'nin ölümüne kadar sürdü ve yüzlerce mektup içeriyordu. 1966'da Gumilev uluslararası bir konferansa katılmak için Prag'ı ziyaret ettiğinde Savitski ile tanışma şansı buldu. Savitski aracılığıyla Gumilev, daha sonra ABD'deki Yale Üniversitesi'nde profesör olan George Vernadski ile de yazıştı.

Son olarak bu üç düşünürün Avrasyacılığa bakış açılarındaki benzer veya ortak noktaları ve farklılıkları üzerinden bir değerlendirme yapabiliriz. Bu üç düşünürün de içinde bulundukları sosyal kültürel çevreden etkilendikleri ve akademik ilgilerinin ve dünya görüşlerinin şekillendiğini de vurgulayabiliriz.

Öncelikle şunu belirtmenin elzem olduğunu düşünmekteyim. Bu üç düşünürün de Moğol İşgali'ne ve Turancılığa bakış açıları Slavcıların aksine olumlu yöndedir. Moğolların Rusya/Avrasya'ya katkılarının olduğunu düşünmektedirler. Her üç düşünür de Moğol Hâkimiyetinin Avrasya üzerinde birleştirici bir etkiye sahip olduğunu düşünmektedirler. Keza Savitski de Moğollar olmasaydı Rusya da olmazdı diyerek bu konudaki fikirlerinde ne kadar samimi olduğunu göstermiştir.

Savitski, 'Bozkır ve Yerleşik Yaşam' adlı makalesinde Turancı bir yaklaşım sergileyerek Moğolların Avrasya'daki rolünü devletçilik, kültürel kalkınma ve jeo-strateji açısından olumlu değerlendirmiştir.

Rusya'nın gerici Roma-Germenlerin manevi işgalinden kurtulmasını ve yine Rusya'nın jeopolitik bağımsızlığını Moğollara borçlu olduklarını belirtmiştir. "Moğollar olmasaydı Rusya da olmazdı" diyen Savitski'ye göre Avrasya'nın ormanlardan oluşan Avrupa kısmı ile bozkırlarla çevrili Asya kısmını ve bu bölgelerde yaşayan halkı jeopolitik ve jeo-stratejik olarak birleştiren, şekillendiren ve geleceğe dair bütünleştiren de Moğollardır. Moğollar ayrıca Avrupalıların denizci duygularına karşı karacı bir misyon benimseyerek bu misyonun daha sonra Ruslara geçmesini sağlamışlardır. Savitski Rusları büyük Moğol Hanlıkları'nın mirasçısı olarak görmüş ve Avrasya'da ormanlarla bozkırları birleştirme işini Cengiz Han ve Timur'un başlattığını Ruslarınsa bitirdiğini belirtmiştir.

Trubetskoy da bu konudaki fikirlerini dil, iman, kan ve karakter olarak yalnızca Slavlarla değil Turanlılarla da kardeş olduklarını vurgulayarak belirtmiştir. Ona göre Ruslar yalnızca kültürel bakımdan değil, ırkı özellikler ve antropolojik olarak da Slav-Avrupalı değil Avrasyalıdır ve Rusların damarlarında Türk, Ural- Altay, Fin ve Slav kanı dolaşmaktadır. Trubetskoy'un Avrasya'nın temel yapısına ilişkin etnik dilbilimsel değerlendirmelerini Savitski coğrafi ve iktisadi yorumlarıyla tamamlamıştır.

Gumilev ise, Rus tarihinde Rusların Moğollar tarafından işgal edilmediğini onlarla bir ittifak kurduklarını ve barış içinde birlikte yaşadıklarını öne sürerek Moğol istilasını, dağınık Rus kabileleri üzerindeki birleştirici etkisi nedeniyle olumlu bir durum olarak görmektedir. Gumilev bu konuda klasik Avrasyacılar gibi değil (Savitski ve Trubetskoy hariç), Rusya ile Avrupa ve Asya'dan ayrı olağanüstü bir medeniyet, Batı

karşıtı, Avrupa tarihinin Avrupa merkezli okunmasının eleştirisi, Rus ulusunu oluşturan ve ulusların kaderini belirleyen tarihin coğrafya ile etkileşimi ve etnik füzyon gibi diğer birçok konuda onlarla aynı fikirdeydi.

Üçü de Avrasya'nın sınırlarını Rus İmparatorluğu/ SSCB sınırlarıyla bir tuttular. Avrasya'nın bölünemez ve muazzam bir alandan olduğunu düşündüler. Bu bölgenin doğrudan Moskova'nın kontrolüne girmesini savundular. Buna Ukrayna da dahildir. Ukrayna krizinin bu ideolojik altyapıdan kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Gumilev coğrafi koşulların Avrasya Birliğini zorunlu kıldığını belirtmiş, Trubetskoy ve Savitski'nin düşüncelerini 20. Yüzyılın sonuna kadar taşımıştır. Gumilev'in bu görevini günümüzde Alexandr Dugin'in yaptığını söylemek mümkündür.

Kimlik tartışmalarında Avrasyacılar diğer pek çok konuda olduğu gibi Rus kimliğini tanımlama konusunda da tam bir uzlaşa sağlayamadılar. Moğol hakimiyeti, Ortodoks Hristiyanlığı ve I. Petro faktörlerinden dolayı Rus kimliğinde net bir oluşum sağlanamadı. Dış dünyaya güvensiz bakan aşırı merkeziyetçi yapı, ani din değişimiyle ortaya çıkan III. Roma misyonerliği ve Petro'nun emperyal hedefleri doğrultusunda Batı'ya dönmesi Rus kimliğini oluşturmada bir karmaşa ve çıkmazın içine sürükledi.

Çarlık Döneminden farklı olarak Sovyet rejimi Rus milli duygularıyla bir tanımlanma yoluna gitmedi. Rus milliyetçiliğinin Sovyet sisteminin istikrarı ve geleceği için olumsuz ve tehlikeli olabileceğinin farkındalardı. Bundan dolayı enternasyonalist söylemlerden vazgeçilmedi. Ancak Ruslar hakim pozisyonda olduğu için Rus milli duygulara da vurgu yapıldı. Rejim her daim Ruslarla Sovyet Devletini özdeşleştirerek rejimin ve devletin bekasını koruma konusunda dikkatli davrandı.

Son olarak bir öneri sunmak gerekirse Avrasyacılığın öneminin artmaya başladığını da göz önüne aldığımızda özellikle Avrasyacılığın tarihi ve Avrasyacıların geçmişi hakkında bilgi sahibi olabilmek için henüz Türkçe'ye çevrilmeyen bazı önemli eserlerin Siyaset Tarihi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler gibi sosyal/beşerî dalların literatürüne girmesi gerektiği kanısındayım. Bu doğrultuda Savitski'nin hem geçmişi hem de Kıta Okyanus eseri ve diğer birçok eserlerinin çevrilmesi ve Gumilev'in hayatı, keza Türk Tarihi hakkında yazdığı birçok özgün eserin çevrilmesinin literatüre büyük katkı sağlayacağını düşünmekteyim.

Trubetskoy'un Cengiz Han'ın Mirası adlı eserinin Türkçeye henüz çevrilmemiş olmasına karşın Avrupa ve İnsanlık eserinin Türkçe'ye çevrilmiş olması Uluslararası İlişkiler literatürüne katkısı bağlamında önemi büyüktür.





KAYNAKLAR

- Agrawal, R. (2022). *The problem with the debate over helping Ukraine*. Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2022/03/16/russia-war-no-fly-zone-ukraine-ivo-daalder/>
- Ahrari, E. M. (2017). *Büyük Güçler Hegemona Karşı; Rusya, Çin ve Hindistan'ın Yükselişi*. (E. Baltacı, Çev.) İstanbul: Avangard Yayınları.
- Acar, K. (2017). *Ortaçağ'dan Sovyet Devrimi'ne Rusya*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Afyoncu, E. (2019, 30 Haziran). Rusya'nın kaderini değiştiren hükümdar. *Sabah*.
- Aktükün, İ. (2018). 1917 devrimi neden Rusya'da gerçekleşti? *İktisat Dergisi*. 538, 18-36.
- Akyol, T. (1976). *Sovyet Rus Stratejisi ve Türkiye*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Alakel, M., & Kabuloğlu, E. (2021). Rusya'nın Transkafkasya Politikası. M. Alakel içinde, *Türk Cumhuriyetleri; Avrasya'da Bölgesel ve Küresel Güç Politikalarına Eleştirel Bakış*, İstanbul: Kriter Yayınevi, 331-380.
- Albertini, I. M. (1990). *Ekonomik Sistemler*. (Çev.: Cafer Unay). Bursa: Ekin Kitabevi.
- Alexander, J. T. (2009). The Petrine Era and After 1689–1740. G. L. Freeze (Ed.). *Russia A History* içinde, New York: Oxford University Press Inc, 1-630.
- Andrey V. Ivanova, I. V. (2016). The ethno-cultural concept of Classical Eurasianism. *International Journal Of Environmental & Science Education*. 11(12), 5155-5163.
- Arapov D.Yu. (2014). İslamskaya politika Ekaterini Velikoy. *Vestnik Moskovskogo universiteta*, 5, 25-36.
- Aras, B. (2002). *The New Geopolitics of Eurasia and Turkey's Position*. London: FRANK CASS Publishers.
- Argonomi (2022, Mart 13). *Putin aslında ne istiyor? Ukrayna gerçekleri!* [Video dosyası]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=HaBorXRGLtA>
- Arı, T. (2004). *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arı, T. (2011). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika* (9. b.). Bursa: MKM Yayıncılık.
- Arı, T. (2018). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Bursa: Aktüel Yayınları.
- Armaoğlu, F. (1999). *20. Yüzyıl Siyasî Tarihi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

- Artam, A. (1993). *Türk Cumhuriyetlerinin Sosyo-Ekonomik Analizleri ve Türkiye İlişkileri*. İstanbul: Sabri Artam Vakfı Yayınları.
- Ascher, A. (2020). *Kısa Rusya Tarihi*. (Çev.: Y. Alogan). İstanbul: Say Yayınları.
- BBC News Türkçe (2018). *Rusya seçimleri: Putin oyların yüzde 76'sını aldı, Batı sessiz*. BBC News. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43451286>
- Barbara A. Engel, J. M. (2020). *Rusya Tarihi*. (Çev.: F. Şahin). İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ.
- Bassin, M. (2009). Nuture Is Nature: Lev Gumilev and the ecology of ethnicity. *Slavic Review*, 68(4), 872-897.
- Bassin, M. (2011). 'Klasik' ve 'Yeni' Avrasyacılık: Geçmişten gelen devamlılık. *Bilge Strateji*, 2(4), 119-120.
- Bassin, M. (2016). *The Gumilev Mystique: Biopolitics, Eurasianism, and the Construction of Community in Modern Russia*. New York: Cornell University Press.
- Bekcan, U. (2013). Devrimden sonra: Bolşeviklerin zorunlu dış politikası 1917-1925. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68(4), 73-102.
- Beisswenger, M. (2015). Metaphysics Of The Economy: The Religious And Economic Foundations P.N. Savitskii's Eurasianism. M. Bassin, S. Glebov & M. Laurelle (Ed.). *Between Europe And Asia* içinde (97-112). Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Berliner, J. (1984). Managing the Soviet Economy: Alternative Models. Erik. P. Hoffmann (Ed.). *The Soviet Union in the 1980s* içinde (49-55). United States: JSTOR.
- Berman, M. (2010). *Katı Olan Her şey Buharlaşıyor*. (Çev.: Ümit Altuğ, Bülent Peker). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Beydilli, K. (2020). Rusya. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/rusya>
- Bilgiç, M. S. (2016, 4 Mayıs). Rus jeopolitiği: Avrasyacı yaklaşım ve Türkiye'ye etkileri. *Bilgesam Analiz / Rusya* (1317), 1-13.
- Bond-Bruyeviç, V. D. (1924). *Dokumenti o yunoşeskih godah V. İ. Ulyanova*. Moskova: Molodaya Gvardiya.
- Brutens, K. (2005). Origins of the new thinking. *Russian Politics and Law*, 43(5), 49–78.
- Brzezinski, Z. (1997). *Büyük Stranç Tahtası: Amerika'nın Küresel Üstünlüğü ve Bunun Jeostratejik Gerekliklikleri*. (Çev. Y. Türedi). İstanbul: İnkılap Kitabevi.

- Bukkvoll, T. (2003). Putin's strategic partnership with the West: The domestic politics of Russian foreign policy. *Norwegian Defense Research Establishment*. 22, 223–242.
- Bushkovitch, P. (2020). *Rusya'nın Kısa Tarihi*. (Çev. M. Doğan). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Cafersoy, N. (2002). Rus jeopolitik düşüncesinde misyon arayışları. *Avrasya Dosyası/Jeopolitik Özel*. 8(4), 51-101.
- Caşın, M. H., & Derman, G. S. (2016). *Rus Dış Politikasındaki Değişim ve Kremlin Penceresinden Yeni Ufuklar*. Ankara: SRT Yayınları.
- Clover, C. (2016). *Black Wind, White Snow: The Rise of Russia's New Nationalism*. Londra: Yale University Press.
- Çam, E. (2002). *Siyaset Bilimine Giriş*. İstanbul: Der Yayınları.
- Çam, Y. U. (2019). Avrasya Bölgeselciliğinde Örgütlerin Rolünü Anlamak: Bağımsız Devletler Topluluğu Örneği. A. Yalçınkaya, & D. Tuğlu (Ed.). *Avrasya Stratejileri; İlişkiler, Örgütler, Politikalar* içinde, (23-47). Ankara: Astana Yayınları.
- Çapraz, H. (2016). Petro'dan Putin'e Rusya'ya bakmak. *Belgi Dergisi*. (12), 290-296.
- Çetin, R. M. (2015). I. Petro'nun şaheseri: Petersburg. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*. 3(6), 30-37.
- Çiftçi, O. (26 Kasım 2019). *Türk Avrasyacılığı*. TUIÇ Akademi.
<https://www.tuicakademi.org/turk-avrasyaciligi/>
- Çomak, İ. (2006). *Rusya Stratejik Araştırmaları- 1*. İstanbul: Tasam Yayınları.
- DeBardleben, J. (2014). The Russian Federation. J. K. Mark Kesselman (Ed.). *Introduction to Comparative Politics Political Challenges and Changing Agendas* içinde, (544-595). Boston, USA: Cengage Learning.
- Demir, A. (1998). *Tarihten Günümüze Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- D'encausse, H. C. (2003). *Tamamlanmamış Rusya*. (Çev.: Reşat Uzman). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Derviş, L. & Devrisheva, K. (2015). Çarlık Rusyası'nın Akdeniz Politikası'nın arka planı. *Cedrus*, 3, 351-364. DOI: 10.13113/CEDRUS.2015011408.
- Donnelly, J. (2012). Realizm. A. L.-S. Scott Burchill (Ed.). *Uluslararası İlişkiler Teorileri* içinde (49-78). (Çev.: M. A. Ali Aslan), İstanbul: Küre Yayınları.

- Dugin, A. (2017). *İnsanlığın Ön Cephesi Avrasya*. (Çev. E. Ergen). Ankara: Kaynak Yayınları.
- Dugin, A. (tarih yok). *Avrasyacılık ideolojisinin kısaca açıklanması*. The Fourth Political Theory. <http://www.4pt.su/tr/content/avrasyacilik-ideolojisinin-kisaca-aciklanmasi>, 1-16.
- Efegil, E. (2012). *Dış Politika Analizi Ders Notları*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ellman, M. (1997). The collapse of the Soviet system and the memoir literature. *Europe-Asia Studies*, 49(2), 270.
- Engström, M. (2014). Contemporary Russian Messianism and New Russian foreign policy. *Contemporary Security Policy*, 35(3), 356-379.
- Epic History TV (2016, Aralık 24). *Rusya tarihi (1-5) bölüm/ Rurik'ten devrime*. [Video dosyası]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=w0Wmc8C0Eq0>
- Eralp, A. (1996). Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm- Realizm Tartışması. A. Eralp (Ed.). *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar* içinde (57-89). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Erdem, D. F. (2011). Rusya'nın imparatorluk ideolojisi: Avrasyacılık. *21. Yüzyıl*. (25), 97-103.
- Erol, M. S. (2009). *Küresel Güç Mücadelesinde Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği: Yeni Büyük Oyun*. Ankara: Barış Platin Kitabevi.
- Erskine, T. (2013). Normative International Relations Theory. M. K. Tim Dunne (Ed.). *International Relations Theories Discipline and Diversity* içinde (36-54). Oxford/ United Kingdom: Oxford University Press.
- Farzaliev, A., & Sazak, G. (2016, Haziran 30). Lev Nikolayeviç Gumilev ve etnogenez teorisi. *Türkiyat Mecmuası*, 26(1), 117-130.
- Fedorov V.A. (2004). *İstoriya Rossii XIX. naçala XX vekov*: MGU.
- Flockhart, T. (2016). İnşacılık ve Dış Politika. A. H. Steve Smith (Ed.). *Dış Politika: Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar* içinde (78-93). (Çev.: N. Uslu). İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.
- Glebov, S. (2003). Science, culture and empire: Eurasianism as a modernist movement. *Slavic & East European Information Resources*. 4(4), 13-31.
- Glebov, S. (2005). A life with imperial dreams: Petr Nikolaevich Savitsky, Eurasianism, and the invention of "Structuralist" geography. *Ab Imperio*, (3), 299-329.

- Glebov, S. (2017). *From Empire to Eurasia: Politics, Scholarship, and Ideology in Russian Eurasianism, 1920s–1930s*. Dekalb: Northern Illinois University Press.
- Gökdağ, B. A. (2013). Avrasyacılık Düşüncesinde Diller ve Dilbilim. *Yeni Türkiye*. (53), 1-15.
- Gözübüyük, A. Ş. (2004). *Anayasa Hukuku*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gülboy, D. (2004). *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*. İstanbul: Altın Kitap Yayınları.
- Güneş, H. (2014). Rusya Federasyonu Dış Politikasının Çeyrek Yüzyılı. F. Sönmezoğlu, & Ö. E. Bayır (Ed.). *Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Bakış*, içinde (465-486). İstanbul: Der Yayınları.
- Gürel, Ş. S. (1978). Berlin sorunu: 1944-1972. *AÜSBFD*. 32(1-4), 207-230.
- Hart, B. L. (2018). *Birinci Dünya Savaşı Tarihi*. (Çev. Kerim Bağrıaçık). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Hart, M. H. (2008). *Dünya Tarihine Yön Veren En Etkin 100*. İstanbul: Neden Kitap Yayıncılık.
- Hasanov, A. (2012). *Jeopolitik*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.
- Hauser, J. (2017). Exiled Russian and Ukrainian artists in Prague during the interwar period. *Experiment* 23, 127-141.
- Hekimoğlu, A. N., (2007). *Rusya'nın Dış Politikası – ABD, AB, Çin, Hindistan, Orta Asya*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Higer, G. (1998). *Stalin, İstoriçeskie Silueti Lenin-Stalin*. Feniks: Rostov na Donu.
- Hordick, A. (1992). *The Cuban Missile Crisis: An Analysis of Soviet Calculations and Behavior*. New York: Garland Publishing Inc.
- Hosking, G. (2012). *Russian History: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Hosking, G. (2019). *Rusya ve Ruslar: Erken Dönemden 21. Yüzyıla*. (Çev. K. Acar). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ikenberry, G. J. (2016). The Future Of the Liberal World Order. R. J. Art, & R. Jervis (Ed.). *International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues* içinde (522-532). New York: Pearson Education.
- Imanov, V. (2007, Haziran). *Rusya'nın medeniyetsel kimlik inşası olarak Avrasyacılık*. [Yayımlanmış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi.

- İmanov, V. (2012). Avrasyacılığın Kurucu Babası: Nikolay Sergeyeviç Trubetskoy (1890-1938). N. Trubetskoy *Avrupa ve Beşeriyet* içinde (83-113). İstanbul: Küre Yayınları.
- Ishboldin, B. (1946). The Eurasian movement. *Wiley on behalf of The Editors and Board of Trustees of the Russian Review*. 5(2), 64-73.
- İsmayilov, M. (2011). *Avrasyacılık Mukayeseli Bir Okuma Türkiye ve Rusya Örneği*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İrge, F. (2006). *Sovyetlerden Rusya Federasyonu'na Kapitalist Kuşatma*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- İşyar, Ö. G. (2004). *Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Sovyet- Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- İşyar, Ö. G. (2008). ABD, Avrasya'da Rus çarı I. Petro'nun güneye yayılma stratejilerinden mi esinleniyor? *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*. 3(5), 158-171.
- İşyar, Ö. G. (2013). *Avrasya ve Avrasyacılık*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Juliet Kaarbo, J. L. (2011). *Global Politics* (10 b.). Wadsworth: Cengage Learning.
- Kara, Ö. (2019). Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü ile Nato'nun Karşılaştırılması. A. Yalçınkaya, & D. Tuğlu (Ed.). *Avrasya Stratejileri: İlişkiler, Örgütler, Politikalar* içinde (107-129). Ankara: Astana Yayınları.
- Khapaeva, D. (2021). Rusya; Kültür Dokusundaki Çatlaklar. P. Furtado (Ed.). *Ülkelerin Tarihleri; Ulusal Kimlikler Nasıl Oluşturuldu?* içinde (108-120). (Çev.: Ş. Tokel). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kamalov, İ. (2008). *Putin Dönemi Rus Dış Politikası; Moskova'nın Rövanşı*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Kaplan, S. (2014). Nursultan Nazarbayev'in Avrasya entegrasyonu politikası. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 3 (3), 20-32.
- Karpat, K. H. (2017). *Kimlik ve İdeoloji* (6. b.). (Çev.: G. Ayas). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Katıtaş, G. (2019). Avrasya Ekonomik Birliği: Beklentiler ve Gerçekleşenler. A. Yalçınkaya, & D. Tuğlu (Ed.). *Avrasya Stratejileri: İlişkiler, Örgütler, Politikalar* içinde (47-83). Ankara: Astana Yayınları.
- Kaya, S., & İşyar, Ö. G. (2009). Rus yayılcılığı ve slavofil düşüncenin tarihsel gelişimi. *OAKA*, 4(8), 25-49.
- Kılavuz, İ. T. (2017a). Rus milliyetçiliğinin kökenleri: 1917 öncesi Rus milliyetçiliği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, KOSBED* (34), 199-216.

- Kılavuz, İ. T. (2017b, Ekim 31). Sovyetler Birliği'nde Rus milliyetçiliği ve Rus milli kimliğinin gelişimi. *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 26(2), 79-110.
- Kılavuz, İ. T. (2019, Mart). Gorbaçov'dan Putin'e Rus milliyetçiliğinin gelişimi. *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 90-114.
- Kocaoğlu, A. M. (1996). Rusya'nın tarihe düşen emperyalist gölgesi. *Bilig*, 3, 39- 52.
- Kochoukov, A. (2020, 26 Mayıs). *The biography of Lev Nikolaevich Gumilev*. Gumilevica. <http://gumilevica.kulichki.net/English/biography.htm>
- Konak, İ. (2015). Diplomat P.A. Tolstoy'un elçiliği ve Osmanlı'ya dair izlenimleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 30 (2), 507-524.
- Kumar, A. (2014, 11 Ağustos). *Peter the Great's reforms in the creation of modern Russia*. Medium.com. <https://medium.com/@ajhkumar/peter-the-greats-reforms-in-the-creation-of-modern-russia-7cab9d70f578>
- Kurat, A. N. (1987). *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi Yayınları.
- Kurt, S. (2014). Neo- Avrasyacı perspektiften Rusya Federasyonu'nun güvenlik algısı. *Güvenlik Stratejileri* (28), 91-125.
- Küçük, M. (2014). Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık. R. Gözen (Ed.). *Uluslararası İlişkiler Teorileri içinde* (325-377). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Kyuçevski (2020, 11 Aralık). <http://www.kulichki.com/inkwell/text/special/history/kluch/kluch21.htm>
- Laruelle, M. (2008). *Russian Eurasianism: An Ideology an Empire*. (Çev. M. Gabowitsch). Washington: Woodrow Wilson Center Press with Johns Hopkins University Press.
- Lawson, S. (2015). *Theories of International Relations: Contending Approaches to World Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Lebow, R. N. (2016). IR Theory as Identity Discourses. T. E. Ken Booth (Ed.). *International Relations Theory Today içinde* (83-103). Cambridge: Polity Press.
- Lenin, V. İ. (1968). *Polnoye sobraniye soçineniy*. Moskva: İzdatel'stvo političeskoy literaturı.
- Leyla D., K. D. (2015). Çarlık Rusyası'nın Akdeniz Politikası'nın arka planı. *Cedrus*, 3, 351-364.
- Liberman, A. (2005). *Trubetskoi, Nikolai Sergeevich (1890–1938)*. Enclopedia.com. <https://www.encyclopedia.com/humanities/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/trubetskoi-nikolai-sergeevich-1890-1938>

- Linklater, A. (2012). Tarihsel Sosyoloji. S. Burchill, A. Linklater, R. Devetak, J. Donnelly, T. Nardin, M. Peterson, J. True (Ed.). *Uluslararası İlişkiler Teorileri* içinde (183-211). İstanbul: Küre Yayınları.
- Lissovlik, Y. (13.02.2017). Geoeconomics and the heritage of Eurasianism. *Russia in Global Affairs*.1, (1-5).
- Luukkanen, A. (1994). *The party of unbelief: The religious policy of the Bolshevik party*. Suomen historiallinen seura.
- MacMillan, J. (2007). Liberal Internationalism. M. Griffiths (Ed.). *International Relations Theory for the Twenty-First Century: An introduction* içinde (21-35). Avenue, New York: Routledge.
- Mankoff, J. (2008, July/August). Russian foreign policy and the United States after Putin. *Problems of Post-Communism*, 55(4), 42-51.
- Mark D. Steinberg, N. V. (2011). Rusya Tarihi. (F. Dereli, Çev.) İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Marshall, T. (2018). Coğrafya Mahkumları; Dünyanın Kaderini Değiştiren On Harita. (M. Doğruer, Çev.) İstanbul: Epsilon Yayınevi Ticaret ve Sanayi A.Ş.
- Metreş, S. (tarih yok). *I. Petro ve reformları*. Acedemia.edu. https://www.academia.edu/19693975/1_Petro_ve_Reformlar%C4%B1
- Metreş, E. H. (2018). Stalin tasfiyelerinin bir tanığı olarak “Nehir kıyısındaki ev”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 60(11), 199-208.
- Mikail, E. H. (2007). *Rus Dış Politikası ve Yeni Çar Putin*. İstanbul: IQ Yayıncılık.
- Mileski, Toni, (2015), Identifying the New Eurasian orientation in modern Russian geopolitical thought, *eastern journal of European studies*, 6(2), s. 177-187.
- Milov L.V. (2006). *İstoriya Rossii. XX – načalo XXI vekov*. Moskova: MGU
- Naz Penah, E. S. (2020). 1. Petro'dan SSCB'ye fikri siyasi hareketler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 13(72), 285-293.
- Nogayeva, A. (2013). Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin; Stratejik Denge Arayışları. Ankara: Usak Yayınları.
- Oran B. (2004). *Türk Dış Politikası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Onay, Y. (2003). *Rusya Tarihini Değiştiren On İktidar On iki Artı Bir Lider*. İstanbul: Akademi-İstanbul Yayıncılık.
- Oğuzlu, T. (2012). İnşacı Uluslararası ilişkiler Kuramı ve Dış Politika: Türk Dış Politikasının Analizi. E. Efegil, & M. S. Erol (Ed.). *Dış Politika Analizinde*

- Teorik Yaklaşımlar: Türk Dış Politikası Örneği* içinde (21-53). Ankara: Barış Platin Yayınları.
- Oğuzlu, T. (2014). Liberalizm. Ali Balcı, Şaban Kardaş (Ed.). *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular* içinde (147-167). İstanbul: Küre Yayınları.
- Özcan, A. A. (tarih yok). *Rus modernleşmesi ve 1917 öncesi Rusya'nın toplumsal, siyasal ve demokratik görüntüsü*. Academia.edu. https://www.academia.edu/13724070/Rus_Modernleşmesi_ve_1917_Öncesi_Rusya_nın_Toplumsal_Siyasal_ve_Demokratik_Görüntüsü
- Özder, A. (2013). Avrasya kavramı ve önemi. *Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVID)*, 2, 65-88.
- Özkan, G. (2008). Gürcistan'da Yeni Yönetim, Etnik Ayrılıkçı Bölgeler ve Güvenlik. M. T. Demirtepe (Ed.). *Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası* içinde (211-249). Ankara: USAK Yayınları.
- Özpek, B. B. (2014). Liberalizm ve Uluslararası İlişkiler. Ramazan Gözen (Ed.). *Uluslararası İlişkiler Teorileri* içinde (121-156). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Özsağlam, M. T. (2006). Geçmişten günümüze Avrasyacılık. *Kıbrıs Yazıları*, (3), 114-122.
- Özsoy, İ. (2006). Sovyet sisteminin çöküşünden tarihî ve evrensel dersler. *bilig*, 39, 163-194.
- Paradowski, R. (1999). The Eurasian idea and Leo Gumilëv's scientific ideology. *Canadian Slavonic Papers*, 1(41), 19-32.
- Parer, M. Ö. (2003). Egzotik ve mistik öyküleriyle Gumilyov. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*. (43), 79-94.
- Paul R. Viotti, M. V. (2012). Realism: The State and Balance of Power. M. V. Paul R. Viotti (Ed.). *International Relations Theory, Glenview* içinde (39-128). Pearson Education.
- Phillips, A. B. (2007). Constructivism. M. Griffiths içinde, *International Relations Theory for the Twenty-First Century: An introduction*. New York: Routledge, 60-75.
- Polikarpov V.S., Lısak İ.V. (2003). *İstoriya Rossii v XX veke*. Rostov-na-Donu – Taganrog.
- Previté-Orton, C. W. (1952). *The Shorter Cambridge Medieval History*. Londra: The Syndics of The Cambridge University Press.

- Rat'kovski İ.S. (2005). *Hodyakov M.V. İstoriya Sovetskoy Rossii, Lan'*. Sankt-Peterburg.
- Remington, T. F. (2015). Politics in Russia. J. G. Bingham Powell (Ed.). *Comparative Politics Today: A World View* içinde (360-405). London: Pearson Education.
- Riasanovsky, V. Nicholas, & Steinberg, D. Mark (2011). *Rusya Tarihi*. (Çev.: Figen Dereli). İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Roskin, M. G. (2015). Countries and Concepts: Politics, Geography, Culture (13 b.). Williamsport, Pensilvanya/ABD: Pearson Education.
- Roskin, M. G., Cord, R. L., Medeiros, J. A., & Jones, W. S. (2015). *Siyaset Bilimi: Bir Giriş* (2. b.). (A. Yayla, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.
- Rumelili, B. (2014). Kimlik. Şaban Kardaş, & Ali Balcı (Ed.). *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular* içinde (260-266). İstanbul: Küre Yayınları.
- Rusya Tarihi*. (2018). Türkiye Cumhuriyeti Moskova Büyükelçiliği: <http://moskova.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowInfoNote/219933>
- Rusya Ülke Profili*. (2021). T. C. Ticaret Bakanlığı Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü. <https://ticaret.gov.tr/data/5ef4643b13b8767a5802184f/Rusya%20%C3%9Clke%20Profili-Ekim2022.pdf>
- Rutland, P., (2001). Putin'in İktidar Yolu. Tezkan, Y. (Ed.). *Kadim Komşumuz Yeni Rusya* içinde (151-190). 1. Baskı, A Ajans.
- Saabir (2022, Mayıs 21) *Ukraine conflict explained by Prof. John Mearsheimer (Part 2 of 2)*. [Video dosyası]. You Tube. <https://www.youtube.com/watch?v=kUiFh1QQn3c>
- Sander, Oral. (1998). *Siyasi Tarih: 1918-1994*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sander, O. (2012). *Siyasi Tarih: İlk Çağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Sapmaz, A. (2008). *Rusya'nın Trans-Kafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sariahmetoğlu, N. (2013). Moskova Knezliğinin Yükselişi. N. S. Nadir Devlet (Ed.). *Rusya Tarihi* içinde (66-96). Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Web-Obset.
- Sariahmetoğlu, N. (2013). Rusya İmparatorluğu. N. S. Nadir Devlet (Ed.). *Rusya Tarihi* içinde (98-131). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Obset.

- Savitski, P. (2016). *The geographical and geopolitical foundations of Eurasianism*. eurasianist-archive.com. <https://eurasianist-archive.com/2016/10/10/the-geographical-and-geopolitical-foundations-of-eurasianism/>
- Scatton, E. A. (2006). American association of teachers of Slavic and East European Languages. *The Slavic and East European Journal*. 50(2), 392-394.
- Senderov, V. (2009). Neo-Eurasianism: Realities, dangers, prospects. *Russian Politics & Law*. 47(1), 24-46.
- Serbest, B. (2017). Tarihsel süreçte Rus Avrasyacılığı: Klasik Avrasyacılıktan Neo-Avrasyacılığa. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 6(3), 287-288.
- Shekhovtsov, A. (2017). Aleksandr Dugin's Neo-Eurasianism and the Russian-Ukrainian War. M. Bassin, & G. Pozo (Ed.). *The Politics of Eurasianism: Identity, Popular Culture and Russia's Foreign Policy* içinde (185-205). London: Rowman & Littlefield Publishers.
- Simes, D. (1995), Gorbaçov'un Zor Günleri. Akaş, C., Sevin Okyay (Ed.) *Gorbaçov'un Rusyası* içinde (181-197). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Skocpol, T. (1999). Sosyolojinin Tarihsel İncelemesi. Theda Skocpol (Ed.). *Tarihsel Sosyoloji: Bloch'tan Wallerstein'e Görüşler ve Yöntemler* içinde (1-25) (Çev.: A. Fethi). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Skocpol, T. (2015). *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis Of France, Russia, And China*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, M. E. (2020). *Uluslararası Güvenlik*. (E. B. Ramazan Gözen, Çev.) Ankara: Felix Kitap.
- Smith, S. (2013). Introduction: Diversity and Disciplinarity in International Relations Theory. Milja Kurki, Tim Dunne (Ed.). *International Relations Theories: Discipline and Diversity* içinde (4-9). Oxford/ United Kingdom: Oxford University Press.
- Smith, S., & Owens, P. (2004). Historical Sociology. John Baylis, Steve Smith (Ed.). *The Globalization of World Politics* içinde (144-160). Oxford: Oxford Press.
- Soljenitsın, Aleksandr İsayeviç (2006). *V Krug*. Moskova: Pervom.
- Sørensen, R. J. (2013). Realism. Robert H. Jackson, Georg Sørensen (Ed.). *Introduction to International Relations: Theories and Approaches* içinde (65-98). Oxford: Oxford University Press.
- Soviet Academic: Lev Gumilyov* (t.y.). People Pill. <https://peoplepill.com/people/lev-gumilyov/>

- Sönmez, A. S. (2010). Moskova'nın kutuplaşma çabaları: Putin dönemi Rus dış politikası. *Avrasya Etüdleri*. 37(1), 37-76.
- Sönmez, S. (2010). Yeni Batıcılık ve Yeni Avrasyacılık akımları bağlamında Yeltsin Dönemi'nin Doğu Batı politikalarının analizi. *Akademik Bakış*. 3(6), 74-86.
- Stafford, A. T. (2015). Eurasianism: A Historical And Contemporary. *Context*. Monterey: California, 1-77.
- Stalin, Ana Britannica. C.XX. 1990. Ana Yayıncılık: İstanbul
- Stanovaya, T. (2022, Ocak 27). *Three things the world should know about Putin*. FP: <https://foreignpolicy.com/channel/analysis/>
- Strachan, H. (2014). *Birinci Dünya Savaşı*. (Çev.: Ümit Hüsrev Yolsal). İstanbul: Say Yayınları.
- Şahin, Z. (2006). *Lev Nikolayeviç Gumilev'in eserlerinde geleneksel Türk Dini ile ilgili görüşleri*. [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Şahin, Z. (2014). XVIII. Yüzyılın ilk yarısında Rusya'nın kültürel gelişimi ve batıya uyum çabaları. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. II. 171-191.
- Şeker, S. (2011). *Rusya Federasyonu Orta Asya ve Güney Kafkasya Siyaseti (1991-2010), Orta Asya-Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler 1991-2010*. Hiperlink Yayınları: İstanbul.
- Şener, L. (2013). Büyük Petro dönemi Rusya'da çeviri faaliyetleri. *Tarih Okulu Dergisi*, VI (15), 569-576.
- Şimşir, N. (2019). XVIII. Yüzyılda Rus tarih yazımında Alman bilim adamlarının tesir ve yorumları. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6 (5), 87-112.
- Tanrısever, O. F. (2005). Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Kafkasya Politikası. Mustafa Aydın (Ed.). *Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I)* içinde (43-68). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Taşar, M., (2001). Kremlin'deki Yeni Çar: Vladimir Vladimiroviç Putin. Tezkan, Y. (Ed.). *Kadim Komşumuz Yeni Rusya* 1. Baskı içinde (127-150). Anadolu Ajans.
- Taşar, M. (2002). Rusya'nın Yeni Jeopolitik Vizyonu: Alexander Geleviç Dugin'in Yeni Avrasyacılığı. M. Murat Taşar, Yılmaz Tezkan (Ed.) *Dünden Bugüne Jeopolitik* içinde (204-219). İstanbul: Ülke Kitapları.
- Telatar, G. (2013). Sınırlı Çıkarlardan Askeri Angajmana ABD'nin Orta Asya Politikası. M. Turgut Demirtepe, Güner Özkan (Ed.). *Uluslararası Sistemde Orta Asya; Dış Politika ve Güvenlik* içinde (27-57). Ankara: USAK Yayınları.

- Titov, A. S. (2005). Lev Gumilev, ethnogenesis and Eurasianism. *University College London School of Slavonic and Eastern European Studies*. İngiltere: ProQuest LLC.
- Tok, N. (2012). Siyasal İdeolojiler. Halis Çetin (Ed.). *Siyaset Bilimi* içinde (117-175). Ankara: Orion Kitabevi.
- Tompson, W. (2002). Putin's challenge: The politics of structural reform in Russia. *Europe-Asia Studies*. 54(6), 933-957.
- Topsakal, İ. (2010). *Rusya tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi. http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/tarih_ao/rusyatarihi.pdf
- Troçki, Ana Britannica. C.XXI, 1990. Ana Yayıncılık: İstanbul.
- Trenin, D. (2011). *Post Imperium: A Eurasian Story*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
- Trienen, L. (2019). The Most Multi-Ethnic Country in the World": Indigenous Peoples in Russia's Eurasianist Political Narrative. *ProQuest LLC*. Alaska/ABD.
- Tuğlu, D. (2019). Avrasyacılığın Tarihsel Gelişimi. Derya Tuğlu, Alaaddin Yalçinkaya (Ed.). *Avrasya Stratejileri: İlişkiler, Örgütler, Politikalar* içinde (11-22). Ankara: Astana Yayınları.
- Uçarol, R. (1995). *Siyasi Tarih (1789-1994)*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Uludağ, İ. (1992). *Sovyetler Birliği Sonrası Bağımsız Türk Cumhuriyetleri ve Türk Gruplarının Sosyo-Ekonomik Analizi Türkiye ile İlişkileri*. İstanbul: TOBB.
- Uysal, H. (2016, Kasım 27). *Tarihi süreç içerisinde "Yeni Avrasyacılık"*. Kırmızılar. <https://kirmizilar.com/tr/index.php/tartisma/item/308-tarihi-surec-icinde-yeni-avrasyacilik>
- Ünal, M. A. (2018, Mart 22-23). I. Petro'nun Batı Türkistan'a karşı izlediği altın madeni politikası. *Genç Türkologlar Çalıştayı*. 5, 315-322.
- Ünal, S. A. (2017). *I. Petro'dan 20. Yüzyıla Rusya'da Modernleşme Hareketleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Vernadsky, G. (2019). *Rusya Tarihi*. (Çev. E. Ç. Doğukan Mızrak) İstanbul: Selenge Yayınları.
- Wallender, C. A. (2003). Silk road, great game or soft underbelly? The New US_Russia Relationship and Implications For Eurasia, *Strategic Developments In Eurasia After 11 Sept, Journal Of South East European & Blacksea Studies*, 92-104.
- White, S. (1990). *Gorbachev in Power*. New York: Cambridge University Press.

- William H. Sewell, J. (1994). Ideologies and Social Revolutions: Reflections on the French Case. Theda Skocpol (Ed.). *Social Revolutions in the Modern World* içinde (169-199). New York: Cambridge University Press.
- Yanık, L. K. (2019). Debating Eurasia: Political travels of a geographical concept in Turkey. *Uluslararası İlişkiler*, 16(63), 33-50.
- Yalvaç, F. (2013). Tarihsel Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler: Jeopolitik, kapitalizm ve devletler sistemi. *Uluslararası İlişkiler*, 10(38), 3-28.
- Yayla, A. (2014). *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler* (3. b.). Ankara: Adres Yayınları.
- Yemelyanov, Y. V. (2015). *Stalin İktidarın Zirvesinde*. (Çev.: O. Uravelli). Ankara: Lena Yayınları.
- Yıldırım, N. (2015). 19. Yüzyıl büyük Rus romanının üzerinde yükseldiği toprak. Ankara: *Mülkiyeliler Birliği Yayınları*, 1-55.
- Yıldız, F. (2007). Avrasya jeopolitiğine Rus ABD yaklaşımları. *21. Yüzyıl Dergisi*, 1 (2017), 149-179.
- Yıldız, M. (2021, Mart 3). *Mısır-Rusya ilişkilerinde askerî boyut*. ORSAM (Ortadoğu Araştırmaları Merkezi). <https://orsam.org.tr/tr/misir-rusya-iliskilerinde-askeri-boyut/>
- Yılmaz, R. (2013, Kasım 7). *Türk Avrasyası ve Avrasyacılığı üzerine*. TASAM (Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi). [https://tasam.org/tr-TR/Icerik/5052/turk_avrasyasi_ve_avrasyaciligi_uzerine](https://tasam.org.tr-TR/Icerik/5052/turk_avrasyasi_ve_avrasyaciligi_uzerine)
- Yılmaz, S. (2015). Yeni Avrasyacılık ve Rusya. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*. (34), 111-120.
- Zarakol, A. (2012). Yenilgiden Sonra Doğu Batı ile Yaşamayı Nasıl Öğrendi? (1. b.). (B. Cezar, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Zuyev, M.N. (1995). *İstoriya Rossii s drevnosti do naših dney*. Moskova.

ÖZGEÇMİŞ

Şehriban Ceylan, İlköğretim ve Ortaöğretimini Yusufça İlköğretim Okulu'nda tamamladı. 2009 Yılında Kocaeli'nin Kandıra İlçesinde Kandıra Anadolu Lisesi'ne devam ettiği eğitim hayatından 2012 yılında mezun oldu. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi'ne Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde lisans eğitime başladı. 2016 yılında lisans eğitimini tamamladı. 2017 yılında Yalova Üniversitesi'nde Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler bilim dalında yüksek lisans eğitime başladı. Orta derecede İngilizce ve başlangıç seviyesinde Almanca bilmektedir.

